

RÁTH-VÉGH ISTVÁN

FEKETE KRÓNKA

CSERÉPFALVI

FELELŐS KIADÓ: CSORBA TIBOR
440128 — ATHENAEUM, BUDAPEST. FELELŐS: KÁRPÁTI ANTAL IGAZGATÓ

MI A FEKETE KRÓNIKA?

EZ a könyv olyan bűnügyeknek a gyűjteménye, amelyeket az érdekes, változatos és szinte művésziesen bonyolított cselekmény *megannyi regény* színvonalára emel s azonfelül a *történeti igazság* előnyével is bírnak. Elénk állítják az *embert* a legkuszáltabb és legérdekfeszítőbb helyzetekben. Kibontakozik előttünk a szenvedély titkos játéka s megismerkedünk a bűnnek olyan rugóival, amelyek rendszerint az élet felszíne alatt rejtőznek el. A bűnperek történetét hitelesség dolgában a legmesteribb történetírás sem éri utól, mert a bírói eljárás behatol a gondolatok legtitkosabb rejtekébe és napvilágra hozza a bűn és gonoszság minden szövedékét. A könyv tehát oly fokú emberismerettel gyarapítja az olvasó tudását, hogy ez magában véve elegendő ajánlás mellette.

Ezek *Schiller Frigyes* szavai.

Négykötetes bűnügyi gyűjteményét vezeti be velük. (*Merkwürdigste Rechtsfälle nach Pitaval*. Jena, 1792.)

De milyen sokáig tartott, amíg író és közönség ráeszmélt Schiller szavainak igazságára és fontos-

ságára! Évszázadok, sőt évezredek öldösték le egymást és senkinek sem jutott eszébe, hogy a nagy bűnügyek történetét meg kellene örökíteni!

Görögországban és Itáliában ne lettek volna például méregkeverő asszonyok? Voltak, hogyne, és bíró elé is kerültek. Milyen páratlanul érdekes bepillantásunk volna most a klasszikus ókor családi és társadalmi életébe a bűnpereken keresztül!

És semmi, sehol semmi.

Azaz mégis: *Livius* megemlékezik egy római bűnügyről. A 328-ik Krisztus előtti évben történt, hogy két konzult megmérgezték. Kiderült, hogy előkelő római hölgyek úgyszólván *mérgezési klubba* álltak össze. *Huszat* tettenértek, amint a mérget kotyvasztották. Azzal védekeztek, hogy *orvosságot* főztek. »Ha orvosság, igyátok meg« — mondták a hatósági emberek. Megitatták velük a főztjüket és valamennyien elpusztultak. Még *százötvenen* kerültek hurokra és vették el a büntetésüket.*

Ez hát úgynevezett *monstre-per* lehetett. És mi maradt ránk belőle? Liviusnak néhány tömör sora, az is valami *háromszáz esztendővel későbbi időből*

A római történetírók takarékoskodtak a viasztáblákkal és pergamen-tekercecsekkel. Azokban csak fejedelmek, hadvezérek és politikusok többé-kevésbé dicső tetteit illette hely. Olykor az egyszerű polgár erényeiről is írtak, de a bűneiről soha.

¹ *Livius* lib. VIII. cap. 18.

Virágzott ugyan még egy fajta irodalom, de ennek meg akkor sem vehetnénk hasznát, ha a termékei fennmaradtak volna. A zsványromantika mázával befuttatott *bűnügyi ponyva* volt ez. Híres rablóvezérek vitézi cselekedetei pompáztak bennük: hogyan csapta be *Félix Bulla* az elfogatására kiküldött centuriókat; milyen furfanggal szabadította ki vadállatok elleni küzdelemre ítélt cimboráit; hogyan vetették utóbb őt magát is oroszlánok elé.¹

Ezt a szegényes mutatót is csak másodkézből ismerjük. Maga a klasszikus ponyva az utolsó szálíg elkallódott. A középkori barát válogatós volt. *Arrianus* néhány történelmi munkáját lemásolta, de azzal már nem koptatta a lúdtollat, hogy *Tilliborus* haramia életrajzát is a codexbe körmölje.

Hallgat az egész középkor, de még a nyomába igyekvő újkor is csak nagy sokára szólal meg. Egy párisi ügyvéd, *Gayot de Pitaval* volt az első, aki felismerte, milyen rendkívül becses anyag porosodik a bírósági aktacsomókban. Nem sajnálta a fáradságot, átkutatta a párisi és vidéki parlamentek irattárait, rávetette magát az érdekesebb bűnügyekre, lemásolta a periratokat, tanúvallomási jegyzőkönyveket és ítéleteket. Ha kellett, utánajárt az ügynek más hatóságoknál is és lehetőleg teljes képet hor-dott róla össze.

Hatalmas gyűjteményét 20 kötetben adta ki

¹ *Ludwig Friedlaender: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms.* (Leipzig, 1910. II. 47—53.)

ezzel a címmel: *Causes célèbres et intéressantes avec les jugemens qui les ont décidées.* (Paris, 1734—43.)

Pitaval legfőbb érdeme: maga az ötlet és a garadába gyűjtött anyag. Előadása száraz, lapos és bőbeszédű; esetei csak a jogász számára tanulságosak; a laikus olvasót inkább fárasztják, semmint érdekelnék.

Kihasználták ezt a tehertételét a *pitavalista* utódok. Elkobozták az ötletét, a gyűjteménye címét, de még a nevét is. Megszületett mindenféle *Új Pitaval*, *Bécsi Pitaval*, *Prágai Pitaval* stb. A bűnügyeket élvezhetőbb formában igyekeztek feltálatni és újakkal szaporították.

A nevezetesebb francia gyűjtemények ezek voltak:

Francois Richer: Causes célèbres, curieuses et intéressantes de tout les cours souveraines du royaume, avec les jugemens qui les ont décidées. (Paris, 1772-től kezdve 22 kötetben.) Kivonatos német fordítása: Jena, 1788—92, 4 kötet. A szerző, párisi parlamenti ügyvéd, keményen bírálja Pitaval nehézkes előadását — persze a halála után. Mai szemmel olvasva, épp olyan unalmas, mint amaz.

Nicolas-Toussaint Desessarts felbátorodott Richer sikerén s annak beleegyezésével bővített kiadásban, 98 kötetben ontotta a közönség elé Richer gyűjteményét, ugyanolyan címmel, 1775-től kezdve. S a temérdek kötet megírása után sem fogyott el a tintája. Az 1785—87 években útnak indított egy 15

kötetes új sorozatot *Choix de nouvelles causes célèbres* címmel, — 1786-tól 1789-ig pedig *Procés fameux* című 10 kötetes művével tetézte be a nagyszabású szorgalmi feladatot.

Maurice Méjan: Recueil des causes célèbres etc. (Paris, 1809-től kezdve, 21 kötet.)

Saint-Edme: Répertoire général des causes célèbres. (Paris, 1834—37, 17 kötet.)

Armand Fouquier: Causes célèbres des tous les peuples. (Paris, 1861, 10 kötet.)

Ez tehát összesen 193 kötet s a francia olvasóközönség valamennyit jó étvággal elfogyasztotta. Pedig néhány jelentéktelenebb vállalkozást, nem is említettem meg s rövidrefogott bibliográfiámat Fouquier munkájával lezártam.

Ezeket nevezhetném Pitaval egyenes leszármazóinak. Azóta a bűnügyi történeteknek áttekinthetetlen áradata lepte el a francia könyvpiacot. A legújabb időkben a bűnügyi *monográfiák* divatja kapott lábra. A legjobb nevű francia írók, mint *F. Funck-Brentano, G. Lenotre, P. Ginisty, J. Lucas-Dubreton, P. Bouchardon* párisi bírósági elnök stb. modern szemmel vizsgálva írják meg a híres bűnperek történetét.¹

A német irodalom részletezéséről le kell mondanom. Érdemes írók szegődtek Schiller nyomába, de

¹ L. többek közt a *Librairie académique Perrin et Cie* cég kiadásában megjelent 25 kötetes sorozatot: *Enigmes et Drames judiciaires d'autrefois*,

a sok könyvcím idézésével már fárasztanám az olvasót. Valamennyi fölé magasodik a nagy büntetőjogásznak, *Anselm von Feuerbach*-nak irányt mutató munkája: *Aktenmäßige Darstellung merkwürdiger Verbrechen*. (III. teljes kiadása Frankfurt a. M. 1849.) Harminckét bűnügyet ismertet s elsőnek kísérletezik az események felsorakoztatásán felül a *lélektani bírálattal*.

Elmondja, mi érdekelte őt, a törvényszéki elnököt leginkább az elébe került bűnügyek ezreiben:

AZ érzelmek, hajlamok, képzetek és szokások sajátos vegyülete a bűnösöknél; a bűnös lelkiállapota a tett előtt, alatta és utána; a bűnnek a lélek redőiben megbúvó csirái; végül azok a rendkívül finom szálak, amelyekből a szenvedély, elvakultság és eltévelyedés hajója szövődik s amelyek elől ha ki nem tér az ember vagy minden erejével nem küzd ellenük: körülhálózzák és a mélységbe rántják.

S a *történetíró* is elgondolkozhatik ezen az egyetlen mondatba tömörített megállapításon:

»A történelem évkönyveinek sok kis és nagy eseményét csak az értheti meg, aki a hős jelleméhez és tetteihez a bűnügyek évkönyveiben találja meg a kulcsot.«

Angol nyelven a két legjobb gyűjteményt *Lord Birkenhead*, Anglia lordkancellárja (1919—22) adta ki *Famous Trials of History* és *More Famous Trials* címmel. (London, é. n.) Szerinte a bűnnek öt mozgató rugója van: szerelem, féltékenység, bírvágy, gyűlölet és kegyetlenség. »Miért tolong annyi ember

— írja — az *Old Bailey* kapuja előtt, hogy helyet kapjon a főbenjáró bűnügyek tárgyalására? Talán nemcsak pusztán kíváncsiság hajtja őket oda. Talán a bűnt szülő öt szenvedély ott szunnyad minden ember lelkében s amikor a tárgyalás menetét figyelik, olyasmint hallanak, ami velük is megtörténhetik. Súlyos megállapítás!

Az első magyar gyűjtemény 1817-ben jelent meg ezzel a címmel: »Az európai híres zsványok, útonállók, tolvajok, gyilkosok, haramiák, lázadók és pártütők tüköré, melyet Schiller Fridrik írásaiból fordított vala Czövek István.« — Az igényes című könyvet hosszabb szünet követte. 1859-ben lépett a közönség elé Dr. Hegedűs Lajos *Kandid* a kevésbé csalogató *Árnyak* cím alá foglalt kétkötetes gyűjteménnyel. — 1869-ben az Athenaeum adott ki egy esetgyűjteményt a szerző megnevezése nélkül: *Pitaval azaz világhírű bűnesetek tára*. — Utoljára Kosutány Géza táblabíró tette közzé gyűjtését *Nevezetesebb bűnesetek tára* címmel. (Budapest, 1890—93. Négy kötet.) Azóta hasonló munka magyarul nem jelent meg.

Ezek után legyen szabad *pro domo* szót emelnem.

Tíz éve lesz, hogy elkészítettem sajátos anyagú, három *trilógiában* felépítendő kultúrtörténetem tervét s hozzáfogtam az adatgyűjtéshez.

Kettőt már sikerült befejeznem. Az első az emberi *értelem* különösségeivel foglalkozott, a máso-

dikban az *érzelme*k világába zarándokoltam.¹ Most az emberi lélek *tévelygése*i következnének sorra; mindaz, amit nem lehet közös gyűjtőnév alá foglalni; ütközések az erkölcs és a rend parancsaival, legyen az ok akár bűnös hajlam, akár szenvedély, rajongás, vakhit, kísértés, rossz példa, pénzvágy, haszonlesés, nagyralátás, kalandvágy s a többi, a többi.

Talán sikerül ennek a harmadik hármas műnek is a végére jutnom. A *Fekete Krónika* mindenesetre teljesen önálló, lezárt anyagú könyv marad egymagában is.

Sajátosnak mondtam kultúrtörténetem anyagát. Van egy angol kifejezés: *Out-of-the-way knowledge*. Vagyis az a fajta tudomány (ha ugyan az én írásaimat megilletné a »tudományos« jelző), amelyik nem a járt utakról markolja fel a mondanivalóit. Azon voltam valamennyi munkámnál, hogy ha csak lehet, járatlan ösvényekre ránduljak ki az anyagért, — bár olykor kénytelen voltam egyébhez is folyamodni, hogy a tárgyat kiteljesítsem. Ehhez tartottam magamat mostani könyvemben is: olyan eseteket beszélek el, amelyeket a *magyar olvasó* nem igen ismer, vagy csak hézagosan van róla tudomása. Bármennyire tanulságos lenne is Stuart Mária vagy

¹ I. *Az emberi butaság kultúrtörténete. — Új butaságok az emberiség kultúrtörténetéből. — Vége az emberi butaságnak.*

II. *A szerelem regényes életrajza. — A házasság regényes életrajza. — Az asszonyi hűtlenség története.*

az orleansi szűz perének az ismertetése, nem vállalnám, hogy a kétszázadik legyek, aki az esetüket megírja.¹

Módszeremről csupán annyit, hogy a büntetőjogász ismereteivel felszereltem nyúltam az anyaghoz s az író tollával igyekeztem feldolgozni. Ez lenne munkámnak egyéni vonása.

Egyébiránt *egyetlen tényt sem változtattam meg, valamennyi adatom helytálló.* Csupán azt a szabadságot engedélyeztem magamnak, hogy a túlságosan elnyúló bűnügyi drámákat a mellékszereplők kihasználásával megrövidítsem s a bonyolult eseménytömkelegben a *tények rendezése útján (arrangement des faits)* vezessem át az olvasót.

Különösen attól óvakodtam, hogy az események hézagait a magam elképzelése alapján, kitöltöttem adatokkal, s hogy soha el nem hangzott párbeszéddek beiktatásával rontsam el, a történet hitelét.

Ráth-Végh István.

¹ Rám lehetne Ugyan olvasni, hogy mindjárt a legelső esetet, Praslin herceg bűnügyét a magyar olvasó már ismeri egy amerikai író regényéből. Igen, de *regény* alakjában s az író céljaihoz idomítva. A hiteles, *eredeti források* még nem kerültek az olvasó elé. Az ilyen esetekben nem maga a történet rejtőzik a kevéssé járt utakon, hanem az *eredeti forrásért* kell oda letérni.

FÓÚRI VILÁG

PRASLIN HERCEG BŰNE.

1847.

A hírhedt nyaklánc-pör történetírói megállapítják, hogy ez a pör ingatta meg tulajdonképpen, a francia királyi ház tekintélyét és ez volta végzetes lökés az összeomlás felé.

Egy emberöltővel később párja akadt a főúri botránynak: Choiseul-Praslin herceg bűnügye lobbantotta lángra az arisztokrácia elleni gyűlöletet és készítette elő az 1848. évi februári forradalmat.

*

Horace Sebastian grófra a sors szinte ontotta bőségszarujából az adományait. Napóleon alatt dalmás csaták hőse, később szerencséskezű diplomata, ismételten miniszter, majd Franciaország marsallja. Mindezek tetejében óriási vagyon ura és híres szép

férfi; fiatalkorában »a császárság Cupidoja« néven becézték.¹

Erre a csupaderű életre egyetlen felhő árnya borult: leányának a tragédiája. A rossz előjel már a lány világrajöttekor felkomorlott: *Altérice-Rosalba-Fanny* születése anyjának az életébe került.

Tizennyolc éves korában Fanny férjhez ment. Apja Fitz-James angol hercegnek szánta, de a lány halálosan beleszeretett a huszonegyéves Charles-Laure-Hugués-Théobald *Choiseul-Praslin* hercegbe. A marsall lemondott az angol hercegi koronáról a francia javára. Praslin herceg különben Franciaország egyik legősibb és legelőkelőbb családjából származott; belső udvari ember, Lajos Fülöp király kedveltje volt.

A házasság boldognak ígérkezett. *Tíz gyermek* születése tett bizonyosságot róla. Egy meghalt, kilenc megélt.

Múltak az évek. Tizennyolc évi házasság után kezdett a felhő sűrűsödni Sebastiani marsall palotája fölött. A férj elhidegült — okáról később számot adok —, az asszony hol magába zárkózva szenvedett, hol fellobbant korzikai vére és féltékenységi rohamokkal mérgezte egyre jobban az amúgy is nehéz, fojtó levegőt.

¹ Sebastiani marsall nevéhez egy szállóige is fűződik. Külügyminiszter korában történt, hogy a cári csapatok levertek a lengyel szabadságharcot és véres küzdelem után elfoglalták Varsót. Sebastiani a francia képviselőház 1831 szeptember 16-i ülésén így jelentette be az eseményt: »*L'ordre regne á Varsovie.*« Varsóban rend uralkodik ...

Az 1847 augusztus 18-ra virradó hajnalon megnyílt a viharfelhő méhe és lecsapott a végzet.

Augusztus 17-én a család megjött Praslin herceg vidéki kastélyából. Úgy volt, hogy másnap továbbutaznak Parisból Dieppe-be, tengeri fürdőre.

Praslinék a Rue du Faubourg St. Honoré-n levő Sebastiani-palota földszintjét foglalták el; maga a marsall az emeleten lakott. Akkor éppen korzikai birtokán volt.

A herceg lakosztályát egy közös előszoba választotta el a felesége szobáitól. Az asszony lakosztályának egy kertre nyíló kijárása is volt; ezt esténként belülről elreteszeltek, az ablaktáblákat betették és vas keresztrudakkal biztosították netaláni betörés ellen. Az előszoba ajtaját a hercegné komornája kívülről bezárta s a kulcsot az ajtó mellé akasztotta, olyan helyre, ahol idegen nem láthatta meg. Tudniillik reggel a komornának ezen az előszobán át kellett bemennie, hogy felkeltse az asszonyát.

Szóval, a hercegné hálósobájába *csakis a herceg juthatott be, a közös előszobán keresztül.*

Hajnali négy óra múlt.

Egyszerre csak élesen felrikoltott a csengő, előbb a komorna, majd az inas szobájában. Ezek magukra kaptak valamit és siettek az előszoba felé. A kulcsot leakasztották, a zárba dugták — az ajtó nem nyílt ki. *El volt reteszelve belülről.*

A hercegné szobájából sikoltozás és tompa ütődések zaja hallatszott.

Az inas döngette, lábbal rugdosta az ajtót, de az nem engedett. Ekkor a kertbe rohantak, hogy arról kerüljenek a hálósobába, de a kerti ajtón is hasztalan dörömböltek, nem nyitotta ki senki.

Megint visszaszaladtak az előszoba felé és lám: ekkor már az imént még belülről elreteszelt ajtó *tárva-nyitva volt*. Az előszobából belestek a sötét hálósobába, de onnan már csak elhaló hörgés hallatszott ki. Ijedten futottak segítségért a portáshoz. A két férfi — az inas és a portás — lámpával, furkósbottal, meztelen karddal nyomult be a hálósobába.

A hercegné egy szál éjjeli köntösben, vérbefagyva hevert a díván előtt...

Most már felriadt az egész ház. Egyik cseléd orvosért futott, a másik rendőroket kerített elő. Mire megvirradt, három orvos és két rendőrbiztos állta körül a hercegnének immár halott testét.

Közben a nagy lármára megjelent a herceg is. Viselkedéséről utóbb a tanúk így vallottak:

— Mi történik itt? — kérdezte.

Válasz helyett kinyitották az ablaktáblákat s a beáradó világosságnál meglátta a felesége testét. Ekkor a fejéhez kapdosott és kiáltozni kezdett:

— Istenem, micsoda szörnyűség! Ki követte el? Segítség! Orvost!

Majd, amikor jelentették, hogy az asszonyban már nincs élet, a haját tépte és kétségbeesetten jajgatott:

— Szegény gyermekek! Nincs többé anyjuk! Micsoda szerencsétlenség! Ki fogja megmondani a marsallnak?

Öklével a falat döngette s a legnagyobb fokú lelki megrendülés jelei látszottak rajta.

A helyszíni szemléről a rendőrtisztek jegyzőkönyvet vettek fel. Ezt a képet örökítették meg i

A szobában nagy rendetlenség. Felfordult asztalka, földön heverő tárgyak, össze-vissza dült ágy. *És mindenütt vér és vér...* Vértoltok az ágy előtt, az íróasztal márványlapján, a szőnyegen, a székeken, még az asszony papucsán is. A küszöbön egy kitépett hajcsomó, mintha a gyilkos hajánál fogva hurcolta volna odáig az áldozatot. Általában a jelek vad támadásra, elszánt védekezésre, kétségbeesett dulakodásra vallottak.

Még egy fontos lelet: a test mellett egy töltött pisztoly hevert a földön, csöve véres volt, agyán néhány odatapadt véres hajszál.

Magán a holttesten a későbbi orvosi vizsgálat *harminc mély sebet talált.* Több helyen zúzódások; az ajak fölött körömkozta sérülés nyoma, mintha a gyilkos erőszakkal akarta volna befogni a sikoltozó asszony száját.

Reggel 8 órakor már hemzsegték a hatósági személyek a palotában. Megérkezett a vizsgálóbíró, a főügyész, a rendőrfőnök. Feltűnt, hogy az előszobában vérnyomok vöröslöttek a padlón, sőt véres volt a *herceg lakosztályába vezető ajtó kilincse is.* Még egy

és más apróbb gyanús tünet arra készítette a bírót, hogy udvariasan felkérje a herceget, lenne szíves átöltözni, mert a bizottságot érdekelné a ruháinak jelenlegi állapota. A bizottság a hálóköntösön friss vérfoltokat talált; a herceg zsebkendője, nadrágja és fehér mellénye szintén össze volt vérezve.

Az ingen annak nyoma, mintha vérfoltot próbáltak volna kimosni belőle. Még nedves volt. Nedvesnek bizonyult a hálóköntös egyik hajtókája is.

Rangját megillető tisztelettel magyarázatot kértek a hercegtől. Azt felelte, hogy ő hajnalban lármára ébredt, valaki »gyilkos«-t kiabált. Erre magára kapta hálóköntösét, gyertyát gyújtott, pisztolyt ragadott és átsietett a feleségéhez, őt már a díván mellé roskadva találta. Segíteni akart rajta s eközben vérezte össze magát. Hallotta, hogy az ajtón dörömbölnek, erre *elhúzta az előszoba ajtajáról a reteszt*, hogy az emberek bejöhessenek és szobájába ment megmosdani.

— De miért nedves ez az ing?

— Az izzadtságtól nedvesedett át.

— A kabát hajtókáját miért mosta ki?

— Nem akartam, hogy gyermekeim megijedjenek, ha véresnek látnak.

Eféle gyámoltalan magyarázata volt valamennyi súlyosan terhelő adatra. Felmutatták neki a pisztolyt is és megkérdezték: miért véres, a csöve? hogyan kerültek agyára a véres hajszálak?

Lehorgasztotta fejét és nem felelt.

A főügyész megszólalt;

— Herceg, válaszoljon azzal az őszinteséggel, amely méltó az Ön nevéhez és rangjához.

Válasz:

— A pisztoly ugyanaz, amellyel hajnalban a hercegné segítségére siettem. Tagadom azonban, hogy akár ezzel, akár más fegyverrel bántalmaztam volna. Ami a vért és a hajszálakat illeti, fogalmam sincs, hogyan kerültek oda.

— Mivel magyarázza hát a merényletet? Voltak-e a hercegnének ellenségei?

— Nem volt semmiféle ellensége. A tettet csakis betörők követhették el. Azt hihették, hogy még nem jöttünk meg a nyaralásból s mikor váratlanul a hercegnét találták a szobában, el akarták tenni láb alól.

Hogy miként juthattak be a teljesen zárt, vas kereszt-rudakkal védett lakosztályba? erre a herceg nem tudott nyilatkozni.

A vizsgálóbíró most már egy udvariatlan rendelkezést tett: utasította az orvosokat, hogy *vizsgálják meg a herceg testét*. Eredmény: tele van zúzódásokkal; jobb hüvelykén és mutatóujján harapás nyoma; középujján karmolás és egy centiméternyi bőrhiány; bal lábikráján véraláfutás.

A herceg magyarázata: *megsértette magát, amikor leszállt a vasútról*.

Ezután a bizottság már arra sem volt kíváncsi, mit fog a herceg összehordani a legfontosabb *bűn-*

jelről: *egy kétélű jatagánról*, amelyet a szobájában találtak, összeültek tanácskozni. A tettes személyét illetően nem volt egy cseppnyi kétségük sem.

A gyilkos: *Choiseul-Praslin herceg, a férj*.

De a herceg Franciaország pair-je s a pair-ek kamarájának határozata nélkül tilos ellene eljárni. A kamara viszont nem ülésezett. A főügyész vállalta a felelősséget: megszegi a törvényt. Elrendelte a herceg házi őrizetét.

Másnap már a király összehívta a kamarát s ezentúl a vizsgálatot maga a kamara elnöke, az ország kancellárja, *Etienne-Denis Pasquier* herceg vezette. A herceget átszállította a Luxembourg palotába, ahol a nagyrangú vádlottakat szokták fogvatartani.

Nyomban a merénylet után a háznép suttogni kezdett. Mikor a házi pletykák a tanúvallomási jegyzőkönyvekben megizmosodtak, a vizsgálat csápjai kinyúltak egy új személy felé. *Henriette Deluzy-Desportes* kisasszony volt ez, a hercegi gyermekek egykori nevelőnője.

A csinos, fitosorrú leány hat évvel ezelőtt került a hercegi házhoz. Tökéletes nevelőnö-tehetség volt: képzettsége alapos, tudott festeni, értett a zenéhez, sőt mint ügyes tollú író is megállta a helyét. Rendkívüli kedvesség áradt belőle s ezzel mindenkit megnyert, aki a közelébe került.

Mikor megindult ellene a vizsgálat, előkelő férfiak álltak a pártjára, köztük *Cousin*, a nagy francia

filozófus, aki mint főrend, a vizsgálóbizottság tagja volt. *Vidor Hugó* írja, hogy egyszer együtt jöttek el a francia akadémiáról s útközben a filozófus így áradozott:

— Önnek látnia kell ezt a Deluzy kisasszonyt. Ez ritka egy teremtés. Levelei valóságos remek, stílusa kitűnő. Vizsgálati vallomásai bámulatosak, ha hallotta volna, el lett volna tőlük ragadtatva. Csupa okosság, kellem és tapintat. Ha valamikor hozzánk folyamodnék, bizisten (*pardieu*), megítélnék neki a Montyon-díjat.¹ Az igaz, hogy uralkodni-vágyó és hatalmaskodó természet. Gonosz (*méchante*) és bűbajos asszony!

— Mi az? csak nem szerelmes bele? — kérdezte a költő.

— Hée! — volt a bővebb magyarázat nélküli felelet.

A gyermekek közül a fiúknak külön nevelőjük volt; a legkisebbeket intézetben helyezték el; Deluzy kisasszonyra a három serdültebb leánykát bízta.

Ezek csakhamar akkora rajongással tapadtak a nevelőnőhöz, aminőben az anyjuknak sohasem volt része. A varázs bűvkörébe a herceg is beleesett. Egyre jobban érdekelte, mit és hogyan tanulnak a lányok; végigülte az óráikat, elkísérte őket a sétáikra, kirándulásaikra.

¹ Ezt az ú. n. erénydíjat Montyon báró alapítványa értelmében a francia akadémia ítélte oda évenként annak a franciának, aki az előző évben a legerényesebb cselekedetet vitte végbe.

A hercegnének meg kellett érnie, hogy lassankint háttérbe szorul mint anya, mint háziasszony, *mint feleség*.

A herceg apai érzelmeinek szokatlan áradozásait nem lehetett félremagyarázni. Az asszony tisztában volt vele, hogy a nagy érdeklődés kinek szól. A féltékenység ki-kitört belőle, de a jeleneteknek csakis az lett az eredménye, ami rendszerint lenni szokott: az esdeklésekre hideg vállvonogatás. a szemrehányásokra indulatos, durva visszautasítás.

Kétségbeesésében az asszony *magához a királynéhoz fordult*. Könyörgött neki, beszéljen a férje fejével: állítsa helyre a házi békét. A királyné vállalta a közbenjárást. A herceg szabadkozott, hogy a felesége túlságosan érzékeny, ígéri azonban, ezentúl nem lesz ok a panaszra. Otthon persze durván neki-esett az asszonynak; ráripakodott, hogy hitvány árulkodó, de keservesen meg fogja bánni, stb.

A házaselet teljesen elfajult. A herceg annyira megalázta az asszonyt, hogy amíg ő együtt étkezett a lányokkal és a nevelőnővel, amannak külön kellett asztalhoz ülnie, a saját szobájában, egyedül. A feszültség nem tarthatott örökké. Sebastiani marsall véget akart vetni a botrányos állapotnak, hiszen már az újságok is szót kezdtek ejtegetni róla.

A marsall közbelépésére Deluzy kisasszonynak végre valahára felmondtak.

Mikor a család nyaralni ment, ő is kivonult a hercegi házból. Új állást kapott Lemaire asszony

nevelőintézetében, azonban az igazgatónő *állítólag* azt követelte, szerezzen a lány *ajánlólevelet magától a hercegnétől*, hogy ezáltal a pletyka útját bevághassák.

Mint tudjuk, augusztus 17-én Praslin-ék megjöttek a nyaralásból. Ezen a napon — a gyilkosság előestéjén — a herceg a három leánnyal meglátogatta a volt nevelőnőt Lemaire-éknél. Ekkor szóba került volna az ajánlólevél s a lány szerint a férfi megígérte, hogy kieszközli. Jelentkezzék érte a kisasszony másnap délben a hercegnénél,

Deluzy kisasszony védelmezői ennek az állítólagos ajánlólevélnek a szerepével próbálták utóbb az éjszaka titkát magyarázni. Az asszony bizonyára vonakodott megírni — mondták — s húzódozása kiobbantotta a férfiből a dührohamot.

A merénylet után Pasquier kancellár Deluzy kisasszonyt *elfogatta és a Conciergerie-fogházba csukatta*. Azzal vádolták, hogy *felbújtója* volt a hercegnek. Célja az lehetett, hogy ha a herceg végzett az asszonnyal, *vegye el majd őt feleségül*.

Azóta sokat írtak Deluzy Henriette szerepéről. A kevésbé romantikus lelkek szerint egyszerűen szeretője volt a hercegnek s ha nem bujtotta is fel a gyilkosságra, közvetve mégis csak ő volt az oka, mert fűtötte a férfi szenvedélyét, éket vert a férj és a feleség közé s úgy elmérgesítette a helyzetet, hogy végre is kiobbant a katasztrófa.

Mások, mint például Cousin, teljesen ártatlannak mondták a lányt. A herceget *tiszta érzések fűzték*

hozzá, tiltott viszony nem volt köztük. A bajokat a hercegné idézte fel oktalan féltékenységével és lobbanékony természetével.

Később az egykori nevelőnő férjhez ment Henry Field amerikai lelkipásztorhoz és huszonöt évig élt vele zavartalan házasságban. Halála után — 1875-ben — a férj kiadta az elhalt asszony iratait, levelezéseit s a reá vonatkozó amerikai újságcikkeket, hogy feddhetlen életét bizonyítsa velük. Egy amerikai rokonhölgy regényt írt Deluzy Henriette három életéről, filmet is csináltak belőle. Az üldözött ártatlanság sugárkoszorúját vetítették a lány feje köré.

Nem szállok vitába egyik felfogással sem. Ehelyett közlök néhány részt a kihallgatási jegyzőkönyvből, amely Pasquier kancellár mesteri kérdéseit és a vádlott leánynak a nagy filozófustól annyira magasztalt feleleteit tartalmazza.¹

— Mióta lettek olyan sűrűek a herceg látogatásai Önnél?

¹ A közvélemény tájékoztatására Pasquier kancellár ki nyomatta a bűnügy iratait, valamint a hercegné megtalált leveleit és feljegyzéseit. Ezekről szólnak:

Assassinat de madame la duchesse de Choiseul-Praslin; pièces authentiques publiées par la cour des pairs. (Leipzig, 1847.)

Lettres et impressions de madame la duchesse de Choiseul-Praslin. (Leipzig, 1847.)

Lamenayre: Les quinze Praslin, le procès du dernier et tout les lettres de la duchesse. (Paris, 1847.)

Notice historique sur la famille Praslin, etc. (Paris, 1847.)

Nem tudtam a nyitjára jönni, miért nyomatták a két első helyen említett könyvet Paris helyett Lipszében, Brockhaus-éknál,

— Mikor a lányok serdülni kezdtek, apjuk egyre jobban közeledett hozzájuk s természetesen hozzám is, miután mindig velük voltam. A hercegné nagyritkán jött csak közénk, mert sokat járt társaságba. Ha falun voltunk, bezárkózott a szobáiba, ott is tálaltatott magának. Úgy gondoltam, ez a hercegné és a herceg közti viszonyból következett, amelyet én nem ismertem.

— Nem kísérelte meg, ami kötelessége is lett volna, hogy a lányokat érzelmileg közelebb vigye az anyjukhoz?

— Megpróbáltam, de azt a választ kaptam a hercegnétől, hogy ő ígéretéhez képest a gyermekek nevelését és taníttatását teljesen a férjére bízta. Tőlem még annyit sem kérdezett: hogyan viselik magukat a lányok? Nem is adott semmiféle utasítást, legfeljebb toilette-kérdésekben. Soha sem kísérelte meg, hogy gyermekeit magához édesítse; ritkán beszélt velük. Ha együtt voltunk, irodalmi kérdésekről beszélgetett; ezt a gyermekek nem értették, unták és alig várták, hogy velem egyedül maradhassanak.

— Nem vette ön észre, hogy a hercegnének rosszult esett ez a teljes kisemmizése s ebből egyenetlenség származott a házaspár között?

— Ellenkezőleg, úgy gondoltam, hogy a hercegnét csakis a férje érdekli, nem pedig a kis gyerekek, akiket csak néha-néha látott. Gyakran, ha a herceg is jelen volt, elküldte a gyerekeket, hogy a férjével egyedül maradhasson. Másszor, ha a herceg a lányokkal játszott, folyton kérdésekkel zaklatta, hogy figyelmét magára vonja, s ha a herceg csak néhány szóval válaszolt, durcásan kiment a szobából. A gyermekek észrevették, hogy anyjuk féltékeny az apjukra s gyermeki szokás szerint merő dacosságból még több gyengédséget fitogtattak az apjuk iránt.

— Úgy látszik, ön minden hibát a hercegnére akar tolni. Holott ön mulasztotta el a kötelességét: véget vetni

az áldatlan állapotnak s visszavezetni az anyjukhoz a gyermekeket; hiszen önnek úgyszólván korlátlan hatalma volt fölöttük. Ebben a szomorú ügyben ön éppenséggel nem úgy viselkedett, amint kellett volna.

— A viláért sem akarom megsérteni a hercegné emlékét, de az igazat kérdezik tőlem, tehát igazat kell vallanom. Érzelmeit, jó szívét nem is hibáztatom, de annyira érzékeny természete volt, hogy ez képtelenné tette a gyermeknevelésre. Nem bírta a fiatal lelkeket megnyerni. Csekélységek miatt rögtön felindult, — viszont amikor anyai szigorra lett volna szükség, gyenge maradt. Emiatt rendelkezett úgy a herceg, hogy a leányok nevelését teljesen ki kell venni a kezéből.

— Abból, amit ön előadott, az következik, hogy nemcsak a házi tekintélytől fosztották meg a hercegnét és szállt az át önre, hanem ön felé hajlították a gyermekek szeretetét is, ami pedig az anyjukat illette volna meg. Önnek az lett volna a kötelessége, hogy mindezt megakadályozza.

— Én sohasem akartam a gyermekeket anyjuktól elidegeníteni és szeretetüket kisajátítani. Egyszerűen szerettem őket és teljesen nekik szenteltem magamat, örömeik az enyhnek voltak, bajaik is az enyhnek. Hat évig örködtem fölöttük és gondoztam őket éjjel-nappal. Nincs családom, nincsenek barátaim; mindenem a munkaköröm volt, s ezt az ő gyermeki odaadásuk könnyűvé tette.

— Nem vette észre, hogy éppenséggel az ön személye volt oka a házasfelek közti rossz viszonyoknak? Miért nem igyekezett végét vetni, még ha a gyermekek visszavezetése az anyjukhoz az ön önzésébe ütközött volna is?

— Eleinte nem láttam a helyzetet súlyosnak, mert a hercegné mindenkire féltékenykedett, aki csak a férje közelébe került. Később, amikor suttogni kezdtek a dologról, őszintén feltártam mindent a hercegné előtt, ő azon-

ban úgy viselkedett, mintha az én alárendelt helyzetemhez nem illő, túlságos érzékenységet észlelt volna nálam. A visszautasító bánásmód mélyen megsértett s többé az ügyről nem beszéltem.

— Ön olyasmit mondott, mintha Praslin herceg csakis önnek és a gyermekeknek a társaságában élt volna.

— Ezt nem mondtam. Én csak arról beszéltem, hogy a herceg falun nagyobb sétákat tett velünk, a hosszú téli estéket pedig a tanulószobában töltötte, mert a hercegné társaságba járt. A marsall unokáit csak pár percre szokta fogadni.

— Az ön védekezési rendszere szerint mégiscsak minden vád a hercegnére hárul. Különös ezt az ön szájából hallani, holott épp az imént olvastuk fel ennek a kiváló hölgynek önhöz intézett leveleit. *Az egyiket az újév alkalmával írta s ebben nagylelkűen feledést ígér az eddigi összezördülések miatt. A másik levelet elbocsáttatása alkalmával intézte önhöz, ebben biztosítja önt jóindulatáról és hathatós ajándékot ígér. Tette ezt ugyanakkor, amikor a gyermekek nevelése körüli fáradozásai fejében 1500 frank évjárdékot is rendelt önnek.*¹

— A hercegné magatartása mindenkivel szemben egyenetlen, sőt olykor érthetetlen volt. Akárhányszor önérzetemet mélyen megsértette, de utána csupa részvét és jóindulat sugárzott belőle. Volt eset, hogy keserű szemrehányásokat tett nekem befolyásom miatt, amelyre a családban szert tettem s alig egy óra múlva hivatott, hogy befolyással legyek valamely tervében segítségére. Ha Súlyosan megsértett, nyomban utána ajándékokkal akart kiengesztelni. A felmondáskor kijelentette, hogy nem ül velem egy asztalhoz s úgyszólván elkergetett a háztól, —

¹ Ezt a levelet később egész terjedelmében közlöm.

de azután véletlenül találkoztunk s ekkor a legnagyobb jóindulattal beszélgetett velem, sőt olvasnivalót is küldött.

— Ez éppen a hercegné jóságát bizonyítja, amelyet annál inkább méltányolni kell, ha bosszúság előzte meg.

— Ez a jóság inkább arra vall, hogy ingerlékeny természetű volt és nem bírt rajta uralkodni.

— Úgy látszik, ennek az ingerlékenységnek oka volt s erre éppen ön szolgáltatott bizonyítékot. Távozása után levelezett a herceggel és a gyermekekkel s ezekben továbbra is szította a bosszúságot és neheztelést, amely az ön elbocsátása miatt a hercegné ellen keletkezett bennük. Nem gondolja, hogy leveleivel csillapítás helyett még jobban lázította a lelkeket s végső eredményben a herceg szörnyű kitörését okozta?

— Esküszöm, hogy leveleimben nem vezetett semmiféle számítás. Vigasztalan voltam s kétségbeesésemet túlságosan meleg szavakkal és kímélet nélkül fejeztem ki. Most már belátom, hogy távol kellett volna maradnom egy ideig, amíg a gyermekek lelkében a friss fájdalom megennyhül. Az volt a hiba, hogy ezeknél a fiatal lányoknál egyszerre tépték szét a hat éven át fonódott köteléket. Ha a hercegné megengedte volna, hogy az ő felügyelete alatt levelezzünk és néha viszontlássuk egymást, nem következett volna be ez a túlságos feszültség az érzéseinkben.

— Szóval, ha az ön feleleteit számba vesszük, mégis csak a hercegnét terheli igazságtalanság?

— A hercegné meghalt; higgyék el, hogy szívesen megváltottam volna saját életemmel az övét. Én nem védem magamat, én csupán felvilágosítást adok, mert nálam jobban senki sem ismerte kedélyének hullámvásztát, az érthetetlen átmeneteket haragból vidámságba, gögből szelídségbe. Több ízben öngyilkossággal is fenyegetőzött; egyszer agyon akarta magát szúrni s a herceg

csavarta ki kezéből a tört; Dieppeben szóváltása volt a férjével s elszaladt hazulról azzal, hogy a tengerbe ugrik. Este azonban a herceg egy boltban talált rá, amint békében vásárolgatott. Az ilyen jeleneteknél a herceg mindig nyugodtan és gyengéden viselkedett.

Ami a szerelmi viszonyt illeti, a lány kétségbeesetten tagadta, ő nem volt szerelmes a hercegbe, csupán tisztelte és becsülte. Ugyanúgy érzett a herceg is iránta.

Ezek után hallgassuk meg, mit mond a másik fél.

A hercegné írószekrényében egy bekötött kaptocsos könyvecskét találtak. Napló volt, első oldalán ezzel a feljegyzéssel:

Férjemnek, Praslin hercegnek. Neki egyedül.

A napló azidőtől kezdődik, amikor a nevelőnő a házukba került. Első lapjain a lázas szenvedély hangjai csendülnek fel. Szenvédélyes szerelmi esengés a férj felé, általános szemrehányások hidegsége miatt; majd a panaszok összesűrűsödnek egyetlen személy, a nevelőnő ellen. Később a csüggedés jelei ütköznek ki a vallomásokból s végükfelé a kezdeti lobogás szomorú lemondássá, fásult beletörődéssé lohad. A legutolsó bejegyzésnél mintha a rá váró végzet sejtelve riasztotta volna meg a tollát. *Istenem, légy velem!* — ezzel végződik a napló.

Az egésznek ismertetésére nincs terem. Csupán néhány jellemző részletet szemeltem ki belőle.

»Mindig téged szerettelek, csakis téged. Most is téged szeretlek, ha szenvedek is. Társad, barátod akar-

tam lenni, megosztani dolgaidat, érdekeidet, örömeidet és bánatodat; csakis veled és gyermekeinkkel óhajtottam együtt lenni. Így értelmezem a házasságot, a szerelmet, a barátságot. De te nemcsak közönyös vagy, hanem szinte gyűlölsz is. Igaz, olykor talán nem végeztem elég serényen anyai kötelességeimet, de ezt állandó várandós állapotom okozta. Most pedig elvonod tőlem gyermekeimet, hogy egy fiatal személyre bízod, akit mindössze nyolc hónapja ismersz!

»Átsírom az éjszakákat, néha a vánkost kell a szám elé tennem, hogy elfojtsam a felzokogásom hangját. Azt veted a szememre, hogy nem vagyok elég vidám és szórakoztató. Színésznőnek kellene lennem, hogy ilyen állapotban vidámságot mutassak! Ha meghalok, ne sirass meg, hiszen mit ér számomra az az élet, amely immár semmit sem jelent a szeretteim számára.

>Most hát elragadtad tőlem a gyermekeket, rábíztad őket egy könnyelmű személyre, akire átruháztad az én jogaimat és kötelességeimet, aki jogosítva van rendelkezni az én legdrágább kincseim, gyermekeim fölött, aki élettársa lett a férjemnek s joga van, hogy bármely időben bemehessen a szobádba, ahonnan én, gyermekeidnek az anyja, még akkor is ki vagyok tiltva, amikor beteg vagy. Ez a személy igen jó nevelőnő lehet, de a gyermekeim anyjává is előlépett. Még élek s ime, máris helyettesem van! Isten bocsásson meg neked! Szívesen a lábad elé vetném magamat s úgy könyörögnék a szánalmadért, mert sohasem szüntelek meg szeretni s az életemet is feláldoznám érted. De tudom, hogy az én szenvedésem nincs rád semmi hatással. Mikor szegény atyád meghalt, meg akartam osztani bánatodat, de te eltaszítottál. Ekkor tudtam meg egész bizonyossággal, hogy eltávolodtál tőlem, mert *nem szeretjük azokat, akikkel nem akarunk együtt sírni*. Pedig látod, ha megbetegednél,

az én kötelességem lenne, hogy ápoljalak, — hát a bánat nem a lélek betegsége?

»Annak idején így szóltál hozzám: »Magam fogom a gyermekeket nevelni, de mindenről értesítelek, kikérem a tanácsaidat s a nevelőnővel szemben kifogástalanul fogok viselkedni.« Mi lett ezekből a fogadkozásokból? Mialatt én itt sírok és szenvedek, te együtt teázol azzal, akinek a gyermekeidet átengeded!

»Azt mondd, szerezzek magamnak társaságot, keressék barátokat. De hát mit keressék én, férjétől eltaszított és gyermekeitől megfosztott asszony azok között, akik boldog családi életet élnek?!

»A helyzet egyre botrányosabb lesz. A nevelőnő bizalmas viszonyotok alapján feljogosítva érzi magát, hogy az egész házon uralkodjék. Ez a bizalmasság sehogysen illik rangodhoz és korodhoz. Minő példa a gyermekek számára! Elhítetik velük, hogy teljesen rendjénvaló, ha egy 28 éves lány bármely órában és bármely öltözetben bemegy egy 37 éves férfi szobájába! Ez a nő elég arcátlan volt, hogy ezt mondja a szemembe: »Nagyon sajnálom, asszonyom, hogy nem közvetíthetek ön és a férje között, ellenben *az ön érdeke, hogy velem szemben vigyázatosan járjon el.* Elhiszem, önre nézve fájdalmas, hogy gyermekeitől el van választva, de ez a herceg úrnak eltökélt szándéka. S miután erre bizonyly komoly okai vannak, nekem szent kötelességem, hogy engedelmeskedjem. Ezt a sértést kellett a te feleségednek elnyelnie egy idegen személytől!

»Ma megint bizalmas együttlétben találtalak a nevelőnővel. Szó nélkül eltávoztam, abban a hitben, hogy helyesen cselekszem, mert ezáltal elejét veszem egy jelenetnek. Én Istenem, gondolhattam volna-e, hogy tapintatom micsoda dührohamot fog kilobbantani belőled! *Utánam jöttél a lépcsőn, kiabáltál, tomboltál, szitkozódtál.*

Azután követtél a szobámba, ott *összezúztál két drága vázát*, másik kettőt pedig, a te egykori ajándékaidat, visszavetted és magaddal vitted. Vájjon *neki* ajándékozod? A minap azzal büntettél meg, hogy *összetörted valamennyi napernyőmet*, mert állítólag indulatos voltam. Ma nyugodt voltam és csendes, mégis összetörted legkedvesebb vázáimat. Nemrég a *leveleidet is el kellett égetnem*, a hajdani szerelem bizonyítékait!

»Arra ítéltél, hogy a gyermekeim megvessenek. Gyanakodniuk kell, hogy engem valami erkölcsi fogyatkozás terhel, amiért elvették őket tőlem.

»Mióta nem akarsz gyermeket, nincs számomra semmi érzés benned, nem törődöl velem, semmibe sem veszel. Hát csak egyszerű szülőgép voltam?«

A napló végefelé közeledett. Közben történt meg a fordulat: a nevelőnőnek felmondtak. Erre vonatkozik a hercegné 1847 június 15-én kelt levele férjéhez:

»Mai napig vártam rá, hogy beváltod a helyzet rendezésére vonatkozó ígéretedet. Úgy látszik, megfeledeztél róla. Eljött hát az ideje, hogy gyermekeink és a ház méltósága érdekében véget vessék a nevelőnői uralomnak. Magam akarom a lányaimat nevelni, köztük akarok élni, minden elfoglaltságukban részt venni. Be kell látnod, hogy egy anya gondozása legalább is annyit ér a számukra, mint egy nevelőnőé. *Atyám Deluzy kisasszonynak tekintélyes életjáradékot biztosított.* Ha ezzel a támogatással Angliába utazik, ott — tekintettel a képességeire — még könnyebben találhat megfelelő állást, mint Parisban.«

Deluzy kisasszony megköszönte a hercegné jóindulatát. Ami az angliai utazást illeti — írta —,

erre, sajnos, *nem szánhatja rá magát, mert Parisban kell maradnia, hogy gyengélkedő nagyapját ápolhassa.* (Közbevetve: Ha megmarad Praslinéknál, hogyan ápolta volna?)

S most ismét idézek néhány sort a napló utolsó oldalairól:

»Férjem sohasem fog nekem megbocsátani. Bosszút áll majd rajtam. A szakadék egyre mélyebb közöttünk. Amilyen mértékben rá fog eszmélni saját hibájára, olyan mértékben leszek én a bűnös és bosszúját rajtam fogja kitölteni. Félek a jövőtől, reszketek, ha rágondolok. Istenem, Istenem, segíts rajtam, a szerencsétlen anyán, úgy félek a fenyegetéseitől. Istenem, légy mellettem!«

Pasquier kancellárt értesítették, hogy Praslin herceg nagyon rosszul van. Az orvosok eleinte kole-rára gyanakodtak, de azután kiderítették, hogy *arzénnel megmérgezte magát.*

A kancellár sietett a Luxembourg-palotába, hogy még idejében elvégezhesse a kihallgatást.

A herceg magatartása még érthetlenebb volt, mint aminővel a nyomozóbizottságot döbbsentette meg. A kancellár vizsgálóbírói mesterfogásaival sem bírt határozott választ kicsikarni tőle: bűnös-e hát vagy ártatlannak érzi magát? Egész terjedelmében ismertetem a kihallgatási jegyzőkönyvet; talán akad lélekbúvár, aki kiokosodik belőle.

— Ön ismeri a nyomozás eredményét. Nincs egy cseppnyi kétség sem, hogy ön a tettes. Azt ajánlom,

rövidítse meg a fárasztó kihallgatást egy töredelmes beismeréssel; hiszen semmit sem tagadhat. Remélem, nem mer tagadni?

— *A kérdés nagyon határozott, de nincs erőm felelni; hosszú felvilágosítások kellenének.*

— Hoszszú felvilágosítások? Dehogy. Elég egy szó: igen vagy nem.

— *Nagy lelkiem kellene ahhoz, hogy igennel vagy nemmel feleljek és most nem vagyok olyan állapotban.*

— Hány órákor vált el a gyermekeitől előtte való este?

— *Féltizenegy lehetett.*

— Mit csinált ezután?

— *Szobámba mentem és lefeküdtem.*

— Elaludt?

— *Igen.*

— Meddig aludt?

— *Erre nem emlékszem.*

— Már akkor elhatározta magát, amikor lefeküdt?

— *Nem. Egyébként nem értem, hogy mit jelent ez az elhatározás?*

— Mikor felébredt mi volt az első gondolata?

— *Kiáltozásra ébredtem fel és a hercegné szobájába siettem.*

A vádlott itt felsóhajt és kéri, hagyják abba ezt a fájdalmas kihallgatást. De a kancellár folytatja:

— Mikor ön a hercegné szobájába lépett, tudnia kellett, hogy minden kijárat zárva volt, csakis öntől lehetett oda bejutni.

— *Ezt nem tudtam.*

— Amikor belépett, a hercegné az ágyban feküdt?

— *Nem. A földön.*

— Azon a helyen, ahol az utolsó ütést kapta öntől?

— *Hogyan kérdezhet ilyesmit ?!*

— Mert nem felelt az első kérdésekre. Miként keletkeztek a sérülések a kezén?

— *Mikor Praslin-ból hazajöttünk, megsértettem a csomagolásakor.*

— Honnan van a harapás a hüvelykujján?

— *Ez nem harapás.*

— Az orvosok annak mondják.

— *Kérem, kíméljen, nagyon gyenge vagyok.*

— Bizonyára kellemetlenül lepte önt meg, amint szobájába visszatérve, megpillantotta az ön által kiontott vér nyomait a ruháján. Emiatt igyekezett kimosni?

— *A vérfoltokat félremagvarázták. Nem akartam így mutatkozni a gyermekeim előtt.*

— Megbánta-e, hogy tettét elkövette?

A vádlott nem felel. Gondolataiba mélyedtnek látszik.

— Adtak-e önnek rossz tanácsot, amely erre a tette ösztönözte?

— *Nekem senki sem adott tanácsot. Ilyesmihez nem szoktak tanácsokat osztogatni.*

— Nincs önnek lelkipurdalása s nem érezne-e megkönnyebbülést, ha megmondaná az igazat?

— *Ma teljesen hiányzik az erőm.*

— Ön egyre a gyengeségét emlegeti. De hiszen éppen arra hívtam fel, hogy csakis igennel vagy nemmel válaszoljon!

— *Ha megvizsgálnák az érverésemet, kiderülne a gyöngeségem,*

— Hát az előbbi sok aprólékos válaszra megvolt az ereje?

A vádlott nem felel.

— Hallgatása máris bizonyítja a bűnösségét!

— *Ön azzal a meggyőződéssel jött már ide, hogy bűnös vagyok. Ezen nincs módom változtatni.*

— De van, ha kellő okokat hoz fel és előadja a mentségeit.

— *Úgy gondolom, az ön hitét képtelen vagyok megingatni.*

— De mi alapon gondolja ezt?

A vádlott egy darabig hallgat, majd azt mondja, nincs ereje tovább vallani.

— Mikor ezt a szörnyűséget elkövette, nem gondolt a gyermekeire?

— *A tettet nem követtem el; gondolataim mindig a gyermekeim körül járnak.*

A kancellár most már erélyesen nekitámadt:

— Meri-e tagadni, hogy ön a bűnös?

A vádlott a fejét a két kezébe támasztja, egy darabig hallgat, majd ezt mondja:

— *Ilyen kérdésre nem tudok felelni.*

Azután kéri, hogy gyengesége miatt fejezzék be a kihallgatást és halasszák máskorra.

Megtörtént, de új vattatásra már nem került a sor. A mérég tovább marta Praslin herceg testét s negyednapra irtóztató kínok között meghalt.

A tragédia befejeződött.

A kancellár jelentést tett a pair-ek kamarájának s ez a vádlott halála folytán megszüntette az eljárást.

Deluzy Henriette ügyét áttették a rendes bírósághoz. Ott egy darabig ide-oda nyomozgattak, de nem találtak semmiféle terhelő bizonyítékot s a lányt néhány hónapi fogság után szabadon eresztették.

Kétségtelen hogy magában a gyilkosságban nem volt része. Ami egyéb szerepét illeti, el kell olvasni vallomását és a hercegné napló jegyzeteit. Akármilyen megbocsátásra hajló kegyes lélek próbálná is magyaráztatni a Sebastiani-palota családi viszálykodását, nem tudná megindokolni, miért ragaszkodott a nevelőnő olyan konokul az állásához. Nagyon szerette a kislányokat? Szép. De az anyát szerencsétlenné tette; a Praslin-ház hírére pletykák mocskával ejtett foltot; túrta, hogy a tulajdon lánybecsületét az újságok is meghurcolják: mégsem választotta az egyetlen becsületes megoldást, hogy hagyja el önként a teljesen feldúlt békéjű házat. S mikor élete végéig biztosítják minden nélkülözés ellen — évi 1500 frank szép pénz volt azidőben — akkor is köti magát Parishoz és indokolásul előkerít egy gyengélkedő nagyapát, akit addig alig látott.

Mi oka lehetett a nyakasságnak?

A szerelem.

Praslin herceg ugyan, ha ránk maradt arcképét nézegetjük, nem volt férfiszépség, sőt valami kemény, fanyar vonás tette kellemetlenné az arcát. Túlságosan éles elmével sem lehetett megáldva, legalább is erre vall a gyilkosság utáni ügyetlen tettetése s a nyomozat alkalmával tanúsított korlátoltsággal határos magatartása. De hát *herceg* volt, az ország egyik legelőkelőbb főura, Lajos Fülöp király személyes barátja; fényes díszruhában, hatlovas hintón hajtattott az udvarhoz s odahaza is pompa és gazdagság

ragyogta körül: nem csoda, ha a kis nevelő nő szeme elkáprázott.

Ő viszont harminchét éves, életerős férfi, oldalán egy bár fiatal, de tíz gyermekszüléstől megviselt, hervadásnak induló feleséggel. Meg lehet érteni, ha a friss, csinos, Roxelane-orrú lány — ellentéte a korzikai, déli szépségnek — megcsiklandta az érzékeit. Majd a mindennapos együttlét, a lány kedvesége és okossága komoly szerelemmé érlelte a kezdeti vágyat.

Volt-e viszonyuk? A lány tagadta. Bizonyíték nincs rá. Csak gyanítani lehet, hogy az elkényeztetett főúr aligha érte be ártatlan epekedéssel. Hat év alatt bőven akadt alkalmuk titkos összejövetelekre. De hát az is lehetséges, hogy a lány — éppen mert okos és számító volt — plátói pórázon tartotta a férfit, nehogy a teljes odaadásra jóllakottság és megúvás következzenek.

A szerelem villant ugyan némi fényt a véres éjszaka homályába, de teljesen el nem oszlatja.

Arra nézve nem lehet kétség, hogy a herceg a gyilkosságot — bűnügyi nyelven szólva — *erős felindulásban* követte el. *Harminc* szúrás, vágás és ütés! Olyas valami történhetett a házaspár között, ami a különben is elkeseredett férfi fojtott dühét kirobbantotta és szinte önkívületi állapotban, hisztériás őrvongással rohanta meg az asszonyt; vágta, szúrta, ütötte, ahol érte.

Valami történt köztük. De mi lehetett ez a *valami*?

Naiv beszéd, hogy a végzetes kitörésnek az ajánlólevél megtagadása lett volna az oka. Maga a nevelőnő vallott a hercegné gyors színe változásairól harag és megbocsátás közt. Most, hogy megszabadult a ház rossz szellemétől, nem huzakodott volna, hogy az írást kiadja.

Egyébiránt eféle ajánlólevélre *szükség sem volt*, mert a hercegnének az a levele, amelyet a kancellár a kihallgatáson felolvasott, máris *igen jól felhasználható ajánlólevélnek számított*.

Ez a levél 1847 június 19-én kelt. Választ tartalmaz a nevelőnőnek június 18-ról kelt levelére, amelyben hivatkozik szenvedő állapotára s azt írja, hogy alkalmas időben *köszönettel fogja igénybevenni a hercegné ígérését az ajánlólevélre nézve*.

Íme a levél. A vádlott leány iratai közt találtak meg.

»Élénken sajnálom, hogy gyengélkedése ellenére is fárasztotta magát s írt nekem olyasmiről, ami gyermekeimre fordított gondozása folytán magától értetődik. Habár fontos körülmények az ő érdekükben siettették is a válást, amelyet nemrég még távolinak gondoltam, higgye el, a legnagyobb igyekezettel fogok megragadni minden alkalmat, hogy önnek hasznára lehessenek. Kérem, közölje velem, mit tegyek? Hallottam, hogy ön fel akarja akarja keresni lady Hislop-ot,¹ ez esetben adhatok önnek ajánlást lady Tancarville-hez s bizonyos vagyok benne,

¹ Lady Hislop volt Deluzy k. a. előbbi úrnője. 1800 frank évi fizetése volt nála, a teljes ellátáson felül. Praslinéknál 2000 frankot kapott.

hogy ő mindenben segítségére lesz lady Hislop-nak az ön érdekeit illetően. Ha ön hasznát vehetné ajánlóleveleknek Flahaut grófnéhez és Miss Elphinston-hoz is, kérem rendelkezék velem.

»Emlékszem, hogy mikor Praslin-ba mentünk, ön kölcsönkért tőlem egy könyvet. Remélem, nem utasítja vissza ezt a kis emléket, amelyet nagy örömmel ajánlok fel önnek.

»Ismétlem, kisasszony, valamennyi kínálkozó alkalmat meg fogok ragadni, hogy önnek minden körülmények között hasznára lehessenek«.

Már most, ha közelebb akarunk férkőzni az éjszaka talányához, a *szelmes férfi* lelkiállapotából kellene kiindulni. A nyaralásból hazatérve, viszontlátja a leányt. Ez szenved, sír, panaszkodik. A férfiban újra lángra gyúl a szerelem, megalázottnak is érzi magát, hogy túrnie kellett a kedvese elűzetését. Ilyen állapotban nyit be a késő éjszakai órán a feleségéhez. Az ajánlólevél ügyében? Aligha. Arról reggel is lehetett volna beszélni.

Itt révül élénk a rejtelmes *valami*, amelynek titkát sohasem fogjuk megismerni.

Volna egy feltevés: Praslin *válást ajánlott a feleségének, hogy azután a lányt elvehesse*. Emellett szólna, hogy ő atyja halála után annak örököse is lett s immár nem szorulhatott a Sebastiani-vagyonyra. Jövedelme évi 500.000 frankra rúgott! Természetesen a gyermekeket is meg akarta tartani. Az asszony kitalálta a célt, nem volt hajlandó beleegyezni, szó szót váltott, szemrehányások és

sértések robbanhattak, amíg végre a férfiban megszűnt minden gátlás és kitört belőle a vadállat.

Ez persze csak sejtés.

Az akkori közvélemény határozottabb vádat dobott fel; a herceg nem hirtelen fellobbanásában ragadott fegyvert, hanem *eleve elszánta magát s éj idején rátört az asszonyra, hogy álmában ölje meg*. Azután gondosan előkészítette volna a mentséget, hogy ismeretlen tettesek voltak a merénylők. De nem számított rá, hogy az asszony felébred, védekezik és vad dulakodásra kerül a sor.

Mindez csak találgatás. Épp úgy, mint a meddőnek látszó fejtörés afölött: mi lehetett az értelme a herceg tétova, össze-vissza beszédének? Látnia kellett, hogy minden ellene szól, sőt az öngyilkossági kísérlettel ő maga adta a vád kezébe a döntő bizonyítékot saját maga ellen, mégsem ismerte be: *bűnös vagyok*. Tagadta a tettet s mégsem lehetett kicsalni belőle a szót: *ártatlan vagyok*. Vájjon a kedvesére gondolt s azt hitte, határozott vallomással bajt zúdít a fejére?

Az bizonyos, hogy rettenetes küzdelmet vívott magával. *Henri Morice*, a kancellár titkára, drámai képet festett a kihallgatás külsőségeiről. A herceget már halálos erővel marta a méreg, miközben azzal kínlódott: mondjon-e igent vagy nemet? Szemmel láthatóan erőlködött, hogy ki ne engedjen csúszni a száján egy *igent*, viszont arra is képtelen volt hogy *nemet* mondjon. Menekülni látszott a kérdés elől,

azt mondta: ő már se nem lát, se nem hall, gondolkozni sem bír. Fejét hátravetette a karosszéken, majd mindkét karjával az asztalra roskadt és fejét azokba temette. Nyaka csupaszon meredt ki a gallértalan hálóköntösből; rossz volt nézni torkának görcsös összehúzódását.

»Irtózatosan szenvedhetett. A közönség meg lehetett elégedve: a vérpad sem jelentett volna nagyobb bűnhődést.«

A közönség nem volt megelégedve.

Mikor a hír végigpaskolta Paris utcáit, a nép a Sebastiani palota köré csődült. A kezdeti kíváncsiságot a méltatlankodás és megbotránkozás moraja váltotta fel. Lám, a gögös arisztokrácia egyik legnagyobbbrangú, tagja, Choiseul-Praslin herceg sokkal komiszabb orgyilkos, mint a külvárosi lebujok táján leselkedő apacs, hiszen *tíz gyermekének az anyját* mészárolta le állati kegyetlenséggel.

Másnap elterjedt a hír, hogy a tettes megmérgezte magát... A népharag most már teljes erővel kitört. *Maguk a pairek csempészték be a mérget* — zúgtak — hogy az arisztokráciát megmentsek a vérpad szégyenétől! *Sőt a király keze is benn van a dologban* — hiszen Praslin herceg, aki őseit Bouillon Gottfrid-ig, az első keresztes hadjárat diadalmas vezéréig tudta, fölvenni, egyik legerősebb oszlopa volt a főnemességre támaszkodó trónnak. A herceg nem siklott volna ki a nyaktiló gyalázata alól, ha rendes bíróság kezébe kerül. De persze, a pair-eknek

privilegiumaik vannak; őket nem lehet rabkocsin a fogház biztos rácsai mögé szállítani, hanem díszhintón vonulnak be a Luxembourg-palotába, ott is egy őrizetlen szobába! Le a privilegiumokkal, le az arisztokráciával!

Hat hónap múlva Paris utcáin torlaszok emelkedtek. Kitört a forradalom. Lajos Fülöp király Angliába menekült, Franciaország köztársasággá alakult át, az arisztokrácia előjogait eltörölték.

A GRÓF ÉS AZ ALAPÍTVÁNYI HÖLGY¹

1867—68

Chorinsky Gusztáv gróf, osztrák császári főhadnagy, megismerkedett Linzben egy *Ruef Matild* nevű színésznővel és feleségül vette.

A házasság rosszul ütött ki. A gróf alig két évi házaselet után az asszonyt faképnél hagyta és hazament az apjához, akit utóbb *Alsó-Ausztria helytartójává* neveztek ki.

Nem tudni, mi volt a szakítás oka. Annyi bizonyos, hogy a férfi katonai pályáján is nagy ingatlanságról tett tanúságot. Hol kilépett a hadseregből, hol megint visszalépett. 1860-ban már nem volt osztrák tiszt, ekkor a pápai csapatoknál hadakozott; az 1864-ik év ismét osztrák szolgálatban látja Őt

¹ Ezt a bűnügyet az eredeti iratok alapján igen részletesen ismerteti *dr. Ludwig Altmann* is »Aus dem Archiv des grauen Hauses« című gyűjteményes kiadványban. (Wien, 1924.) A szerző — a bécsi I. országos törvényszék elnöke — megjegyzi, hogy a bűnper valóságos kincsesbánya minden kriminálista számára s tanulmányozása többet ér akármilyen elméleti fejtegetésnél. Én viszont *dr. Altmann* tanulmányáról mondhatom el, hogy mintaképe a bűnügyi tudományos munkának.

viszont. 1866-ban Königgrätznél megsebesült, azután Bécsben a vezérkarhoz osztották be.

Szabad idejét szerelmi kalandok élénkítették. Ezekben olyan félnótás szenvedélyességgel viselkedett, hogy ismerősei a fejüket csóválták: helyén van-e ennek az esze? Laibachban egy ezredes lányát kerülgette, de kitették a szűrét; erre napokon át a lány ablaka alatt lézengett, szerelmi nyilatkozatokat kiabált fel, közben minduntalan kardot rántott és fenyegetőzött — az utca népe előtt! — hogy ő megöli magát. Azután hüvelyébe dugta a kardot és hazasétált. Bogarak is fészkeltek a fejében; például valami furcsa babonából az ideáljainak hajfürt helyett a *levágott körmeit* küldte el szerelmi emlékül.

A bűnügyi lélektan az ilyen megbízhatatlan, gyenge jellemeket »debilis« néven tartja nyilván.

A feleség nem lehetett valami haszontalan személy, mert az öreg gróf szeretettel fogadta a családba és mindvégig jóban volt vele. A katonaságnál szükséges 12.000 forint házassági óvadékot is ő tette le s nemcsak a kamatokat engedte át az asszonynak, hanem a különélés ideje alatt is gavallérosan havi 50—80 forintokat küldözgetett neki.

Egy tekintetben ugyan szemet kellett hunynia: az elhagyott asszony nem élt apáca-életet, összerült egy Mikulics nevű szegedi diákkal s mi tagadás, a diák szerelmi leckéinek egy fiúcska lett a eredménye. A gyereket kiadták dajkaságba s az asszony folytatta magános életét Münchenben, egy

albérleti lakásban. Nem használta a grófi címet s mint egyszerű »Frau von Ledske« (a Chorinskyak előneve) jelentette be magát.

1867 november 21-én Ledske asszonyt egy idegen úrihölgy látogatta meg. Együtt maradtak egész délután, uzsonnázgattak s azt mondták a háziasszonynak, hogy este színházba mennek. Ez nem sok ügyet vetett a dologra, még másnap sem, holott a bérlője egész nap nem mutatkozott. Azt hitte, a vendégével barangol valahol a városban. De mikor harmadnap sem került elő és szobája állandóan zárva volt, gyanút fogott és a rendőrséghez fordult.

Hivatalosan feltörték az ajtót. *Ledske asszony a szoba padlóján feküdt holtan.*

Az asztalon uzsonna nyomait találták: két teáscsészét, az aljukon kevés teával, kenyeret, sonkát, süteményt, üres boros poharakat. Ellenben csodálatosképpen *hiányzott a teáskanna.*

Az orvosi vizsgálat kétségtelenül megállapította, hogy az asszonyt *ciánkálival* mérgezték meg.

De kicsoda?

Öngyilkosságról nem lehetett szó, erre rácafolt a teáskanna hiánya. Rablásra sem lehetett gondolni, mert a fiókos szekrényben megtalálták az áldozat ékszereit és kevés pénzecskéjét.

A háziasszony ekkor emlékezni kezdett, mintha Ledské né az azt mondta volna, hogy látogatója, akit egy ismerőse ajánlott hozzá, a Négy Évszakhöz cím-

zett szállodában lakott. Nosza lecsaptak a szállodára. Csakugyan, november 20-án, szerdai napon megszállt itt egy csinos, elegáns fiatal hölgy és *Vay Mária bárónő* néven jelentette be magát, Bécsből. (Hibás helyesírással így írta: *aus Vien*.) Fehér selyemmel kivarrott fekete selyemruha volt rajta, ugyanolyan kabátkával. Érdekes fekete ékszert hordott, két zománcozott fehér halálfővel. Az is feltűnt, hogy *szivarokat* szítt, fehér tájtékszipkából, amelyet grófi korona díszített. Azt mondta, vasárnapig marad, — azonban már csütörtökön, vagyis a *gyilkosság napján* este 7 óra tájban hirtelen elkérte a számláját, azzal, hogy táviratot kapott és azonnal Parisba kell utaznia. Meglehetősen izgatottnak és kimerültnek látszott, gyorsan csomagolt és kihajtatott a pályaudvarra. Itt azonban — mint a szállodai szolgáló jelentette — *nem a párisi, hanem a bécsi vonat*ra szállt fel.

Egyidejűleg még egy nyom kínálkozott. Megtalálták a fiókos szekrényben az áldozat *végrendeletét* Ebből megtudta a rendőrség, hogy nem Ledske asszonyt, hanem *Chorinsky grófnét* gyilkolták meg. A végrendeletben a grófné arról panaszkodott, hogy férje rosszul bánt vele és *igazságtalanul eltaszította*.

Most már a rendőrfőnök szeretett volna Chorinsky gróffal személyesen megismerkedni. Táviratozott a bécsi rendőrséghez: értesítsék a grófi családot, hogy Chorinsky Gusztávné hirtelen elhunyt. A halál okáról nem említett semmit.

Másnap megérkezett a férj, édesatyjának, a helytartónak kíséretében. Udvariassági látogatást tettek a rendőrfőnöknél s ez viszonzta az előkelő urak látogatását a szállodájukban. De a fiatal gróf viselkedése sehogyan sem tetszett neki s a jó rendőr szimatjával összefüggést kezdett sejteni közte és a gyilkosság között. Elment a vizsgálóbíróhoz, elmondta a gyanúját, a bíró rábólintott és aláírt egy *elfogatási parancsot* Chorinsky Gusztáv gróf ellen.

El lehet képzelni a helytartó felháborodását. Azonnal elhajtattott az osztrák követségre és diplomáciai közbelépést követelt. Maga a fiatal gróf is szenvedélyes izgatottsággal tiltakozott a letartóztatás ellen, ő osztrák állampolgár és katonatiszt, fölötte csak osztrák hadbírótság ítélhet.

Egyelőre nem sokat kérdezték. Megvárták, amíg az öreg gróf visszajön. Meg is érkezett, teljesen letörve. A diplomáciai közbelépést megtagadták.

Chorinsky Gusztáv grófot tehát beszállították a fogházba s ott annak rendje szerint megmotozták. Találtak nála egyebek közt öt darab fényképet. Ezeket felmutatták a Négy Évszak személyzetének és Chorinskyné háziasszonyának. *Valamennyien ráismertek: ez volt a szállodai Vay bárónő, ez látogatta meg a grófnét az emlékezetes csütörtöki délután.*

Most már elővették a grófot: ki legyen ez a dáma? A gróf minden kertelés nélkül megmondta, hogy a képek eredetije *Ebergényi Júlia, brünni alapítványi hölgy*, 26 éves, Ebergényi Viktor szécsényi

földesúr leánya, lakik Bécsben itt és itt. Ő szereti a leányt, de *sohasem vallotta meg neki, hogy már nős*. A gyanús mentegetéssel meglehetősen elárulta magát, s ezt tetézte azzal, hogy mindenáron igyekezett a lány alibijét igazolni, ő személyesen kísérte ki Ebergényi *asszonyt* — mert ez a cím illette meg, mint alapítványi hölgyet — Bécsben a déli-pályaudvarra, ahonnan az Szécsénybe utazott. 21-én még Szécsényben volt és semmi esetre sem lehetett Münchenben. Tessék azonnal sürgönyözni az illetékes szombathelyi bíróságnak, az majd igazolni fogja az alibit.

A müncheni vizsgálóbíró sürgönyözött is, de egyelőre nem Szombathelyre, hanem Bécsbe és megkereste a rendőrséget, hogy Ebergényi Júliát *azonnal fogják el* és adják át a bécsi vizsgálóbírónak.

Megtörtént. Az osztrák bíró elindította a vizsgálatot. Mindenekelőtt átírt a vasvári főszolgabíróhoz. Ettől azt az értesítést kapta, hogy a telekesi Ebergényi-család a vármegye legtekintélyesebb és tiszteltebb, ősi nemesi családjainak sorába tartozik. Júliának gondos nevelésben volt része s a szülői háznál mindenkor társadalmi állásához méltóan viselkedett.

Kihallgatták, hogyan került Bécsbe?

Keresztanyja, Skerlecz báróné — felelte — meghívta magához. Ugyanis anyja meghalt, apja másodszor is megnősült s ő nem érezte jól magát odahaza. Nem akart sokáig a keresztanyja terhére sem lenni, tehát külön lakást bérelt. Itt kapta meg

az osztrák külügyminisztérium értesítését, hogy Ő Felsége 1867 július 6-án kelt elhatározásával ki-nevezte őt a *brünni nemes hölgy-alapítvány tagjává*.¹ Felvételi díj fejében ötven aranyat kellett befizetnie. Ennyit tudott meg a bíró Ebergényi Júlia elő-életéről a vizsgálat megindultakor. Később, amikor anyagi és egyéb viszonyait kezdték firtatni, kevésbbé épületes dolgok jöttek napvilágra. Kihallgatták Arbster báró tábornokot s az a következőket vallotta:

»Az én viszonyom Ebergényi Júliához olyan volt, aminőt általában a *demimonde-deil* szokás fenntartani. Ennek kellett őt tekintenem, ha előkelőbb fajtájúnak is. Természetesen pénzt is kapott tőlem. Ismeretségünk 1867 márciustól júliusig tartott; ekkor közöltem vele, hogy anyagi igényeinek többé nem tehetek eleget.«

A gavallér tábornokon kívül egy másik úr is hullatott szeretetadományokat Júlia örökké üres erszényébe.² Egy ízben 3000 forintot adott neki, majd 50 aranyat küldött az alapítványi illetékre.

Íme az első megcsuszamlás a bűn szakadékaiba torkolló meredeken. Nyilvánvaló, hogy a magyar vidék tiszta levegőjéből Bécsbe került leányt a nagy-

¹ Ezekbe az intézetekbe olyan hajadon hölgyeket vettek fel, akik a meghatározott nemesi öspróbát le tudták tenni. Külön előírással ruhát és jelvényt viseltek, udvarképesek voltak, kamarási rangjuk volt s bár nem voltak férjnél, a »madame« cím illette meg őket. Aki férjhez ment, kivált az intézetből és a jelvényt vissza kellett adnia.

² A »Hazánk s a Külföld« a végtárgyalásról szóló tudósításában (1868. 18. sz.) elárulja a nevét: *Skarpa Pál* földbirtokos.

város fülledt légköre szédítette meg. Nagyvilági életet élt és nem volt pénze rá. Ami járadékot kapott hazulról, alig ütötte meg az évi 400 forintot.

Sajnos, a tábornok eléggé találóan használta a »dernimonde« szót. Júlia bizony szabályszerű félvilági életet élt: voltak kitartói s *volt egy valódi szeretője: Chorinsky Gusztáv gróf.*

Sajátságos szerelem volt ez. Két szertelenül rajongó lélek talált egymásra s mondhatni, eszeveszett szenvedélyben olvadt össze. Héloise szerelmes levelei enyhe pislákolások ahhoz a lángözönhöz képest, ami ennek a két embernek a levelezéséből felénk csap. Íme egy-egy mutatvány belőlük:

Júlia Gusztávhoz. (Természetesen kelet nélkül.)

»Legdrágább, kimondhatatlanul szeretett Gusztávom! Te férjecsém és mindenem a világon! Isten legyen veled és teljesítse a mi egyetlen és legszentebb óhajunkat, hogy minél előbb egymáséi lehessünk ... A te mindenképpen engedelmes, örökké hű, legigazabb szerelemmel rajtad csüngő asszonyod, boldog és leghívebb Júliád.«

Gusztáv Júliához 1867 augusztus 2-án.

»Bálványozásnál is jobban imádott, leggyönyörűbb, egyetlen asszonykám! Kicsike, legjobban szeretett, legmagasztosabb Jützi! Te bálványom! Te istenségem! Te mindenem minden között! Kimondhatatlan bálványimádással, minden erőmmel, lobogásommal és szívem vérével szeretlek, te istenségem, te asszonyom! Öllek legizzóbban, könnyek között esküszöm neked örök hűséget s maradok utolsó lehelletemig a téged leglángolóbb szerelemmel imádó, örökké hű férjecséd, Gusztáv.«

Így bíborlott a nekivadult szenvedély valamennyi levelükben. Mintha fortyogott volna a tintájuk, amikor belemártották a tollukat.

Megértem, ha most az olvasó elé ez a kérdés todul: hát lehetséges, hogy egy alapjában véve nemes érzésnek, a szerelemnek magvából bűnvirág sarjadhasson?!

Bizony lehetséges.

Ismeretes a kriminológiának az a tétele, hogy az ember ösztönei között az *egoizmusnak*, az önösségnek van a legnagyobb hajtóereje. Minden megínothat: barátság, hűség, hit, hazaszeretet — de az Önösség sziklaszilárd marad. A bíró biztosra mehet, ha ebben keresi a tett motívumát. Az önösség semmi tekintettel sincs másokra; csak a maga érdekét látja s ha ezt megsértettnek érzi, nem kíméli a vélt ellenfélnek vagyonát, becsületét, de még az életét sem.

Hogy a szerelmi burok alatt megbúvó önösség mire képes, *Lombroso* egy érdekes példával szemlélteti.

Egy szegény lány és egy szegény ifjú szerette egymást. Volt azonban a szegény lánynak egy gazdag unokanővére s ez szemet vetett a fiúra. Megisméltódott a régi történet: pengtek az aranyak, elhalkult a szerelem szava s a szegény ifjú eljegyezte a gazdag leányt. Már kitűzték az esküvőt, amikor a menyasszonyt súlyos betegség döntötte ágyba. Megtudta, hogy az állapota reménytelen. Abba még beletörődött volna, hogy életről, boldogságról le kell mondania, de a betegségnél is jobban gyö-

törte a gondolat: *a szegény rokon lesz az apai vagyon egyetlen örököse*, a fiú vissza fog térni hozzá s kettős boldogság vár rá, új gazdagság és régi szerelem. Ezt nem bírta elviselni. Kigondolt valamit. Egyik gyűrűjéből kitörte a nagyértékű briliánst, *lenyelte és bevádolta a fiút az apjánál, hogy egy őrizetlen pillanatban ő lopta el a drágakövet.*

Meghalt, eltemették. Holmija közt ráakadtak a gyűrűre: hiányzott belőle a kő. Az elkésesült apa feljelentette a fiút. A haldokló leány vallomásának hitelt kellett adni. Már úgy volt, hogy a féltékeny leány önző terve sikerül: a közönséges tolvajjá bélyegzett fiú előtt örökre becsapódik a szerelmese házába vezető ajtó.

Ekkor segítségére érkezett valami, ami pedig éppen séggel ártani akart neki. A pletyka. Nem volt elég a lopás gyanúja, egy még súlyosabb vádat akasztottak a nyakába: *ő mérgezte meg a menyasszonyát, hogy azután a kedvese révén a vagyont megkaparinthassa.* A hatóság kénytelen volt beavatkozni. Elrendelték a kihantolást.

Itt azután vége a valósággal megtörtént detektívregénynek. *A leány testéből előkerült a briliáns.*

Ebergényi Júlia és Chorinsky Gusztáv szerelmének féktelen lobogásában is semmivé porladtak az erkölcs parancsai; csak az *önösség* maradt meg épségben bennük, mint a legendás éghetetlen szalamander.

Következnék Ebergényi Júlia kihallgatása és védekezése.

Itt olvasóim elnézését kell kérem, amiért megint megakasztom az események pergését, hogy egy rövid elmélkedést szűrjak be a bűnügyi lélektan némely tételéről. Ez érthetővé fogja tenni Ebergényi

Júliának a bírák előtti, látszólag érthetetlen viselkedését.

A bűnös asszony lelkivilágáról temérdekét írtak össze. Egyik jelenség nála — állapítják meg — a konok, megátalkodott *tagadás*. A férfi a bizonyítékok súlya alatt rendszerint megtörik és beismerő vallomást tesz. A nő tagad, még akkor is, ha meg nem cáfolható bizonyítékokat tartanak elébe. Mentségül a legbonyolultabb és legképtelenebb történeteket eszeli ki, aminőket egy gyerek sem hinne el. Mindegy, ő kitart mellette s ha netán valahol a hazudozás gépezete csikorogni kezd, zavartalan könnyedséggel változtat a védekezésen és egy új, még zavarosabb történettel áll elő.

Magyarázat: a nőknek (értsük meg: a *bűnös* nőkről van szó!) nincs kellő érzékük sem az igazság, sem a tények logikája iránt, s azt képzelik, hogy másnak a gondolkozásmódja is ilyen. Képtelenek magukat beleélni a bíró gondolatmenetébe, nem veszik észre a logikai zökkenőket, nem látják meg az ellentmondást, a képtelenséget. Olyannyira, hogy gyakran valami sajátságos *önsugallás* révén maguk is elhiszik, amit összehazudtak.

Viszont akárhányszor a bíró meglepetten üti fel a fejét: a vádlott asszony teljesen váratlanul, egyszerre csak abbahagyja a tagadást és *vallani* kezd. Ez nem mond ellent a megrögzöttség körüli tapasztalatoknak. Általában az asszony kevésbé titoktartó, mint a férfi. Számptalan büntettnék az

vezetett a nyomára, hogy a részes nő a titkot meg-gondolatlanul kifecsegte. Ez a *fecsegési ösztön*, ez a nehezen visszafojtható *közlési vágy* okozza, hogy néha a saját titkát is kivallja.

Hogy félre ne értessem, ezek a tételek csak a *bűnös asszonyra* vonatkoznak, nem a női nemre általában. Ha itt-ott érinteni látszanak a normális nő lelki alkatát is, igazolásul idézem egyik legjele-sebb kriminalista megállapítását:

»A nő nem rosszabb és nem jobb, nem értéktelenebb vagy értékesebb, mint a férfi, csupán más. A természet mindent célszerűen alkotott meg, így cselekedett a nő-vel is. Miután rendeltetése más, mint a férfié, testi-lelki alkata is más.¹

Ismét a vizsgálóbíró szobájában vagyunk.

A bíró az iránt érdeklődött, milyen viszony fűzi a vádlottat Chorinsky grófhhoz?

Semilyen — volt a válasz. A gróf tetszik neki, mert kedves fiú, de szerelemről szó sem volt köz-tük s esze ágában sincs, hogy hozzá menjen. Éppen azért lett alapítványi hölgy, mert hajadon akart maradni.

— Hol volt november 19. és 22. között?

¹ Dr. Hans Gross: *Kriminalpsychologie*. (Leipzig, 1905. 474. o.) A bűnös asszony lélektanát kivüle még *Lombroso* tárgyalja legrészletesebben, *Ferrero-val* közösen írt könyvében. Németül: *Das Weib als Verbrecherin und Prostituirte*. (Hamburg, 1894.) Lásd még *Rykére*, *Ottolenghi*, *Camille Granier* stb. munkáit az asszonybűnösökről.

— Odahaza Szécsényben. Ezt igazolhatja az egész szécsényi háznép.

— Adatok vannak rá, hogy nem ott volt, hanem Münchenben járt.

— Soha életemben nem jártam Münchenben. Még álmomban sem jutott eszembe, hogy odamenjek, hiszen nincs ott semmiféle rokonom vagy ismerősöm.

Ekkor a vizsgálóbíró felmutatta a müncheni megkeresést.

— Ön ellen az a vád, hogy Münchenben Chorinsky Gusztáv gróf feleségét megmérgezte.

— Esküszöm, hogy nem tettem, fogalmam sincs, hogyan kerülhettem gyanúba; valóban felháborító, hogy ilyesmit feltételeznek rólam. Ha az urakban csak egy parányi igazságérzet is van, be kell látniuk, hogy én nem lehetek a tettes. Érthetetlen, hogy mi alapon gyanúsítanak engem! Chorinskyval hetek óta nem is beszéltem a feleségéről, nem is törődtem vele. Miért érdekelt volna, ha nem szándékoztam férjhez menni?

A bíró egyelőre nem akart tovább bajlódni a csillagokat is letagadó vádlottal s elrendelte, hogy szállítsák el a törvényszék fogházába. Ekkor történt a váratlan fordulat, amelytől a bírónak leesett az álla.

A leány bekérezkedett a mellékszobába s ott a bírónak és egy rendőrtisztnek jelenlétében minden bevezetés nélkül *beismerte, hogy ő valóban Münchenben járt Vay báróné álnéven, ott a grófnét meglátogatta, együtt uzsonnáztak s ekkor ciánkálit öntött az asszony*

teáscsészéjébe, amitől az eszméletét veszve a földre zuhant.

A bíró visszatért a kihallgatási terembe s a vallomást részletesen jegyzőkönyvbe vétette. De úgy látszik, a vádlott a tollbamondás ideje alatt meggondolta magát, mert visszakanyarodott a merev tagadásba.

— Nem én voltam, nem én voltam! Másvalaki volt, egy müncheni nő, akit nem nevezhetek meg. Tudom, hogy szerencsétlenségbe döntöm magamat, de nem mondhatom meg a másoknak a nevét.

A bíró báránytürelemmel tolta félre a beismerésről szóló jegyzőkönyvet és egy másikat vett elő, tessék hát újra elmondani, hogy volt, mint volt?

Erre ömlött belőle a szóáradat, amelynek az a rövid tartalma, hogy a müncheni hölgy, akit említett, *maga a grófné volt.* Mikor nála uzsonnázott, keservesen panaszkodott a férje ellen, szerencsétlenségnek mondta magát, azután valamit csinált a teáscsészével s egyszerre csak végigvágódott a földön.

— Azért nem mondtam ezt el hamarabb, mert attól tartottam, hogy az urak nem hiszik el. De ha ismernék a jellememet, bizonyára hitelt adnának nekem.

A vizsgálóbíró beírta a vádlott jellemének eddigi ismeretével. Befejezte a kihallgatást és másfelé nyomozott.

(Közbevetem, hogy az ugyanekkor felvett személyleírás szerint Ebergényi Júlia magassága

5.1 láb vagyis 161 centiméter volt, arca tojásdad, üde színű, homloka boltozatos, haja és szemöldöke fekete, szeme kék.)

Először is az alibikeresés mondott csődöt. A szécsényi nyomozás megállapította, hogy Júlia a kérdéses napokon *nem járt odahaza*.

Kiderült, hogy a müncheni utazás előtt egy nyomdában *névjegyeket rendelt* »*Vay bárónő*« *névvel.*

A letartóztatás hírére jelentkezett a vádlott szobalánya és elmondta, hogy úrnője november 24-én egy csomagot adott át neki azzal az utasítással, vigye el megőrzés végett egy megbízható személyhez. A szobalány nővérében egyeztek meg. Előállt a nővér is: *itt a csomag.*

Felbontották. Ez volt benne: *a Chorinsky grófné lakásából hiányzó teáskanna, Chorinsky gróf és Ebergényi Júlia levelezése, valamint egy üvegcsében fehér por, ami ciankálinak bizonyult.*

A levelekben súlyos dolgok foglaltattak. Chorinsky gróf ilyeneket írt:

November 18. Mindenekfölött imádott asszonykám stb. (A többi jelzőt már ismerj ük.) Mindig csak érted dobogó szívemmel kérlek, szeress, mert esküszöm, hogy mihelyt *Isten segítségével minden sikerül*, áldani fogom a napot, amikor eljegyezhetjük egymást és megesküdhetünk. Még ma felírom neked néhány müncheni szálloda címét. *Imádkozzunk mind a ketten, hogy minden szerencsésen sikerüljön.*

November 20. Negyedóránként fölébredek és lesem az órán a percet, amikor Münchenbe érkezel. Szidom a

buta fejemet, miért nem adtam neked bajor pénzt, hogy ki tudd fizetni a kocsiszt. Vigyázz, hogy végül is *össze ne cseréld a porokat*. S nehogy engedj neki! Nem, én bízom benned, hiszen szent esküt tettél, hogy nem fogod kímélni.

November 21. Ma egész nap a sikerért imádkozom. De valamin megütődtem. Azt írod, hogy ez a szemét barátságosan fogadott. A végén még meg talál hatni a komédiás dög (*Komödiantenaas*). De nem, te nagyon is csüggsz rajtam, a feleségecském (*Weibi*) leszel és boldoggá foglak tenni.

Ugyanaznap este. Úgy aggódom érted: csak senki meg ne lássa, csak ügyesen fogj hozzá, ne engedd, hogy elérékenyítsen, mert ez a dög a világ legkitanultabb szájj hája. Egyáltalán, miként írhatasz olyant, hogy a bestia «rendkívül barátságos volt hozzád». Hogyan hallgathatsz ennek a büdös varangynak az ostoba, közönséges hazudozásaira! *Imádkozom*, hogy légy szilárd és állhatatos. Az ügy lebonyolítása után azonnal utazz el, ne mutakozzál többé és mindent semmisíts meg, ami müncheni utadra utalhatna. *Írjak-e haza, hogy azok odalenn igazolják; te náluk voltál?*

Az eszeveszett hangú levelekből nem nehéz kiolvasni Chorinsky gróf bűnrészességét. A gyilkosság tervét nyilván együtt főzték ki s a kivített a puha, nőies jellemű férfi helyett a határozottabb, erősebb akaratú leány vállalta. (Érdekes ennél a szivarozás férfias vonása is.)

Meglehetősen korlátoltságra vall a mód, ahogyan Chorinsky igazolni akarta a leány alibijét. Azt képzelte, hogy »azok odalenn« vagyis Ebergényiék, ké-

pesek lesznek kitenni magukat a hamistanúzás következményeinek, ha azt vallják, hogy Júlia náluk volt s közben kiderül, hogy Münchenben járt. Erre az ostobaságra később ráduplicált, mert letartóztatása után egy Ebergényi Istvánhoz (Júlia bátyjához) intézett levelet akart a fogházból kicsempészni, ilyen együgyű szöveggel:

«Bizonyítani kell, ami igaz is, hogy Júlia november 10-től 22-ig nálatok volt Szécsényben. Ha ezt a való tényti mindnyájan Szécsényben esküvel megerősítitek, kiszabadulunk s ő mihamarább a feleségem lesz. Erről a nemes leányról senki sem tételezhet fel gonosztettet.»

Az olvasó főképp azokon a sorokon ütközhetik meg, amelyekben a levélíró *imádkozást* emleget, hogy a gyilkosság sikerüljön.

De hát tudjuk, hogy a büntettes lelkivilága tele van ellentmondással. Éppen erkölcsi és értelmi zavarai terelik a bűnözés útjára. A kriminalista jól ismeri a bűn és a vallásosság különös keverékét.

Az olasz *Marro* 500 gonosztevőt vizsgált meg; ezeknek 46%-a rendszeresen, 25%-a alkalmilag látogatta a templomot. *Ferri* 200 olaszországi gyilkosról készített statisztikát: egyetlen egyet sem talált, amelyik vallástalan lett volna. *Garofalo* a nápolyi gonosztevőkről azt írja, hogy buzgón járnak istentiszteletre, ájtatosan vesznek részt a körmeneteken és megtartják a böjtöt; közben azonban kitervelik a gyilkosság részleteit.

Havelock Ellis egy férjgyilkos asszonynak a szeretőjéhez intézett leveleit idézi. Mintha párdarabjai lennének Chorinsky gróf ömlengéseinek! »*Tegnap óta rosszabbul van (t. i. a férj), úgy látszik, az Úr megkezdte művét... Ó, ha Isten megszánna minket, hogyan áldanám a nevét ... Mikor panaszkodik, bensőmben dicsérem az Urat... Már annyit sírtam; lehetetlen, hogy az Úr meg ne szánna bennünket*!« Ezt az Aveline nevű asszonyt *Lombroso* is megemlíti és jellemrajzát még egy adattal egészíti ki: *gyertyát áldozott, hogy a merénylet sikerüljön!*¹

A bécsi vizsgálóbíró bizonyára azt hitte, hogy az ügy most már megérett a végtárgyalásra. Ennyi kézzelfogható bizonyíték láttára a vádlott majd csak beadja a derekát és simán visszatér az első beismerő vallomásra.

Tévedett.

Júlia csak most kezdte el istenigazában a csűrés-csavarást.

A beismerő vallomást azért tette, mert »az urak fenyegették.« Semmi sem igaz belőle. Ha a valóságra kíváncsiak, adjanak neki tollat, tintát, papírost s mindent sorjában meg fog világosítani.

¹ Még néhány adat: A Bayrischer Hiesel nevű hírhedt haramia állandóan olvasót hordott. Egy száz-cseh határon működő csempészbanda tagjainál kis üvegcékben lopott szenteltvizet találtak. Ez megvéd szúrás és vágás ellen — mondták. Más betörő-babona: örökmécses olajába mártott feszítővassal kell dolgozni, az eredmény biztos. — Oldalakat lehetne még írni a hasonló betörő-talizmánokról!

Úgy látszik, nem mert a bíró szemébe hazudni. Attól tartott, hogy az keresztkérdéseivel megzavarhatja; holott a papiros türelmes.

Csakugyan, a papiros bámulatos türelemről tett bizonyoságot, amikor békésen elviselte az időközben kieszelt fantasztikus mesét.

Az úgy volt — kezdte az írásbeli vallomásban —, hogy bécsi lakásán felkereste őt egy ifjú hölgy és *Vay bárónő* néven mutatkozott be. Azt mondta, hogy atyafiságban van az Ebergényiekkel. Összebarátkoztak — de a barátság vészthozó volt! Nem ő, hanem ez a *Vay bárónő járt Münchenben s ez követte el a gyilkosságot*. Arra nem lehet adni, hogy a müncheni tanúk benne, Ebergényi Júliában vélik felismerni a tetteket, mert a *ruhának s a magyar típusú arcoknak hasonlósága téveszthette meg őket*. Neki is van ugyan egy éppen olyan, fehér selyemmel kivarrott fekete selyemruhája, de ennek könnyű magyarázatát adni. Egy szoborleplezést együtt néztek végig Vay bárónővel. Ekkor volt rajta először a fekete selyemruha s a barátnő nem győzte eléggé dicsérni és nézegetni. Néhány nap múlva *ugyanolyan ruhában* jelent meg nála és bocsánatot kért, amiért a ruhát még egy példányban megcsináltatta a maga számára, de hát nem tudott ellenállni, annyira megtetszett neki. Így jár az ember, ha a ruháit engedelem nélkül lemásolják!

Egy másik alkalommal azt mondta a bárónő, hogy ő mostanában Parisba készül s *elkérte a halál-*

fejes ékszert azzal, hogy ott megcsináltatja a párját. Ugyanakkor említette, hogy sikerült egy éppen olyan tajtékszipkát szereznie, mint az övé.

Azután Vay bárónő elutazott, de nemsokára ismét jelentkezett s azt írta egy levélben, hogy a párisi út abbamaradt, miért is *visszaküldi a halálfejes ékszert*. Egyúttal küld néhány becsomagolt apróságot és kéri, hogy őrizze meg a lakásán, amíg majd érte megy. Ne mutassa senkinek, maga se nézze meg, bízik ismert diszkréciójában. (Ez a meserészlet a *te-áskanna* előkerültét volt hivatva indokolni.) Arról is értesíti, hogy Chorinsky grófné Münchenben meghalt. Híre jár, hogy öngyilkosságot követett el.

A vizsgálóbíró bizonyára csóválta a fejét az ostobán agyafúrt mese olvastára, de kénytelen volt foglalkozni vele. Hozzáfogott hát az ellentmondások feszegetéséhez.

Felmutatta a Chorinsky-féle leveleket.

— Ezekből az derül ki, hogy ön a kérdéses napokon Münchenben járt.

— Ó dehogy. Egyszer említettem Gusztávnak, hogy Münchenbe szándékozom utazni s ő összetévesztette a helyeket, fölcserélte Szécsényt Münchennel. Mindig a törvényes válasra gondolt és zavaros volt a feje. (Itt Júliáét is zavar szállhatta meg, mert közben elfelejtette, amit a vallatás elején mondott, hogy t. i. eszeágában sem volt Chorinskyhez menni feleségül.)

— Miért említette a gróf a bajor pénzt?

— Ezt csak úgy álmodhatta. Összevissza irkált mindenfélét.

— Miféle porokra vonatkozott a figyelmeztetés, hogy össze ne cserélje?

— Dover-porokról volt szó, ezeket szedtem akkoriban.

— Ki másra vonatkozhattak a súlyosan sértő kifejezések, mint a gróf feleségére?

— Egyáltalán nem őt illették. A *mostohaanyámat* értettük rajtuk. Mindig így emlegettük, amióta hazulról eljöttem miatta.

(Ezt a vallomását utóbb megváltoztatta. A sértő szavak egy másik hölgyre vonatkoztak, akit nem nevezhet meg, mert nem akarja a nyilvánosság előtt megszégyeníteni. Ugyanez a hölgy *éremgyűjtő* s a bajor pénz az ő számára kellett volna.)

— Ön egy bécsi cégtől fényképezéshez szükséges szereket rendelt. Köztük *négy lat ciankáli* is volt.

— Ez igaz, de a küldeményt azon mód továbbítottam Szombathelyre egy Knebel nevű fényképészhez, akinek tartoztam, azonban nem volt pénzem s így akartam az adósságomat kiegyenlíteni.

(Utóbb kiderült, hogy Knebel ilyen küldeményt nem kapott.)

— Felmutatom önnek a Négy évszakhöz címzett müncheni szálloda bejelentő könyvét íme az ön sajátkezű bejegyzése: »Baronin Marié von Vay aus Vien.«

— Tagadom, hogy ez az én kezem írása volna. Attól az aljas személytől még ez is kített: *utánozta az én írásomat*. Ez különben éppen azt bizonyítja, hogy mindenképpen a tönkretételemen mesterkedett.

Így hömpölygött a kertelések, mellébeszélések, szemenszedett hazudozások áradata. Amit idáig kimergettem belőle, csak mutatvány, de általános tájékoztatásul ennyi is elég. Az irományok vaskos

aktacsomóvá dagadtak. A főügynek egyéb mellék-hajtásai is voltak: a két cinkos mérgezett édességeknek postai küldésével is kísérletezett, bűnsegédek próbált felhajszolni stb. Ezekre fölösleges kitérni, mert a történetet elkanyarítanák a főügy egyenes vonalától s különben is, a többi bizonyíték súlyához képest alig van jelentőségük.

Csupán annyit még, hogy a rejtélyes Vay bárónőt természetesen sehol sem lehetett megtalálni, — valamint, hogy Júlia csakúgy, mint Chorinsky, balgatag módon, a fogházból kicsempészett levelekkel akart mentőbizonyosságokra szert tenni. Ezek persze a vizsgálóbíró asztalára kerültek. Egyik Bécsbe szóló levelet így címezte: »Vien« — vagyis ugyanazzal a magyaros helyesírással árulta el magát, amely a szállodai bejegyzést jellemezte.

A vizsgálóbíró most már igazán nagyot lélekezett, hogy végre valahára megszabadul a sok hiába-
való jegyzőkönyvezéstől.

Az ügy teljesen tisztázódott. Ami Chorinsky ügyét illette, ebben a müncheni bíróság járt el, tehát Bécsnek mindegy volt, hogy a grófot a bűnrészesség minő foka terhelheti. A tett indítóoka iránt sem lehetett kétség. A két őrjöngő szerelmes össze akart házasodni, de a tisztí óvadékhoz szükséges 12.000 forintot csak a grófné halála szabadíthatta fel. Ami az alapítványi hölgy díszes méltóságát illeti, ennek elvesztését a grófi korona kárpótolta volna.

Még csak a *teáskanna* rejtélye látszott megoldatlannak. Miért vitte magával a tettes? Később erre is világosság derült.

A mérgezés *nem teával történt, hanem borral*. A tettes attól tartott, hogy a ciánkáli íze kiütközhetik a teából, tehát erős zamatú bor mellett döntött. A szálloda személyzete tudott is róla, hogy a vendég-hölgy délután egy palack szagos muskotályt (Muscat-Lunel) rendelt s mikor este hazajött, hiányzott belőle valami. Ebből a zamatos italból töltött a poharakba s miközben a grófné kiment a szobából, borába szórta a hatalmas méregadagot. Ezt a fajta bort szüröcsölni szokás; nem itták ki egyhajtásra s egyrésze az áldozat poharában maradt. Hogy tehát a fontos bűnjelet eltávolítsa, a tettes nagyhirtelen beleürítette a maradékot a teáskannába s ezt magával vitte.

Hallatlanul elvetemült képmutatás kellett a délutáni látogatáshoz. Barátságot tettetni, bizalmasan trécelni, vígan uzsonnázgatni, színházi programot csinálni, koccintani a gyanútlan asszonnyal: s közben a háta mögött elkészíteni a méregpoharat. A *demimonde* színjátszó képessége volt ez!

De hát a vizsgálóbíró megint csak hiába hitte, hogy vége a bűnügyi komédiának.

Chorinsky Gusztáv a müncheni fogházban éppen olyan kétségbeesetten kapdosott külső segítség után, mint Júlia. Persze, az ő leveleit is elcsípték. Egyikben mennyre-földre esküdözött, hogy mind-

ketten ártatlanok, Júlia volt ugyan Münchenben, de avégett ment oda, hogy feleségétől megszerezze a váláshoz szükséges okmányokat. Münchenben egy bizonyos *Horváth nevű leánnyal találkozott, ez lehetett a tettes ...*

A müncheni bíróság egyszerűen az iratokhoz csatolta az elfogott levelet és nem érdeklődött a Horváth nevű leány iránt. De Bécsben megállapították, hogy Chorinsky csakugyan szerzett egy *Horváth Viktória névre szóló útlevelet* Neki, a helytartó fiának, könnyű volt ezt megszereznie, csakúgy, mint a Vay Mária nevére szólót. Az lehetett a célja vele, hogy ezen a néven biztosítsa Júlia menekülését, ha Vay Mária ellen gyanút fognának.

A két fogolynak segítőtársai lehettek a külső világban, mert Júliához eljutott a Horváth-féle új változat híre. Azon nyomban elkészült a friss mese: valóban *ez a Horváth Viktória volt a tettes*. Most már őszintén bevallja, hogy ő csakugyan járt Münchenben Vay Mária néven, de csupán a váláshoz szükséges iratokért ment oda. Ott találkozott ezzel a Horváth Viktóriával, aki neki távoli rokona. Tegeződtek is. *Az útlevelet is ő szerezte meg Chorinsky útján számára*. Délután a rokonlány meglátogatta őt a szállodában, *épp úgy volt öltözve, mint ő* s azt mondta, hogy a grófnéhoz megy, este színházba készülnek. Színház előtt még beszélni akart vele, Júliával s találkát adtak egymásnak Chorinskyné lakása közelében. Horváth Viktória meg

is jelent, ezzel a megdöbbentő hírrel: »Te, a grófné hirtelen meghalt! Miközben a szekrény felől a dívánhoz ment, átkokat szórt a Chorinsky családra s egyszerre csak összeesett.«

Ezután Horváth Viktória arra kérte, őrizze meg számára néhány apróságot, mert ő Parisba utazik. Ezek közt volt a teáskanna és a fehér por. A halálhír őt, Ebergényi Júliát annyira megzavarta, hogy gyorsan csomagolt és hazautazott Bécsbe. (Tehát mindazt, amit azelőtt Vay Máriára fogott, most, hogy ő maga bizonyult Vay Máriának, átkente a Horváth-lányra.)

Néhány nap múlva egy levelet kapott, ebben Horváth Viktória beismerte, hogy a gyilkosságot ő követte el. Volt egy udvarlója, aki Chorinsky grófné körül is legyeskedett; emiatt tört féltékenységből az asszony életére. A mérgeport a borba szórta s miután egymás egészségére ittak, az asszony össze-rogyott.

— Ó bár el ne égettem volna ezt a fontos levelet!
— ezzel a csattanóval fejezte be Júlia újra megfejtelt vallomását.

Ehhez azután végig ragaszkodott. Mikor a bíró mégegyszer megpróbálta, hogy a súlyos bizonyítékok elébetáráásával vallomásra bírja, ezt az agyafűrt választ kapta: »Éppen ellenkezőleg, ezek azt bizonyítják, hogy én nem lehettem a tettes. Ha már én ilyesmire vetemedtem volna, ügyesebben követtem volna el a tettet s a bűnjeleket megsemmisítettem volna.«

Horváth Viktóriát természetesen nem lehetett előkeríteni.

Érdekes mellékszövege az ügynek, hogy Júliát barátai még a fogságban sem hagyták el. Mindenfelől *trabukkószivarok* özönlöttek részére a fogházba, összesen *négy ládikával*. Rejtélyes kezek a perében is iparkodtak rajta segíteni. Leveleket próbáltak becsempészni hozzá, furcsánál furcsább tanácsokkal. Egyik börtönőr bevallotta, hogy egy szombathelyi lánynak udvarolt s ennek a révén meg akarták nyerni, juttasson el egy cédulát a fogolyhoz. Ő azonban visszariadt a veszedelmes vállalkozástól s a cédulát összetépte. A küldő arra biztatta Júliát, módosítsa a vallomását, állítsa azt, hogy közte és a grófné között *amerikai párbaj* folyt le s a sors a grófnét ítélte halálra. A derék porkoláb igyekezett híven idézni a papírszelet tartalmát; mindössze »amerikanisches Duell helyett ízes bécsiességgel azt hajtogatta: »*amerikanisches Tunell*.«

Hasonló tartalmú cédulát talált az 1868 január 26-án Bécsbe befutott reggeli vonat kalauza. A pesti kocsiban volt a párnák közé rejtve. Ki dugta oda s mi lett volna a további rendeltetése, nem derült ki. Ez volt ráírva:

¹ Vallja be a tényeket, úgy, amint megtörténtek; de állítsa azt, hogy a grófnét párbaj eredménye jelölte ki a méreghalálra. Zsebkendővégre kötött csomó jelentette a halált s a grófné a csomót húzta. Ezt a vallomást csak akkor tegye, ha a következő két és három hét közti idő-

ben látni fog a folyosón vagy a lépcsőházban egy urat, aki a bajuszát pödri. Ez azt fogja jelenteni, hogy Chorrinsky hasonló értesítést kapott.«

Úgy látszik, az együgyű mentőakció valahol megfeneklett, mert a végtárgyaláson az »amerikanisches Tunel« már nem került szóba.

1868 április 22-től 25-ig tartott Bécs nagy szenzációja, a végtárgyalás. Külsőségeiről úgy adhatok legszemléltetőbb képet, ha idézem egy magyar újság kiküldött tudósítójának leírását.¹

»Az első tárgyaláshoz már hetek előtt *hamisított jegyeket* árultak, míg végre köztudomásúvá lett, hogy bemeneti jegy fölösleges; aki hamarabb jön, hamarabb kap helyet. A közönség tolongása roppant volt s ha az úgynevezett nagy tárgyalási terem százszor akkora volna, mint aminő, a kíváncsiak seregét mégsem lenne képes befogadni. Az épület előtti tér, az udvarok, lépcsők, csarnokok s várószobák tele voltak tömve látni és hallani óhajtókkal.

»A tárgyalási teremben valódi elite-közönség gyűlt egybe. A helybeli lap tudósítók nagy számát szaporították a külföldről jöttek; a közönség közt ott láthatók Batthyány és Eszterházy Miklós grófok, követségi titkárok, tábornokok, városi tanácsosok, képviselők, hírneves jogászok, stb. *A sport nemeseinek fiatal része majdnem teljesen képviselve volt.*

»Midőn 9 óra után Ebergényi Júlia — szuronyos katonától kísérve — a zsúfolásig telt terembe lépett, néma csend fogadta s száz és száz szem a kíváncsiság égő pil-

¹ *Fővárosi Lapok*. 1868. 96. és köv. számok.

lantásával nézett feléje. A kisasszony öntudatos úrhölgyi eleganciával lép föl s egyszerűen fésült barna hajával, fehérrel hímzett fekete öltönyében bizonyára senki előtt sem tűnik fel, ha rendkívül kipirosodott arca s az elkeseredett vonás, mely görcsösen zárt ajkai körül játszik, nem mutatná, hogy e külső nyugalom csak a csendes kráter képe, melynek belsejében romboló tüzek dúlnak.«

A tárgyalás következő napjai az izgalmat még jobban szították. Úgy látszik, a helyfoglalás körül mégiscsak lehetett valamelyes protekció, mert az »elite közönség s a sport nemeseinek fiatal része« aligha tülekedett kora reggel a kíváncsiaknak kevésbé elité tömegével. Tehát a kinnrekedt »Krethi és Plethi« érdeklődését az újságok igyekeztek kiszolgálni. A falakról — mint a tudósító írja — a szivárvány minden színében virítottak a falragaszok s fél ölnyi betűkkel hirdették, hogy illusztrált különkiadások, Ebergényi- és Chorinsky-arcképek, pör-brosurák stb. kaphatók 3 vagy 5 krajcárért. Egyes lapok a rendes 10-20.000 példány helyett 50—60.000 példányban fogytak el.

Júlia a tárgyaláson is körömszakadtáig tagadt és kötötte magát ahhoz, hogy Horváth Viktória volt a tettes. A külső segítőcsapatok most is működésbe léptek s az elnököt elárasztották levelekkel; ezeken *Horváth Viktória* szerepelt aláíróként, vállalta a gyilkosság elkövetését és Ebergényi Júlia ártatlanságát hangoztatta. Személyesen persze nem került elő.

A vádlott mögött felsötétlett a bitófa árnyéka.

Júlia ezt nem tudta. Az akkor érvényben volt büntető perrend 284. §-a szerint a vádlottat csak akkor volt szabad halálra ítélni, ha a tettet beismerte vagy annál tanúk voltak jelen. Ebben az esetben magát a gyilkosságot senki sem látta, a vádlott pedig elhirtelenkedett beismerését visszavonta. Úgy látszott, kiokosították erről a törvényhelyről, azért tagadott mindvégig konokul.

Igen ám, de hiába vonta vissza a beismerését, az mégis csak valósággal megtörtént.

Az ügyész halálbüntetést kért.

A védőnek meg volt kötve a keze. A már említett perrendtartás 228. §-a egy ma már sajnosan feledésbe ment intézkedést tartalmazott: feljogosította ugyan a védőt, hogy az *igazság keretei között* mindent felhozhasson az ügyfele védelmére, azonban megtiltotta, hogy olyasmivel álljon elő, ami *tudomásával és lelkiismeretével* ellenkezik. Be kellett hát érnie azzal, hogy a sötét háttérű ügyben megcsillogtassa az enyhítő körülményeket. Nem is volt a vádlott megalégedve vele. Különösen ama rész miatt sértődött meg, amellyel a védő, a híres Dr. Neuda, a személyét jellemezte. A »sport nemeseinek fiatal része« is feszenghetett kissé a jellemzés hallatára.

«A vádlott félművelt teremtés s ez veszedelmesebb, mint a teljes műveletlenség. Éppen a finomabb körökben találkozhatni gyakran e veszedelmes félműveltséggel, amely elegendő külső mázat és ismereteket nyújt

ahhoz, hogy birtokosai fényelni és feltűnni legyenek képesek, de kevesebb valódi szívműveltséget ad, mintsem hogy a fáradtság szerzés és munka jótettében élvezetet és megelégedést találhatnának. Egészségtelen, tarkán összedett olvasmányok, tétlen és élvezni óhajtó, komoly hivatás fűszerével nem bíró élet szárnyra eresztik e félműveltek féktelen képzelmet s mérgezőleg hatnak képzelmeikre, erkölcsükre».

Egyebekben azzal iparkodott a védettje helyzetén könnyíteni, hogy Chorinskyt vádolta meg a felbujtó szerepével.

A vádlott a végső jogán csak annyit mondott, hogy Chorinsky Gusztáv nemes jellemű úriember és őt nem bujtotta fel.

Kihirdették az ítéletet:

»Telekesi Ebergényi Júlia Malvina Gabriella bűnös a büntetőtörvénykönyv 134. és 135. §§-iba ütköző orgyilkosság büntetében, mint tettes s ezért *húsz évi súlyos börtönre* és nemességének elvesztésére ítéltetik. Ez a büntetés minden esztendő végén egy-egy heti magánzárkával súlyosbítandó».

Ezúttal a bíróság az annyiszor kárhóztatott betűjogot *a vádlott javára* alkalmazta. Abból indult ki, hogy a jegyzőkönyvbe vett beismerő vallomás így kezdődött: »*Az imént a mellékszobában beismertem, hogy stb.*« Eszerint ez a nyilatkozat nem volt vallomás, csupán *egy vallomásnak az elbeszélése*. Tehát nem lehet olyan beismerésnek tekinteni, amely a törvény értelmében a halálbüntetés kiszabását indokolhatná.

A vizsgálóbírónak ez a pongyolasága háritotta el a vádlott leány nyakáról a kötelet és családjáról az örökös szégyent.

Júlia az ítéletben *megnyugodott*

Beszállították a bécsújfalusi női fegyházba.

Ugyanakkor Chorinsky Gusztávra is lesújtott a törvény ökle.

A müncheni esküdtbírótság előtt kellett felelnie 1868 június 27-én és a következő napokon. A magyar újság oda is elküldte a tudósítóját. Ez azt írta a vádlotról, hogy »eleinte közönyösen, úriás módon tekintgetett körül, mintha az egész dolog őt éppenséggel nem érdekelné, — de rögtön roppant haragra gerjedt, öklével az asztalt verte s lábával mérgesen dobantott, mikor a vád Ebergényi Júlia aljas, erkölcstelen magaviseletéről szólt.«

Azonban a nagy bálványimádásnak volt egy kis bökkenője. Kihallgattak egy Hottowy Mária nevű, a tudósítás szerint »ledér életű« bécsi leányt s ez bizony kertelés nélkül bevallotta, hogy neki a gróffal viszonya volt. Még pedig ugyanabban az időben, amikor Júliának javában Írogatta a szenvedélyes leveleket. Sőt néhány szerelmes levelet az ő címére is megeresztett. Az elnök a fejét csóválta és odaszólt a vádlottnak: hogyan volt ez lehetséges? Chorinsky mosolygott:

— A dolog egyszerű. Száz forinttal tartoztam neki s a viszonyt csak az adósság letörlesztése után akartam megszakítani.

Csinos kis folt a tiszti kabáton.

Ő maga ezt nem vette észre. Megfoghatatlan elbizakodottsággal a pert »fatális históriának« mondta- amely »egész karrierjét elronthatja.« Mindahárom tárgyalási napon ugyanolyan fesztelen, pongyola, olykor szinte sértően nagyúrias modort tanúsított, mintha nem is a vádlottak padján ülne, hanem szalonban csevegne. Vidám volt, nevetgélt s a tanuk közül feléje mosolygó Hottowy Máriával »kokettált.«

Egyik tanú azt találta mondani, hogy ő a grófot tökéletes bolondnak tartja. Erre dühösen felugrott:

— Senkinek sincs joga ilyesmit mondani rólam! Ez sértés! Egyszer s mindenkorra kikérem magamnak!

Hiába méltatlankodott, a tárgyalás végén őt elmeszakértő vonult fel és ugyanezt a kérdést feszegette. Kettejük a vádlottat beszámíthatatlannak vélte. *Morei* doktor, a roueni elmeógyógyintézet igazgatója egyebek közt ezeket mondta:

»Nem ismerhettem meg a vádlottat öt-hat nap alatt, *de ismerem osztályának nagy családját, mely egész Európában el van terjedve s nemcsak szellemi minőségben, de egész szervezetében beteg.* Uraim, légyottot adok önöknek! Jöjjünk össze három év múlva ugyanitt s meglátják: a vádlotton kitör a paralizis. A válságos időben képtelen volt tettét megítélni.«

A többi három orvos véleményével a gróf meg lehetett elégedve. Teljesen épeszűnek mondták.

Kevésbé lehetett ínyére a többség véleményén alapuló ítélet.

Húsz évi várfogság.

1868 július 10-én kezdte meg a büntetését. De az osztrák gróf, a helytartó fia nem bírta elviselni a fegyház kíméletlen szigorát; a fényes katonatisztet Dejanira-köntösként égette a fegyencruha. S az egész életét betöltő szerelem szivárványa szétfoszlott. A »szíve vérével szeretett, hatványozásnál is jobban imádott« leány elszakadt tőle, bizonynal örökre. Ebbe beleroppant. Akár épelméjű volt a tett idején, akár nem, Morel doktor jóslata hamarabb vált be. Alig egy félév múlva elmeagyógyintézetbe kellett szállítani s ott 1871 december 30-án meghalt.

Ebergényi Júlia fegyházi életéről keveset tudunk. A fogház iratait kiselejtezték. Csupán a még meglévő törzskönyv tartalmazza ezt a rövid jellemrajzot róla:

Családi viszonyaihoz illő nevelésben volt része; a magyar nyelven kívül németül és franciául beszél. Mint úgynevezett »emancipált hölgy« idejét szivarozással, lovaglással, olvasmányokkal, zongorázással és társalgással töltötte, de komoly foglalkozásra nem volt hajlamos. Sok természeti adottsága van: lélekjelenlét, ravaszság, ritka energia és határozottság. Bűnbánatnak nincs nála nyoma; erre vall, hogy a legsúlyosabb gyanúkat mindig könnyel igyekezett fogadni. Egyébként jólelkű és tisztességtudó magatartású, s miután tettének indító oka inkább a szenvedélyes szerelem volt, semmint

anyagi haszonra való törekvés: *remény van rá, hogy első súlyos ballépése után a javulás útjára térhet A*

A javulásra nem került sor. Mikor megtudta, hogy Chorinsky meghalt, előtte is összeomlott a világ. Elmeógyógyintézetbe került. Ott 1873 szeptember 11-ig húzta elrontott életét; ekkor beavatkozott a jótékony kolerajárvány és Ebergényi Júlia elment oda, ahol nemesi öspróba nélkül mindenki egyformán udvarképes.

BRINVILLIERS MARQUISE.¹

1676.

Franciaországban XIV. Lajos uralkodott, a Napkirály.

Ő volt a ragyogó központ, ökörlötte keringtek a versaillesi udvar csillagai. De a nagy ragyogás nem ment ingyen s a Napkirály mellett egy ellennap is tündöklött az udvari égen: a Pénz.

Pénzt kellett felhajtani, bármi módon. A király pénzért árulta az udvari hivatalokat, bére adta az adókat, az adószedők pedig nyúzták a népet. A nemesség királyi kegyosztásra, adományokra, előnyös házasságokra vadászott, hogy ki teremtsen a nagyvilági élet költségeit.

A vagyonszerzés legegyszerűbb módja volt az öröklés. Az örökhagyó bevégzi földi pályafutását s a vagyonba beleül az örökös. Am néha a pálya hosszúra

¹ A bűnügy történetét először *Pitaval* írta meg gyűjteményének I. kötetében. Azóta sokan foglalkoztak vele; a legjobb munka *Funck-Brentano* könyve: *Le drame des poisons*. (Paris, é. n.)

nyúlhatik és próbára teheti a reménybeli örökös türelmét. A fenéig romlott francia arisztokrácia körében szaporodni kezdtek a *pályarövidítési kísérletek*. Olyannyira, hogy utóbb a szalonok nyegle nyelve külön névvel becézte a használatos eszközt. Ügy hívták: *poudre de succession*.

Örökösödési por!

Brinvilliers marquise nevét ez a por óvta meg a feledés porától.

Marie-Madeleine Aubray ősrégi francia nemesi családból származott. Apja, mint államtanácsos, az ország egyik legelőkelőbb tisztségét viselte. A kortársak feljegyzéseiben elszórtan található színfoltokból ezt a képet lehetne róla összeállítani:

Valamennyi leírás igen csinosnak mondja. Termete alacsony, de arányos; szeme kék és beszédes; arca kerek; orra szabályos; bőre csodálatosan fehér.

Jó nevelésben volt része. Műveltsége azt a fokot érte el, amely akkoriban a francia nemesség hölgyeire kötelező volt. Ha akarta, lenyűgözően kedves tudott lenni; ilyenkor beszéde élénk volt és fordulatos. Gyors felfogásával mindent azonnal megértett; rövid és pontos kifejezéseket használt. A bűnper folyamán hidegvérről és bátorságról tett bizonyosságot.

Vallásos nevelését elhanyagolták. Akárhány alaptételről sem volt megfelelő fogalma.

Rendkívül érzékeny volt, mármint azokkal a sérelmekkel szemben, amelyek a saját személyét érték. Ilyenkor az arca eltorzult, szája megvonaglott,

s kiütközött rajta jellemének egyik alaptulajdonsága: *féktelen bosszúálló természete*.

Huszonegy éves korában férjhezment *Brinville*s marquis-hoz. (Rangját illetően a marquis közvetlenül a herceg után következik s megelőzi a grófot.) Érdekházasság volt; mindegyik fél tekintélyes vagyont vitt magával. Együttes vagyonuk 830.000 livre-re, vagyis mai értékben több millió pengőre rúgott. Ennek a jövedelméből résztvehettek a legelőkelőbb főúri körök nagyvilági életében. De az asszony bolondul költekezett, a jövedelem nem futotta s a női vagyon alaposan megcsappant.

A házasságból öt gyermek született. Egyébiránt akkori főúri szokás szerint egyik házasság sem törődött vele, mit csinál a másik.

Pedig a marquis-nak jó oka lett volna, hogy figyelmesebben nézzen körül a háza táján.

Megjelent az a bizonyos harmadik, névszerint *Sainte-Croix* kapitány. Maga a férj hozta oda, mint háborús bajtársát — s a többi úgy történt, amint történni szokott.

Ezt a kapitányt jókölsejű, szellemes és művelt férfinak írják le; társaságban udvarias, mindenkivel előzékeny. Voltaképen vagyontalan kalandor volt, kapható minden könnyelműségre, sőt többre is. Származását, múltját senki sem ismerte.

A marquise és a kapitány viszonya nem maradt sokáig titokban. De hát a férj nem bánta s az úri társaság jóindulattal tudomásul vette.

Egyetlen ember akadt csak, aki a botrányba nem volt hajlandó belenyugodni: Aubray államtanácsos, a régimódi, puritán erkölcsű apa. Gyökeres intézkedésre, határozott lépésre szánta el magát. Az eredmény azonban más lett: ez a lépése indította el a legszörnyűbb bűncselekmények gőrgétegét.

Akkor még állt a *Bastille*, a sötéthírű, bástyákkal és tornyokkal védett legendás várbörtön Paris belsejében. Csak 1789 július 14-én rombolta le a népharag. A Bastille-t az úgynevezett *leitres de cachet* intézménye tette hírhedtté. Ezek a pár szavas rendeletek az uralkodói önkénynek voltak a sajátos termékei. Ha valaki bármilyen okból kellemetlenné vált a király vagy az udvar hatalmasai szemében, a király aláírt egy rövid parancsot, amellyel az illető határozatlan időtartamig a Bastille kormányzójának Őrizetére bízott. Az ilyen fogoly azután akár esztendőig is benn ülhetett, minden bírói ítélet nélkül, amíg csak a családja ki nem járta a szabadonbocsátását, — vagy amíg maguk a haragosai is a Bastille-ba nem kerültek.

Könnyelmű életű, tékozló ifjú arisztokraták mögött is be szokott zárulni a Bastille kapuja. Akárhányszor maga a család kérelmezte az elfogató parancsot s a pénzpocsékoló főúri sarjadék, vagy a szerelmi botrányhős addig maradt odabenn, amíg az esze megjött, avagy a botrány hullámgyűrűi elsimultak.

Aubray államtanácsos eljárt az udvarnál és befolyásával kieszközölte egy *elfogatóparancsot Sainte-Croix kapitány ellen*.

A szerelmespárt sétakocsizás közben állították meg a rendőrség emberei s a kapitányt kitessekelték a kocsiból. Ez éktelen haragra gerjedt, a kardjához kapott, de amikor felmutatták a *lettre de cachet-n* a király aláírását, megadta magát és bevonult a Bastille-ba. *Határozatlan időtartamig*, ahogyan a parancs szövegezt.

Képzeltető, a váratlan fordulat hogyan hatott a szerelmes asszonyra. Nem tudhatta, meddig tartják ott a kedvesét. Talán évekig, talán örökre! A távollét nemhogy csillapította volna a szenvedélyét, csak annál jobban szította, napról-napra hevesebben. Valamerre ki kellett robbannia. S afelé robbant, aki a bajt okozta: *tulajdon édesapja felé*.

Említettem jellemének egyik gonosz oldalát: a bosszúvágyat, amely tajtékzott benne, ha valami sérelem érte. A vérségi kötelék semmivé foszlott most előtte: az apa kíméletlen keze avatkozott be az életébe, tehát az apa fogja ezt majd megkeserülni.

Íme, az első mag, amelyből a későbbi beléndektermés kisarjadt. Volt, ami trágyázza is: *az apai örökség reménye*.

Egyelőre nem árult el semmit abból, ami főtt benne. Tudott tettetni. A bűnbánat néhány könnye, a vezeklő színlelt szomorúsága: s elhitték neki, hogy csakugyan szánja-bánja a kalandot és nem óhajtja

a folytatását. Még az apját is megtévesztette, ez is elhitte, hogy kiverte a fejéből a kapitányt. Megbocsátott a tévelygő leánynak, kibékült vele.

S amikor úgy gondolta, hogy most már nem lehet baj belőle, ha a kapitányt szélnek eresztik, újra közbenjárt a királynál. Néhány hónapi fogság után megnyílt a Bastille kapuja Sainte-Croix kapitány előtt.

Mi történt ezalatt odabent?

A lecsukott szerelmezt ép olyan fogcsikorgató bosszúvágy emésztette, mint a kedvesét. Nemcsak magában dúlt-fúlt, hanem a lakótársa előtt is fogadkozott, hogy nem bánja, akármilyen lesz, de a kardját futtatja keresztül azon, aki idejuttatta.

Ez a lakótárs egy *Exili* nevű olasz volt; szintén ismeretlen múltú kalandor, akár maga Sainte-Croix kapitány. Az iratok nem mondják, mi miatt küldték a Bastille-ba. Csak annyit tudunk, hogy közös szobába zárták őket s a két kalandor összebarkácsolódott. Az olasz csillapította a dühöngő franciát: mirevaló a párbaj? Mire az otromba kard? *Itáliában* zajtalanul intézik el az efajta ügyeket. Gondoljon a kapitány a *Borgiák-m* s az *Aqua Tofana* rejtélyes mérgére ...

Itt egy kis időre meg kell állítanom gördülőkben az eseményeket, hogy megkísérleljem tisztázni: egyáltalán mi az igazság a színtelen, íztelen,

biztosan ható, napra vagy akár órára is szabályozható, semmi nyomot sem hagyó itáliai mérgek legendájából?

Való, hogy a méregiparnak Itália a klasszikus hazája. Könyvem előszavában már hivatkoztam a Liviustól említett *méregkeverő-klubra*. Suetonius egy *méregkeverő-iskola* alapításáról is beszámol. A katedrát Nero a hírhedt *Locusta* asszonnyal töltötte be.

Ez a nőszemély úgyszólván *udvari szállítója* volt a császári palotának. Agrippina, Claudius felesége, állandó rendelésekkel tisztelte meg. S Locusta rá is szolgált a bizalomra, különösen akkor, amikor mérgezett gombákat szállított a császári asztalra. Űgy van, a *császári* asztalra, magának a férjnek, Claudiusnak a megétetésére. A sikeres eredményt ismerjük. Locusta cégének hitele emelkedett. Sőt az a megtiszteltetés érte, hogy az apa után a fiú esetében is az ő tudományát vették igénybe. Nero mérget rendelt nála Claudius fia, Britannicus számára. Ekkor történt először, hogy az áruja nem vált be. Britannicus evett a mérgezett ételből, de nem lett semmi baja. Nero szörnyű haragra gerjedt, Locustát a palotába rendelte és sajátkezűleg, irgalmatlanul elverte. A boszorkánynak ott helyben kellett egyre erősebb adagot kotyvasztania, amíg végre egy kísérleti malac azonnal felfordult tőle. A többi Suetonius részletesen elmondja s a testvérgyilkosság történetét így fejezi be:

»*Locustának pedig Nero kegyelmet adott korábbi gaztetteiért, jószágokat adományozott neki, sőt tanítványokat is utalt hozzá.* «¹

A hála szép. Az új földesasszony mégsem gazdálkodhatott sokáig a jószágain, mert pártfogójának utóda, Gálba, megelégette az üzelmait és kivégeztette.

A középkor olasz államai ápolták és továbbfejlesztették a régi Róma hagyományait. Méreggyáraik még a *Magyarországra* szóló kivitel is megakarták szervezni.²

1415-ben Priuli Andrea velencei tanácsosnak valaki ajánlatot tett, hogy Zsigmond magyar király életét négy hónap leforgása alatt méreggel kioltja. A méreg hatását hajlandó egy halálraitélt emberen szemléltetni. Díjazásul 35.000 aranyat igényel. Priuli jelentést tett az ajánlatról a velencei titkos tanácsnak s ez arravaló tekintettel, hogy Zsigmond Velencének halálos ellensége, az ajánlatot *elfogadta*. De úgy látszik, valahol valami nem vágott össze, mert néhány év múlva a tanács egy újabb mérgezési ajánlatot tárgyalt s a vállalkozó bérgyilkosnak 200 arany előleget is utalt ki. Ez a megbízatás sem volt eredményes, mire a tanács egy Mudatio nevű orgyilkost bérelt fel s egy vicenzai gyógyszerésznél

¹ *Nero*, cap. 33. »*Locustae pro navata opera impunitatem praediaque ampla, sed et discipulos dedit.*«

² Öváry Lipót: *A magyar tud. akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai.* (Budapest, 1890.)

kétféle, ételbe és italba keverhető mérget rendelt az embere számára. Ez a Mudatio azonban elkövette azt az ostobaságot, hogy a mérég hatását a gyógyszerésszel közösen próbálgatta; mire a tanács megijedt, hogy az erkölcsös terv napvilágra kerül s 1420 február 7-én kelt döntésével a mérgezést illető előbbi határozatát megsemmisítette, Mudatiótól pedig a megtisztelő megbízást visszavonta.

És mindezt írásban!

A velencei mérgeknek jó híre volt mérégkeverői körökben. Velük kapcsolatban tűnik fel Magyarországon az *első mérégkeverő asszony*: a szomorú emlékü II. Ulászló felesége, *Candale Anna* francia hercegnő. Szerémi György Magyarország romlásáról szerzett munkájában azt írja róla, hogy a folytonosan zavart szító magyar főurakkal egy csapásra akart végezni olyanképpen, hogy egy lakomán valamennyit egyszerre megmérgezteti. A gyakorlati megoldás céljára Velencéből hozatott különféle mérgeket. A merényletre mégsem került sor. Talán, mert sikerült az idegen hölgyet meggyőzni, hogy Magyarországon az eféle politikai eszközök nem szokásosak, — vagy talán nem akadt alkalom, miután a magyar uraságok ősi szokás szerint kiperlekedvén magukat, békességben hazaszéledtek.

A történetíróknak sok egyéb mondanivalójuk is volt a velencei mérgekről. A legfurcsább adat *Gilbert Burnet* salisbury-i püspöknek 1686-ból való utileveiben olvasható. Azt írja, hogy Velencében

egy *főmérlegmester* működött, mint kinevezett és rendszer fizetéssel javadalmazott államtisztviselő. Olyankor, amikor az inkvizíció titkos ítéletének végrehajtása káros feltűnést kelthetett volna, ez a mérlegügyi főtanácsos hivatalból intézkedett, hogy az elítéltet simán tegyék el láb alól.

A velencei mérgeknek hatalmas versenytársa volt *Róma*.

A *Borgiák* hírhedt mérgeiről voltaképpen keveset tudunk. A róluk szóló rémségeket fenntartással kell olvasni, mert lehetséges, hogy némely írónak a tollát politikai elfogultság csúsztatta félre adathordás közben. Különösen *Borgia Lukreziára* vonatkozhatik ez, a gyönyörű asszonyra, akinek képmása olyan szelíden mosolyog le ránk a Vatikánban Pinturicchio freskójáról — s akinek időtől megfakult, valamikor aranyszőke hajfürtjét áhítatos megindulással szemlélhették a látogatók a milanói Bibliotheca Ambrosiana kristály edényében. A történelmi pletyka neki is szerepet juttatott a Borgiák méreglakomáin; sőt a világháború előtti esztendőben felröppent a hír arról is, hogy megtalálták és árverésre bocsátják Lucrezia *méregszekrényét*. Száz titkos fiók van benne, ezekben tartogatta a gyilkos porokat és oldatokat, köztük az *Aqua Tofana-t*. Ez a kacsza persze az árverést rendező cég irodájából repült a szerkesztőségekbe. Egy szó sem igaz belőle, már csak azért sem, mert Lukrezia 1519-ben halt meg s az *Aqua Tofana-t* akkor még híréből sem ismerték. Ez csak a 17. szá-

zad második felében került — hogy úgy mondjam — forgalomba.

A névadó *Tofana* vagy *Toffana* asszonyt illetően az adatok nem mindenben vágnak össze. Állítólag Palermóban kezdte a működését, majd Nápolyban gyümölcsöztette a találmányát. A hatóságok Rómában lettek figyelmessé az árujára, VII. Sándor pápa idejében, 1659 táján, amikor egyre másra szaporodtak a gyanús halálesetek. Majdnem mindig *férj* volt a váratlan halállal elpusztult áldozat, még pedig olyan férj, aki rosszul élt a feleségével. A fiatal özvegyasszonyok száma gyarapodott. Hátborzongató hírek keltek szárnyra titkos méreggyárakról, méregkeverő szövetkezetekről. Majd egy *Hieromima Spara* nevű vénasszony neve bukkant fel; azt beszélték róla, hogy jövendőmondással foglalkozik és különösen azok a jóslatai válnak be, amelyek bizonyos emberek közeli halálára vonatkoznak.

A pápa rendeletére megindult a vizsgálat. A rendőrség az ismert fogáshoz folyamodott: egy csinos fiatalasszonyt felöltöztetett nagyúri dámának és elküldte a jósnőhöz. Ott keserves panaszokat zokogott el rossz családi életéről, férje durvaságairól és így tovább. Szó szót ért, a hölgy erszényéből aranyak villogtak elő, a banya belement a csapdába és átadta a rendőröknek a szabadító cseppeket.

Másnap már a kínzókamrában ropogtak a csontjai. Hamar megtört és bevallotta, hogy a mérget egy

Teofania vagy *Tofana* nevű nápolyi asszonytól kapta. Spara-t és négy vevőjét, fiatal özvegyeket, halálra ítélték. Két órahosszat vezették őket körül Róma utcáin, majd a Campo di Fiore-n óriási nézőközönség előtt, elrettentő például bitóra húzták mind az ötüket.

Itt kezdődik a zavar Tofana asszony személye körül. Némely forrás szerint ugyanakkor ő is hurrokra került; mások viszont azt állítják, hogy aki ellen eljárás indult, a lánya volt, Giulia Tofana nevezetű. Akár az anya, akár a leány, annyi bizonyos, hogy a nápolyi méreggyár *en gros* működött. A szörnyű asszony a méregitalt kis üvegcsékben árulta, ezzel a szentségtörő címkével: *Manna di San Nicola di Bari*. (Bari-i Szent Miklós mannája.) A kánpadon állítólag azt vallotta, hogy a cseppjeivel nem kevesebb, mint *hatszáz* embert küldött a másvilágra. A hatalmas szám alkalmasint túlzás, a hír hozzáköltötte a vallomás adataihoz. De még ha a huszadrésze igaz, akkor is sokszorosán rászolgált Spara-ék sorsára. Pedig nincs nyoma, hogy elítélték volna. Hír szerint titkon megfojtották a börtönben, mert nagyrangú emberekről is tartogatott adatokat s nem volt kívánatos, hogy ezek nyilvánosságra kerüljenek.

Az *Aqua Tofana*, másként *Aqua di Napoli*, avagy becéző rövidítéssel csupán *Acquetia* készítésű titkát azóta is találgatják. A néphit azt suttogetta, hogy a banyák a csellel hatalmukba kerített embe-

reket megközték, *halálra csiklandozták*, leszedték a görcsökben vonagló áldozatok ajkáról a kicsorduló tajtékot s ebből kotyvasztották a pokoli mannákat. Ez persze sült bolondság. Korukbeli tudósok arra gyanakodtak, hogy kőrisbogárport elegyítettek ópiummal. A méregtannak egyik mai kiváló tudósa azt írja, hogy az nem lehetséges, mert a leírások szerint az *Acquetla* kristálytisza és ízetlen folyadék volt, márpedig a mondott vegyítéssel ilyen eredményt nem lehet elérni. Legvalószínűbb, hogy az *arzén* valamilyen keverékéről lehetett szó.¹

*

Az *Aqua Tofana* titka ma már elveszett ugyan, de *Exili*, az olasz kalandor, akkoriban még ismerhette.

A Bastille úri börtön volt, a foglyoknak sok szabadságot engedtek s a két cimbora akadálytalanul végezhetett vegyi kísérleteit. Azt hitték róluk, hogy *alkimisták* s a fogság unalmát akarják elűzni az aranycsinálás álmának a kergetésével.

Szóval, amikor Sainte-Croix kiszabadult, alapos ismerője volt a méregtudománynak. Tanulmányait, kísérleteit odahaza is folytatta. Meglátjuk, hogyan történt a pokoli vegyészeti gyakorlati értékesítése.

¹ Dr L. Lewin: *Die Gifte in der Weltgeschichte*. (Berlin, 1920.) A nyilván évtizedes munkával összegyűjtött adatkészletre támaszkodó, nagy kultúrtörténeti értéket is jelentő mű a 447. és köv. oldalakon tárgyalja az *Aqua Tofana* kérdését, — a 487—505. oldalakon pedig a Borgiák mérgeről értekezik.

A bastille-i kaland után a két szerető megint egymásra talált. De most már óvatosak voltak. A világgal elhitették, hogy a viszony megszakadt s titokban mégis összejöttek. Mennyiben voltak a szerelmi légyottok egyben folytatásai a méregkeverő tanfolyamnak? Nem tudhatjuk.

Ne feledjük azonban: a marquise vagyona olva-
dozóban volt, viszont Aubray tanácsos után szép örökség nézett rá . . .

Az öreg tisztviselőt kimerítette a mindennapos munka s koronkint kirándult a falusi jószágára pihenni. Mindig elkísérte a lánya is, a megtért bűnös, szerető gyermek, derűt árasztó, kedves teremtés. Csupa figyelem és gondoskodás volt az asszony. A legapróbb tennivalókat is maga végezte az apja körül. Segített a konyhán, ő maga tálalt s ebéd és vacsora végeztéig szeretettel szorgoskodott az öregúr mellett.

1866 júniusában a tanácsos a pünkösdi ünnepeket töltötte a birtokán. Nem ígérkeztek kellemesnek. Már az első napokban rosszul lett, ágynak esett s a betegség annyira elővette, hogy haza kellett vinni Párizsba. Orvosokat hívtak, de a folytonos görcsökön, hányásokon nem tudtak segíteni. Három hónapig kínlódott, szeptember elején vége lett.

Az orvosok természetes halált állapítottak meg.

A vizsgálat pedig utóbb kiderítette, hogy az államtanácsost *a tulajdon leánya mérgezte meg*. Apró adagokban, *huszonnyolcszor* adta be neki a szeretőjétől kapott mérget.

Kivégzés pallossal a XVII. században

Ugyanis a két fivér együtt lakott. Az új inas kitűnően bevált, gazdáinak a bizalmát rövidesen megnyerte.

Voltaképpen Sainte-Croix kapitánynak volt az embere, szemenszedett gazfickó, akinek száz aranyat és megfelelő életjáradékot ígértek, ha sikerül a két Aübray fivért az ismert módon az apjuk után küldenie.

Az első kísérlet majdnem hogy balul ütött ki. Az idősebbik Aubray vizes bort kért, de alig hogy belekortyantott, kiköpte és rárivallt a szolgára:

— Gazember, mit adtál nekem? Utóbb még meg akarnál mérgezni!

A lakáj, a mindenre elszánt gonosztevők ismert tulajdonsága szerint, nem zavarodott meg. Úgy tett, mintha maga is megkóstolná a bort s fejét csóválva mentegetőzött, hogy a pohárban azelőtt valami orvosság volt s ő tévedésből ebbe töltötte a bort. Rögtön ki is loccsantotta a gyanús folyadékot.

A kiszemelt áldozatnak egy pillanatra sem ötlött az eszébe, hogy tulajdonképpen fején találta a szeget. Az állandó környezet arcai megszokottakká, közömbösökké válnak; ugyan ki gyanakodnék egy alázatos, tisztességtudó, folyton mosolygó lakájra, hogy gyilkos terveket forral magában! Meg aztán merő kényelemszeretetből sem szokás nagy hűhót csapni holmi ártatlannak látszó tévedés miatt, amelynek mindjárt meg is lett a magyarázata.

Pedig bizony jó lett volna utána járni az orvosságos pohár meséjének.

Nemsokára egy ebéden La Chaussée pompás galambpástétomot tálalt fel. Ezúttal a két úr semmiféle gyanús ízt sem érzett. De utána csúnyán rosszul lettek. Az idősebbiket ugyanolyan tünetek rohanták meg, aminőket annakidején az apján észleltek. A betegség egyre gonoszabbul fajult el s néhány heti kínlódás után, *halállal végződött*. A fiatalabbik Aubray még néhány hónapig húzta, majd o is *követte bátyját*

Ez már gyanús volt. A házi orvos hivatalos boncolást követelt. Megtörtént. A szakértők kétségtelesenül *mérgezés nyomait állapították meg*. De hogy honnan, mi módon került oda a mérég, még csak sejteni sem lehetett.

A marquise-ra nem háramolhatott gyanú, mert az egész idő alatt visszavonultan élt falusi magányában s ott csendes ájtatoskodással töltötte napjait. Különben is, ekkor még csak nem is álmodott róla senki, hogy a bűbajos asszonykában, az úri társaság kedvencében, minő rémiélek ütött tanyát.

És a lakáj?

Csak a két fivér mondhatta volna meg, de azok már némák voltak, hogy La Chaussée-t *a marquise ajánlotta hozzájuk*. Különben mintaképe volt a ragaszkodó, hűséges cselédnek. Gazdáit akkora odaadással ápolta, hogy az ifjabbik Aubray *végrendeletében is megemlékezett róla és hű szolgálatainak jutalmául száz tallért hagyott rá*.

Sainte-Croix kapitány személye szóba sem került. A szerelmi viszonyt olyan titokban folytatták,

hogy a világ nem neszelt meg semmit. Mindenki azt hitte, már régen szakítottak. A hatóság megpróbálkozott valami nyomozásfélével, de semminő szál sem volt a kezében, amelyen elindulhatott volna.

S minden idők egyik legnagyobb rémtette örökre titokban marad, ha közbe nem lép a gonosztevők ősi ellensége: *a véletlen*.

Mielőtt erről számot adnék, végezni kívánok Briiivilliers marquise teljes bűnlajstromával, amint ez később sorjában kiderült.

Következő áldozat lett volna a *férj*. Ismételten mérget adott be neki, de — amint vallotta — mégis megsajnálta és ellenméreggel talpraállította.

Mérget itatott a *tulajdon leányával is*. Más okot nem tudott előadni, mint hogy haragudott rá, mert a leány *nagyon ostoba volt*. De ezt is nyomban megbánta és bőséges tej adaggal közömbösítette a hatást.

Megharagudott egyik szobalányára is — nem tudni, miért — s hirtelen dühében méreggel akarta elpusztítani. A keverék nem lehetett elég erős, mert a lány kibírta.

Meg akarta mérgezni *Teréz nevű nővérét is*, de nem birt a közelébe férközni s ez a rokongyilkosság abbamaradt.

Az a vád is fölmerült ellene, hogy a *mérgek hatását kórházi betegeken próbálta ki*. Eljárogatott a kórházakba, mint a jótekonyság angyala és süteményeket osztogatott a betegeknél. Másnap, harmad-

nap megint elment és nagy részvétellel tudakozódott: hogy van ez s amaz a szegény beteg? Valójában voltak-e áldozatai, nem derült ki. Ki törődött azzal, hogy mi okból üresedett meg itt vagy amott egy ingyenes kórházi ágy?

Ügy látszik, a pokoli asszonyt a sikerek teljesen megvadították. Ki tudja, hány emberéletet pusztított volna, még el, ha meg nem történik, amit említettem: *a véletlen közbelépése.*

Sainte-Croix kapitány nem érte be azzal a tudománnyal, amit az olasztól tanult. Miután belekóstolt, szenvedélyes buzgalommal kísérletezett tovább. Lakásán valóságos alkimistaműhelyt rendezett be s főzte, párolta, keverte, kotyvasztotta a különféle mérgeket.

És most csapott le a véletlen.

Elmulaszthatott valamilyen óvórendszabályt s vigyázatlanul hajolhatott egyik edény fölé. Nem tudni, hogyan történt, de nyilván beszívta a mérges gőzt és *azon nyomban szörnyethalt.*

Ingóságait a hatóság leltározta. Holmija közt találtak egy ládikát. Ehhez egy cédula volt csatolva a következő tartalommal:

»Tisztelettel kérem azokat, akikhez halálom után e ládika kerülne, kegyeskedjenek azt átadni Brinwilliers marquise saját kezébe; lakik Neuve-Saint-Paul utcai palotájában. Tartalma egyesegegyedül csak őrá vonatkozik és csakis őt illeti. Más nem veheti semmiféle hasznát. Amennyiben ő netán már előttem elhalálozott volna,

ne nyissák ki a ládikát, hanem vessék mindenestül a tűzbe. Ha bárki ennek ellenére cselekednék, feleljen mind ezen, mind a másvilágon a lelkiismeretével. Kelt Parisban, 1670. május 25-én. Aláírva: Sainte-Croix.«

Ez bizony rettentő nagy ostobaság volt, egyike azoknak, aminőket a legagyafúrta gonosztevők is el szoktak követni néha. Mit tudhatta a kapitány, kinek a kezébe kerülhet a ládika s az illetőt nem fogja-e rábírní a legegyszerűbb kíváncsiság, hogy vállalja a lekiismeretére rótt terhet és belekukkantson a titokzatos dobozba?

Mikor a marquise megtudta a kapitány halálát, azonnal kocsiba vágta magát és a leltározó biztos lakására hajtatott. Éjjeli 11 óra volt, a biztos már lefeküdt. A marquise beüzent hozzá, hogy egy szekrénykéért jött, amely Sainte-Croix kapitány hagyatékából őt illeti. De a biztos álmos is volt, bürokrata is volt. Visszaüzent, hogy nincs már hivatalos óra és befordult a másik oldalára.

Másnap, harmadnap az asszony megint ide-oda futkosott, ügyvédekét küldözgetett a ládikáért, de a hivatalos út tekervényes volt, nem birt hozzájutni.

Ekkor egy váratlan lépésre szánta el magát: hamarjában összeszedett egy csomó pénzt és drágaságot, csomagolt s egy cselédlány kíséretében *Angliába szökött*

Erre már a hivatalos gépezet meglódult.

A ládikát felbontották. Ez volt benne.

Egy Brinvilliers marquise által kiállított *kötelevény 30.000 livre-ről*. (Nyilván a vérdíj a fiverei megmérgeztetéséért.)

Két köszönőlevél, ezeket apjának és bátyjainak halála után intézte a kapitányhoz.

Harmincnégy szerelmeslevél, még a nagy fellángolások idejéből. A szerelmi ömlengések közé olyan megjegyzések és célzások is csúsztak be, amelyek alkalmasak lehetnek, hogy az Aubray-család tragédiájának titkára némi fényt derítsenek. Az is kiviláglott némelyikből, hogy az asszony többször is visszakövetelte a leveleit a kedvesétől, de ez, amilyen gazember volt, nem adta őket vissza, hogy az asszonyt állandóan a hatalmában tarthassa és alkalmilag megszarolhassa.

Továbbá találtatott *néhány üvegcsse, tele valami színtelen folyadékkal. Több csomagban szublimált higany, pokolkő, gálickő s egyéb vegyi anyag*. Végül egy többszörösen lepecsételt csomag, ezzel a felirattal: »Különféle sajátságos titkok.«

Az üvegcsék tartalmát legott kipróbálták néhány háziállaton. Azok nyomban elhullottak, de *semmiféle mérég nyomára sem lehetett akadni bennük*.

Most már persze nyíltan a marquise-t vették gyanúba. De a gyanú egyelőre nem bizonyosság. Mindez még nem volt elég ahhoz, hogy egy főúri hölgy ellen kiadatási eljárást indítsanak.

Megint csak a gonosztevők jellemének egy sajátossága segített a hatóságok baján. Az imént a

kapitány csodálatraméltó oktalansága, most a lakáj arcátlan vakmerősége.

La Chaussée-nak alapos okai lehettek volna, hogy a kapitány váratlan halála után húzza meg magát valahol és várja meg, amíg a vizek lefoly-
nak. Ehelyett beállított a bírósághoz és bejelentette, hogy ő azelőtt a kapitány szolgája volt s igényt tart száz tallérnyi hátralékos bérére. Továbbá a saját vagyonából is átadott a gazdájának száz aranyat letétül; ez a kamra polcán található egy kis zacskóban; benne van a kapitány elismer-
vénye is.

A bíróság kiküldte az embereit, s ezek *a zacskót a száz arannyal csakugyan megtalálták.*

Ekkor a ládika még nem volt felbontva. De miután felbontották s a lakáj ennek neszét vette: *többé nem jelentkezett.*

Ellenben valamelyik rendőrtisztnek eszébe jutott, hogy lám: ez a La Chaussée egykor az Aubray-fivérek inasa volt! Hátha tudna olyan részleteket, amelyek a nyomozáson lendítenének valamit?

Megidézték — nem jött el.

Keresték — nem találták.

Megszökött.

Két szökés ugyanabban az ügyben! A lakáj szökése annál gyanúsabb volt, mert veszni hagyta a bérét és az aranyait.

A fogdmegek utána eredtek. A fickó nem jutott messzire, elcsípték.

Az elfogatás hírére tanuk szállingóztak a bírósághoz. Elmondták, hogy ők látták, amint a lakáj *magával Brinvilliers marquise-zal is bizalmasan beszélgetett*, amikor a kapitány üzeneteit hordta hozzá. Egy ízben ágyának a függönyei mögé bujtatta, nehogy a látogatók észrevegyék.

Most már úgy látszott, hogy a kör végre bezárult. Megtalálták a kapcsolatot a két főbűnös és a bűnsegéd közt. Ámbár az akkori jog szerint ezen az alapon még nem lehetett volna a lakáj bűnösségét megállapítani és elítélni, de indokolva volt, hogy elrendeljék a *kínvallatását*

Az emberi elme rendkívüli ötletességről tett bizonyosságot, amikor a kínzókamrák fölszerelését ki-eszelte. Később mégegyszer meg kell emlékezmem erről a komor, földalatti helyiségről, tehát nem halmozom a borzalmakat s csupán arról a szerszámról teszek említést, amellyel La Chaussée-t iparkodtak észretéríteni.

Ez volt a *spanyol csizma*. (Brodequin.)

A vádlott mindegyik lábát külön-külön, két deszkalap közé szorították. A deszkák át voltak lyuggatva s a lyukakon keresztül vezetett zsinórokkal a négy lapot a lehető legszorosabbra egymáshoz fűzték. Ezután a két belső, hézagtalanul egymáshoz lapuló s a zsinórokkal rögzített deszkasín közé balta fokával ékeket vertek be. Annyit, amennyit a bíróság az eset súlyához mérten elegendőnek ítélt. La Chaussée esetében mindjárt a legfelső határig men-

tek el: *nyolc éket* kellett a lapok közé bekalapálni. Ilyenkor a feszítés ereje akkora, hogy a térdet és a lábszárcsontot, alul pedig a bokát teljesen szétroppantja.¹

A mai kriminológia sokat foglalkozik a gonosztevők *érzéketlenségével*. Némelyikük eltűr olyan fájdalmakat, aminőkre rendes ember azt mondaná: kibíratatlan. Ez történt La Chaussée esetében is. A nyomorult az embertelen kínzást kiállta és *nem vallott semmit*.

Már úgy volt, hogy a marquise megmenekül.

Ekkor váratlan fordulat történt.

Az agyonkínzott embert derékajjra fektették és alkoholos mosogatásokkal magához térítették. Alighogy kinyitotta a szemét, megszólalt és ezt lihegte:

— *Hívják vissza a vizsgálóbírókat. Vallani akarok.*

És vallott. Részletesen jegyzőkönyvbe mondta az Aubray-fivérek megmérgezésének teljes lefolyását, a kapitány és a marquise szerepét, a saját közreműködését.

Az iratok nem világosítanak fel róla, mi vitte rá az utólagos vallomásra, holott a kínzás előtt

¹ Miután Mária Terézia törvénykönyve, a *Theresiana* szintén alkalmazni rendeli a spanyol csizmát, igazolásául meg kell említenem, hogy asszonyi szíve visszariadt a francia-spanyol kegyetlenkedéstől. A *Theresiana* szerint a »Schraubstiefel« csupán azt jelentette, hogy a megtortúrázandónak mind a két lábára alul lapos, felül hajlított vaslemezeket illesztettek s ezeket a hóhér csavarok segítségével préselte szorosra. Ha azután a makacs vádlott síncsontja összezúzódott, annak ő maga volt az oka, miért nem vallott idejében.

is megtehetette volna. Talán csak ekkor tört meg benne az ellenálló erő? Vagy arra gondolt, hogy aligha sikerül menekülnie s gonosztevő-szokás szerint, magával akarta rántani a bűntársát is? Vagy a lelkiismeretén akart könnyíteni?

Csakis azon könnyíthetett. A testén már nem. Halálra ítélték s a Gréve-téren elevenen kerékbe-törték.

Most már megindulhatott volna a marquise ellen a kiadatási eljárás, de ez meg beleütközött az angol törvények merevségébe. Levelezések áradata hullámozott ide-oda a francia és az angol kormány közt. A francia kormány londoni követe útján megküldte a marquise-t terhelő iratok másolatait. Az angol kormány ezeket tudomásul vette s megnyugtatta a francia követet, hogy az asszony bizony csakugyan bűnösnek látszik; ők nem ragaszkodnak hozzá; csináljanak vele a franciák, amit tudnak.

Jó — volt a francia válasz —, tehát kérjük, fogassa el az angol rendőrség és szállíttassa át Franciaországba.

Azt már nem — hangzott a felelet. Angol törvények értelmében az ottani rendőrség ilyesmit nem tehet.

Tehát engedjék meg, hogy párizsi rendőrök utazzanak Londonba s ők tartóztassák le az asszonyt.

Hogysisne! Mit szólna ahhoz a közvélemény,

hogy idegenek hatósági jogokat gyakorolnak Angliában 1

A diplomáciai nehézségeken maga a marquise segítette át a fáradhatatlanul levelező kormányokat. Gondolta, a sok irkálásnak mégis csak rossz vége lehet, tehát titkon hajóra szállt és átvitorlázott Belgiumba. Ott kitűnően megjátszott ájtatosságával elszédítette egy liége-i zárda jámbor apácáit; ezek semmit sem tudtak párizsi viselt dolgairól s a főrangú francia hölgyet befogadták a kolostorba.

Ennek a zárdának menedékjoga volt.

Tehát, ha most már kisült volna is, hogy a fényes nevű Brinvilliers marquise voltaképpen kicsoda, az apácák nem adták volna ki, a menedékjogot pedig semmiképpen sem lehetett megsérteni.

Ismét megkezdődtek a levelezések. A francia kormánytól levelek mentek Liége város polgármestereihez, ezektől a zárdafőnöknőhöz, attól a polgármesterekhez, majd vissza a francia kormányhoz. Párizsban a leveleiről híres Sévigné asszony levelezett a lányával és ismerőseivel s ezekből a levelekből értesülünk, hogy a Brinvilliers-ügy volt a főváros legnagyobb szenzációja. Lázasabb érdeklődéssel lestek a Belgiumból befutó híreket, mint magának az éppen akkor folyó háborúnak az eseményeit.

A marquise pedig biztosan érezte magát a zárda falai mögött. Tettető művészetével megjátszotta az

ártatlanul üldözöttet s a szelídlelkű apácák inkább neki hittek, mint a francia királynak.

Ugyanis immár *maga a francia király*, a hatalmas XIV. Lajos írt egy levelet Liége város polgármestereinek s követelte, hogy így vagy úgy, de szolgáltatassák ki neki az asszonyt. A derék polgárok rábólíntottak, hogy az ügyben mindenképpen cselekedni kell, ők azonban ilyesmire semmiképpen sem hajlandók, hanem cselekedjék maga a király. Nincs kifogásuk ellene, ha a saját embereivel elfogatja az asszonyt; mindazonáltal a zárda menedékjogát, megsérteni nem szabad.

A párizsi rendőrségnek el kellett nyelnie a szörnyű felsülést, hogy míg az egyik bűnöst a Gréve-tér nagy nyilvánossága előtt keréketörték, a másik biztos helyen ül és neveti a tehetetlenségüket.

Más eszközöz kellett folyamodni.

Egy napon a zárdában egy jóképű, fiatal *abbé* jelentkezett s tiszteletteljesen kérte, engednék meg, hogy a marquise néhány percig fogadhassa.

Megengedték.

Az abbé elmondta, hogy Párizsból jön s megnyugtathatja a marquise-t: az előkelő körök meg vannak győződve az ártatlanságáról, a közvélemény teljesen az ő pártján van. Persze, hogy a zárdalako szomjasan itta a jó híreket s még szomjasabban az abbé szellemes, fordulatos beszédét, a párizsi szalonok rég nélkülözött nyelvjárását. Meghívta a csinos fiút máskorra is.

A csinos fiú eljött másodszor is, harmadszor is.

És Brinvilliers marquise lelkében, három gyilkosság tehertételének tőszomszédságában kinyílt a romantika virága! *Szerelmes lett.* De a zárda falai mögött, a szentéletű leányok közt szerelmeskedni — ez mégsem volt lehetséges.

Viszont odakünn zöld lánggal lobogott a tavasz, s kósza illatok csintalankodtak a tömjén komoly füstje körül.

Az abbé sétakocsizást indítványozott. Az asszonynak eleddig vad szenvedélyektől hajszott lelkében újfajta, csendes örömök ígérete jelent meg. Igen, kinn andalogni a tavasz nyíló virágai között a kedves fiúval, aki talán egyebet sem kér az első találkozón, mint hogy szelíden megsimogathassa a kezét...

Úgy is történt. A hintó csendesen gördült tova virágos rétek, virágfürtös bokrok között s az abbé keze hozzáért az asszonyéhoz.

De nemcsak hozzáért.

Meg is markolta mind a két csuklóját, vezényszavakat kiáltott, a sűrűből fegyveres emberek ugrottak elő, a nő kezére bilincset vertek, bedobták egy zárt kocsiba és vágattak vele a francia határ felé.

Másodszor is egy balul végződő sétakocsizás 1

Az abbét már csak rendőrtisztí egyenruhájában látta viszont. *Desgrais* volt a neve. A párizsi rendőr-

ség a különlegesen kényes feladatokat szokta rábízni.¹

A marquise odavolt dühében és szégyenletében. Egyelőre talán nem is annyira a vérpad árnya rémlett fel előtte, mint inkább a szörnyű megaláztatás sújtotta le, hogy buta falusi liba módján ugrott a csapdába. Micsoda nevetés lesz Sévigné asszony szalonjában, minő szellemességek fognak ott röpködni Brinvilliers marquise és a kis abbé tavaszi regényéről!

Elkeseredésében *öngyilkosságot kísérelt meg.*

Ilyesmire őrei is gondoltak s eleve elszedtek tőle minden alkalmas eszközt: tűt, zsinórt, szalagot. De hallotta vagy olvasta valahol, hogy *az apróra rágott és a fogak közt péppé őrölt üvegcserep biztosan ható, halálos mérég.* Fogta hát magát, ivópoharát darabokra törte, néhány cserepet elrágott, a pépet lenyelte és várta a halált.

Ezúttal méregtani ismeretei csődöt mondtak. A halálhozó üvegevés nem egyéb mesénél. Az üvegpép teljesen ártalmatlan; legföljebb megeshetik, hogy az elrágatlan nagyobb szilánkok össze-sebzik a belsőrészeket. Vándorkomédiások szokták

¹ *Funck-Brentano, Henri-Róbert* s még néhányan kételkednek, hogy a letartóztatás ilyen regényes módon ment volna végbe. Viszont *Pitaval* így mondja el s *Michelet* hisz neki. Ám, ha az elfogadás nem így, hanem a liége-i hatóságok engedélyével történt volna, hogyan hatolhattak be a rendőrök a zárdába? Erről s a menedékjog megsértésének következményeiről nincs adat.

a megevett pohárral ámulatba ejteni a falusi népet — s különös, a nép inkább szemfényvesztésre gyanakszik, semhogy elhinné, hogy a csepürágó csakugyan megette az üveget.¹

Szóval, a kísérlet nem sikerült. A földi igazságszolgáltatás elől többé nem lehetett kisiklania. Rajta már csak az segíthetett, ha esetleg ügyvédjeinek sikerül furfangos védekezéssel, jogi mesterfogásokkal a vádat meggyengíteni.

Csakhogy szerencsétlenségére egy új, mindenekfölött terhelő tanú csatlakozott a többihez: *ő saját maga.*

Elfogatása után a zárda kiszolgáltatta holmiját a francia hatóságnak. Mikor ezt meghallotta, felszisszent: *a ládika!*

Igen, a végzet játéka megisméltődött. *Megint egy ládika rejtette magában Brinwilliers marquise sorsát.*

A szívós asszony mindent elkövetett, hogy megkaparinthassa. Levelet írt egy belga ismerősének, akivel állítólag valami futó szerelmi viszonya volt,

¹ Tóth Béla külön fejezetet szentel az üvegevésnek *Magyar Ritkaságok* című könyvében. (Budapest, 1899.) Az ő idejében még orvosok is csóválták a fejüket, amikor ártalmatlan, virtusból végbevitt üvegevésekről beszélt nekik. — Ugyanitt mondja el *Kisfaludy Károly* esetét, akit duhaj urak be akartak rúgatni, minden pohár bornál kórusban harsogva a jelszót: »huncut, aki ki nem issza! Kisfaludy megalékelte az ízetlenkedést, fogta a borosüveget és rászólt a cimborákra: »huncut, aki meg nem eszi!« Azzal leharapta az üveg nyakát, összerágta, lenyelte. Nem lett semmi baja.

hogy kövessen el mindent a kiszabadítására, vagy legalább a ládikát szerezze meg, minden áron a ládikát! Ha ez nem sikerül, ő elveszett! Megvesztegetett egy poroszlót s rábízta a levelet, juttassa el a belga ismerőshöz. A poroszló persze csak színből vállalkozott. A levél Desgrais kezébe került. A ládikára még jobban vigyáztak.

Miért volt ez a nagy ijedelem a ládika miatt?

Mert egy papírlap rejlett benne, tele a leg-súlyosabban terhelő vallomásokkal. Ez volt a hírhedt írás, amelyet ilyen néven szoktak számon tartani: *Brinvilliers marquise gyónócédaiája*. Meglátjuk, mi volt a tartalma.

Mikor Desgrais foglyával szerencsésen átjutott a francia határon, a legelső városban már várta a kiküldött vizsgálóbíró. Ezt magának a királynak a kívánságára rendelték oda. Mert amikor híre terjedt, hogy a marquise-t elfogták, Párizsban vad rémhírek keltek szárnyra. Befolyásos emberek közbelépéséről, hatalmas pénzösszegek titkos áramlásáról suttogtak. Valamennyi vész hír azzal végződött, hogy a pokoli asszony még kivágja magát és megmenekül. Emiatt lépett közbe maga Lajos király. Tisztáztatni akarta az ügyet, mielőtt a veszedelmes asszony Párizsba érkezik.

A vizsgálóbíró első dolga volt, hogy a vádlott elé tárja a *gyónócédulát*.

Később a perben ekörül szenvedélyes viták kavarohtak. Nivelle, a vádlott védője, híres és tekin-

télyes párizsi ügyvéd, minden erővel tiltakozott ellene, hogy az írást felolvassák és tartalmát a vádlott ellen felhasználják. Címe ez volt: *Gyónásom*. A címből és a tartalomból kiviláglott, hogy az a szent gyónás céljára készült. Ennélfogva — vitatta a védő — a tartalom érinthetetlen titok, azt a nyilvánosság elé tárni tilos. Ha valaki mégis elolvassa, lelke rajta; de éppúgy meg kell őriznie a titkot, mint magának a gyóntató papnak.

A bíróságnak más volt a véleménye. Igen, a gyónás titka szent. De csak akkor, ha a gyónás már megtörtént. Az elfogadására hívatott papnak csakugyan kötelessége a titkot megőrizni. Ám a jelen esetben csupán arról van szó, hogy a vádlott a *saját használatára* csinált jegyzeteket. Ezekre nem lehet ráhúzni a gyónás titkát szabályozó egyházi és világi törvényeket, tehát az igazságszolgáltatás érdekében igenis *felhasználhatók*.

Azon a papírlapon pedig rémdolgok feketültek.

Magát a három vádpontot illetően a feljegyzés félre nem érthetően beszélt:

»*V állom, hogy több ízben kívántam atyám halálát. En magam mérgeztem őt meg. Vagyonát akartam megkapni.*«

»*Vallom, hogy harmincszor kívántam bátyáim halálát s megmérgeztettem őket egy emberrel, akit emiatt kerékbe törtek.*«

Ezeken felül a cédula olyan eseteket is felsorol, amelyek miatt eljárás sem indult ellene. (A férje,

nővére, tulajdon gyermeke és cselédlánya elleni kísérletek.)

A feljegyzések többi része nem tartozik magához a bűnügyhöz. *Az asszony szerelmi életének a legbensőbb titkait leplezi le.* Olyan részletek foglaltatnak benne, hogy az egyébként túlságos szemérmetességgel nem gyanúsítható tudományos könyvek is csupán *latin szöveggel* közlik. Kiderül belőlük, hogy nem Sainte-Croix kapitány volt az egyetlen, akivel a férjét megcsalta. Megemlékezik róla is persze, azzal a kiegészítéssel, hogy két gyermekének ő az apja. Viszont egy harmadik gyermekének az apjával az unokabátyját jelöli meg.

És így tovább, és így tovább.

A per folyamán még az is kisült, hogy viszonya volt egy svalizsér-kapitánnyal, valamint egy fiatal és gyámoltalan bölcsészjelölttel, gyermekeinek a házitanítójával!

És ez a rothadt lelkű, erkölcstelen, jobbra-balra szeretkező asszony képes volt arra, hogy féltékenységi jeleneteket rendezzen a kapitánnyal, amikor gyanakodott, hogy az megcsalja. Sőt féltékenységét kiterjesztette a férjére is, holott egyébként épp olyan keveset törődött vele, akár egy idegennel. Egyszer megtudta, hogy szeretőt tart, mire olyan féktelen indulat tört ki belőle, hogy a vetélytársnőt agyon akarta szúrni.

A gonosztevőket annyira jellemző fellobbanások voltak ezek. Vélt jogaik sérelmét képtelenek

megbocsátani és szent meggyőződésük, hogy minden gaztett, amivel a sérelmet megtorolják, voltaképen jogos és igazságos.

A vizsgálóbíró előtt az asszony kereken letagadott mindent, ő nem mérgezett meg senkit. Azt sem tudja, mi a mérég és az ellenmérég. Hogy mit követett el a kapitány és a lakáj, ahhoz neki semmi köze.

Boldogtalan asszony! Hát a gyónócédula?

Abból egy árva szó sem igaz. Való, hogy az ő saját keze írása, de fogalma sincs, hogy mikor és miért vetette papírra. Úgy látszik, lázas állapotban lehetett, amikor gyakorlásképpen ilyesmit firkált össze. Értelmetlen, örült zagyvaság az egész; lehetetlen kacagás nélkül végigolvasni.

A sajátságos jegyzetek oka csakugyan homályos. Mi vitte rá, hogy a végzetesen veszedelmes beismeréseket írásba foglalja? Tegyük fel, hogy ez a szélsőségek közt hánytorgó nő a zárda ájtatos, misztikus környezetében hajlani kezdett a bűnbánatra s lelkiismerete vizsgálatának egyik önmarcangoló órájában kíméletlenül feltárta titkait a papírlap előtt. De hát miért nem semmisítette meg, amikor ismét visszalendült a józanság állapotába? Hiszen tudhatta, hogy az irat nem egyéb, mint valóságos utalvány a vérpadra! Úgy látszik, a józanodás még nem következett be s arra nem gondolt, hogy ilyen váratlanul csaphatnak le rá.

Hát jó. A vizsgálóbíró egyelőre félretette a gyónócédulát s egy másik írást vett elő. A kapitány

ládájában talált, 30.000 livre-ről szóló kötelezvényt. Mivel szolgálta meg a kapitány ezt a kis vagyont?

Semmivel — volt a felelet. *A kötelezvény színlelt ügyletről szól.* Ő akkoriban eladósodott, a hitelezői zaklatták, s így megállapodott a kapitánnyal, hogy majd az is fellép hitelezőként, megijeszti a többit s könnyebb lesz velük kiegyezni. A kapitány adott is erről egy elismerő ellenlevelet, de sajnos, *ez a levél útközben elkallódott.*

A vizsgálóbíró vállat vont és feljegyezte az agyafúrt választ. A bírálathoz az ő dolga volt.

De néhány kérdést még jónak látott:

— íme egy csomó levele Sainte-Croix kapitány hagyatékából. Mit szól hozzájuk?

— Nem emlékszem, kihez írtam és mi van bennük.

— Miért kérte belga barátját, hogy bármi áron szerezzék meg a ládikát?

— Erre sem emlékszem.

— Miért írta a belgának, hogy elveszett, ha a ládikát meg nem szerzi?

— Nem emlékszem.

Ilyen gyatra volt az egész védekezése. A leg-súlyosabb gyanúokok és bizonyítékok viharzottak a feje fölött, s ha megszorították, nem volt más szava: »tagadom«, vagy »nem emlékszem.«

Mindez azonban a vizsgálóbíróra nem tartozott. Fölírt mindent, amit a vádlott összehazudott, azu-

tán szedte az iratait és hazautazott Párizsba, jelentést tenni a bíróságnak.

A marquise is viszontlátta Párizst, de csak a Conciergerie-fogház kapujából.

A várvavárt nagy szenzáció, a bűnügy tárgyalása, 1676 április 29-én kezdődött és összesen 22 üléssel július 16-ig tartott.

Brinvilliers marquise-t megillették rangjának kiváltságai s így nem állították a kisemberek ügyeiben ítélkező rendes törvényszék elé, hanem a legfőbb bíróságot, a Nagy Kamarát jelölték ki a számára.

A külön bíróság előkelősége nem csupán az egész tárgyalásra sugárzott ki, hanem a vádlott magatartása is éhez simult. A vádlókkal és a tanúkkal lenéző, fölényes hangon beszélt, viszont a bíróság tagjai iránt tiszteletteljes és udvarias volt. De ha megadta is nekik a kellő tiszteletet, átította azt az arisztokrata asszony büszkesége, aki legalább is egyenrangúnak tartja magát a bíráival.

A tárgyalás a gyónócédula körüli vitával kezdődött. Maga az elnök is elismerte, hogy a kérdés nem egyszerű, de némi vitatkozás után a bíróság úgy döntött, hogy fel kell olvasni. A vádlott védekezését ismerjük: önkívületi állapotban firkált össze mindenféle zagyvaságot.

A tárgyalás további folyamán az asszony viselkedése bámulatra ragadta magukat a bírákat is. Védekezése tartalmilag értéktelen volt, merő üres tagadás, hiábavaló csűrés-csavarás, — magatartása

ellenben büszke és hideg, mintha nem is ő lenne a vádlott, hanem a vele szembenálló tanú. Mikor kihallgatták a már említett házitanítót, akivel szintén volt valami röpke viszonya, a jámbor bölcsész a sok rémség hatása alatt sírva fakadt. Az asszony megvetéssel fordult el tőle:

— Hitvány lélek! Nem restelli, hogy sír ennyi úriember előtt?

És szívós volt, rendíthetetlen. A régi ítélkezésnek minden kis részletre kiterjedő aprólékossága miatt *tizenhárom óráig* húzódott el szembesítése a házitanítóval. Késő este fejezték be s másnap *még öt órán át* folytatták. Tanú, bíróság már-már kidőlt, míg az asszony végig győzte erővel. Még az arca színe sem változott.

De hát egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a huszonkét ülés csak a perjogi formák megtartása végett volt szükséges. A vádlott bűnösségével mindegyik bíró már akkor tisztában volt, amikor a székébe ült.

Nivelle mesteren, a védőn volt immár a sor, hogy mutassa meg a művészetét és próbálja meg ügyes oldalvágásokkal az igazság pallosát félrecsapni.

A védőbeszéd csakugyan használt — nem ugyan a vádlottnak, hanem a saját ügyvédi hírnevének. Kinyomatták, olvasták s még évtizedek múlva is úgy emlegették, mint a törvényszéki szónoklás remekét. Ezzel kezdte:

Tekintettel a bűnök nagyságára és a vádlott személyiségére, a bizonyítékoknak olyan világosak-

nak kell lenniük, *mintha napsugarakkal jegyezték volna fel őket*

A ragyogó mondás után viszont éjféli sötétség-ből szedte elő az eszközeit, hogy a vádlókat és tanukat befeketíthesse. Magától értetődően a mérgezéseket Sainte-Croix kapitány eszelte ki, ő követte el s ravasz fondorlattal igyekezett a marquise-t is belekeverni, hogy ha baj történék, *befolyásos büntársra tegyen szert* A ládikát még abban az időben hagyta a marquise-ra, amikor nem volt benne egyéb, mint a sok szerelmes levél. A mérgeket utólag rakta bele.

Majd az érzelmi húrok szokásos pengetése következett, íme az ártatlan gyermekek! Egész életüket megmételtyezné a szégyen, amely az anyjuk kivégzése miatt a nevükhöz tapadna. íme Franciaország egyik legelőkelőbb családja! Erre is rásütnék a szégyenbélyeget! A bírák tehát példát mutatnának a népnek és dicsőséget szereznének sajátmaguknak, ha a méltányosság szavára hallgatnának és *a vádlottat felmentenék!*

A bíróság nem pályázott a dicsőségre.

Az ítélet nem volt kétséges.

De előbb még egy érdekes, a kort jellemző jelenet következett. Az elnök iparkodott a vádlott lelkére beszélni. Szálljon magába, könnyítsen magán őszinte és töredelmes vallomással, hiszen láthatja, hogy nem segít már rajta semmi. Ne álljon így Isten elé ezzel a konok, hazug, csökönyös lélekkel.

S ekkor az elnök, maga is a büszke francia

nemesség tagja, nem állta meghatottság nélkül. íme, előtte áll osztályának egy másik tagja, fényes főúri név viselője — s neki szégyenteljes halálbüntetést kell rá kimondania!

Eleredtek a könnyei s a komoly, bíborpalástos és hermelines főbirák is elérzékenyültek és vele sírtak.

Csak maga a vádlott maradt nyugodt. Arca nem változott el, szája meg nem rándult, kék szemével hidegen nézett bírásra.

— Nincs mit vallanom — jelentette ki.

Nem volt más hátra, ki kellett hirdetni a szörnyű ítéletet.

»A bíróság megállapítja, hogy a vádlott Aubray-Brinvilliers asszony előre megfontolt szándékkal megmérgezte édesapját és két fivérét, valamint meg akarta mérgezni Teréz nevű nővérét is;

»minek megtorlásául arra ítéli a nevezett vádlottat, hogy végezzen nyilvános vezeklést Paris főtemploma előtt, ahová is egy kordéban, mezítláb, kötéllel a nyakában fogják elszállítani;

»ott két font súlyú viaszgyertyával a kezében jelentse ki, hogy gonoszul, bosszúból és haszonlesésből megmérgezte atyját és két testvérbátyját, valamint a nővérenek is életére tört s mindezek miatt bocsánatot kér Istentől, a királytól és a bíróságtól;

»ennek megtörténte után vigyék ugyanazon a kordén a Gréve-térre, ott egy erre a célra emelt verpadon vágják le a fejét, égessék el a testét s hamvait szórják szét a levegőbe;

»előzetesen azonban vessék alá a rendkívüli vallatásnak.«

Rettenetes ítélet volt. Az asszony nem is értette meg első hallásra, mégegyszer fel kellett olvasni neki. Ha sejtette is, hogy meg kell halnia, a szegyennek ekkora halmozására nem számított. Őt, az Aubray leányt, Brinvilliers marquise-t, kötéllel a nyakában kordéba lódítják, végighurcolják a városon és nyilvánosan megvezekeltetik! S a kivégzés előtti fenyegető rendelkezés: *vessék alá a rendkívüli válalásnak!*

Pedig a bíróság nem sújtott le különleges, rendkívüli szigorral, amikor a tetézt büntetést kimérte. Az ítélet úgyszólván *blanketta* volt. Törvény és hagyomány parancsolta így, minden hasonló súlyos esetben.

Az utolsó, burkolt mondat a régi igazságszolgáltatás legbarbárabb intézményére célzott. A kivégzés előtt az elítéltet még *kínvallatásnak* is alávetették. Állítólag avégett, hogy megnevezze netán még titokban rejtőző bűntársait. Voltaképen az a titkos cél lapult meg mögötte, hogy utoljára még jól megkínózzák.

Meglátjuk, mi várt Brinvilliers marquise-ra a földalatti kamrában.

De amíg odajutott, a váltakozó bonyodalmú ügyben még egy érdekes fordulat történt. Nem *külső* fordulat, dehogy, az események rohamát már nem lehetett megállítani. A bűnös asszony *lelkében* ment végbe egy csodálatos változás.

Az elnök kirendelte melléje lelki vigasztalóul

Pirot atyát, a Notre-Dame székesegyház kano-nokját, a Sorbonne-on az egyházi tudományok tanárát.

Pirot utóbb megírta az elítélt mellett töltött 48 órának a történetét. Rendkívül részletesen sorol fel mindent; szóról-szóra közli beszélgetésüket s egyszerű szavakkal, talán éppen ezért drámai erővel mondja el a kivégzés részleteit. A 48 óra története *kéziratban két kötetre rúg*.¹

Amit a derék pap 48 óra alatt végzett, remeke volt a lélekformálásnak. A tárgyalóteremből egy megátalkodott méregkeverő távozott, — a sira-lomházból egy szelíd, megtért bűnös lépett ki, akinek *a porkolábok térdenállva, sírva csókolgatták a kezét*.

A kézirat megható részletességgel számol be az új lélek kibontakozásáról.

Júliusi meleg volt. *Pirot* atya mégis fázósan lépett be a Conciergerie-be. Hogyne, hiszen ember-fölötti feladatot bíztak rá: előkészíteni utolsó út-jára egy rettenetes asszonyt, apagyilkos és testvér-gyilkos szörnyet.

Bevezették az elítélt cellájába. Az asztal mellől felkelt egy kis kékszemű asszonyka és udvariasan üdvözölte a papot.

Ő volt a szörny.

¹ Kiadta *G. Roullier* ezzel a címmel: *La Marquise de Brin-villiers, récit de ses derniers moments, manuscrit du P. Pirot*. (Paris, 1883.)

A lelkész a bíróság utasításához híven először is felhívta az asszonyt, tegyen töredelmes vallomást: kik voltak a bűntársai? mi volt a mérgek összetétele?

Az asszony félbeszakította. Ezekben az utolsó órákban egyéb kérdések nyugtalanították.

— *Igaz-e, hogy vannak bűnök, annyira súlyosak, hogy nincs rájuk bocsánat?*

Ezzel a pap kezébe kapta a gonoszságba gubózott lélek legombolyítható fonalát. Nincs megbocsáthatatlan bűn! Isten irgalma végtelen és nem fog ki soha!

Azután átsiklott a beszéd sora az asszonyra. Elmondta életének történetét, őszintén és töredelmesen. Végül Brinwilliers marquise kék szeme olyasmit ért meg, amit idáig nem ismert: *könnyek borították el.*

Pirot atya az acélkemény szívet néhány óra alatt megolvasztotta, mint a viaszt.

Nem sok idő volt már hátra másnapig, ezt ki kellett használni. Mindenekelőtt megbízta a lelkészt, kérjen bocsánatot nevében az elnöktől és a bíróságtól, amiért konok tagadásával annyi fáradságot okozott nekik, *ő azt hitte, hogy beismerés nélkül nem lehet elítélni.* Ezért tagadott még akkor is, amikor a legnyilvánvalóbb bizonyítékokat tárták elébe. Most már kész a teljes beismerésre.

Azután leült és levelet írt a férjének. Bocsánatát kérte az okozott szégyenért. Neveltesse a gyermekeket istenfélelemben.

A börtönőr és a felesége jelentkezett: mit parancsol másnap reggelire?

— *Fáradtságos nap lesz, valami erősítő csakugyan kellene.*

A kínvallatásra és a kivégzésre célzott.

Megegyeztek, hogy éjszakára csinálnak neki egy jó erős húslevest, reggel pedig beadnak két friss tojást. Ez elég lesz erősítőnek. A kérgesszívű börtönőr minduntalan kifordult, hogy a könnyeit elrejtse.

Egyetlen ember volt csak, aki a maga világi ügyeivel zavarta a papot. Az ügyész. Kétszer is rájuk nyitotta az ajtót: mennyire vannak? vall-e már az elítélt a bűntársáról és a mérgekről?

Az asszony nem állt vele szóba.

— Majd holnap.

Leszállt az éjszaka, mindenki pihenőre tért, az elítélt is nyugodtan aludt reggelig.

Csak Pirot atya volt ébren. Nem bírta lehunyni a szemét; egész éjjel imádkozott a veszendő lélekért, amelyet rábíztak, hogy egyengesse útját a másik világba.

A marquise némely életírója kézlegyintéssel intézi el a megtérés történetét. Nem igaz abból egy szó sem; elejétől-végig merő tettetés. A színlelés nagy művésznője becsapta a jámbor papot, csakúgy, mint annakidején a tulajdon édesapját vagy a hiszékeny liége-i apácákat. Ezzel az álszenteskedéssel próbált még az utolsó órákban is valami kedvezményt kicsiholni; vagy legalább is azt elérni,

hogy a régi barátok és ismerősök csodálattal nézzék, amikor a vérpadra lép.

Elismerem, hogy Brinvilliers marquise-t a gonosztevők társadalmában is előkelő hely illette meg. Azt is elhiszem, hogy ezeknél — nevezzük őket akár ösztönös, akár hivatásos gonosztevőknek — a valódi bünbánat olyan ritka, mint a fehér szerecsen. Mai büntetőjogászok úgyszólván a kabátjuk ujjából hullatják statisztikai adataikat a papírosra. *Bruce Thomson* 400 gyilkos férfit vizsgált meg s csak háromnál észlelt bünbánatot. *Salsotto* 130 gyilkossággal vádolt nő közt mindössze hatot talált, aki valódi töredelemmel bánta meg a tettét. *Corre* 88 halálraítélt (64 férfi, 24 nő) utolsó perceit analizálta. Volt köztük bátor, gyáva, ideges, érzéketlen stb. 18-ról azt jegyezte fel, hogy ezek megadták magukat a sorsuknak, megbánták a tettüket és hallgattak a lelkész vigasztalására.

Mind igaz. De hát miért ne sorolhatnánk Brinvilliers marquise-t a statisztikusok tizennyolc, hat, vagy akár három kivételes esete közé? És hát fehér néger is létezett; *Buffon* leír egy ilyen afrikai szerecsen-leányt.

Én nem beszélnék teljesen a hitetlenek nyelvén. A statisztikusoknak ajánlanám, olvassák el *Faure* abbé könyvét: *Souvenirs de la Roquette*. Az abbé, a párizsi Roquette-fogház lelkésze, húsz halálraítéltet kísért el a nyaktiló felé vezető úton. Alig egykettő maradt végig közömbös s mindössze egy volt,

aki a vigasztaló szavakra így förmedt vissza: »Ugyan hagyjon nekem békét a jó Istennel!« A többi maga kérte a látogatását. Meghallgatták s az abbé a bűnök útvesztőjében megtalálta az utat a szívükhöz. Feloldozást kértek; az utolsó percben sírva, öleléssel búcsúztak tőle és *csókolgatták a feszületet*. Mikor Pranzinit, a művelt, nyolc nyelven beszélő gyilkost már a deszkára készültek szíjjazni, szinte szemrehányóan kiáltott a lelkészre: »A feszületet! adja hát a feszületet!«

Az ellentét a megrögzött gonoszság s az utólagos bűnbánat között csak látszólagos. Valami kevés jó minden ember lelkében rejtőzik, hacsak mint elnyomott Hamupipőke is a gonosz testvérek között. A siralomházban megszűnik a kapcsolat a külső világgal: a bűnös vágyak kinnszorulnak, nincs kísértés, nincs felbujtó. Hamupipőke kiléphet a kuckóból. S a nyomorult ember olyan egyedül van ilyenkor; egyetlen kéz nyúl csak feléje: a papé. Csoda-e, ha azt megragadja? Ez a kéz pedig elvezeti a túlvilági élet küszöbére. Ahová most már minden gondolata száll, mert tudja, hogy itt a földön nincs többé keresnivalója.

Felvirradt a »fáradtságos nap.« Az elítéltet levezették abba a helyiségbe, ahol a »rendkívüli vallatás« volt végbemenendő.

Brinvilliers marquise-ra a *víztortúra* várt.

Ez úgy történt, hogy az elítéltet hanyattfektették egy padra, foga közé tölcserít dugtak s azon át

vizet töltöttek a torkába. A marquise számára rendelt vízzuhatag 12 francia pint, vagyis *tizenegy liter* volt! Ez a teméntelen víz az áldozat belső részeit felpuffasztja, szakadásig szétfeszíti, irtózatossá fájdalmak közepette.

Mikor a marquise meglátta a padot és mellette vödörszámra a vizet, a hatósági emberekhez fordult:

— Fölösleges, uraim, engem ennyi vízbe fullasztani. Elmondok magamtól mindent. Elmondtam volna hetekkel ezelőtt is, ha akkor küldik hozzám azt, aki tegnap meglátogatott.

És teljes beismerő vallomást mondott tollba. Más büntársat persze nem tudott megnevezni, mint a kapitányt és a lakájt. Ami a mérgeket illeti, ő csak háromfélét ismert: arzént, vitriolt és *varangymérget*.¹

De az ügyész nem érte be két büntárssal. Akad bizonyosan több is, csak kellő adag vízzel puhára kell áztatni ezt a csökönyössé keményedett lelket. És intett a hóhérlegényeknek. A tölcsért a marquise foga közé feszítették ...

Jó ideig kellett várni, amíg az áldozat az embertelen és hiábavaló kínzástól magához tért. Köz-

¹ Olasz mérgekeverők csakugyan alkalmazták ezt a furcsa szert. Az állatot egy zacskóba dugták *só közé*. Félévig bennhagyták, azután a sót a kiszemelt áldozat ételébe keverték. *Lewin* szerint nem tagadható, hogy a varangy mirigyei a só izgatóságától mérget izzadnak ki s az ilyen fertőzött só bizonyos betegségeket, különösen szívbántalmakat idézhet elő. (*Die Gifte*. 13. o.)

ben az ügyész megint Pirot atyának alkalmatlankodott.

— Mennyi bosszúságot okoz nekünk ez az asszony!

— Miért, uram? Hiszen bevallotta a bűneit!

— A bűneit igen, de a bűntársait nem!

Öreg délután volt, amikor megnyílt a börtön kapuja és kilépett az elítélt: mezítláb, a vezeklők durva ingében, égő viaszfáklyával a kezében. Megaláztatása már itt, a kapu előtt kezdődött. Valami ötven úr és hölgy tolongott egymás hegyén-hátán, hogy közelebb élvezhessék a jelenetet, amikor a kordéba emelik Brinvilliers marquise-t, akinek a palotájában valamikor sűrűn vendégeskedtek, végig ették az ebédjeit és táncoltak a csillárjai alatt.

Egyetlen hölgy tette jóvá a gyülevész főúri had viselkedését: Lamoignon elnök felesége még kora délután felkereste Pirot atyát és átadott neki a hajdani ismerős számára egy kis szentelt érmet, amelyet a pápától kapott.

A menet elindult. Párizsban ma senki sem maradt otthon. Az utcákon lökdösődve tolongott a nép, az ablakokban kényelmesen helyezkedett el az előkelő világ. Ha Brinvilliers marquise felemelte a szemét, itt is, ott is egy jó ismerős tekintetével találkozott.

Várt rá nagyobb megaláztatás is. A kordé mellett egy rendőrtiszt lovagolt: *Desgrais, a hajdani kis abbé*, aki azon a szép tavaszi napon elcsalta a

végzetes sétakocsizásra! Odaszólt a hóhérnak: álljon elébe, ne lássa ezt az embert. De rögtön meg is bánta, hogy így felindult. Visszaültette a bakót s ezentúl nem volt szeme, csak a fészületre, és füle, csak Pirot atya szavaira.

Megnyugvással, beletörődéssel szenvedte el a nagy nyilvánosság szégyenét; engedelmesen végezte a vezeklés szertartását s akkor is nyugodt maradt, amikor megérkeztek a Gréve-térre és felmagaslott előtte a ráváró emelvény.

Mielőtt arra felhágott volna, nagy sebesen igyekezett oda egy bírósági jegyző. A bőrébe nem férő ügyész küldte, hogy mégegyszer kérdezze meg, hajlandó-e a bűntársairól vallani?

— Nincs több mondanivalóm — volt a megvető válasz.

Ehelyett ismét arról tett bizonyosságot, hogy valóban megbékélt a földi lét megpróbáltatásaival. *Odafordult Desgrais-hez*, tőle is bocsánatot kért, amiért annyi alkalmatlanságot szerzett neki és megkele, mondasson néhány misét a lelke üdvösségéért. Majd a nagyvilági hölgy kifogástalan modorával bólintott feléje:

— Isten vele, uram.

Nyugodtan, szelíd mosollyal tűrte, hogy a hóhér még vagy egy félórahosszat babráljon a fején, amíg a haját kellően körülnyírta és elrendezte. Azután elbúcsúzott gyóntatójától és feloldozást kért. Mint Pirot atya írja: »*A bűnbocsánat reményé-*

től ragyogó, átszellemült arccal térdelt le és várta a halálos csapást.»

A lelkész nem volt képes odanézni. Félrefordult és hangos énekszóval kezdte rá a *Salve Regina* imáját. És rendkívül jellemző a tömeg hangulatára: a ritka bűnbánat látványa a gyűlöletet és irtózást részvétre hangolta át s *a vérpad körül csoportosuló nép a pappal együtt énekelte az imádságot.*

Azután az abbé csak egy tompa csattanást hallott és arra eszmélt, hogy a hóhér hozzáfordult:

— Ugye., uram, sikerült csapás volt?

Monda, majd kikotort a zsebéből egy borosüveget és nagyot húzott belőle.

Fellobogott a máglya lángja és teljesen besötétedett már, amikor az egykori Brinvilliers marquise hamvait szétszórták a levegőbe.

A TÜZES BÍRÓSÁG ÉS A FEKETE MÁGIA.¹ 1679—1680.

»Brinvilliers asszony immár elszállt a levegőbe. Szegény kis testét roppant nagy máglyára vetették, hamvait szélnek szórták. Ki tudja, nem leheltünk-e be valamit a szerteszállongó parányokból s nem gerjed-e tőlük ugyanolyan bűnöknek az ingere bennünk is?«

— Ezt Sévigné asszony írta, miután végignézte a kivégzést.

— Prófétai szavak voltak!

Mert, mintha a levegőbe szórt hamvak valóban szertehordták volna a mételeyt, a párizsi előkelő társaság körében a »*poudre de succession*« úgyszólván kereskedelmi cikk lett. Kuruzslónők árulták s a férjüktől szabadulni akaró vagy örökségre áhító hölgyek olyan nyugodt természetességgel vásárolták,

¹ A párizsi levéltárakban heverő iratcsomók adataiból legalaposabban *Funck-Brentano* dolgozta fel már idézett könyvében a tüzes bíróság működését. (*Le drame des poisons.*) Viszont a fekete mágiára általában közölt adatai hézagosak; alig egy-két forrásműre hivatkozik.

mintha rizsport szereztek volna be az öltözőszobájuk asztalára. A szalonokban körbejártak a megbízható cégek címei.

A veszedelmes járványnak az vetett véget, hogy — mint már annyiszor — ismét a véletlen juttatta rendőrkézre a bűnszövetkezet főkolompó-sait. Sőt, leleplezésüknél a véletlen tréfás kedvében lehetett: *ugyanannak a Desgrais-nek a kezébe adta aszalókat*, aki annakidején Brinvilliers marquise-t kerítette a hálójába.

Bizonyos Perrin nevű, kis emberek közt forgoló-dó ügyvéd hivatalos volt egyik ügyfeléhez vacso-rára. Vegyes társaság verődött össze s vegyesen is viselkedett. A szót egy természetes asszonyság vitte, aki kártyavetésből s egyéb titkos mesterségből élt, még-pedig fényesen. A jó borok egyre jobban megoldották a nyelvét, berúgott és elkezdett handabandázni:

— Járnak ám hozzám igen nagy uraságok! Grófnék és hercegnék is! *Még egy-két porocska és visszavonulhatok az üzlettől.*

A részeg társaság nagyokat mulatott a hangos-kodáson, de az ügyvéd fülét a *porocskák* kellemet-lenül bizsergették meg. Még frissen élt az emlé-kezetében Brinvilliers marquise esete. Ismerte *Des-grais-t*, elment hozzá és elmondta a természetes hölgy kiszólásait.

Desgrais az ősrégi, jól bevált fogáshoz folyamo-dott: betanította egyik emberének a feleségét és elküldte a jósnőhöz.

Már a második látogatás után *az asszony táskájában volt a méregpor.*

A jósnőre nagy hirtelenséggel lecsaptak, az ijedtében mindent bevallott s rövidesen *egy egész bűnszövetkezet került hurokra.*

A nyomok tovább is vezettek s végül összefutottak és megállapodtak egy kis palota előtt. Ebben lakott *Voisin asszony, egy ékszerész felesége, hivatásos méregkeverő, új életrekelte Locusta, a század legelvetemültebb gonosztevő-típusa.*

A nyomozás kiderítette, mi volt a csalétek, amellyel Voisinné és társai a bomlott idegzetű asszonyokat magukhoz édesgették, hogy azután megszoktassák velük a mérgezés eszméjét.

A kezdet elég ártatlannak mutatkozott. Csak *jövendőmondásról*, minden idők legnépszerűbb babonájáról volt szó. Különféle változatai kápráztatták a hiszékeny asszonyokat: kártyavetés, tenyérjósítás, kristályjósítás stb..

Ha a hókusz-pókuszok révén bizalmas kapcsolatot jött létre az ügyfél és a jósnő közt, ez tovább ment egy lépéssel.

Beavatta a léprecsalt asszonyt a *fekete mágia* titkaiba.

Ennek a szörnyű ostobaságnak évezredek pénesze még mindig nem tisztult le az emberi értelemről. Még javában kísértett a hit, hogy titokzatos műveletek segítségével lehetséges *az alvilági erőket titokzatos célok támogatására megnyerni.*

A fekete mágiát nem kell összetéveszteni a *fehér mágiával*. Ezt a nevet az akkori tudomány annak a kísérletezésnek adta, amely azon volt, hogy *a természet ismeretlen erőit kutassa fel* és állítsa a tudomány szolgálatába.

A fekete mágia titkos eszközei voltak: a bűvös-erejű szellemidézőformulák, a szerelmi varázsszerek, a különféle megkötések és oldások s az ártó és rontó bűvöléseknek egyéb cifránál cifrább mesterkedései.

Voisin-ék szövetségének egyik legkeresettebb árucikke volt a *viaszképmás*. Az a hit tapadt hozzá, hogy a legkényelmesebb és legkevésbé veszélyes eszköz, amellyel egy távollevő személyre tetszés szerinti betegséget lehet küldeni, vagy azt akár a halálba sorvasztani.

A klasszikus ókorban szerelmi varázslat céljára használták. A babonának egy olcsó hasonlat lehetett az elindítója: ahogyan a viasz olvad meg a melegtől, úgy olvadjon meg a szeretett lény szíve a szerelemtől. Vergiliusnál egy változat nyomára is akadunk: *két figurát* kell csinálni, egyet viaszból, a másikat agyagból. Mind a kettőt a tűzre kell tenni s ez lesz az eredmény: a szeretett lány megolvad a kísérletező javára, mint a viasz; de megkeményedik mindenki mással szemben, mint az agyag.¹

¹ *Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit,
Vno eodem igni: sic nostro Daphnis amore.*

(*Eclogae. VIII. 80.*)

A pogány világ után, az *ördöghit* hatása alatt már *ártó* célok érdekében vetette magát a babona a szoborra. A Voisin-banda hallatlanul nagy összeget vágott értük zsebre. Maga Voisinné egy ízben *húszezer livre-t* zsarolt ki egy kótyagos fejű megrendelőjétől.

Mivel szolgálta meg a viaszfigura ezt a temérdek pénzt?

Az *ártó* hatás feltétele az volt, hogy a szoborcska lehetőleg hasonlítson az áldozatra s végezzék el fölötte az előírt titkos szertartást. Azután már nem kellett egyebet csinálni, mint *tűket döfni a figurába*. Ezeket a döféseket az eleven hasonmás *a saját testén fogja érezni, ugyanott, ahol a tű a figurába behatolt*. Ha például a tűt a szobor sarkába szúrják, a célbavett személy nyomban megsántul és mindaddig sántítani is fog, amíg a bűvös viaszbáb tulajdonosa meg nem könyörül rajta s a tűt ki nem húzza. Aki még jobban meg akarja nyomorítani az ellenségét, szúrja a tűt a bábu tüdejébe, májába, szívébe s az áldozatnak *ugyanaz a szerve betegszik majd meg*.

Ha a cél *halál*, a viaszbábót a kandalló párkányára kell tenni. *Amilyen mértékben olvadozik a szobor a melegtől, olyan arányban sorvad el az áldozatban az életerő*.

És mi volt a titokzatos művelet, amely bűvös erőt ömlesztett a szoborba? Egy hitehagyott papot kellett keríteni, aki vállalta az istenkáromló szertartást és *megkeresztelte a figurát az áldozat nevére*.

Voisinék eszeveszett megrendelői hitték ugyan, hogy az alvilági erők segítségét sikerült megszerezniük, de a varázslat valódi értelmével aligha voltak tisztában. Épp oly kevéssé, mint maguk a vajások banyák, vagy akár a titkos tudományok büvkörébe szédült mai koponyák, akik szégyenszemre még mindig falják a középkori maszlagot.

A hiteles magyarázatot a könyvnyomtatás egyik legszomorúbb termékében, a *Boszorkányok Pörölyében* lehet megtalálni. A sötételméjű szerzők felvilágosítása ez: Isteni tilalom folytán az ördög a maga akaratából *közvetlenül* nem árthat az embernek. Ellenben közvetítőre tehet szert a *boszorkány* személyében. A boszorkány elvégzi az ártó műtétet a szobron, a démon pedig ugyanazt a műveletet hajtja végre az eleven emberen. Ellenérték: a keresztség megcsúfolása, mint az ördög hatalmának elismerése. A vallásgyalázó szertartással létrejött a boszorkány és a démon közt a megegyezés.

»A tapasztalat azt tanítja, hogy ilyesmi valóban meg szokott történni — teszik hozzá a szerzők.¹

¹ *Malleus Maleficorum*. II. rész. 11. fejezet. — A gyászos nevezetességű szerzők tévedtek. A tapasztalat mást bizonyít. Azt, hogy az ördögnek esze ágában sem volt vállalni az érdekes megbízatást. Amióta *Sprenger* és *Institoris* szörnyszülött könyvét kinyomtatták, világszerte temérdek kisebb-nagyobb zsarnok ült a népek nyakára. De a gyűlölettől fűtött tömegek gyárthatták akár milliószámra a viaszfigurákat, — teledőfködhettek tükkel, amíg olyan nem lett, mint a sündisznó: nem ártottak azok soha egyetlen népsanyargatónak sem,

Különösen az angol és francia fejedelmi udvarokban kísértett a viaszkép más réme. Ludasok voltak benne éppenséggel az *orvosok* is. Ha nem tudták kifürkészni a betegség eredetét és képtelenek voltak megbirkózni vele, odavágták az erre a célra tartogatott *kórismét*: varázslat történt; bizonyára valaki valamerre *viaszfigurával kísérletezik*.

Trónon ülni nem volt bátorságos dolog. Ellenkirályok, pártos főurak, politikai rajongók töre vagy mérge lesett a korona örökös aggodalomban élő tulajdonosára. És betegség esetén megremegtette az ideges félelem: hátha a pokoli viaszfigurán keresztül pályáznak az életére?

Az udvari cselszövés biztosra ment, ha ezzel a váddal támadt a befolyásos kegyence. *Enguerrand de Marigny*, Szép Fülöp hatalmas minisztere a pártfogó király halála után bukott emberré lett. Rendes sorsa a kegyenceknek. De a fölébe kerekedett udvari nép az élete ellen hiába acsarkodott. A király, bár a történelem *Veszekedő Lajos* (Louis le Hutin) néven ismerte, nem engedte, hogy az apja miniszterét bitófára küldjék. Azaz nem engedte *volna*, ha az új kegyencek elő nem állnak a váddal: *viaszfigurát csinált*, azon át tört a király életére. Elég volt. Az ország egykori első emberét, számtalan millió urát kivitték Montfaucon-ba és felakasztották arra a bitófára, amelyet egykor ő állíttatott oda.

És *Humphrey, Gloucester hercege*, IV. Henrik király fia, Anglia régense, akit az ország szeretete

»*Good Duke Humphreyn* néven becézett? A winchesteri püspök és szövetségesei nem merték szembe-támadni, hát a feleségén keresztül buktatták meg. Kinyúlt a szörnyű vád karma Eleonóra hercegné felé: viaszbábút rendelt egy Bolingbroke nevű csillagjósnaál és parázsón olvasztgatta, hogy a kiskorú király élete is úgy fogyjon el s utána az ő férje kerülhessen a trónra. *Shakespeare VI. Henrik* című drámájába beilleszti Eleonóra történetét. Szerinte az ítélet így szólt:

Te, asszonyom, mint nemesbb születésű,
Mégfosztva eddig bírt becsületedtől,
Nyilván vezeklesz három napig, és
Itt tenhonodban számkivetve élsz
Man szigetén.

(Lehr Zsigmond fordítása.)

Valóban így volt. A hercegnét fehér vezeklő-ingben, hátára akasztott szégyentáblával, kezében égő gyertyával vezették körül a londoni utcákon. Azután Man szigetére száműzték, ott is halt meg. A csillagjóst felakasztották és felnégyelték. A »jó Humphrey herceget« elfogták és titkon megölték a börtönében.¹

Ma a vádlókat ítélnék el rágalmazás miatt, mert olyat állítottak, ami az illetőt »közmegevetésnek tenné ki.« A viaszbábuk hitében megnyilvánuló

¹ *Shakespeare* nem említi a viaszfigurát, szerinte a hercegnét szellemidézés miatt ítélték el.

emberi butaság pedig olyan fokú, hogy valóban közmegevetést érdemelne.

A példák hosszú sora kancsalít még felénk a történelem évkönyveiből. Voisinek körét alig száz esztendő választotta el IX. Károly korától, amikor a francia udvarban teljességgel tótágast állt az emberi értelem.

Gyenge egészsége volt a Bertalan-éjszaka éretlen fejű elrendelőjének. Az orvosok hiába próbálták ki rajta minden tudományukat, egyre csak kornyadozott. Kivágták hát a nagy ütőkártyát: *a protestánsok melegítik valahol a viaszábút*, hogy bosszút álljanak a Bertalan-éjszakáért. Ezzel persze csak a tudományukat húzták ki a csávából, a király benne maradt, őt mégis érdekelte az élete sorsa s a legbiztosabb eszközhöz folyamodott: *csillagjósokhoz fordult*.

Valamelyik csillagpizkáló azt jövendölte neki, hogy annyi esztendeig fog élni, ahányszor *egy órán belül meg tud perdülni a sarkán maga körül*. A zavarosfejű fiatalember elhitte a csillagok üzenetét és minden áldott reggel egyórás tornagyakorlatot rendezett: sarkonpörgési ügyességét fejlesztette. Miután francia szokás szerint a király felkelésénél az udvari főméltóságok is összegyülekeztek, ezek úgy tettek bizonyosságot a jó udvaronc illemtudásáról, hogy együtt végezték el a királlyal a reggeli tornát. Hercegek és grófok, miniszterek, tábornokok és főbírák *féllábon ugráltak és pörögtek* a fejedelmi előtornász

körül. A rekordot az udvari történetírók nem jegyezték fel, de az eredmény gyenge lehetett, mert IX. Károly 24 éves korában kipergett a világból.

A viaszfigurák babonájánál sokkal gonoszabb volt a fekete mágiának örült szertartása: a *fekete mise*.

Eredetét a *boszorkányszombat* orgiái körül kell keresni. Beteg idegzetű, súlyosan hisztériás lányok és mákonyos kenőcsökkel megkenekedett vénaszonyok megtörténtnek hitték mindazt a zagyva, eszeveszett képforgatagot, ami lázálmakban a valóság káprázatával örvénylett előttük. S mikor boszorkányság vádjával bíró elé kerültek, a kínpadon még jobban kicifrázták és a szájukba rágott válasszokkal kikerekítették a kergető látomásokat. Ezekből a vallomásokból a boszorkányhit tudósai pontos képet állítottak össze arról, mint mentek végbe a sátán tiszteletére rendezett összejövetelek.

Az éjféli boszorkánytivornyak őrzőngései közül csak a *rítus* némely részlete tartozik ide. Az volt az értelmük, hogy a sátán iránti tiszteletet a keresztény egyház szentségeivel kell leróni, csakhogy a *fordítottjokkal*.

A gyónásnál halálos bűnként vallandó be: az alázatosság, szűziesség, türelem, mértékletesség, jámborság, irgalom. Viszont erénynek számít és dicséretet érdemel a gőg, bujaság, mértéktelenség, irigység, fukarság, türelmetlenség, istenkáromlás. A jámborság művei: szegényektől megtagadni az

alamizsnát, gyengéket nem segíteni, szomorúakat még jobban búsítani, bűnbeesetteket a gonoszságban még mélyebbre taszítani.

A boszorkányszombatok *fekete miséjének* lefolyását csak hézagosan ismerjük. Amit *La Söreiére* című könyvében *Michelet* elmond róla, a történétíró képzeletének regényes elkalandozásánál nem egyéb. Hitelesebb részleteket ismertet *Görres*, híres nagy anyaggyűjteményében.¹

Eszerint a fekete mise menete követte a katolikus egyház rituáléját, azzal az eltéréssel, hogy minden mondatot és minden cselekményt *travesztáltak* az ördög dicsőítésére. Mise alatt a gyülekezet kötelessége az volt, hogy rakoncátlankodják, csúfolódják, köpdössön, a nyelvét öltögesse stb. A *Hiszekegy* így hangzott:

»Credo in Deum patrem Luciferum, qui creavit coelum et terram. Et in filium ejus Belzebub, qui conceptus est de spiritu sancto, qui reducit mundum, qui venturus est judicare vivos et mortuos. Credo in spiritum sanctum Leviathan, et Ecclesiam sanctam Catholicam reformatam Synagogam, Communionem Sanctorum, Remissionem peccatorum et vitám aeternam. Amen.«

Mise végeztével az áldozatot bemutató boszorkánymester, esetleg maga a sátán vagy helyettese az

¹ *Die christliche, Mystik.* (Regensburg, 1842. IV. kötet, II. rész. 293 o.)

Ite missa est helyett ezzel bocsátotta el a gyülekezetet: »*Távozzatok valamennyi Ördöghöz.*«¹

Egy cseppnyi kétségem sincs, hogy Voisin-ék látogatói szíves-örömmel lovagoltak volna seprűnyélen a boszorkányszombatokra s a ritka szenzáció kedvéért a sátánt megillető tiszteleti csókot is lerótták volna, noha a híradások szerint ilyenkor az *hátatfordít* a híveinek. És különös vonzóerővel csábította volna őket a fekete misére következő általános szerelmi kavarodás, sőt keveredés, esetleg magával az ördöggel is ...

Sajnos, nem sokkal azelőtt egy kételyektől megfertőzött tudós, a nagy *Gassendi*, beleütötte az orrát a boszorkánytan tételeibe. Megszerezte egy falusi boszorkánymestertől a hírhedt *boszorkánykenőcsöt* s kísérletképpen megkent vele néhány babonára hajlamos nőszemélyt. Ezek mély álomba süllyedtek s ébredésük után csudadolgokat meséltek róla, mi mindent láttak és cselekedtek a boszorkányszombaton. S az egész idő alatt mozdulatlanul feküdtek odahaza az ágyukban.

¹ A Miatyánkot Luciferhez, az Angyali Üdvözlést az Antikrisztus anyjához intézték. A Tízparancsolat így alakult át:

Luciferum ui Deum verum adorabis, et alium extra ipsum non amabis. Nomen Jesu assidue blasphemabis. Sabbata Synagogae sanctificabis. Patrem ac medrem odio habebis. Viros pariter ac mulieres, puerosque trucidabis. Adulteria, et omnem fornicationem et erimina nefanda committere non dubitabis. Usuras, fúrta atque rapinas exercebis. Falsa testimonia ac mendacia dicendo peierabis. Uxorem proximi tui et possessionem proximi tui concupiscis.

Gassendi kísérlete után megcsappant a hit a seprűnyélben és a boszorkányszombatban. De a híranyag nem veszett kárba. Ha repülő boszorkányok nincsenek is, de földön járó és földi pénzből élő *mágusok*, jósnők és egyéb bűbájosok valóban léteznek; ezek ismerik a fekete mágia titkait s igenis, képesek a démonnal összeköttetést teremteni. A bomlottagyú asszonyok vállalták akár az istenkáromlást is, csakhogy megszerezzék az alvilági pártfogó segítségét.

Ami a legérdekesebb: ezek a nők nem voltak hitetlenek. Ellenkezőleg, *ők hittek Istenben*. Épp ezért borzongatta meg elnyomorodott idegeiket az istenkáromlás bűne. Mohamedánnak vagy hindunak ugyan mutogathatnának fekete misét, az legfeljebb a turista érdeklődésével szemlélné, mint néprajzi furcsaságot.

Összefoglalva a fekete mágia alvilágába történt elkalandozásaimat: a kezdeti jövendölgetésekre a viaszképmás és a fekete mise következett s ezzel már az egyszerű ügyfél *bűntárssá* lépett elő. A főúri hölgy és a vajákosasszony úgy húzódott egymás mellé, mint két jóbarátnő, — mindössze a háztartás és a divat kérdései helyett arról tanácskoztak: milyen méreggel és mi módon lehet legbiztosabban halálba meneszteni az alkalmatlan férjet vagy kiszemelt rokont?

A bűnszövetkezet feje, *Voisin* asszony, nem holmi félreeső zugban, hitvány környezetben meg-

lapuló, alacsonyrendű boszorka volt. Kis palotában lakott és ép olyan fényűzést fitogtatott, mint maguk a főrangú látogatói.

Fogadóórán már fellépésének külső pompájával is elkápráztatta a jelentkező ügyfelet. Hagyatékában megtalálták a számlát arról az öltözetről, amelyben utoljára parádézott. Valódi csipkével díszített, zöld bársonyruha volt ez; fölėje bíborszínű, arany kétfejű sasokkal telehímzett, drága prémmel beszegett bársonyköpeny borult. A számla szerint a ruha 15.000 livre-be került. Magát az aranyhímzést 1100 livre-el számlázták. Több, mint 50.000 aranypengő egyetlen ruháért! Még a cipője is arany sasokkal volt kihímezve!

Ilyen arányban dobálta a pénzt mindenfelé. Fényűző háztartás, nagy cselédség, állandó vendégeskedés, valamint egy *személyes kiadási tétel* évenként körülbelül 100.000 livre-t emésztett fel. Hány és hány ügyfelet kellett ellátnia az örökségi porral, hogy ezt a temérdek pénzt megkeresse!

A »személyes kiadási tétel« azt a pénzt jelenti, amelyet *a szeretőire költött*. Állítólag elég csinos, telt termetű asszony volt. Az illető urak a nyújtott örömkön felül nem átallozták elfogadni és zsebre rakni a gyanús eredetű aranyakat is. Ismerjük a névsorukat, köztük jóhangzású nevek díszelnek: Labatie gróf, Cousserans vicomte, Fauchet építész. Helyet kaptak benne egy rokonszakma képviselői is.: *két alkimista*. A babonából élő asszony maga is

Montespan

Fontanges

La Valliere

XIV. Lajos hivatalos szeretői

Voisinné
Coypel metzsete

babonás volt, hitt a bölcsek kövében. A két kalandort pénzzel és szerelemmel ösztökélte az álomkergető kísérletezésre.

A listában egy különösen hangzó név is sorakozik a többi mögé: *Monsieur de Paris*. A párizsi népnyelv ezzel a névvel tisztelte meg a *hóhért* Vájjon a végzettel kötekedett a kevéssé válogató asszony, amikor ezt az embert a hálósobájába eresztette?

Mikor Desgrais emberei rávetették magukat a mérgekverő bandára, Voisinnéről is lehúzták a bíborköpenyt és arany cipellőt. Odacsukták a többi banya mellé.

De még mindig nem volt együtt valamennyi. Már a legelső kihallgatások után veszedelmesen kezdtek szaporodni a jegyzőkönyvek. Új büntársak és bűnségédek, a méregnagyipar új fő- és alvállalkozói keveredtek bele az ügybe. A vádlottak száma annyira megsokasodott, a napvilágra került adatok olyan elképesztőek voltak, hogy a kormány erélyes, kivételes intézkedésre szánta el magát. Királyi parancssal életbeléptettek egy külön törvényszéket, amely tekintet nélkül más bíróságok hatáskörére, szuverén hatalommal ítélkezett a mérgezési perekben.

Ez volt az úgynevezett *tüzes bíróság*. (*Chambre ardente*.)

A nép hite szerint azért hívták így, mert ítéletei rendszerint máglyára szóltak. Ez tévedés. A név onnan eredt, hogy régen az ilyen külön bíróság-

gok misztikus külsőségek közt: fekete posztóval bevont teremben, fáklyafény mellett tanácskoztak.

A tüzes bíróság 1679 április 10-én kezdte meg az üléseit. Minden kímélet nélkül ütött szét a méregpiacon s csakhamar *háromszázhatvanhét* fogoly mögött csapódtak be a párizsi börtönök kapui. Látnivaló volt a kormány elszántsága, amellyel rendet akart teremteni.

De a nagy lendület váratlanul megakadt.

A kánpad megoldotta a vádlottak nyelvét és olyan neveket kezdtek tollbamondani, hogy a bírának elakadt a lélekzete. *Franciaország legfényesebb családnevei tünedeztek fel a jegyzőkönyvekben.* Hercegek, grófok, vezető állású főtisztviselők feleségéről derült ki, hogy Voisin asszony ék rendelőit látogatták.

A királyi házhoz tartozó orleansi hercegné, Angliai Henriette, fekete misét mondatott a férje megrontására!

Két főúri hölgy: Polignac és Gramont hercegné méreggel akarta az útból eltenni La Vallière hercegnét, a király számos kedveseinek egyikét, mint vetélytársnőjüket.

Olympe Mancini, Mazarin bíbornok unokahúga, Szavojai Jenő édesanyja s valamikor ugyancsak a király kegyeinek élvezője, úgy bele volt keverve a csúnya ügybe, hogy kénytelen volt Belgiumba menekülni. Maga a király figyelmeztette, hogy kedvőtlen szelek fújnak a tüzes kamara felől. Rossz híre árnyékként követte Belgiumba is. Gand-ban

a tömeg méregkeverőnőnek kiáltotta ki és meg akarta kövezni.

A sokágú koronák beleakaszkodtak a bírák talárjába, mint a bogáncs.

Egyszerre csak furcsa fordulat történt.

A vizsgálatot úgyszólván teljes hatalommal egy kitűnő főtisztviselő vezette: *La Reynie* államtanácsos, Párizs rendőrfőnöke.

Az arisztokrácia nem sokat bánta, akármit csinálnak a méregkeverő banyákkal és polgári megrendelőikkel. De belegázolni az arisztokrácia legszentebb jogaiba, a főnemesség tagjait elvonni a saját bíróságuktól és kiszolgáltatni egy szimpla államtanácsosnak: ez forradalmi lépés, a társadalmi rend pilléreit támadja meg!

Mellékes volt, hogy ezek a pillérek korhadtabbak akármilyen szuvas gerendánál. A rémpert az arisztokrácia elleni merényletnek bélyegezték s a főúri társaság haragja *La Reynie* személye ellen fordult.

A helyzetet legtalálóbban jellemezte *Bouillon* hercegné kihallgatása.

A főúri hölgyről ország-világ tudta, hogy kedvese a királyi vérből származó *Vendome* hercegnek. Férjhez is ment volna hozzá, de egyelőre a férje még élt. *La Reynie* kinyomoztatta, hogy a hercegné is meglátogatta *Voisinnét*. Ennek folytán nem törődött a hölgyre jobbról is, balról is mosolygó hercegi koronával, és megidézttette a tüzes bíróság elé.

Bouillon hercegné tehát megjelent a bírósági palota előtt, a rangja szerint őt megillető *hatlovas diszhintón*. Nyomában még *húsz fogat* sorakozott fel, ezekből a főúri társaság urai és hölgyei szálltak ki, hogy mintegy diszkíséretül szegődjenek az üldözött ártatlanság nyomába. Maga a hercegné, miután kilibbent a kocsiból, egyik karjával a férje, a másikkal Vendome herceg karjába kapaszkodott és úgy vonult be a tárgyalóterembe.

Ott helyet foglalt egy karosszékekben és mindenekelőtt ezt az ünnepélyes kijelentést tette:

Ő hercegi rangja alapján a parlament egyesített kamaráinak ítélkezése alá tartozik, tehát ennek a bíróságnak a hatáskörét nem ismeri el. Nem is a bíróság megbecsülése okából jött ide, hanem csakis az a tisztelet vezette, amely a királyt megilleti.

Az épületes bevezetés után kegyeskedett a kérdésekre válaszolni. A rövid kihallgatás így ütött ki:

— Ismeri ön Voisin asszonyt?

— Igen.

— Miért akart ön a férjétől megszabadulni?

— Megszabadulni? Kérdezzék meg őt magát.

Láthatták, hogy az ő karján léptem ide be.

— De hát akkor mivel tudja okát adni a sok látogatásnak?

— Voisinné azt ígérte, hogy megidézi és látni fogom a *szibillákat* Ezért érdemes volt odajárni.

— Nem kínált Ön neki egy ízben egy erszény pénzt?

— Nem.

Mindezt gögösen és fitymáló nevetgélés közben válaszolta. Majd, amikor még néhány meddő kérdés után azt mondták neki, hogy elmehet, felkelt és távozás közben hangosan megjegyezte:

— Nem hittem volna, hogy okos emberek ennyi butaságot kérdezzenek.

A nyomozati iratokban holmi ördögidézésekről is szó volt, tehát La Reynie még pótlólag arról is hallani akart, hogy valósággal látta-e a hercegné az ördögöt?

— Akkor nem láttam, de most igen: öreg, csúnya és államtanácsosi jelmezben jár.

És díszkíséretétől környezve, nagy diadallal elvonult.

A mérgezési per hullámgyűrűi egyre tovább terjedtek. Már négyszáznegyvenkét vádlott ellen folyt az eljárás. Egyre hihetlenebb jegyzőkönyvi adatok kápráztatták a bírák szemét.

Eljűk tárult egy terv, valamennyi közt a legmegdöbentőbb: *áldozatául maga XIV. Lajos király volt kiszemelve!*

Ismeretes, hogy a versaillesi udvar főméltóságai között egy hölgy is helyet foglalt: *a hivatalos szerető.*

Montespan asszony nemcsak amiatt emelkedett rangban a többiek fölé, mert rendkívüli szépségével hét évig meg tudta őrizni a király szerelmét, hanem, mert ő volt az anyja XIV. Lajos két fiának, akiket az apjuk utóbb törvényesített is.

Dehát a nap sem süt mindenkire egyformán s néha-néha megtörtént, hogy a Napkirály szemének sugarai hol egyik, hol másik udvari dáma körül kezdtek imbolyogni.

Ilyenkor Montespan asszony elszaladt Voisinéhoz s bizalmas tanácskozásokra ült vele össze: hogyan kellene a király ingadozó érzelmeit megszilárdítani. A féltékenységtől emésztett szerető ráállt, hogy próbálkozzanak meg *szerelemi varázslattal*.

Utóbb kiderítették egy ilyen varázsszernek az alkatrészeit: *száritott kőrishogár és elporlasztott vakond, összekeverve denevérek vérével*. Az étvágygerjesztő kotyvalékot tésztába gyúrták, megsütötték, bűvös szertartások segítségével varázserőt ömlesztettek belé és egy megvesztegetett gárdista közbenjárásával odacsempészték a király süteményei közé.

Lajos csakugyan vissza-visszatért Montespan asszonyhoz, de nem a vakondpogácsa alapján, hanem, mert az új szeretőre hamar ráunt. De amaz a megtérést a varázslatnak tudta be és Voisinné tudománya iránti bizalma határtalanná erősödött.

Mikor pedig egy minden eddiginél veszedelmesebb versenytársa támadt *La Vallière* hercegnő személyében, rászánta magát a legerősebb varázslatra: a *fekete misére*.

Ezt egy *Guibourg* nevű, istentől és az egyháztól

elszakadt abbé szolgáltatta. Bámulatos, hogy ezek az alacsonyrendű nyomorultak a babonás hit révén mekkora hatalomra tettek szert az áldozataik fölött. A gyönyörűséges, büszke Montespan marquise a csúf, borvirágos ábrázatú, kancsal ember rendeltére levetette nemcsak a büszkeségét, hanem a ruháit is és hanyatt végignyúlt a hevenyészett oltáron. A miseruhába öltözött ördögpap a kelyhet a kegyencnö teste közepére helyezte s elmondta fölötte a misét *Astaroth* és *Asmodée* démonok tiszteletére. Megtalálták egy cédulára feljegyezve a marquise *fohászat* is:

»Kívánom, hogy a király és a trónörökös barátságát állandóan megőrizzem; a királyné legyen meddő s a király hagyja őt el az én kedvemért; kapjak meg a királytól a magam és rokonaim számára mindent, amit csak akarok; a főméltóságok szeressenek és tiszteljenek; hívjanak meg a király tanácsába s tudjak meg mindent, ami ott történik; a király rá se nézzen többé La Vallière-re és üzze el; végre kívánom azt is, hogy váljon el a királynétól és vegyen el engem feleségül.«

Szándékosan hagytam ki a mise legborzalmassabb részét, a *gyermekáldozatot*. Hogy az elvetemült pap jó pénzért megtette, azon nincs mit csodálkozni, — de, hogy a francia arisztokráciának ez a ragyogó tagja, a királyi udvar vezető hölgye és ékessége *végignézze*, mit csinálnak a néhány talléron szerzett csecsemővel: azon a mai ember esze megáll.

S ezt a hajmeresztő szertartást Montespan marquise tizenöt napos időközökben, *háromszor* végigcsinálta . . .

Azonban a sötétség urai nyilván visszariadtak a versailles-i udvar fényességétől, mert vesztég maradtak alvilági odúikban és nem avatkoztak be XIV. Lajos szerelmi tévelygéseibe.

La Vallière-t ugyan utolérte a legtöbb királyi szerető végzete, a király ráunt, — de Montespan asszonynak nem sok haszna lett belőle. Egy tizen-nyolc éves szőkeség személyében felragyogott az új hivatalos szerető. *Fontanges* kisasszonyt a király hercegnővé tette és a balkézi nász jutalmául 20.000 tallér évjáradékot móríngolt neki.

Montespan marquise-nak tapasztalnia kellett, hogy a széljárás immár véglegesen megfordult s az udvari derekak másfelé hajladoznak. A játszma elveszett. Az ő szereplése az udvarnál egyszerűsmindenkorra végetért. Szerelmi varázstól, fekete miséktől többé semmit sem remélhetett.

Nem maradt más hátra, mint a *bosszú*.

A szégyen, a megaláztatás, a hatalom elvesztése miatti keserűség elvette az eszét. Jöjjön megint Voisinné és mutassa meg, most mit tud! Összeültek s egy rémséges tervet kotlottak a világra.

Meg kell mérgezni Fontanges hercegnőt, de ugyanakkor Lajos királyt is!

A női gonosztevők sajátos könnyelműségével két férficinkost is szerződtettek. Ezeknek az

volt a megbízatása, hogy divatáros ügynököknek álcázva, *mérgezett kesztyűket* ajánljanak a hercegnőnek. Ha próbára felhúz egyet, a mérég beszívódik a bőrébe és lassú halált okoz.¹

A királyhoz férközni nehezebb feladat volt. Ezt maga Voisinné vállalta *ötszázezer livre* védíj ellenében.

Bizonyos napokon a király általános kihallgatást tartott. Ilyenkor bármely alattvalója elébe járulhatott és saját kezébe adhatta át a kérvényét. Ezen alapult a terv. Egy tessék-lássék kérvényt fognak szerkeszteni, *porzó helyett méregporral hintik be s zárt borítékban átnyújtják a királynak. Amikor felbontja, a méregpor felszáll s akár belélelki, akár fertőzött ujját a szájához érinti, hatása biztos halál.*

Voisinné 1679 március 5-én kiutazott Saint-Germainbe, ahol a király kihallgatásait tartotta. A véletlen azonban — nem győzöm ismételni, hányszor avatkozik ez be az emberek ügyeibe! —

¹ Az orvosi tudomány feladata eldönteni, hogy az ilyen kesztyűk valóban halálhozóak lehetnek-e? A hit mindenesetre nagyon régi, nyomát a középkori krónikáiróknál is megtaláljuk. Szerintük III. Ottó császár korai halálát hasonló eszközhöz folyamodó asszonyi bosszú okozta. Crescentiust, Róma urát a németek az Angyalvár tetején lefejezték, miután előbb kiszúrták a szemét és levagdosták a tagjait. Özvegyét, Stephaniát, odavetették a katonáknak. Szépsége révén később a császárral is kapcsolatba került s ekkor úgy töltötte rajta a bosszúját, hogy kívül illatosított, belül mérgezett kesztyűkkel lepte meg és küldte a halálba.

megbolygatta a gondosan kidolgozott tervet. Ugyanis ezúttal a király nem sajátkezűleg vette át a kérvényeket, hanem le kellett őket tenni egy mellette álló asztalra. Így a kérvényt másvalaki is felbonthatta volna. Voisinné tehát nem látta alkalmasnak az időt, visszavonult és dolgavégezetlenül távozott. Úgy volt, hogy a következő fogadónapon, március 13-án, megint kimegy Saint-Germain-be s akkor hajtja végre a tervet.

Azonban az előttevaló napon történt valami.

Voisinnét március 12-én letartóztatták.

Mikor ennek híre ment, *Montespan asszony hirtelen elhagyta az udvart és vidékre utazott.*

Lajos király mélységesen elkeseredett, amikor a nyomozás folyamán kipattant pokoli tervet elébe-tárták. Az a nő, akit éveken át a szívébe zárt, aki gyermekeinek az anyja lett: összeállt Paris söpre-dékével, hogy jótevőjének, Franciaország királyának az életére törjön!

Azt mégsem engedhette meg, hogy a hajdani kegyencnőt, a királyi gyermekek édesanyját a tüzes bíróság elé állítsák, ahonnan az út a kőpadra és a máglyára vezet. Montespan asszonynak tehát nem esett bántódása. Hagyták, hogy meghúzódjék vidéken; nem mentek utána.

De féltő volt, hogyha a monstre-pört tovább engedik dagadni, még több gyalázat pattan ki, a kloáka áradata előnti a versaillesi kastély termeit és beszenyezi magát a trónt is.

A legsürgősebb cselekednivaló volt: minél előbb szabadulni Voisinnétól, mert ki tudja, a veszedelmes nőszemély mit tartogat még a begyében.

Nagysietve elítélték és *elevenen megégették*.

Ismét *Sévigné* asszony értesít a kivégzés részleteiről. Az érdeemes író kedvelhette az efajta látványosságokat.

Az a Voisinné, akit a kordé a székesegyház előtt letett, nem pompázott zöld bársony ruhában és karmazsinköpenyben. Aranyhímes cipellő sem volt rajta. Mezítláb, a vezeklők fehér ingében kellett volna a szokásos megkövetési szöveget elmondania. Csak *kellott volna*. Mert a megátalkodott boszorka megkötötte magát s nem volt hajlandó egyetlen bocsánatkérő szóra sem. Kénytelenek voltak visszaszadobni a kocsira s igyekezni vele a vesztőhely felé.

Útközben imádkozás helyett förtelmesen káromkodott és átkozódott, a papot eltaszította, a feszületet félrelökte. Az utolsó percig vadul dulakodott a hóherral; csak nagynehezen fékezhatték meg és hurcolhatták fel a máglyára. Vaspántokkal a cölöphöz béklyózták, szalmát halmoztak föl körülötte és a máglya már magasan lobogott, amikor még mindig sikoltozta átkait és ocsmány káromlásait. Csak a füst fojtotta bele a hangot.

Monsieur de Paris elvégezte a dolgát. A múlt emlékei nem befolyásolták s hivatali kötelességét nem zavarta össze a magánügyeivel. . .

Azért részleteztem a csúf jelenetet, hogy össze-

vessem Brinvilliers marquise utolsó óráival. Ennek megtérését úgy magyaráztam, hogy minden bűnös lélekben meghúzódik valahol a jóság kis Hamupipókéje. Tétélemből most engednem kell. Voisinné lelkében hasztalan keresnénk akár egy csecsemőnyi Hamupipókéét; ott csupán a gonosz nővérek tanítottak. A pokolnak ezt a menyasszonyát nem menti semmiféle megszédülés, alkalom, kísértés, környezet vagy felbujtás: ő a Lombroso profeszszor *született gonosztevője volt.*

Kivégzése után a tüzes bíróság már nem dolgozott sokáig. Az udvar arisztokratái folytatták a fűrást és elhelyezték legerősebb töltésű aknájukat. Elhitették a királlyal, hogy európai botrány kerekednék és csúnya folt esnék Franciaország becsületén, ha a tüzes bíróság tovább kavarná a szennyet. Arról persze nem esett szó, hogy a kiváltságait féltő arisztokrácia meg nem jelenti az országot.

Az akna robbant. A király 1680 október 1-én kelt rendeletével a tüzes bíróságot feloszlatta.

A bírák vállatvonva akasztották szegre hermelines palástjukat. Hoztak ugyan eddigelé 36 halálos ítéletet, de a Bastille és Vincennes börtöncelláiban még *147 fogoly* várakozott; valamennyien méregkeverés, szentségtörés és egyéb gaztett terhével a fejükön. Köztük maga a rettenetes Guibourg abbé s Voisinné néhány, főbenjáró bűnökkel vádolt bizalmasa. Ezek most megtorlás nélkül szabaduljanak? Fussanak világgá és hurcolják szét a pestist?

La Reynie, a törvény embere, kénytelen volt törvénytelenységhez nyúlni. Rendes bírói úton immár nem lehetett velük elbánni, de hát itt van a *lettre de cachet* intézménye, ez majd segít őket ki-selejtezni a társadalomból.

Királyi parancsok mentek szét Franciaország várbörtöneibe. *Mindegyikhez néhány fogoly volt mel-lékelve*, az ismert rendelkezéssel, hogy határozatlan ideig a várparancsnok őrizetére bízhatnak. Ebben az esetben a határozatlan idő« nagyon is határozottat jelentett: *életfogytiglani rabságot*.

És milyen rabságot!

Az utasítás úgy szólt, hogy szabad ugyan őket többedmagukkal összezárni, azonban kezüket és lábukat meg kell vasalni s a bilincsekhez fűzött láncot a falba vert vasgyűrűhöz kell erősíteni. A lánc éppenszak olyan hosszú legyen, hogy elérhes-sék a fekvőhelyüket, egy szalmazsákot.

Azokra nézve, akik a *Montespan-esetről tudtak valamit*, külön utasítás ment. Így szólt: ezek a minden hájjal megkent, veszedelmes gonosztevők úgy akartak menekülni a bajból, hogy magukkal rántották volna Montespan asszonyt is. Azonban a bíróság tisztázta a vádakát és megállapította, hogy *Montespan marquise-nak semmi része sincs bennük*. Ha tehát valamelyikük ki merné nyitni a száját és Montespan asszonyról merészelne beszélni, *addig kell botozni, amíg a csontja összetörik*.

A *lettre de cachet* fölért a halálítélettel. Vala-

mennyi fogoly elpusztult a börtönökben. Ki hosszabb, ki rövidebb idő alatt. Guibourg csak három évig állta. Legtovább húzta egy Chappelain nevű boszorkány, ez kerek *negyven esztendeig* bírta ki láncra verve a földalatti vakondéletet.

*

A Napkirály hosszú uralkodásáról hamis képet alkotna, aki a fényes sugárküllők mögött nem akarná meglátni a napfoltokat.

A tüzes bíróság aktacsomóiban nemcsak közönséges bűnügyek vannak elraktározva. Egy nagy történelmi tanulság sötétlik azokból felénk.

A francia arisztokrácia tagjaiban az a gőgös hit ágaskodott, hogy nekik minden szabad, ők gátlás nélkül arathatják le az élet valamennyi gyönyörűségét. Pedig dehogy arattak: *vetettek*. Elvetették azt a magot, amely *száz év múlva csírázott ki* s a nagy forradalom véres kalásza sarjadtak ki belőle.

Az aratást a guillotine végezte el.

KÖLTŐK, ÍRÓK, TUDÓSOK

**LISTI LÁSZLÓ GRÓF,
A KÖLTŐ¹.
1661—1662.**

Listi László élete ragyogó napsütésben indult el. Fekete árnyak csak későbbi szakában borultak föléje.

Vagyona nagy, családfája előkelő. Atyafiságának sorában a nádor, a horvát bán s az ország sok egyéb főméltóságának a neve tündöklék. Az udvarnál is van befolyása: 1665-ben a király grófi rangra emeli.

Huszonhároméves korában kibuggyant belőle a költői becsvágy. 1653-ban adta ki Bécsben a mohácsi vészről szerzett hőskölteményét ezzel a címmel: *Magyar Mars avagy Moháchnál történt veszedelemnek emlékezete A*

A mű nyilvánvalóan a két évvel korábban megjelent *Szigeti veszedelem* hatása alatt született meg. Határtalan dicsőségsszomj égethette Listi Lászlót,

¹ Életéről páratlanul lelkiismeretes forráskutatások alapján, kitűnő, mintaszerű tanulmányt írt *Komáromy András*. (Budapest, 1887.)

hogy versenyre próbált kelni Zrínyi Miklóssal. Ebben persze alul maradt. A *Magyar* Mars-ot hazafias érzés itatja ugyan át, de egész szerkezetében nem egyéb, mint a mohácsi ütközet krónikaszerű leírása. Viszont, ha teremtőtehetség nem ütközik is ki belőle, verselési készsége kétségtelen. Verseit a Balassa Bálint strófáinak mintájára alkalmazott, olykor meglepően jól csengő középrímek könnyedekké, dallamosakká lendítik. Néhány versszak mutatóba:

A zágrábi püspök, mint csillagos üstök,
Szép hadával eljuta;
Seregit mustrálva s jó lován forgódva
Királyt szintén találta:
Pogányt rájuk jönni s aznap próbát tönni
Mert minden fő gondolta.

Az Erdődi Péter, ki volt vitéz ember,
Vélek együtt érkezek,
Sokat látott, hallott s nagy próbákban aggott,
Emberül fegyverkezék:
Mert kétszáz lovassal s vitéz hadi Marssal
Táborban beérkezék.

A szerencse állhatatlanságát így rímeli meg:

De tekintsd, hol állasz, jégen van a válasz,
Szerencse forgandóság!
ígérete ravasz, noha szép, mint tavasz,
Benne a mulandóság!
Nyalánksága után, elhidd, követ aztán
Veszedelmes gyarlóság!

A *Magyar Mars-nak* nem volt sikere. Ámbár szerzője sokat remélt tőle. Azt írja előszavában, hogy ő nevének megbecsültetéséért dolgozott, »mert a halál által minden megemésztetik, de a jó hírnév fennmarad világ végezetéig.«

Hát Listi László hírneve fenn is maradt, ám-
bár nem olyan értelemben, amint ő képzelte.

Mikor látta, hogy költeményeivel nem képes a közönség lelkéhez férközni, abbahagyta az írást és visszavonult köpcsényi várába.

Ezt nem úgy kell érteni, hogy visszavonult életet is folytatott. Ellenkezően. A belső feszítőerő, amely a költőből a rímeket sziporkáztatta elő, a köpcsényi várúrból más irányban csapott ki. Hatalmaskodások, féktelen erőszakosságok híre kezdte a nevét beárnyazni. Egyik szomszédjának majorságát, malmát felgyújtatta, igavonóállatait meglövöldöztette. Nagybátyjával, Listi János báróval hadilábon állott; ennek a birtokain is gyújtogatott, sőt állítólag az életére is tört: *méreggel akarta megégetni*.

A gyűlölködés okáról részletesebben kell szólnom. Listi Lászlónak első feleségétől nem volt gyermeke. Második neje, Kecskés Éva is késlekedett az örökös-szüléssel. Már pedig fiúörökös híjján az ősi vagyon Listi János fiára volt szállandó. Emiatt emésztette László grófot a gyűlölet, amely akkor sem lohadt le, sőt még jobban elfajult, amikor végre valahára egy fiúgyermek bölcsője ringott Éva grófné ágya mellett.

Ugyanis a hír vétele után János báró fölke-
reste a *nádort* s azzal vádolta meg az unokaöccsét,
hogy miután a felesége magtalannak bizonyult,
idegen gyermeket csempészett a gyermekágyat színlelő
asszony nyoszolyájába, csakhogy az ő fia ne örököl-
hessen. László gróf a vádra azzal felelt, hogy ha Já-
nos báró a nádorhoz szaladt, ő meg a *királyhoz* for-
dult. Sikerült is elérnie, hogy Ferdinánd király
vizsgálatot rendelt el *János ellen*; mire az vádjától
nagy ijedten elállott.

A gyermek hamarosan meghalt ugyan, de nem-
sokára Köpcsényben megint keresztelőt tartottak s
most már János úr kénytelen volt magába fojtani
a gyanúját.

Pedig vajjon nem volt-e igazsága?

A köpcsényi várat lélekdermesztő hírek kezd-
ték körülfelhőzni.

A parasztok azt suttozták, hogy a vár ura a
sátánnal cimborál. Az ördög tiszteletére miséket mon-
dat az akasztófa alatt; alvilági szellemeket idéz s
azok tömérdek kincset szállítanak neki. Egy fekete
tyúkból s egy fekete malacból hét tál ételt készít-
tetett, elásatta hét kereszt tövében s ennek fejében
az ördögtől olyan erszényt kapott, amelybe ha akár-
hányszor belenyúlt, mindig egy arany akadt a
kezébe.

Maga Listi László a paraszti babonákat soha-
sem iparkodott megcáfolni, sőt engedte, hogy minél
kövérebbre dagadjanak. Mágiás könyveket hoza-

tott külső országokból; több ilyen íródeákokkal lemásoltatott s biztosra vehette, hogy ezek szétviszik a híret az ördögidéző gonosz praktikáknak. Külön célja volt ezzel — később magyarázatát adom —, hadd higgyék az emberek, hogy ő titkos tudományokra, *aranycsinálásra* adta a fejét.

Az ördögös mendemondáknál sokkal súlyosabb volt egy másik, határozottabb formát öltött vád: *a várban gyilkosságok is történtek*. Éva grófné valóban magtalanak bizonyult — beszéltek —, a gróf tehát más úton gondoskodott örököséről. Kerített Bécsből egy könnyű életű nőszemélyt, aki éppen várandós volt, ezt férfiruhában titkon Köpcsénybe hozatta s mikor a gyermeke megszületett, azt sajátjaként a felesége ágyába csempészte.

Idáig ez megegyezett a János báró vádjával.

De a suttogás megtetézte a vádat: *a gróf a lányt megölette, nehogy a gyermekcsempészésről bizonyosságot tehessen*. Sőt a gyermek halála után a gróf *megismételte* a csempészést s ennek a második fiúnak az anyját is eltétette láb alól.

Mindez a hírhordás nem járt volna veszedelemmel a grófra, mert ugyan miként mert volna a szegény paraszt ilyen főbenjáró váddal a hatóság-hoz fordulni s magára vonni a hatalmas várúr bosszúját?

De akadt egy érdeemes tisztviselő, Kerekes Menyhért, Mosón vármegye alispánja, ez kötelességéhez híven rászánta magát, hogy végére jár a

híreszteléseknek. Volt egy jó segítőtársa is: Listi János báró, az érdekeiben sértett nagybátya. Gyűjteni kezdték az adatokat s amikor kellően felszerelték magukat a támadásra, megtették a döntő lépést: az alispán a panaszokat az országgyűlés elé terjesztette. Itt már Listi László befolyása nem használt. Az 1659-i országgyűlés 112. törvénycikke meghagyta, hogy szigorú vizsgálatot kell indítani ellene.

A tanúhallgatások folyamán súlyos bűnök sora tárult a bírák elé.

A vallomásoknak egyik csoportját persze csak az akkori felfogás minősítette súlyosan terhelőnek, a mai ember mosolyog a babonás pletykákon. De akkor maga a helyettes alispán sem átalotta jegyzőkönyvbe vétetni azt a rettentő bolondságot, hogy a gróf a templom kulcsát és a misemondókönyvet használta fel annak a kiderítésére, vajjon egy bizonyos Kelemen Mihály üres vagy pénzzel teli vasládát talált-e a kertjében elásva? — Egy 16 éves fiú arról vallott, hogy a gróf valamiféle olajjal kenette be a hüvelykujja körmét »s *midőn belenézett, látott nagy ládát s akörül ördögöket, kit ember, kit eb képében.*«

(Ezeket a praktikákat a régi mágiás könyvekből puskázhatta ki a gróf. A kulcsjóslás *cleidomancia* néven volt a titkos tudományok hívei körében ismert. A kulcsot a biblia vagy más szent könyv redőlapja alá helyezték, laposan, úgyhogy a gyűrűje

kimeredjen a könyvből. A *mágus* a gyűrűbe dugta az ujját, varázsigeik mormolása közben föltette a kérdéseket s amelyiknél eltalálta a valót, a kulcs nagy erővel elfordult. — A körömjóslásnak *onychomanzia* volt a neve. Olajat vagy viaszt dörögöltek egy fiúgyermek körmére, rásüttették a napot s annak kápráztató világánál a köröm fényes felületén szeszélyes képek csalóka körvonalai jelentek meg. Ezekből azután következtettek arra, amit megakartak tudni).

A legterhelőbb vallomás bizonyos Riebstein Mária szájából hangzott el. Ennek férje, Riebstein János, inasa és egyben cinkostársa volt a grófnak. Maga Riebsteinné is részese lehetett egynek s másnak, amint az vallomásából kitetszik. Érdeemes ezt a vallomást eredeti szövegében ismertetni. Eszerint a tanú:

»tudja azt bizonyosan, hogy az mely leányt (a gróf) Bécsből aláhozott Tensenréder által (ezt később szintén kihallgatták) férfiruhában, hat avagy hét hét után az gyermeke meglőtt, de ő nem tudja, hová tette. Azonban Listi László mondja ezen *fatensnek* (vallomást tevőnek), kit ennek előtte magához esküttetett vala, ím úgymond meglőtt az gyermeke ama leánynak s nem tudom, hová tette, talán megölte. Immár nem merem elbocsátani, mert ha elmegyem Listi Jánoshoz, ott minden dolgunk kitudódik. Nekem egyáltalában csak *meg kell ölnöm az leányt*, mert megszabadulván, ha egy várat adnánk is neki, elárulna s kimondaná, hogy ő gyermekszülésért tartatott itt. Másnap lemenvén az *fatens*, mondja

neki Listi László: *no már megöltem az leányt*, oda fel vagon az ház héja alatt, eregy, lásd meg. De az *fatens* nem akarván látni, fel sem ment az héjazat alá. Tudja azt is bizonyosan, hogy más terhes leányt hozatott Bécsből s azt szülése után 14 napig az várban tartóztatta. Félvén palatinus urunktól, hogy akkor az várban ne kerestesse azt a személyt, *egy nagy kovácspörölyvel agyonütötte* egy éjszaka, kiküldvén az *fatens*t az bábával együtt az várból, minthogy a gyilkosságban nem akart segíteni neki. Azontúl Pálffy Miklós uram önagysága jobbágyának *leányát is megölvén*, hasonlóképen az héjazat alá vonta és ott egy veremben temetvén őket, hamuval és mésszel hintette be.«

Vájjon Riebstein János vallott-e? mit vallott? s általában mi történt vele és a feleségével, mint bűntársakkal? a meglévő iratokból nem derül ki.

Listi Lászlóval nem történt semmi. Úgy látszik, megmozdult a hatalmas atyafiság és sikerült az eljárásnak gáncsot vetni. Eltelt két esztendő s a perben még mindig nem került ítélethozatalra a sor. Azonban az ellenfelek nem pihentek. Folytatták az adatgyűjtést s Bécsből is összeszedgették a tanukat. Listi János sürgetésére megmozdult a korona ügyésze s parancsot eszközölt ki Wesselényi nádortól, amellyel meghagyatott a pozsonyi káptalannak, hogy folytasson le újabb vizsgálatot Listi László ellen.

A kiküldött kanonok tizenhét tanút hallgatott ki a megszabott kérdőpontokra. Ezek némelyike

érdekesen szemlélteti, hogy ekkorára már milyen előzetes vélemény alakult ki Listi László jelleméről és cselekedeteiről.

1. Tudja-é bizonyosan az tanú, avagy hallotta-é, minemű cégéres gonoszságokat cselekedett és cselekedtetett Listi László uram ő nagysága az elmúlt esztendőben?

2. Tudja-é az tanú, avagy hallotta-é, hogy egy-néhány embert rekkentett s ölt és öletett volna meg titkon ő nagysága, nevezet szerint annak az gyermeknek anyját is, kit most magáénak tart, sőt az másiknak is az anyját, az melyet hasonlóképen tartott?

3. Tudja-é, hogy mérget tartott házánál s másokat megéttetett és megéttetett?

4. Tudja-é, hogy *garabonciáskodott*, avagy a köpcsényi akasztófa alatt karácsony éjjel éjfélkor misét mondatott volna? és ördögöket hívott volna elő, hogy küldjenek ő magának *familiáris spiritast*, az kinek segítségével egy helyről máshova hamar mehessen s magát is néha láthatatlanná tehesse, az mikor akarja?

5. Ezeken kívül micsoda gaz cselekedetit tudja vagy hallotta ő nagyságának az tanú s mely időtájban cselekedte ezeket vagy más gonoszságokat?

Hát bizony, gróf őnagyságáról nagyszámú gaczselekedetet vallottak a tanuk.

Nemzetes Kerekes Menyhért mosoni alispán saját szemével látta a bécsi hóhérnak bizonyosságlevelét, amelyben azt állítja, hogy Listi László boszorkánysággal akarta őt rávenni Listi Jánosnak és fiának megmérgezésére.

Nemes Müntz Ádám bécsi orvostól olyan mérget kért a gróf, amellyel minden árujó jel nélkül meg lehet étetni az embereket. Azt mondta, hogy bizonyos török basát, a kereszténységnek nagy ellenségét akarná ily módon elpusztítani, ő nem gyanítván a csalárdságot, tiszta keresztényi jóindulatból egész könyvet írt össze neki a mérgek készítéséről.

Hanakerin Éva vallja, hogy az a György fiú, akit a gróf törvényes és igaz örököséként nevel, egy bécsi nyilvános leány gyermeke s tanú maga csempészte azt a grófnéhoz, aki csalárdul gyermeki betegséget színlelt.

Tensenrieder Farkas vallja, hogy a gróf egy Ágnes nevű nőszemélyt hozatott Bécsből Köpcsénybe s ez megszülvén a gyermeket, Listi parancsára ő lopta azt titkon a betegséget színlelő grófné ágyába.

Nemes Jáger Cyprián papjelölt, egykor Listi László szolgája vallja, hogy Listi egy Borbála nevű, áldott állapotban levő nőszemélyt hozatott Bécsből a várba; ennek nem sokkal utóbb született fiúgyermekét felesége ágyába csempészte; majd pedig az anyát a tanú szemeláttára, *hurkot vetvén a nyakába, megfojtotta*; erős fenyegetésekkel kényszerítvén őt, hogy a hulla eltakarításában segítségére legyen. Riebsstein Jánostól hallotta, hogy a gróf számtalan egyéb gyilkosságot is követett el. Megölette annak a gyermeknek az anyját is, akit most

fiának mond. Saját szemével látta, hogy a gróf varázsköröket húzott s maga elé idézte Astaroth és Lench démonokat. Majd maga dicsekedett a tanú előtt, hogy szentelt ostyát szerzett, azzal a varázskörben mesterkedett s vérével ráírván nevét, a körön kívül levő ördögnek odavetette.

A tanúk vallomásaival kétségtelenül rá volt bizonyítható Listi Lászlóra a méregkeverés, gyermekcsempészés és több rendbeli gyilkosság vádja. Azonfelül gyújtogatásról és okirathamisításról is vallottak a tanúk; ezekre azért nem terjeszkedtem ki, mert a többi is elég ahhoz, hogy a költőnek, mint gonosztevőnek a képe élénk sötétüljön.

És megint csak nem lett semmi bántódása!

Lipót király 1661 május 2-án utasította a nádort, hogy *híve, Listi László gróf ellen indított pert függeszse fel és idézését halassza el bizonytalan időre!*

Mi volt a titka az elképesztő királyi rendeletnek?

Komáromy András az Országos Levéltárban felkutatott iratok alapján kiderítette. A nádor, Wesselényi Ferenc, 40.000 forinttal tartozott Listi édesanyjának, Gyulaffy Zsuzsannának. A gróf meg egyezett édesanyjával, hogy *engedje el* a 40.000 forintot Wesselényinek. Ennek fejében néhány köpcsényi jószágát lekötötte anyja javára s a pozsonyi káptalan előtt felvett okiratban ezt az ösztinteségében meglepő nyilatkozatot tette: »a 40.000 forintot

azért ajándékozta Wesselényi Ferencnek, hogy nádori tekintélyével a fiskus által ellene támasztott perben segítse és megvédelmezzem

Az erkölcsös jogügylet eredményeképpen Listi László megmenekült a vérpadtól.

De csak egyelőre.

Mert a Végzet pallostartó karja mégis csak kinyúlt feléje, bár nem onnan csapott le, ahonnan mindenki várta.

Vissza kell térnem a *fekete mágia* vádjára.

Említettem, hogy Listi László nemcsak hogy nem titkolta az ördögös praktikákat, de éppenséggel azon volt: csak terjedjen el a hírük minél jobban. Hadd higgyék az emberek, hogy a köpcsényi várúr a sátán segítségével az *aranycsinálás* titkos mesteriségét űzi.

A hír magva, ha lehántjuk róla a mágiás bolondságokat, igaz volt. Listi László csakugyan aranyat csinált. De nem mint alkimista, hanem mint *hamis pénzverő*.

A görbe utakat, amelyeken állandóan menekült a vérpád elől, arannyal kellett kikövezni. A pártfogást nem adták ingyen. A segítő kéz markolni is akart s Listi temérdek pénzt volt kénytelen szétdobálni. Rossz gazda is volt, a birtokok jövedelme vékonyan csurrant, ő hát egyéb forrás után nézett. Miután bölcsen tudta, hogy semmiféle ördögöktől sem remélhet aranytermő erszényt, ő maga igyekezett azt megtölteni a saját keze művével.

Ennek a hamispénzgyártó műhelynek a titkát kellett elleplezni a fekete tyúk és a fekete malac meséjével.

Nem tudni, mi lehetett az oka, hogy működését áthelyezte Bécsbe. Azt sem, hogy vajjon az egész pénzverő műhelyt oda telepítette-e át? vagy csak az idehaza gyártott pénzt igyekezett-e ott nagyobb tömegben értékesíteni? Elég az hozzá, *1661 augusztus havában tettenérték s mint hamispénzverőt, tekintet nélkül rangjára, azonnal le-tartóztatták.*

Most már nem használt semmiféle pártfogás, de még az a kifogás sem, hogy mint magyar főnemest, csak magyar bíróság ítélni el. A hamis pénz verőjével mindenütt a legkeményebben bántak el. *Listi László grófot a bécsi bíróság halálra ítélte és a bécsi hóhér pallossal lefejezte.*

Ezzel végetért az egyetlen magyar költő-gonosztevő tragédiája.

Életírója, Komáromy András, kiemeli azt a különös ellentétet, hogy noha irodalmi munkáit vallásosság és emelkedett erkölcsi érzés itatja át, cselekedetei emberi szörnyre vallanak.

A kriminalista nem lát ellentmondást. A gonosztevők különös vallásosságáról már megemlékeztem Chorinsky grófék esetében, — az erkölcsi emelkedettség pedig csak látszólagos. Tapasztalás szerint a Pegazus hátán a legzüllöttebb író is hőtiszta erkölcsi magaslatokra szokott szárnyalni. A

végén maga is elhiszi, hogy a lelke mélyén csupa merő magasztos érzés szerénykedik.¹

Be kell még számolnom a bécsi ítélet magyarországi utóhangjáról.

A rendek teljesen tisztában voltak vele, hogy Listi László a pallost bőségesen megérdemelte. De osztrák ítélet adta a hóhér kezébe, s ez a magyar alkotmány értelmében törvénytelen volt. Listi László fejét persze semmiféle panasszal sem lehetett immár a törzsére visszailleszteni. A rendek nem is a kivégzést sérelmezték; valószínűleg mindenki örült, hogy az ország simán megszabadult a veszedelmes ember-

¹ Hasonló tünetekkel fogunk találkozni *Lacenaire* esetében is.

Egy *Lebiez* nevű fiatal francia orvostanhallgató a fogházban verseket írt. Egyik költeményét ezzel a széljegyzettel látta el:

»Szegény versek! De, ha rosszak is, hű képet adnak róla, minő érzéseim szoktak támadni a magánosság óráiban. Emberek közt kedves és vidám vagyok, de ha ismernének, megtudnák, hogy a nevetést és tréfát megelőzően a kétségbeesés könnyeit ontottam a magányban. Ó, ha tudnák, hogy a szívem sóhajokkal van tele s a jókedv csak álarc, amellyel a szívemen rágódó bánatot palástolom.*

A világfájdalmas fiatalember amiatt került a fogházba, mert egy társával közösen megölték egy öregasszonyt, elrabolták a pénzét s a holttestet feldarabolták, hogy könnyebben el lehessen tüntetni.

Érzélgősség más gonosztevőknél sem ritka. Ismerünk egy esetet, amelyben a tettes kegyetlenül meggyilkolta a szeretőjét s elmenekült, de közben eszébe jutott valami: visszament és *szabadon eresztette a kanárimadarat*, nehogy éhen vesszen. Egy másik megölt egy asszonyt, azután szép rendesen megetette a síró kisgyereket s dolgavégeztével eltávozott.

tői. Azonban a bécsi ítéletnek volt egy záradéka: egyszersmind *elkobozták az elítélt javait*, mégpedig nem a magyar korona, hanem az osztrák felség javára. Ez azt jelentette, hogy az osztrák császárnak alkalma nyílt osztrák híveinek alattvalói ragaszkodását magyarországi birtokok adományozásával megerősíteni. Lett is nagy kilincselés az udvarnál, de Listi János sem hagyta magát. Fűt-fát megmozgatott, eredményesen.

Az 1662 május 1-én megnyílt országgyűlés felvette a király elé terjesztett sérelmek sorába Listi László esetét is. Kérte, hogy ennek törvénytelenül elkobzott javai *adassanak vissza a törvényes örökösnek, ifj. Listi Jánosnak*.

Lipót király eleget tett az országgyűlés kérésének s 1662 szeptember 14-én Listi László elkobzott jószágait ifj. Listi Jánosnak adományozta.

János úr tehát elérte az évtizedes háborúskodás célját. De az átkozott hírű köpcsényi várat ezúttal is kerülte az áldás. Az ifjabbik Jánosból hiányzott az apja szívós kitartása. Meghasonlott jellemű ember volt; kétszer is megnősült, egyik házasságából sem maradt örököse. Apja halála után Köpcsényt eladta, a papi rendbe lépett s életét Velencében fejezte be.

A keservesen kiharcolt vagyonba idegenek ültek.

Hát a másik fiúnak, az egykori várományosnak mi lett a sorsa?

A törvény kimondta, hogy ismeretlen anyától

származó, csempészett gyermek s megfosztotta nevétől és rangjától. Ezentúl *Lászlófi György* néven szerepelt.

Életének további folyamán születésének titkához még egy további rejtély fűződött. *Az anyai szív rejtélye*. A kivégzett Listi László édesanyja, Gyulaffy Zsuzsanna 1664 február 27-én kelt végrendeletében a fiút »*legkedvesebb fogadott fiának*« nevezte, ráhagyta pozsonyi házáat s ezenfelül 5000 forintot hagyományozott neki, hogy kamataiból a pozsonyi jezsuiták tisztességesen neveltessék s iskoláinak végeztével ezt az összeget javára fordítsák. Elrendelte, hogy idő multával szerezzenek neki magyar nemességet, — továbbá őrizzenek meg számára bizonyos ezüstedényeket, amelyekbe az ő neve és címere legyen emlékezetül bevésve. Végül *felkérte magát az országbíró*t, Nádasdy Ferencet, hogy legyen gondja a fiú neveltetésére.

Mi lehetett a bőkezű hagyakozás oka? Vájjon az anya kételkedett a tanuk vallomásában s lelke mélyén azt a hitet ápolta tovább, hogy a fiú csakugyan Lászlónak a gyermeke? Ismerni kellene az özvegy, Kecskés Éva további sorsát és nyilatkozatait, de erről nem maradt ránk adat. Vagy egyszerűen csak megsajnálta az ártatlan, törvénytől megbélyegzett porontyot, akit fia életében ő maga is ösmert és megszeretett?

Asszonyok, anyák szívében nem a jogászok tintája kering.

**EUGENE ARAM,
A NYELVTUDÓS.**

1759.

Bulwer regényt írt róla, *Thomas Hood*-ot egy hosszú költemény írására ihlette, *Smollett* egész fejezetet szentelt neki Anglia történetéről írt munkájában.

1704-ben született, szegény szülőktől. A szegénység egész életében hűségesen ragaszkodott hozzá. Szegény sorban végezte el a szegényes falusi iskolát s ott mégis megtanult minden megtanulhatót. Maga is iskolamester lett s elvett egy szegény, sőt műveletlen leányt. Született egy csomó gyermekük; ezeket tartani, nevelni kellett, s az életnek szegénységgel tömött iszákja ezentúl még jobban nyomta a vállát. Később tanítói állást kapott *Knareborough* városkában. Ide költözött a családjával. Magánórákat is adogatott, így szaporította a szűkös jövedelmét.

És az örökös nyomorúság közepette, műveletlen felesége mellett, műveletlen szomszédságtól környezve *megtanult latinul, görögül és héberül*; majd

rávetette magát a *kelta nyelvre* s az akkori tudományos felfogással ellentétben kimutatta, hogy a kelta az európai nyelvcsaládhoz tartozik.

1745 tavaszán — ez a kelet fontos! — ott hagyta a családját és többé nem törődött velük. Szó sincs róla, nem volt tudóshoz illő cselekedet, de az lehetett a mentsége, hogy házaselete teljesen elfajult, állandó gyűlölködés mérgezte az otthon levegőjét. Így nem lehetett tudományosan munkálkodni. Londonba ment, majd vidéki városokban hányódott-vetődött. Órák adásával, másoló munkával, írnokoskodással tartotta fenn magát.

S közben megtanulta az arab és a kaldeus nyelvet, folytatta kelta tanulmányait; összeszedett több ezer szót a különféle nyelvjárásokból s hozzáfogott egy nagy kelta szótár készítéséhez.

Smollett azt írta róla, hogy termékeny szelleme óriási hasznára lett volna a tudománynak, s ha művét befejezheti, világosság derült volna Európa őstörténetére.

Tizenhárom év telt el munkában, küszködésben. Ekkor segédtanári állást kapott King's Lynn városkában. Életének földhözragadt vonala tehát emelkedőben lett volna, azonban nemsokára *rendőrök kopogtattak be nála és felkérték, jöjjön velük haza, Knaresborough-ba.*

Ott a bíró elé állították. A következőkről volt szó:

1758 nyarán munkások dolgoztak a falu határában. Egyikük ásójának nyomán emberi csontok fordultak ki a földből. Majd az *egész csontváz* napvilágra került.

A kisvárosban megindult a találgatás. Az embereknek eszébe jutott, hogy ezelőtt tizenhárom évvel nyomtalanul eltűnt a faluból egy *Dániel Clark* nevű varga. Hátha nem ment világgá, hanem *meggyilkolták*? Hamar elkészültek a következtetéssel: a lelet nem lehet más, mint a megölt Clarknak a csontváza.

Most már mindenfelől összegyűjtögették az emlékezés szárait, hogy kötelet fonhassanak belőlük a tettes nyakára.

Kikkel barátkozott Clark? Kivel látták utoljára?

Kifirtatták, hogy egy *Houseman* nevű takács volt a kebelbarátja; ez járt nála az eltűnés előtti napokban is. A falusi bíró előkerítette a takácsot és szeme elé tárta a csontokat. A takács vállat vont •

— Úgy a Clark csontjai ezek, akár az enyimek.

A nyilatkozat túlságosan határozott volt, ennél fogva gyanús. Az ügy a békebíró elé került. Ez, a gyakorlott hivatásos bíró, vállatni kezdte a takácsot, aki nehéz elméjű ember lehetett, nem bírta kivédeni a rázuhogó keresztkérdéseket s végre kiszaladt a száján a végzetes vallomás:

— *Azért nem a Clark csontjai ezek, mert ő a Szent Róbertről nevezett barlangban van eltemetve.*

Most már nem lehetett visszatáncolni. A bírói kérdések pörölycsapásai kikalapálták belőle az igazságot — vagy legalább is annak egy részét.

Egyelőre annyi derült ki, hogy annakidején Clark fiatal és jómódú feleséget hozott a házához. A környék néhány száz font hozományról hallott s Clark erre alapította furfangos, de sok tekintetben érthetetlen csalási műveletét. Sorba járta a kereskedőket és összevásárolt hitelbe mindenféle értéktárgyat: ezüstedényeket, órákat, ékszereket. Azok készséggel hiteleztek neki, mert elhitték, hogy az új házások berendezkedéséről van szó s az asszony hozományából a portékák ára bőségesen kitelik.

Azonban Clark egyebet forgatott a fejében. Azt, hogy búcsút mond a kapufélfának és az össze-csalt értékekkel *Amerikába szökik*.

A furcsa elhatározás oka homályos. Még furcsább és homályosabb, hogy miért kellett a különös tervhez *két társat is beavatni*? Éspedig azzal a megegyezéssel, hogy a ragadmányon mind a hárman *megosztoznak*. A vizsgálat szimatja a gyilkosság nyomait követte; azzal a bíró nem foglalkozott, hogy a csalás lélektani okait is kibogozza.

A két segítőtárs volt: *Houseman*, a *takács* és *Eugene Aram*, a *tanító*.

A homály leginkább a tanító szerepét takarja. Miként alacsonyodhatott le ez a ritka műveltségű ember annyira, hogy cimboraságba keveredjék mű-

veletlen, hozzá nem méltó elemekkel, sőt cinkostársukká süllyessze le magát!? Vájjon azok tanácsért folyamodtak hozzá s ő segített kidolgozni a terv részleteit? Vagy ő maga adta nekik az ötletet? Az kétségtelen, hogy *a csalásnak részese volt*. Az is nyilvánvaló, hogy a pénz mire kellett neki: menekülni a nyomorúság fullasztó levegőjéből— nem azért, hogy könnyű új életet kezdjen, hanem hogy könyveket szerezhessen, szabadon dolgozhassék s úgyszólván minden pennyt kelta szavakra válthasson át.

Elég az hozzá, mikor a zsákmány együtt volt, Clark zsákba rakta s az 1745 február 8-ra virradó éjjel Houseman kíséretében belopakodott Aramhez, hogy immár ejtsék meg az osztozkodást.

Ami ezután történt; arra nézve a két segítő-társ vallomása egymástól eltért.

Houseman így mondta el:

Együtt indultak mind a hárman Aram házából, ki a város határába. Mikor a Szent Róbert barlangjának közelébe értek, ő visszamaradt, amazok ketten előrementek. Egyszerre csak azt látta, hogy a két ember dulakodik egymással, Aram több csapást mér Clarkra, ez elesik és többé föl nem kel. Erre ő úgy megijedt, hogy megfordult és hazaszaladt a városba. Másnap megkérdezte Aramét, mi történt az éjjel a barlang előtt és hová lett Clark? Aram nem válaszolt a kérdésre, ellenben megfenyegette őt, hogy ha csak egy szót ejt is ki az éjszaka

történetéből, keservesen meg fogja bánni. Az eset alkalmával ölésre alkalmas eszközt Aramnél nem látott.

Amint látható, a vallomás óvatos és hézagos. Úgy látszik, bizonyos okból — amelyet később ismertetek — Houseman jónak látta, hogy csak ennyit mondjon, ne többet.

Aram vallomása részletesebb. Egy új szereplőt is felvonultat: *Terry* nevű kocsmárost. Már most megjegyzem, hogy ez a Terry mindent tagadott s az esküdszék föl is mentette.

Az éjszaka történetét Aram úgy mondta el, hogy Clark, Houseman és Terry ezüstedényekkel és a többi drágasággal megrakodva tért be hozzá. Azután mind a négyen nekiindultak, hogy valami biztos, magános helyen az ezüstműt összekalapálják. Mikor Szent Róbert barlangjához értek, ő kinnmaradt őrt állani, a többi három pedig bement a barlangba. Körülbelül egy óra telt el, miközben a barlangból tompa zuhogások zaja hallatszott ki. Ő azt hitte, az ezüstöt kalapálják össze. Azután Houseman és Terry kijött, de Clark nélkül. Mind-egyiknél egy zsák volt tele ezüsttel. Megkérdezte, hová lett Clark? mire azok azt felelték, hogy már elpárolgott. Hát az ezüstöt miért nem vitte magával? Mert nagyon nehéz volt — felelték. Ehelyett eladta nekik s a pénzzel szökött meg. Innen mind a hárman hazamentek és a holmikon megosztoztak.

Többet nem lehetett kiszedni a vádlottakból.

A bíró felásatta a barlangot. Ez egy mester-séges sziklaodú volt, a XIII. században remetek laktak benne. És csakugyan: egy *emberi csontvázra* akadtak. A koponya baloldalán be volt törve. A sebész-szakértő véleménye szerint a sérülés valamely tompa eszköztől származhatott.

Ennyi az egész, amit a vizsgálat kiderített. Az igaz, hogy már ez az anyag is súlyosan terhelte a vádlottakat, de volt a vizsgálatnak egy komoly hiánya. Mégpedig a *corpus delicti* körül. *Mi bizonyította azt, hogy a talált csontváz csakugyan a Clarké volt?* Csupán Houseman vallomása szólt mellette. Viszont semmiféle ismertető jelet sem fedeztek fel, sőt *ruházatnak sem akadtak a nyomára.*

Így érkezett el a tárgyalás napja. 1759 július 28-ra tüzték ki a yorki esküdtszék elé. Tehát *tizennégy év* telt el az eset óta.

Housemannak ügyvédje volt, Aram maga védte magát. Védőirata, amelyet a tárgyaláson fölolvastott, az akkori angol jogászvilág szerint remeke volt a törvénytudományi vitáinak. Egész terjedelmében nem közölhetem a híres védekezést, csak a fontosabb részeket válogattam ki belőle.

»Mylord! Egész életem tanulságai ellentmondanak a vádnak. Napjaim becsületes munkában, éjszakáim komoly tudományos tanulmányokban teltek el. Hihető-e, hogy az a férfi, aki hosszú éveken át rendes és mérsékletes életet élt s egyszer sem adta jelét erkölcsi kisiklásnak: hogy ez a férfi egyszerre, minden átmenet nélkül bele-

vesse magát a bűn fertőjébe? Ez nemcsak hihetetlen, de példa sincs rá. Az ember egyszerre nem züllik el. A rossz lépésről-lépésre, apránként téríti le az igaz útról, és csak bizonyos idő múltán vész el érzéke az erkölcs parancsai iránt.

»Az eset előtti időben olyan súlyos betegség szakadt rám, hogy félesztendeig járni is alig bírtam. Csak nagy lassan tértem magamhoz, de teljesen ma sem vagyok egészséges. Képzeltető-e, hogy akkori erőtlenségemben, minden fegyver vagy egyéb eszköz nélkül, ilyen merényletre szánjam el magamat s azt végre is bírjam hajtani? És miféle érdek vezetett volna? Arra nincs semmi bizonyíték, hogy Clark halálával én bármiképpen gazdagodtam volna. Vagyis összefoglalva: a gyilkosság elkövetésére nem volt sem okom, sem képességem.

»Clark eltűnéséből egyáltalán nem következik, hogy meg is halt volna. Számos esetet ismerünk, hogy eltűnt és halottnak hitt emberek egyszerre csak visszatértek.

»Ami pedig az elkorhadt csontvázat illeti, még azt sem állapították meg, hogy férfinak vagy nőnek a csontváza-e? nemhogy sikerült volna kideríteni az azonosságát Clarkéval! Különbösen is, eféle remetebarangokban minduntalan akadnak csontvázakra; mert tudnivaló, hogy maguk a szentéletű férfiak és nők kívántak a vezeklésük helyére temetkezni.«

Ezután pontos adatokkal sorolt fel *hat esetet*, amelyekben barlangok mélyén vagy egyéb elhagyott helyen emberi csontokat ástak ki. Érdekes bizonyítékai a tudós rendkívüli emlékező tehetségének! Majd így folytatta:

»Sőt *ugyancsak Knaresborough-ban tavaly egy kiásott csontvázra rámondták, hogy az Clarknak a földi marad-*

ványa! Mylord! Hát minden talált csontvázért felelőssé lehet tenni egy élő embert? Amazt a csontvázat *véletlenül* találták meg. Épp úgy lehetett a véletlen játéka az is, hogy Houseman ötletszerűen odadobott vallomásában ráhibázott egy helyre, ahol csakugyan rejtett egy csontváz. Vájjon a törvény súlyosabbnak tekinti a kiejtett szó véletlenét, mint azt, amely a munkás ásóját vezette? »A koponyát betörve találták. Vájjon a halál előtt vagy azután keletkezett-e a lyuk? Erőszakkal törték-e be, avagy természetes úton sérült-e meg? Tudvalevő, hogy Knaresborough erődjét Cromwell csapatai keményen megostromolták. A támadások, kirohanások, menekülések, üldözések közben hány és hány ember eshetett el, akiket azután ott temettek el a helyszínén. Könnyen lehetséges, hogy ezeknek egyike került a barlangba s most engem tesznek érte felelőssé!«

Majd áttért a *bizonyítékok mérlegelése* körüli tévedésekre. Ismét pontos adatokkal sorakoztatott fel számos esetet, amelyekben utóbb kiderült az elítélt és kivégzett emberek ártatlansága.

Az egész irat valóban mintaképe volt egy tudományos okfejtéssel és jogászai elmeéllel szerkesztett védekezésnek.

Az esküdtszéknek tehát a következő, itt-ott hiányos tényállás alapján kellett ítélnie:

Clarknak nyoma veszett ugyan, de eltűnése megfelelhetett a közösen előre kitűzött tervnek.

Houseman csak dulakodásról vallott, nem pedig gyilkosságról. Vallomása szerint ekkor elfutott, tehát nem tudhatta, vájjon Clark csakugyan holtan ma-

radt-e a földön s Aram csakugyan eltemette-e a barlangban? A halálról s a hulla eltakarításáról csak abban az esetben lehetett biztos tudomása, *ha ő maga is részese volt a gyilkosságnak.* Ezt azonban tagadta, s hogy magát mentse, Aramét törekedett bemártani. Vallomása tehát ellentmondónak és ingatagnak bizonyult; legfeljebb arra lett volna alkalmas, hogy az ő bűnösségét állapítsák meg. (De amint már céloztam rá, alapos oka volt, hogy ettől ne tartson. Az okot legott meg fogjuk ismerni.)

Houseman kihallgatása után Aram kérte, intézzék még ezt a kérdést hozzá: »Miért maradt vissza? miért nem tartott ki mellettük? Hiszen szerinte azt beszélték meg, hogy együtt mennek ki a város határába s közösen osztják fel a zsákmányt!«

Houseman *ellenezte* a kérdés feltételét.

A bíróság *nem tette fel a kérdést.* Nyilván kialakult már a meggyőződése és tartott tőle, hogy a válasz zavart keltene.

A csontvázat megtalálták ugyan, de *azonosságát* voltaképpen nem állapították meg. Viszont az is bizonyos, hogy Houseman utasítása alapján találták meg s a betört fej is megfelelt a takács előadásának.

Aram betegségére nézve a bíró semmiféle bizonyítást sem rendelt el.

Terryt illetően kevéssé érthető, mit akarhatott Aram azzal elérni, hogy egy teljesen ártatlan embert

— ha ugyan az volt — kevert bele az ügybe? Hiszen ha annak ártatlanságát kimondják, vádja annál súlyosabban zuhan vissza a saját fejére.

A mai bíró ítélőképességét tehát annak a fogas kérdésnek az eldöntése tenné próbára, hogy ha Clarkot csakugyan megölték, ami valószínű, akkor voltaképpen ki volt a tettes? *Aram egyedül? Vagy Houseman egyedül? Vagy mind a ketten közösen, esetleg Terry segítségével?*

(*Smollet* szerint Aram, mint tanult ember, tudta, hogy $\frac{1}{2}$ több, mint $\frac{1}{3}$, tehát megegyezett Houseman-nal, hogy üssék le Clarkot és osztozzanak meg ketten a prédán).

A yorki bíróság nem ment abba bele, hogy minden egyes bizonyítékot külön-külön tegyen a mérlegre. Az akkori angol jog olyan eszközt tartogatott a számára, amellyel egy csapásra eldönthette az egész ügyet.

Ez volt az úgynevezett *King's evidence*.

Ha egy ügynek több vádlottja volt s a tényállás nem látszott eléggé tisztázottnak, az ügyész indítványára a bíró kijelölt egyet a bűntársak közül és felhívta, hogy legyen a perben a *korona tanúja*. Vagyis eleve biztosította, hogy ha társai ellen vall, még bűnössége esetén is büntetlen marad. A vállalkozó vádlott ellen nyomban megszüntették az eljárást s ekkor már nem mint vádlott, hanem mint tanú — *koronatanú* — tehetett eskü alatt vallomást. A kiszemelt tettes persze kész örömmel és lelkesé-

déssel juttatta akasztófára a társait, csakhogy a saját bőrét mentse.

Ez történt Aram esetében is. Housemant nyilván már eleve kitanították, hogy az épületes jogintézmény segítségével kihúzhatja a nyakát a hurokból, tehát ehhez alkalmazta a nyilatkozatait. Mikor a bíró biztosította számára a *King's evidence* kedvezményét, megesküdt a vallomására.

Ezzel Aram sorsa meg volt pecsételve.

A bíró kötél általi halálra ítélte, azzal a súlyosbítással, hogy »testét pedig verjék bilincsbe, szállítsák a tett színhelyére, Knaresboroughba s ott fügesszék bitófára.«

A bilincs ilyen esetben egy vasdongából és vaspántokból szerkesztett, emberi testformájú ketrec volt. A kivégzettet ebbe a vaskalitkába zárták, a bitófára függesztették s addig hagyták ott, amíg a teste darabokban le nem szakadozott. A cél az *elrettetés* volt: a népnek állandóan legyen a szeme előtt a bűnös bűnhődése.

Ez a csúf halál és barbár szégyenbüntetés várt Eugene Aramra, a kelta nyelv tudós kutatójára.

Menekülni akart előle. Cellájában felvágta az ereit. De mielőtt teljesen elvérzett volna, észreveték s a sebeket bekötözték. Úgy támogatták azután a teljesen elgyöngült, félhalott embert az utolsó útra.

Bűnös volt-e hát csakugyan? Az általános vélemény szerint a jury helyesen ítélte. Sőt híre ment, hogy az elítélt a siralomházban két lelkész előtt

beismerte a tettét. Azzal mentette, hogy Clarknak viszonya volt a feleségével s emiatt állt bosszút rajta.

Ez az állítólagos, teljesen valószínűtlen beismerés persze csak mese. Nincs rá semmi bizonyíték; a lelkészek hiteles nyilatkozata nem létezik.

Kinek lehetett az érdeke, hogy a hírt szét-sugározza?

Lord Birkenhead nyíltan kimondja: *a vád találta ki, hogy magát igazolja.*¹

Mai látókörű bíró, ha a bűnösséget megállapította volna is, semmiesetre sem mondott volna ki halálos ítéletet. Két hatalmas enyhítő körülmény szelídítette volna a döntését: az eltelt tizennégy esztendő s a vádlottnak azóta folytatott becsületes élete, hasznos, tudományos munkássága. De az akkori angol jog ridegen, kérlelhetetlenül alkalmazta a betűt.

A *koronatanú* sorsáról annyit tudunk, hogy mikor Yorkból hazatért Knaresboroughba, a felháborodott tömeg megtámadta és végigkergette az utcákon. El is bujdosott a városból. Nem látták többé.

Eugene Aram drámája egy *harmadik csontváz* pályafutásával zárul. A saját magáéval. Egy helybeli sebész éj idején kilopta az oszladozó testet a vasketreből s a csontokat kikészítette. A teljes csontváz jelenleg Londonban látható, a *Royal College of Surgeons* híres múzeumában.

¹A volt lordkancellárnak az előszóban már idézett könyve; *More famous trials.*

**LACENAIRE,
A SIRALOMHÁZ VILLON-JA.
1836.**

Le Villon de la Conciergerie — ezt a nevet adományozták csodálói a gyilkos poétának, aki a fogházban nem azzal töltötte az idejét, hogy reszketve várjon a halálos ítéletre, hanem verseket, mégpedig jó verseket költött és megírta az élettörténetét. Egy újság mutatványt is közölt az emlékiratokból »*Sieur Lacenaire Nagy Testamentuma*« címmel.¹

¹ Ehelyütt okolom meg, miért hiányzik ebből a könyvből magának Villon-nak a története. Nem a költőé, hanem a börtöntöltelkéé. Az ok egyszerű: életének sötét epizódjairól alig tudunk valamit; jóformán csak annyit, amennyit ő maga árult el költeményeiben. Háromszor akadt baja a törvénnyel; hogy mi miatt, nem ismeretes. Első ízben megkorbácsolták; akkori szokás szerint szekér saroglyájához kötve s az utcákon végighajszolva. Másodszor nagyobb méretű gonoszságot követhetett el, mert halálra ítélték s a víztortúrát is ki kellett állania. Az orleansi herceg pártfogása mentette meg az akasztófától. Harmadszor megint valami ismeretlen betyárságba keveredett; ezúttal vagy félesztendeig ült az orleansi érsek börtönében s talán ott is pusztult volna el, ha véletlenül XI. Lajos király meg nem látogatja az érseket. Ilyenkor az volt a szokás, hogy a látogató tiszteletére szabadon eresztették a foglyokat. Ettől fogva csak annyit tudunk róla, hogy megírta a »Nagy Testamentum« halhatatlan verseit, ide-oda bolyongott, majd végkép eltűnt a világ szeme elől.

Beköszöntőül átadom a szót magának Lacenaire-nak. Életleírásában így emlékezik meg a gyermekkoráról:

»Sovány, de erős gyerek voltam, sohasem betegeskedtem. Nem voltam éppenséggel szép fiú, de csinos, rózsás arcú. Világosbarna, fürtös hajam immár korán megöszült, de inkább a folytonos tanulmány és elmélkedés, semmint a sok gond és szenvedés miatt, mert ezeket mindig erős lélekkel viseltem el.

»Úgy látszik, a természet kegyetlen játékot űzött velem. Elhalmozott olyan adományokkal, amelyeknek segítségével boldog ember s a társadalom dísze lehettem volna. S íme, megérkeztem a szerencsétlenség és gyalázat csúcspontjára. Vájjon a saját hibámból? Hiszen gyengéd és érzékeny szívem volt! Mindenkinek boldogságot kívántam s azt óhajtottam, hogy engem is mindenki szeressen. Mások bánata könnyeket csalt ki a szememből. Emlékszem, hét éves koromban zokogtam, amikor a két kis galamb megható meséjét olvastam. Képességeimmel kiváló emberré küzdöttem volna fel magamat, de a családom körében elszenvedett igazságtalanságok arra kényszerítettek, hogy fojtsam el a túlzott érzékenységet és zárkózzam teljesen magamba.«

Más helyütt még két, gyengéd szívre valló tettéről emlékezik meg. Gyerekkorában egy tyúk szemeláttára bekapott egy ártatlan csigát. Az erősebb jogára alapított rút cselekedet annyira felháborította, hogy megtorlásul a tyúkot nyomban agyonütötte.

Másik eset: fogházi cellájában volt egy macskája. Ez egy meggondolatlan percében odafeledkezett az ágyra. Lacenaire első dühében a falhoz

vagdosta az illetlen állatot, majd lecsillapult és könnyeket ontott a hulla felett. »Én, — írta — aki sohasem hatódtam meg egyetlen áldozatom holtteste mellett sem, most fuldokoltam a szerencsétlen állat láttára, amelyet ilyen kegyetlenül meggyilkoltam. Ezt magyarázzák meg, filozófus urak!«

Nem vagyok filozófus, mégis megmagyarázom. A csigahalál megtorlását és a macskasíratást alkalmasint csak a költői ihlet sugallta. Hivatkoztam már arra a jellemző tapasztalatra, hogy a legelvetemültebb gonosztevő is szelíd bárányként béget az írásaiban, amikor a saját érzésvilágáról ad számot az utókornak.

Tekintsünk már most semleges oldalról az érzékeny lelkű férfiú ifjúságára.

Apja becsületes lyoni selyemkereskedő volt, tizenegy gyermeket nevelt fel tisztességgel. A tizenkettediken, az 1803 december 20-án született Pierre-Francois-n nem fogott a nevelés. Sorban kicsapták három iskolából s így némileg rejtélyes, hol erőltette meg magát a memoárjaiban emlegetett tanulmányokkal és elmélkedésekkel. Valami tudományt mégis fölszedhetett, mert utóbb ügyvédsegéd lett; a gazdája azonban csakhamar elcsapta. Írnokskodott közjegyző mellett is: elbocsátották. Beszerezték gyakornoknak egy bankba: innen is kítették. Közben meglopta a tulajdon édesapját, nem is egyszer, hanem sorozatosan. Nem tűrhették meg tovább a szülői házban, markába nyomták az úti-költséget és eltanácsolták Parisba.

EUGENE ARAM

convicted at York Assizes Augt 3^d 1759. for the murder of Danl Clark of knaresborough in the county of York. His body was hung in Chains pursuant to his sentence in knaresborough forest. Executed fourteen Years after the murder. His own defence is very artful and ingenious, but yet before he suffered he confess'd the fact.

Eugene Aram

Fykyerü rajz

Lacenaire

»Ez időtől kezdődött párbajom a társadalommal«
— mondja az emlékiratokban.

Ismét egy jellemző adat a gonosztevők lélektanához! Mindegyik meg van győződve, hogy ő a társadalom áldozata és nála sokkalta nagyobb bűnösök szabadon sétálnak. »Ha tíz frankot lopsz, bezárnak — ha két milliót: hajlonganak előtted«. Ez Lacenaire megállapítása. Egyik versében még szélesebb körökre terjeszti ki a nézeteit. Prózai fordítása ez lehetne: »Igyunk az okosokra, a gyámolító erényre; ne félj, nem fogsz berúgni, ha akár valamennyi becsületes emberre iszol is.«¹

A társadalom elleni párbaj első rohama akként ment végbe, hogy *tízezer frank értékű váltókat hamisított* s azokat az apja üzletfeleinél értékesítette. Az öreg Lacenaire még egyszer rászánta magát, hogy ezúttal utoljára segítsen a fián. *Kifizette a váltókat* s Pierre-Francois ezúttal még megmenekült a börtöntől.

Ilyen volt az igazságtalanság, amelyet családjától el kellett szenvednie.

De többé a családjára nem számíthatott. Egy nagyobb közösség felé próbált hát tájékozódni. Az *alvilág* kiterjedt családjára gondolt s elhatározta, hogy ezekhez szegődik.

¹ *Buvons á la sagesse,
A la vertu, qui soutient;
Tu peux sans crainte, d'ivresse
Bóire á tous les gens de bien.*

Megismerkedik a társadalmonkízüli alakokkal, megnyeri a bizalmukat, fényes képességeivel tekintélyre tesz szert s akkor majd a földalatti csatornából bugyogni fog az arany.

Mi legyen az aranyforrás ára? Akármilyen. Ha kell, *gyilkosság*.

Érezte, hogy holmi lopások, betörések nem fognak a földalatti birodalom fejedelmévé avatni, márpedig határtalan becsvágya nem volt hajlandó kevesebbel beérni. Ha odafönn nem, akkor ideleinn. De éhez nagyobb tettek szükségesegek; olyanok, aminők Paris apacsaiból kicsiholják az elismerést és csodálatot. Tehát a gyöngédlelkű fiatalember már ekkor elszánta magát, hogy gyilkolni fog, mégpedig rendszeresen, hivatásszerűen,

Már most meg kellett találni a helyet, ahol be lehet kapcsolódni az alvilágba, anélkül, hogy ez, gyanút fogna. Melyik lehet ez a hely?'

A börtön.

Lacenaire írói képzelőtehetsége azt a különös ötletet termelte ki, hogy *elkövet egy kisebb lopást, amiért rövid időre börtönbe kerül, ott ismerősöket szerez s megnyeri a leendő büntársak bizalmát.*

Megtette. A lopást szándékos ügyetlenséggel vitte végbe, rajtacsípték, elítélték. De elszámította magát. Mindössze néhány hónapot irányzott elő, azonban nem jól nézte meg a törvényt, a lopás súlyosabb beszámítás alá esett és a bíróság tizenhárom hónapot szózott rá. A többlet mégsem vezett

kárba. Alaposan megtanulta a tolvajnyelvet s megszerezte a kívánatos ismeretségeket. Többek között összebarátkozott egy *Avril* nevű apaccsal, aki később segítőtársa lett.

Szabadulása után egy darabig nem volt alkalma az előírányzott nagy tettekre s apróbb lopásokhoz és csalásokhoz alacsonyodott le. Ezeket később, a »nagy tettek« után, restelte és nem szívesen beszélt róluk. Mikor a rendőrségen ezek felől is faggatták, szokott cinikus szellemességével így válaszolt:

— Uraim, önök úgy tesznek, mint az a sebész, aki amputálni szándékozik a beteg lábát, de előbb levagdossa a tyúkszemét.

A tollhoz nem lett hűtelen, ámbár költői pályáján egy nagy galádság esett meg rajta. »*Pétition d'un voleur á un roi son voisin*« című versét egy antológia szerkesztője olyan jónak találta, hogy a saját neve alatt beiktatta a gyűjteménybe. Laccenaire éktelenül felháborodott s úgy szerzett magának elégtételt, hogy versben pellengérezte ki az eszmetolvajt. Rímtelen fordítása így hangzik:

Tolvaj vagyok, csaló,
S bűn fia, mind igaz.
De mikor lopni mentem,
Nem volt egy rézgarasom sem.
Az éhség néha menti
A hitvány nyomorultat;
De milyen nyomorult lehetsz te,
Még hitványabb gondolattolvaj!

Az írások vékonyan jövedelmeztek. Hetenkint csak egy cikket bírt elhelyezni öt frankjával. Havi húsz frank mindössze. Ebből s a lopások bizonytalan jövedelméből nem lehetett megélni. Annál kevésbé, mert egy eredményesebb tolvajlás vagy csalás után a pénzt legott elverte. Ilyenkor nagy-lelkű volt és bőkezű. Megszorult cimboráit segítette, a borbélylegényeknek öt frankos borralalókat osztogatott. Az áhított alvilági tekintély felé jó úton haladt. Sovány, magas, előkelő tartású alakja, úriás modora, fölényes elméje megnyerte a züllött társaságot. Szép, fehér keze miatt bizalmas baráti körben »a kisasszony« néven becézték.

A kisasszony közben készült a gyilkosi pályára. A finom, fehér kéz nem volt alkalmas arra, hogy a rendes apacsfegyverrel, késsel támadjon szemtől-szembe az áldozatára. Írói ötletességével egy megfelelőbb eszközt eszelt ki: közönséges *csizmadia-árt*, amelynek tompa vége egy parafadugóba volt ágyazva. Ezt *hátról* szándékozott az áldozat két válla közé ütni, ahol könnyebben csúszhatott át a bordák között.

Ami magát a merényletet illeti, nem gondolt afféle alacsonyrendű vállalkozásokra, hogy apacszokás szerint lesbe álljon sötét utcasarkokon s a legelső magányos járókelőt megrohanja. Az ilyesmi bizonytalan kalandnak ígérkezett s a netaláni eredmény nem érte meg a kockázatot. Biztosra akart menni.

Kidolgozta tehát a »nagy tervet«. Végrehajtásához *Auril* nevű hajdani cellatársát szerződtette. Ez épp akkor töltötte ki ötévi fegyházbüntetését, tehát megbízhatóság szempontjából alkalmasnak mutatkozott.

A tervnek ez volt a lényege: Lacenaire kis összegű váltókat fog gyártani s megbíz egy tekintélyes bankot, hogy a lejárat napján küldje el pénzbeszedőjét behajtás végett az elfogadóhoz. Az elfogadó maga Lacenaire lesz, természetesen álnéven. Mikor a pénzbeszedő jelentkezik, *leszúrják* és pénzzel teli táskáját elrabolják.

Az első vállalkozás nem sikerült. Kibéreltek az elfogadó nevén egy albérleti szobát s a pénzbeszedő meg is jelent a házban a váltó behajtása végett, de mikor a házmesternél kérdezősködött, a homályos bejáratban nem látott tisztán és hibásan olvasta le a váltóról a nevet. »Nem, ilyen nevű úr nem lakik itt.« A pénzbeszedő dolgavégezetlenül távozott. A véletlen, a gonosztevők ismert ellensége, megmentette az életét.

91.000 frank volt a táskájában ...

Újra kellett kezdeni. Ezúttal »Bonnier tanár« volt a váltó elfogadója s ezen a néven vett ki Lacenaire egy üres manzárszobát az ötödik emeleten. A házmestert megnyugtatta, a bútorok egy-két nap múlva megérkeznek. A pénzbeszedő a határnapon jelentkezett az 1000 frankos váltóval s már indult is a lépcsőn fölfelé, amikor a házmestert elfogta a

kíváncsiság. Ugyan honnan vesznek ezek az alakok ennyi pénzt, amikor még bútoruk sincs? A bankszolgálóhoz szegődött s együtt kopogtattak az ajtón. A gazfickók erre nem számítottak. Két emberrel bajos lenne simán végezni. Lacenaire előkelően megtagadta a váltó beváltását s a véletlen ezúttal is megmentett egy halálraszánt áldozatot.

Lacenaire dúlt-fúlt a két kudarc miatt. Most már a *becsvágán* is sérelem esett. Hiszen őt nemcsak a pénz csábította, *ő gyilkolni is akart*, megívni párbaját a társadalommal.

Egyelőre félretette a »nagy tervet«. Egy új alvilági ismerősre tett szert, Chardon nevű fiatalemberre. Ez könyöradományokból élt. Tudniillik szerzetesi csuhában, hamisított ajánlólevelekkel járta be a jószívű emberbarátokat s hol alamizsnákat csalt ki belőlük, hol olcsó kegyeleti tárgyakat sózott rájuk irgalmatlan drágán. Jövedelmeiből tisztességes polgári életmódot folytatott; kétszobás lakásban lakott az özvegy édesanyjával.

Ezt a Chardont szemelte ki a következő vállalkozásra. De nem büntársul, hanem *áldozatként*. Itt mutatkozott meg legélesebb világításban Lacenaire tökéletes erkölcsi érzéketlensége. Még a zsványbecsület sem kötötte, ha valamit a fejébe vett. Chardon közülük való volt, nem tartozott a párbajra hitt polgári társadalomhoz, de viszonyai rendkívül kedveztek a gyilkosság eszméjének. Ávril eleinte húzódozott: nem kell a cimborát megölni;

elég, ha kirabolják — de Lacenaire ékesszólása levette a lábáról.

Tehát meglátogatták Chardont a lakásán s baráti beszélgetés közben fölelevenítették fogházi emlékeiket. A szerencsétlen álpap persze nem is álmodta, a két pajtás minő szándékkal tisztelte meg. Adott jelre Avril nekiugrott és torkonragadta, Lacenaire pedig hátulról teljes erővel beledöfte az árt. Charclon hangtalanul összerogyott. Lacenaire rábízta Avrilra, hogy ha még van benne élet, végezen vele. Ő maga átment a másik szobába, hogy elintézzé az öregasszonyt.

Ez az ágyban feküdt és aludt. Néhány dőfés az árral és nem ébredt fel többé.

Közben társa is befejezte a művet. Mikor Lacenaire visszaérkezett az öregasszony szobájából, Avril egy falra akasztott fejszére mutatott a szemével. A dolog rendben volt. Immár a zsákmány után lehetett nézni.

Némi csalódás várt rájuk. A remélt ezrek helyett csak ötszáz frank készpénzt és néhány ezüst evőeszközt találtak. De ennyi is elég volt a következő vállalkozás előkészítésére. A pénzt Lacenaire vette magához, az ezüstöt Avrilra bízta, hogy adja el. Ez el is adta kétszáz frankért, de a cimborájának csak *húszat vallott be*. Így fest közlőrl a sokat emlegetett zsványbecsület.

A véres munka végeztével elmentek a gőzfürdőbe s ott megtisztálkodtak. Majd kitűnő étvágy-

gyal megebédelték s a bőséges ételsort két üveg borral öblítették le. Este színházba váltottak jegyet s végignézték a Variétés egy vígjáték-újdonosságát. Mint Lacenaire emlékirataiban megjegyzi: *igen jól mulattak*«.

Következő vállalkozásuk megint csak visszakanyarodást jelentett a »nagy tervre«, amelyhez, mint a saját elmeszülöttjéhez, Lacenaire szívósan ragaszkodott.

A Chardonéktól szerzett alaptőkéből Lacenaire csinosan kiruházkodott s mint »Mahossier, joghallgató« kétszobás lakást bérelt. Szerényen bebútorozta és a havi bért előre kifizette. Így már nem kellett attól tartania, hogy gyanút keltő külsőségek megzavarhatnák a nagy tervet. Azután ismét más néven bemutatkozott egy előkelő banknál s azt a megbízást adta, hogy hajtsák be a váltóját bizonyos Mahossier úron itt és itt, mert a lejáratkor — december 31-én — neki vidéken van dolga és személyesen nem járhat el. A december 31-i határnapot nem ok nélkül szemelte ki: ezen a napon a bankszolgák táskái duzzadni szoktak a beszédett pénzeztől.

Közben — saját vallomása szerint — szép és derűs napjai voltak. Végre megtörtént az első gyilkosság s nem érzett sem szánalmat, sem lelkifurdalást vagy más effajta polgári gyöngeséget. Szabályszerű hivatásos orgyilkosként üdvözölhette magát. Nagy gyönyörűséggel olvasgatta a lapok beszámolóit

a rendőrség sikertelen nyomozásáról és jókat nevetett, amikor ártatlan embereket fogdostak össze.

De az utolsó napokban egy kellemetlen epizód zavarta meg a nagy tervet. Avrilnak valami ügye támadt a rendőrséggel és december 27-én lecsukták.

Más segítőtársat kellett előkeríteni, ha a föld alól is.

Onnan csakugyan kínálkozott egy, az utolsóelőtti napon. Az alvilági baráti kör hozta vele össze. *Francois* volt a neve; magas, izmos fickó; azelőtt közlegény az afrikai francia seregben; jelenleg körözött visszaeső gonosztevő.

Lacenaire a kávéházban kifejtette a nagy terv részleteit s *Francois* azokat tetszetőseknek ítélte. De újonnan érkezett tagja volt a párisi apacs-társadalomnak s Lacenaiert még nem ismerte. Egyelőre féltette a bőrét s azt követelte, igazolja Lacenaire a megbízhatóságát.

— Mi sem egyszerűbb. Ezennel kiszolgáltatom neked a fejemet. A Chardon-féle esetnek én vagyok a tettese.

Francois többé nem habozott. Markába csapott a Mesternek.

December 31-én a bankszolga megjelent »Mahossier úr« lakásán. Lacenaire udvariasan betessékelte a szobába s ott *Francois* is megfelelő udvariasággal fogadta. A kellő pillanatban pedig a szokott módon lecsaptak az emberre. *Francois* a torkának ugrott, Lacenaire hátulról belevágta az árt. De a

döfés nem volt halálos. A szolga dulakodni kezdett és torkaszakadtából segítségért kiabált. Kívülről a felriasztott ház zsbaja hallatszott. A két bandita megrettent, otthagya az áldozatot és lefelé iramodott a lépcsőn. Menekülő gonosztevők szokásos fogásával ők ordítottak legjobban: »Segítség! Gyilkosok!« Kijutottak az utcára és szerencsésen kereket oldottak.

Ezek után Lacenaire jobbnak látta, ha egyelőre vidékre helyezi át a működési területét. Frangois Parisban maradt.

A nyomozás ebben az ügyben is megakadt, csakúgy, mint a Chardon-féle esetben. De ahogyan a gonosztevőknek ősi ellensége *a véletlen* — a rendőrség is számíthat egy segítőtársra: *a szerencsére*. Francois valami kisebb csalás miatt hurokra került. Kihallgatásakor a rendőrtiszt holmi halvány gyanúokra bukkant: mintha itt valami kapcsolat lenne a bankszolga elleni merénylettel. Elindult a nyomon és szimatja elvezette a másik, szintén fogvalevő banditához, Avrilhoz.

A zsványerkölcs megint gyönyörűen megmutatkozott. Avril, miután a merénylet kivitelében nem volt része s így nem kellett büntetéstől tartania, *elárulta Lacenairet* és elmondta, amit tudott a merénylet előkészületeiről. Viszont Francois, hogy magának érdekemet szerezzen, *rávallott Lacenaire-ra, mint a Chardon-jéle gyilkosság tettesére*.

Eközben Lacenairet valami balsikerű váltócsalása miatt — az ég tudja, hányadik álnéven —

egy vidéki városban letartóztatták. Személyleírását megküldték a párisi rendőrségnek s ott rögtön kiderült, hogy a modern Proteusz nem más, mint a keresett és várva-várt Lacenaire.

Vason hozták Parisba. Itt mindent tagadott. Ekkor elébe tárták Francois és Avril vallomásait. Rettenetes haragra gerjedt. A két nyomorult áruló! Vegyék le róla a vasat és érdekes dolgokat fog közölni. Megtették, majd kérésére »hosszá méltó«cellába vitték át s ott vallani kezdett. Elmondott töviről-hegyire mindent, saját magát sem kímélte. Tudta, hogy veszni fog, de az árulókat is magával rántja.

A vizsgálati fogságban ismét szép napok virradtak rá. Rendőrtilsztek, jogászok, írók csodájára jártak a literátus gonosztevőnek, ő szíves leereszkedéssel fogadta a látogatásokat, mint a személyét megillető hódolatot. Szabad óráiban verseket írt és emlékiratain dolgozott.

Általában úgy viselkedett, mint egy csatát-vesztett hadvezér, aki fogságba esett. Ő, Lacenaire is hadat üzent a társadalomnak, de a harcban elbukott. A hadviselő félnek ezt az álláspontját végig megjátszotta. Gyilkosságairól úgy beszélt, mint a hadviselés szükséges eszközeiről. »Valakit megölni — mondta — annyi csak nekem, mint felhajtani egy pohár bort. Én nem vagyok kegyetlen, de az eszközöknek alkalmazkodnia kell a célhoz. Mint hivatásos gyilkosnak, szabadulnom kellett minden érzelmösségtől. Azt is tudtam, hogy a

játékban a fejem a tét. Vesztettem, nem panaszkodom.« Büntetteinek sorát még szaporította is; előállt olyan régi gyilkosságokkal, amelyeket állítólag külföldön követett el. Csak állítólag — mert nyilvánvaló, hogy egy szó sem volt igaz belőlük s csupán a hivatásos gyilkos véres dicsfényét akarta néhány vörös sugárral élénkebbé tenni.

A »háború a társadalommal« című elmélet persze nem volt egyéb, mint egy saját használatára írt, hamis romantikájú szerep. A határtalanul hiú és becsvágyó Lacenaire írói képzeletével szőtt palást, amellyel a közönséges orgyilkost akarta eltakarni. Kik voltak ellenfelei a hősi viadalban? Egy gyámoltalan öregasszony, — egy züllött tagja a tulajdon alvilágának — és egy szegény bankszolga, aki a pénznek legfeljebb a szagával lakhatott jól.

Elérkezett a végtárgyalás napja.

Újabb siker Lacenaire számára a szenzációt szomjazó közönség előtt. Úgy ült a vádlottak padján, mint egy színházi rendező, akinek csak az a dolga, hogy figyelje a főpróbát és ha valamelyik szereplő hibát ejt, javítsa ki. Társai kétségbeesetten védekeztek: ők csak rabolni akartak, a gyilkosságban nem volt részük. Lacenaire ilyenkor démoni gonoszsággal igazította helyre a tagadásokat és szépítgetéseket s gúnyosan olvasta a fejükre a részességet. Ha fölényes értelmével sikerült őket összezavarni, meglegedetten nevetett s míg azok elkeseredetten dühöngtek ellene, ő finom mosollyal bólin-

tott az esküdtek felé. Modora mindvégig kellemes volt s a gyilkosságok vértfagyasztó részleteit — beszélték a szemtanúk — világos, tiszta, úgyszólván elegáns előadásban tárta a bíróság elé.

Hivatalból kirendelt védője így jellemezte:

»Ennek az embernek a szíve márvány, a lelke meg van kövesedve. Áldozatainak a holtteste mellett érzéketlen; a lelkifurdalás ismeretlen előtte. Elítéltetésének küszöbén chanson-okat költ, arca állandóan derűs és mosolygó s úgy ül itt, mintha nem is bírósági tárgyaláson, hanem irodalmi vitában venne részt. Ez a hidegvér a vérpád előtt, ez az irodalmi szenvedély engem elképeszt, megdöbbsent, megzavar. Kénytelen vagyok azt hinni, hogy egy rögeszmés örült áll előttünk. Az örülteket pedig nem ölik meg, azokat bezárják. A halál különben sem lenne elegendő bűnhődés számára. ítéljék önök *öt életre!*«

Lacenaire udvarias bókkal köszönte meg a védő fáradozásait. Azután az utolsó szó jogán maga emelkedett szólásra. Őszintén kijelentette, hogy ő bosszúból vallott a társai ellen; de amit mondott, mind színtiszta igazság. Nem vett el belőle, nem toldott hozzá semmit. Majd így folytatta:

»Mondhatná valaki, leleplezéseimnek az volt a célja, hogy kegyelmet nyerjek. Ugyan minő kegyelmet adhatnának önök nekem? Az élet kegyelmét? Igen, ha az élet örömeit kínálnák: pénzt, gyönyört — azt elfogadnám. De a csupasz életet? Nyolc hónapja a halál minden éjjel ott kuporgott a vánkosomon. önök nem adhatnak nekem kegyelmet. Nem is kérem, hiábavaló is lenne.«

Meghajtotta magát és leült. Az ámuló hallgatóság szinte megtapsolta. Csak a két bűntárs, különösen Francois fordult vad gyűlölettel ellene. Ennek az írni-olvasni nem tudó banditának a halálfélelem megoldotta a nyelvét. »Nyomorult gyilkos, gyáva gazember, az én véremben akarod megmosni a kezedet? Ha elítélnék, bátran megyek a halálba, mert ártatlan vagyok. De te reszketni fogsz, hitvány söpredék!« És így tovább. Mikor a gyűlölet szókincséből kifogyott, érzékeny húrokat kezdett pengetni. Előállt az ilyen alkalomra tartalékolni szokott tisztas agg atyával, akinek fűrtjeit az ő bűnei fehéritették meg, — az édesanyával, az anyák legjobbjával stb. Azután kimerülten roskadt le a padra.

Lacenaire mit szólt ehhez?

Nevetett és *kiöltötte rá a nyelvét.*

Az esküdtek éjfélutáni két óráig tanácskoztak. Akkor kihirdették a bűnösséget megállapító verdiktet, majd a bíróság meghozta az ítéletet.

Lacenaire és Avril: *halál.* Francois: *életfogytiglani kényszermunka.*

Francois egy szót sem szólt, Avril jogi gyilkos-ságot emlegetett, Lacenaire egy csésze kávéért kért.

A következő hetekben, a nyaktiló árnyékában végre tele kortyokkal nyeldeshette, amire egész életében vágyakozott: a diadalt, a hírességet. Szónoki sikere megtetézte a népszerűségét. A látogatók úgyszólván egymás sarkát tapostak. *Jacques Arago,*

az író és utazó naponkint fölkereste. »Láttam, tanulmányoztam Lacenairet, — írta utóbb — ez az ember erősebb, mint a halál.« A szíveslátás fejében Aragóék pástétomokat, bordóit, pezsgőt, havanna-szivarokat küldözgettek a fogházba. Egy festő megfestette az arcképét. Egy szobrász kérésére az utókor érdekében alávetette magát a kellemetlen műveletnek, hogy lenyomatot készítsenek az arcáról.

Jártak hozzá koponyatudósok is. Méregették, tapogatták a koponyáját. Lacenaire tisztelte a tudományt és engedte. De mikor elmentek, kinevette őket. »Ha politikai bűnös volnék, megtalálták volna a hazaszeretet központját.«

Legjobban törték magukat hozzá az *asszonyok*. Paris előkelő hölgyvilága levizsgázott a léhaságból. Minden protekciót megmozgattak látogatói engedélyért. Hogy mit akartak tőle? Elsősorban csak látni, hallani és eldicsekedni vele a szalonokban. Némelyiknek egyéb óhaja is volt: autogrammot kért. Lacenaire udvariasan osztogatta a kezevonásait; szellemességeket firkantott le, verssorokat rögtönzött. Egy hölgy a születésének és az első gyilkosságának a pontos dátumai iránt érdeklődött. Lacenaire tudta, hogy a *lottóban akarja megtenni* a szerencseszámokat és mosolyogva szolgált az adatokkal.

Egy igen előkelő arisztokrata asszony kegyes elhatározással arra vállalkozott, hogy majd ő jó útra téríti a megrögzött bűnöst. De alaposan elvé-

tette a dolgot, mert a jóindulatú, szinte anyai tanácsokat *versben* küldte meg. Lacenairenek sem kellett több. Előzékenyen szintén *versben* válaszolt — de az arcátlan strófa nem volt alkalmas arra, hogy grófi szalonban felolvassák.¹

Három angol hölgy is be akart jutni hozzá. Pompás fogaton érkeztek, nagyszerű ajánlólevelekkel. »Hogysisne, mintha az állatkert igazgatójától hoznának beléptijegyet az elefántketrecbe. Menjenek a pokolba.« De mégis utánuk fordult: »Nini, az egyik csinos, az bejöhét, de egyedül.« Az angol dámák elszaladtak.

A dicsőség napjai azonban meg voltak számlálva. 1836 január 8-án este érte jöttek, hogy átszállítsák a Bicêtre-fogházba. Tudta, mit jelent ez: másnapra tűzték ki a kivégzést.

Allard, a rendőrfőnök, elkísérte. De mert sápadt volt az izgalomtól, Lacenaire vigasztalta: »Bátorság, rendőrfőnök úr! Előbb vagy utóbb, valamennyien elérkezünk oda. Tegyen úgy, mint én, fogja fel derűsen a dolgot.«

Avrilt is átszállították. Ezzel időközben az történt, hogy *megettért*, amikor a földi élet kapuja becsapódóban volt előtte. Imádkozott, misét hallgatott s gyóntatójának kijelentette, hogy megbánta,

¹ *Toi qui comprends si bien les devoirs d'une mère,
Et qu'on me peint comme un être charmant,
Que ne fus-je, hélas, ton enfant!
Que ne snis-je plutôt celui qui Ven fait faire!*

amit tett. Sőt levelet írt a bíróság elnökének: »Azt hiszem, az esküdt urak nyugodtabban fognak aludni, ha beismerem, hogy csakugyan bűnös vagyok s ők helyesen ítélték.« Lacenairenak is megbocsátott. Belátta, hogy áruló volt s rászolgált a bosszúra.

Lacenaire maradt, aki volt. A lelkész fáradozását a saját külön cinikus logikájával háritotta el: »Hogy az embert feloldozhassák, előbb meg kell a bűneit bánnia. Én pedig nem bántam meg semmit. Ha életben hagynak, tovább gyilkolok.«

Pedig előttevaló nap vetette papírra utolsó költeményét; eszerint talán mégis megingott. Prózai fordításban így szól:

Isten, hozzád fordulok, hallgasd meg imámat,
 Villantsd lelkembe a hitnek egy sugarát.
 Mert pirulok, hogy csupán anyag vagyok,
 És mégis akaratlanul kételkedem . . .
 Bocsásd meg, ha teremtményedben
 Gőgös szemem nem ismerte fel kezedet.
 Isten. A Semmi. Lelkünk. A természet?
 Titok mind. De holnap megtudom.¹

¹ *Dieu que j'invoque, écoute ma prière,
 Darde en mon âme un rayon de ta foi.
 Car je rougis de n'être que matière,
 Et cependant, je doute malgré moi. . .
 Pardonne-moi si, dans ta créature,
 Mon oeil superbe a méconnu ta main.
 Dieu. Le néant. Notre âme. La nature?
 C'est un secret. Je le saurai demain.*

Másnap megtudta.

Hideg januári reggel volt. Lacenaire kávé, pálinkát kért és megosztotta Avrillal. Majd szivarra gyújtott. »Fogytán már az időnk, ne térjünk el régi szokásainktól.«

Avril sem akart cinizmus dolgában mögötte maradni. Mikor Lacenaire megjegyezte, hogy ma fagyos lesz a föld, vállat vont. »Kérd meg az urakat, hogy prémes bundában temessenek el.«

A vérpad tövében a két cimborá elbúcsúzott egymástól. Avril lépett fel elsőnek. Miközben a deszkalaphoz szíjazták, utoljára még lekiáltott Lacenairenak:

— Isten veled, öregem ... bátorság ... csak úgy, mint én ...

— Adieu, adieu — visszhangozta emez.

S bár arcának folytonos színeváltozása, tétova tekintete, rekedt hangja elárulta a halálfélelmet, ritka akarakterővel végig megjátszotta a szerepét.

Avril feje fölött már zuhanóban volt a kés s ekkor *felágaskodott, hogy jobban lásson* ... Még a hóhér is megbotránkozott és igyekezett őt elfordítani.

— Ugyan! Még azt hinnék, hogy félek!

Azután rákerült a sor ...

Irodalmi hagyatékát egy kétkötetes könyv tartalmazza, amely még abban az évben jelent meg. Az emlékiratok után 22 vers is következik. Köztük van egy dallamos *chanson*, ezt Paris népe széltében

énekelte s néhány hétig még felszínen tartotta a lenyakazott poéta emlékét.

A HALDOKLÓ HATTYÚ MÉG DALOL!

Én nem sajnállok semmi mást,
Csak pár napot éltem tavaszán,
S az édes, ifjú csókokat
Szép kedvesemnek ajakán . . .^L

¹ *Je ne regrette de la vie
Que quelques jours de mon printemps
Et quelques baisers d'une amié
Qui m'ont charmé jusqu'à vingt ans . . .*

A Lacenaire-irodalom legjobb könyvét *J. Lucas-Dubreton* írta meg: *Lacenaire ou le romantisme de l'assassinat.* (Paris, 1930.) A könyv végén bő bibliográfia található.

PEYTEL,
A LITERÁTUS KÖZJEGYZŐ.
1839.

Sébastien Peytel színikritikusként kezdte a pályáját a párisi lapoknál. Benfentes volt a legelőkelőbb írói és művészi körökben. Olyan barátokra tett szert, mint *Lamartine, Balzac, Gavarni*.

A cikkek honoráriumai inkább cseppentek, semmint csurrantak; egyéb jövedelem után kellett nézni. Közjegyzőséget szerzett Belley városkában. Meg is házasodott. Elvett egy Félicie Alcazar nevű, kreol származású hölgyet, aki csúnya volt ugyan, sőt kancsal is, de csinos hozománya a bájhiányt elkendőzte. Az esküvő egyik tanuja maga *Lamartine* volt.

Félév múlva — ekkor az asszony áldott állapotban volt — az 1838 november 1-re virradó éjjel Belley lakóit zűrzavaros lárma verte fel. Rendőrök, bírósági emberek, orvosok szaladgáltak az utcán.

»A közjegyző feleségét a lyoni országúton meggyilkolták.«

Peytel így mondta el az esetet:

Néhány nap előtt hivatalos ügyben el kellett utaznia Macon városába. Magával vitte a feleségét és Louis Rey nevű inasát is. Dolga végeztével hazafelé indultak. Fedeles hintón utaztak, a szolga a bakon ült és a lovat hajtotta. A közjegyző az ülés alatt *hét darab pénzeszacskót* rejtegetett; ezekben volt a behajtott pénz: 7500 frank értékű ezüstitallér. A szolgának *tudomása volt a pénzről*, mert útközben megszálltak Bourgban s itt segítette elrakni a zacskókat. Már erősen estére hajlott az idő, sötét volt, szél fújt, eső zuhogott. Egy meredekebb helyen a közjegyző rászólt a szolgára, hogy szálljon le és menjen gyalog a kocsi mellett, kímélni kell a lovat, ők maguk a hintó mélyébe húzódtak. Az asszony elaludt, feje a férjének balkarján pihent.

Egészen besötétedett, az országút egyre elhagyottabb lett. Egyszerre pár lépésnyiről *lövés dördült el*. Peytel felriadt, kimeredt a sötétbe. Második lövés: felvillanó fényénél egy férfialak körvonalai tűntek elő. Feleségét az orgyilkos lövései eltalálták és felsikoltott: »Férjem, a pisztolyaidat!« Peytel elő is kapta úti pisztolyát s a támadó irányába tüzelt vele. Majd felragadott a kocsiban heverő eszközök közül egy kalapácsot, kiugrott a kocsiból s íme: *a támadóban felismerte a tulajdon szolgáját!* A szolga elfutott, ő utána, a menekülőt utólérte, ez pisztolyt fogott rá, de ő gyorsabb volt s kalapácsával leütötte, mielőtt amaz lőhetett volna. Azután addig verte a fejét, amíg elnémult és mozdulatlanul terült el a földön.

Ekkor visszaroht a kocsihoz, de *felesége nem volt már benne*. Keresésére indult s megtalálta az országút mellett, a mezőn, elnyúlva az ázott, víztócsás fűvön. Nagy erőlködéssel felvonszolta az asszonyt az országút szélére s ott lefektette. Mint utóbb megállapították, *arccal a földnek*.

Ezután segítségért szaladt az első házhoz, amelynek ablakából világosság szűrődött ki. Thermet nevű kovácmester lakott benne a fiával. Ezek ketten emelték be Peytelnet a kocsiiba. De mikorra a városba értek, az orvosok már nem tudtak az asszonyon segíteni. Halott volt.

A szolgát megtalálták az országúton. Vége volt ennek is. Peytel agyonverte a kalapáccsal.

Az eset egyszerűnek, világosnak látszott. A szolga el akarta rabolni a 7500 frankot. Az lehetett a szándéka, hogy lelövi a házaspárt, elrejti a pénzt s a támadást útonállókra fogja. Olyan tekintélyes polgárra, mint a közjegyző, még csak gyanakodni sem mert senki.

Kivéve az ügyészséget, ezt a sötéten látó, akadékoskodó intézményt. Titokban érdeklődni kezdtek az országúti dráma személyeinek magánélete iránt.

S ekkor meglepő dolgok derültek ki.

A szolga obsitos katona volt, eddigi gazdái a legjobbat mondták róla. Viszont Peytelékről az az értesítés futott be, hogy nagyon rossz házasesletet éltek. A férfi a csúnya asszonyt a pénzéért vette el,

durván bánt vele, napirenden voltak köztük a civódások. Valahogyan mégis rábírta az asszonyt, hogy *csináljon végrendeletet s ebben férjét nevezze meg általános örökösül.*

Erre az ügyészség Peytellet tartóztatta.

A vizsgálat immár nyíltan és teljes lendülettel megindult.

Már a legelső két tanú, a kovácsmester és fia, súlyosan terhelő adatokkal erősítette meg a vádat. Elmondták, hogy Peytel csupán felesége *megsebesüléséről* beszélt nekik; ők állapították meg, hogy alkalmasint halott, mikor az arccal a föld felé fekvő testet fölemelték. Megmondták Peytelnek, de ez még csak nem is segített nekik, hanem a lovat tartotta a zablájánál fogva, ők már akkor is csodálkoztak rajta, milyen közömbösen, megrendülés nélkül fogadta a közjegyző a hírt — s még jobban megütköztek azon, hogy *az áldott állapotban levő, eszméletlen, sebesült asszonyt férje nem emelte be a hintóba, hanem a zuhogó esőben kinn hagyta a szabad ég alatt, arccal a földnek fektetve.*

Peytel körömszakadtáig tagadott. Ha akadna is valaki, — mondotta — aki a feleséggyilkosságot feltételezné róla, el lehetne-e hinni, hogy az anyával együtt megölje a tulajdon gyermekét? Vadállat volna az ilyen ember!

A tárgyaláson azonban szorosra fonódott a háló köréje. A kovácsmesterék vallomásán felül ezek az okok szóltak ellene:

Csak délelőtt 11 órakor indult el Máconból, délután 5 órakor érkezett Bourgba s esti 7 óráig töltötte ott az időt, csupán ekkor vágott neki a belleyi országútnak. Miért nem osztotta be úgy a dolgát, hogy még jókor érhessen Belleybe? Különösen, mikor ennyi pénzt vitt magával?

Miként képzelhető, hogy a szolga minden előkészület nélkül, egyszerre csak rászánja magát a rablógyilkosságra? Neki arra is gondolnia kellett volna, hogyha a merénylet nem sikerül, hogyan meneküljön? Ilyen előkészületekre semmi sem mutatott. De siker esetén is, hogyan vigye magával a hét nehéz zacskót? Merre vegye az útját? A határt útlevel nélkül nem léphette át, de egyéb igazoló írás sem volt nála.

A szolgának *két személlyel* kellett végeznie s mint a vádlott mondta, csak egy pisztolya volt. Ha ezt kilőtte, fegyvertelen marad s vállalnia kell a küzdelem kockázatát a jó erőben levő vádlottal. Erre aligha szánhatta rá magát.

Amint a vádlott vallotta, azt hitte a feleségéről, hogy csupán *elájult*. Miért hagyta az ájultnak hitt asszonyt szakadó esőben a sáros földön, mégpedig *arccal a földnek*? Miért nem igyekezett a kocsiba emelni? s később is, miért nem segített Thermetéknek, hogy a kocsiban helyezték el? A lovat a kovács fia is tarthatta volna!

Miként magyarázható meg, hogy a szolga nem az országút melletti erdőbe menekült, hanem a város

felé futott, magán az országúton, ahol bármikor szembejöhetett vele valaki?

Peytel vergődött ugyan a kérdések kereszt-tüzében s többnyire adós maradt a kielégítő magyarázattal, de a fejére olvasott adatok nem voltak teljes erejű bizonyítékok, csak *gyanúokok*. Ezek alapján még nem lehetett volna bűnösnek kimondani.

Azonban a tárgyalás végén az esküdtek elé tárult a *döntő bizonyíték*.

Felvonultak a szakértők.

A fegyverszakértők és az orvosok véleménye megegyezett. Peytelné fejét két lövés érte, mégpedig *közvetlen közelről*, olyannyira, hogy szempillája és szemöldöke is megpörkölődött. Teljességgel lehetetlen, hogy a sebeket kívülről, több lépésnyi távolságból küldött lövések okozhatták volna. Az sem lehetséges, — mondták az orvosok — hogy az asszony a lövések után még azt kiálthatta volna: »Férjem, a pisztolyaidat!« A lövések bármelyike azonnali halált okozott s az asszony még csak nem is sikolthatott, nemhogy beszélhetett volna.

Az országúti dráma lefolyásáról tehát ilyenformán lehetett visszamenőleg képet alkotni: Peytel a balkarjára támaszkodó, alvó asszonyt jobbjával kétszer fejbélte s a lövésektől meglepett, esetleg ijedtében menekülő szolgát a kalapáccsal hátulról leütötte. Azután a halott asszonyt kivonszolta a kocsiból és lefektette a földre, hogy azt a látszatot

keltse: menekülni akart, de a gyöngeségtől elvágódott. A gyilkosságot előre tervelte ki, alkalmasint már akkor, amikor a hivatalos útra a feleségét is magával vitte.

Természetesen a valóságos tényállás valamenynyí részletére sem akkor, sem azóta nem derült teljes világosság, mert Peytel kereken tagadott mindent.

Az esküdteknek ennyi is elég volt. A vádlottat kettős gyilkosságban bűnösnek mondták ki. *A bíróság halálra ítélte.*

Ekkor lépett közbe a hajdani irodalmi barát, *Balzac*. Megpróbálkozott vele, hogy a semmitőszéket meggyőzze a vádlott ártatlanságáról. A *Siècle* című napilap 1839 szeptember 27., 28. és 29-i számaiban közzétette híres védőiratát.

Jellemző a szabad francia szellemre, hogy lehessen egy bírói ítéletet napilapban, a nagy nyilvánosság előtt, a perben nem szereplő személynek apróra szétszedni, támadni és bírálni!

Az író összeállt *Gavarni*-val, a festővel; elutaztak a helyszínére és bejárták a lyoni országot. Számoltak vele, hogy ezalatt odahaza nem dolgozhatnak és ráfizetnek a kirándulásra. Pedig tekintélyes summákról volt szó. Egy állomáson Balzac így sürgette a postakocsist: »Gyorsan! gyorsan! minden óra ennek az úrnak ötven frankjába, nekem pedig száz frankomba kerül!«

A védőirat szerint ez volt a szemle eredménye:

»A helyszín a város szélének közvetlen közelében van. Itt vámőrök szoktak cirkálni s éjjel orvhalászok vetik ki hálóikat a folyóban. Képzeltető-e, hogy Peytel éppen ezt a legkevésbé alkalmas útrészt fogja kiválasztani a gyilkosságra?«

Valóban alkalmatlan volt-e a hely a merényletre? A vizsgálat adataiból nem derült ki. De ha Peytel nevét ezzel a szóval helyettesítjük: a *tettes*, — akkor az egész fejtegetés épp úgy szól a *szolga javára is*.

Ha tehát Peytel csakugyan rászánta volna magát a gyilkosságra, hol és hogyan kellett volna azt legcélszerűbben végrehajtania? Balzac ezzel az utólagos tanáccsal szolgál:

»Egy helyütt kis tó terül el közvetlenül az országút mellett. Itt kínálkozott a gyilkosságra a legegyszerűbb mód: behajtani a kocsit lovastól, asszonyostól, szolgástól a meredek partról a mély tóba! Soha, senki sem gyanakodhatott volna másra, mint véletlen szerencsétlenségre.«

Az író mindenestre behajtotta képzelete a képtelenségek feneketlen távába. A szolga kezében volt a gyeplő, hegynek fel ő vezette gyalog a lovat: tehát mi lett volna a módja, hogy Peytel a szellemes tervet szép simán végrehajtsa? Eltekintve attól, hogy aligha szándékozott volna lovát, kocsiját, sőt a pénzes zacskókat is a balzaci ötletnek feláldozni.

Más lélektani szabályokkal dolgozik az író a szobájában az íróasztala mellett, ahol kénye-kedve szerint fúrhat-faraghat az alakjain és a helyzeten — s mással a bíró, akit a tények kérlelhetetlen ereje köt. A védirat többi részében is a saját lélektani elképzelései ömlöttek a nagy regényíró tolla alól. A ragyogó mondatözön Peytel előéletét mosdatta tisztára. Egy érdekes érv is felütötte fejét az áradatból: a vádlott *szabószámlája*. Peytel tizenkét éve ugyanannál a Buisson nevű előkelő szabónál dolgoztatott, aki csak háromévenként szokott számlát küldeni, amikor a tartozás már megütötte az ezer tallért. Márpedig a szabó véleménye a fiatal emberek hitelének a *kritériuma*. (Balzac ezt a szót használja.) Akinek így hiteleznek, csakis rendes, megbízható polgár lehet. Vájjon az ilyen szeplőtlen múltú, rendezett viszonyok közt élő férfiről lehetséges volna feltételezni, hogy aljas anyagi okból gyilkosságra adja a fejét?

Itt ütközött ki a nagy lélekbúvár nagy tévedése, egyben ennek a bűnügynek érdekes tanulsága. A kriminalista megfordítja a tételt: *ha a tények a bűn elkövetését igazolják, akkor a szeplőtlen előéletet úgy kell felfogni, mint a lappangó bűnös hajlam takaróját.*

A végén a mesteri toll egy csúnya pocát ejtett. Ezt írta: »És mi történt volna, ha *Peytelné egymagában érkezik meg, két hulla között?* Ugyebár, reá esnék a gyanú, hogy ő okozta a férj és a szolga halálát

egy szörnyű párviadalban?» Értsd a célzást: az asszonynak *viszonya volt a szolgával* s az okozta az országúti drámát...

A semmitőszék bírái figyelmesen olvasták a művészi védíratot s a semmiségi panaszt elutasították.

Utolsó reményszikra: a királyi kegyelem.

Gavarni vállalta, hogy kihallgatásra jelentkezik a királynál, ő inkább ráért Balzacnál, mert — mint tudjuk — óránként csak ötven frank vesztesége volt. Lajos Fülöp fogadta is a művészt s utána, mint Abrantés hercegnő írja az emlékirataiban, negyvennyolc órán át, úgyszólván étlen-szomjan töprengett az ügyön. Végre úgy döntött, hogy nem avatkozik az igazságszolgáltatás menetébe.

Peytel feje 1839 október 28-án lehullott

Balzacot a kivégzés mélyen megrendítette és elkeserítette. »Ez az ember ártatlanul halt meg — írta Hanska grófnénak. — Két hónapi temérdek fáradozásom kárba veszett. Odaadó vállalkozásom örült pénzbe került: ötszáz dukátra rúgtak a kiadásaim és ugyanannyit tett az elvesztett keresetem. Hiszen végezzenek csak ki ezentúl ártatlan embereket! Én ugyan nem mozdulok.«

Hogy jobban megértsük a megrendült író méltatlankodását: abban az időben egy dukátnak 10—12 frank körül volt az értéke.

**DR. DODD,
AZ ANGLIKÁN HITSZÓNOK.
1777.**

William Dodd apja vidéki plébános volt. Az 1729-ben született fiút szintén a papi pályára szánta, taníttatta, a cambridge-i egyetemre küldte. A rendkívül tehetséges, éleseszű diák bő kortyokban itta az *Alma Mater* anyatejét s apránként a neve mögé írhatta a nekünk rejtélyes, de az angol életben jólismert jelentőségű betűket: B. A., M. A., LL. D.¹

A betűk néma beszédén felül az élőszó is hatalmasat lendített Dodd doktor pályáján: kivételes tehetségű *hitszónok* volt. London templom járó közönsége egyre jobban megismerte a nevét. Meghívták káplánnak az akkoriban alapított *Magdalen House*-ból, vagyis elesett lányok Magdolna-otthonába. A kápolnában tartott istentiszteleteken akárki résztvehetett s London előkelő hölgyei majd hogy

¹ B. A. = *Bachelor of Arts* (a latin *baccalaureus*-ból). M. A. — *Master of Arts*. Ez a kettő jelzi a bölcsészeti karon az első és második képzettségi fokot. LL. D. = *Doctor of Laws*, a jogi tudományok doktora. A »doctor« cím a legmagasabb és legtiszteltebb egyetemi tudományos rangot jelenti.

ki nem szorították magukat az elesett lányokat, annyira tolongtak, hogy meghallgassák a jóképű fiatal szónok igehirdetését a bűnbánat tisztító erejéről.

Dodd doktor meg is nősült. Szép, de szegény, viszont haszontalan asszonyt hozott a házához, egy londoni egyházfi leányát. Akkor sem járt volna rosszabbul, ha a Magdolna-otthon valamelyik lakóját emeli magához. Az asszony hűségén ugyan nem esett folt, de amint ezt annyiszor láthatni alacsony sorból magasabb társadalmi osztályba feljutott nőknél: az új környezetben kinyílt a szeme és egy *lady* igényeivel állt elő. Dodd maga is szerette az úri módot s olyan arányokban rendezkedett be, mintha már püspök lenne, nem egyszerű káplán. A hegyenvölgyön lakodalomhoz pénz kellett s Dodd a szószék után az íróasztalhoz telepedett, hogy megtoldja a jövedelmeit.

The Beauties of Shakespeare című könyvének szép sikere volt; majd teológiai könyveket írt és szónoklat-gyűjteményeket adott ki. Ezek jócskán hoztak pénzt a sok fazekat rotyogtató kápláni konyhára.

De még mindig nem eleget.

Az asszony úri házat, drága bútorokat, sújtásos személyzetet követelt s a saját fogatán akart parádézni az előkelő világ felvonulásain. A férj pedig gyenge volt és engedett; ahelyett, hogy bevont volna néhány vitorlát, amelyet már-már az adósok börtöne felől fújó szél dagasztott.

S ekkor végre megnyílt előtte a boldogulás kapuja, sőt mindakét szárnya egyszerre tárult fel. III. György király megtette udvari káplánnak és Lord Chesterfield rábízta fiának a nevelését. Fényes jövő délibábja tükröződött Dodd doktor felé.

Ismerjük a szerencse istenasszonyának igazságtalan szeszélyét is: az éhes embert nem szíveli, de a jóllakottat szereti még dagadtabbra tömni. Most, hogy Doddnak kezdett jól menni a sora, hozzá szegődött s a maga részéről is perdített egyet a szerencséje kerekén. *Kihúzták a lutriszámaid és kerek ezer fontot nyert.* A hatalmas lottónyereségből még jobban berendezkedett, vidéken házat vett, Londonban magán-kápolnát építtetett. Ugyanakkor lord Chesterfield meghalt, dús örökébe fia lépett s az legott megtette volt nevelőjét házi káplánjának.

A szerencse még egyik utazása alkalmával is mellette örködött. Egy útonálló támadta meg az országúton, rá is lőtt, de a golyója nem talált. A zsvány elnyargalt, később megfogták, elítélték, felakasztották. Dodd ekkor heves szónoklattal támadt a halálbüntetés ellen s a beszédet nyomtatásban is kiadta. Azt fejtegette, hogy a halálbüntetés nem fér össze a joggal, észszerűséggel és vallással. (*The Frequency of Capital Punishments inconsistent with Justice, Sound Policy and Religion.*)

És ekkor követte el életének legnagyobb ostobaságát. Akkorát, aminőnek hallatára nem egy *M. A.*

Dr Dodd

*Bitófa és szekér, amelyet az elítélt alól elrántana ki
Alul az ítélet súlyosítása: az elítéltet „kiszánkáztatják”
a kivégzés színhelyére*

vagy *LL. D.*, hanem bármely, aznap beiratkozó cambridge-i diák is kiejtette volna kezéből ámulatában a törvénykönyvet vagy a cricketlabdát.

Egy dúsan jövedelmező londoni egyházközség plébánosát kinevezték püspöknek. A megüresedett javadalomért nagy kilincselés ment végbe a lordkancellárnál, mert tőle függött, ki kapja meg. Dodd nagyot gondolt: ő majd kerülő úton férkőzik a lordkancellárhoz és asszonyi kéz segítségével üti ki a versenytársait.

Névtelen levelet írt lady Apsley-nek, a lordkancellár feleségének. Ebben *háromezer font közvetítési díjat ajánlott fel*, ha a lady keresztülviszi, hogy a plébániát az a bizonyos személy kapja meg, akit a levél írója ajánlatának elfogadása esetén meg fog nevezni.

Háromezer font ma is takaros összeg, hát még akkor. Doddnak szent meggyőződése volt, hogy a lady kapva-kap a gavalléros ajánlaton. Azonban a doktort ezúttal megcsalták az asszonyi lélek körül a Magdolna-otthonban szerzett tapasztalatai. Lady Apsley ahogy megkapta a levelet, szaladt vele a férjéhez. A lordkancellár határtalanul felháborodott. A nyomozás szálait maga a levélíró adta kézbe; könnyű és rövid volt az út az udvari káplán házáig.

A botrány kitört.

A király azonnal töröltette Doddot a királyi káplánok sorából. Közvélemény, sajtó ellene támadt, még a színpadon is kifigurázták. Foote, a híres

színész, a Haymarket-színházban egy bohózat hő-sévé tette meg. A népszerűség szép szivárványa szertefoszlott. Egyelőre el kellett tűnnie a régi diadalok színteréről. Franciaországba ment, ott egy darabig lézengett; majd, amikor úgy gondolta, hogy a vizek már lefolytak, visszatért Londonba. Eladta a kápolnáját s az árából élt, szokása szerint jól.

Mikor ez a pénz is fogytán volt, másfelé kellett széjjelézni. S a jogtudományok doktora még a névtelen levélnél is nagyobb örültséget követett el. Elment egy bankárhoz és átnyújtott leszámítolás végett egy kötelezvényt, amelyben lord Chesterfield elismerte, hogy *4200 fonttal tartozik Dodd doktornak*. A bankár tudta, hogy Dodd a lord nevelője volt, tehát rendben levőnek látta az ügyet és kifizette a pénzt. Azután szokása szerint átadta az okiratot az ügyvédjének. Ez nehézkesebb volt, mint az ügyfele, valahogyan nem tetszett neki a dolog s közvetlenül az aláírotól kért felvilágosítást. Lord Chesterfield kereken kijelentette, hogy az *aláírás hamis*.

Dodd doktort letartóztatták. Rendkívül ügyetlenül védekezett. Azt mondta, hogy neki voltképpen csak 300 fontra volt sürgősen szüksége, mert a hitelezői szorongatták és ennyit követeltek rajta. Bízott benne, hogy ilyen csekély összeg miatt a lord nem fogja az egykori nevelőjét cserbenhagyni.

— De miért állította ki a kötelezvényt 4200 fontról?

— Mert valószínűtlennek látszott, hogy ez a gazdag főúr potom 300 fontról kötelezvényt adjon. Fel kellett emelni az összeget tetszetős nagyságúra.

Maga is érezte, hogy erre a mentségre alighanem csak legyinteni fognak, tehát ijedtében rögtön megtérítette a bankár kárát. A még meglévő pénzt visszafizette, a hiányzó 400 font biztosítására pedig lekötötte a bútorait.

Miért volt a szerencsétlen úgy megijedve? Mert tudta, hogy okirathamisításért *akasztófa jár*.

Az angol kereskedő-nemzet. A kereskedelem alapja a hitel. A hitelélet zavartalanságát mindenképpen biztosítani kellett, tehát a hamisítókkal a törvény kíméletlenül bánt el.

Az 1572-ben Erzsébet királynő uralkodása alatt hozott törvény elrendelte, hogy a hamisítót *vásár alkalmával, nyílt piacon állítsák pellengérré, vágják le mindakét fülét, hasítsák fel az orrát, bélyegezzék meg tüzes vassal, kobozzák el minden vagyonát és zárják élete fogytáig börtönbe*.

Később az erkölcsök annyiban szelídültek, hogy a véres csonkításokat elengedték, ezek ellenében azonban az életfogytiglani börtön helyébe *halálbüntetést* iktattak.

Dodd ügye teljesen tiszta volt. A hamisítás megtörtént; a törvény világosan beszélt. A tárgyalás befejezte után az esküdtek alig néhány percig tanácskoztak és kihirdették a verdiktet: *bűnös, de*

kegyelemre ajánlható. A bíró ítélete nyomban elhangzott: *halál.*

Tehát élete a király kegyelmétől függött. Erre volt remény, mert hiszen a kár teljesen megtérült s a halálbüntetést helyettesítő börtön amúgy is a papi rendű ember erkölcsi halálát jelentené.

A kegyelmi kérvény ügyét maga *Sámuel Johnson* vette a kezébe, a nagy *lexikograph*, az angol irodalmi életnek úgyszólván diktátora. Megszánta az összezúzott, nyomorult embert s a Cityben aláírásokat gyűjtött a kegyelmi kérvényre. A közvélemény sajtáságos módon megfordult és Dodd mellé szegődött. Megbotránkoztak lord Chesterfield kíméletlen magatartásán, aki meg sem kísérelte, hogy megtévedt hajdani nevelőjét kihúzza a bajból, hanem ridegen átengedte a rá váró szörnyű sorsnak. *23.000 aláírás* gyűlt egybe a Cityben; ezeket Johnson doktor felterjesztette a királyhoz, ő maga is kegyelmet kérő levelekkel ostromolta a királynét, a lord-kancellárt, a lord-főbíró.

Az ügy a titkos tanács elé került, itt azonban az öreg lord Mansfield, a tanács legtekintélyesebb tagja, ellene szólt és elgáncsolta. A hamisítások egyre jobban kezdenek lábrakapni, — mondta — elrettentő példa szükséges. S mit szólna a nép, ha az apróbb gonosztevőket felkötnék, az ilyen előkelő bűnösnek pedig kegyelmet adnának?

A király hajlott az intő szóra és a kegyelmet megtagadta.

Doddnak meg kellett halnia.

Vájjon eszébe jutott-e a különös sugallatú perc, amikor azért vette kezébe a tollat, hogy a halál-büntetés ellen szálljon síkra?

Kivitték Tyburn-be, ahová emberemlékezet óta nem csődült akkora tömeg akasztást látni, mint ezúttal. Angol szokás szerint a bírósági ülészakok végeztével együttesen hajtották végre a büntetést mindazokon, akiknek az ítélete halálra szólt. Doddnak csak egyetlen társa akadt, szomorú fiatalember, aki azzal szolgált rá az ítéletére, hogy *öngyilkosságot akart elkövetni*. A kísérlet nem sikerült, de törvényt kellett miatta állnia s a betűhöz ragaszkodó bíró a kezére járt, hogy most már teljes sikerrel hagy-hassa itt a megunt életet.¹

A fiatalembert csak az édesapja kísérte a vesztő-helyre, míg Doddot lelkésztársai és barátai vették körül. A baráti kíséretnek egy különös oka volt. Dodd rettenetesen félt a haláltól, teljesen össze-roppant s már csak egy halvány reménysugár segí-tette, hogy egyáltalán állni bírjon a lábán. A remény-ség nem azzal biztatta, hogy megmenekül a ha-láltól, hanem hogy *a halál után még visszatérhet az életbe*.

¹ Az angol jog az öngyilkosságot úgy fogta fel, mintha az illető gyilkosságot követett volna el a saját személyén. Ha sikerült, persze nem lehetett bíró elé állítani, de ha a »tettes« életben maradt, *gyilkosság kísérlete* miatt vonták felelősségre. Ennek büntetési tétele *halál* volt.

Addig könyörgött barátainak, amíg azok rászánták magukat egy istenkísértő vállalkozásra. A páratlan kísérletnek híre ment Európa-szerte, Magyarországra is eljutott. A *Mindenes Gyűjtemény* 1790. évi 263. száma így emlékezik meg róla:

»Minthogy az ő számos barátai a királytól néki kegyelmet nem nyerhettek, arra határozták magukat, hogy mihelyt az akasztófáról levéttetik, minden mesterségüket megvessék, hogy ötöt az életre visszahozhassák. Mihelyt tehát Dodd az akasztófán a kiszabott időt kiállta, barátai a nekik átadott testet gyászos kocsiba tévén, egy házhoz vitték, hol egy doctor és kirurgus készen várta azt. Ezek minden mesterségüket megvetették, hogy a testet megeleveníthessék, de már semmi lélek nem találtatott benne. Barátjainak ezen szándékjukat tudta maga is előre Dodd, azért is arra kérte az embert, aki felakasztotta, hogy meg ne engedje, hogy valaki őt lábánál húzza. Tudniillik szokásban van Angliában, hogy a felakasztott embernek legjobb barátjai és atyafiai az ő lábait megragadják s erősen húzzák, hogy annál hamarább meghalhasson és az ő kínjai rövidíttessenek.«

Így zuhant William Dodd magasbatörő pályájáról a szégyenletes halálba. A szó teljes értelmében zuhant, amikor a szekér kiszaladt alóla.¹

¹ Angliában az volt az akasztás egyik módja, hogy az elítéltet egy saroglya nélküli szekérré állították s a bitófa alá hajtottak vele. A hurkot nyakába vetették, a lovat megcsapkodták s a szekér kiszaladt alóla.

Ami a kísérteties ötletet illeti, egyáltalán volt-e valami alapja? Csakugyan megtörtént-e, hogy a bitóra függesztett ember utólag életre tért?

Megtörtént, nem is egyszer. A legtöbb példa Angliából való, mert egyéb csúcsteljesítmények mellett az akasztási rekordot is Anglia biztosította magának. VIII. Henrik király 37 évig tartó uralkodása alatt 72.000 embert kötöttek fel, naggyobbára csavargót, koldust, kistolvajt. Szép eredmény, átlagosan valami öt akasztás esett napjára.

A csodálatos életrekeléseket szélteben tárgyalták. Újságok megírták, röpiratok terjesztették a történetüket, Dodd okvetlenül hallott róluk, ezért kapdosott az utolsó reményfoszlány után.

Különös, hogy a legtöbb adat *nőkről* szól. Híres eset volt az *Anne Green* nevű leányé. Ezt a szegény szolgálót egy állítólagos gyermekölés miatt ítélte halálra 1650-ben az oxfordi bíróság. Neki is megtették jóakarói a gyöngéd szívességet, hogy bekapaszkodtak a lábába s úgy húzták lefelé; sőt egy előzékeny katona puskatussal is mellbe vagdosta, hogy siettesse a végét. Azután teste az anatómiai terembe került. Itt azonban az orvosok meglepve vették észre, hogy az életnek utolsó szikrája még nem aludt ki benne. Hozzáfogtak az élesztéséhez és *tizennégy órai* próbálkozás után a lány magához tért és megszólalt. Kérdezték, mit érzett az utolsó pillanatokban, de semmire sem emlékezett. Csak annyit tudott mondani, hogy most mintha

mély álomból ébredt volna fel. Megkegyelmeztek neki, utóbb férjhez is ment és három gyereke lett.¹

Ugyancsak az oxfordi bíróság küldött bitóra egy másik cselédleányt 1658-ban. Ez is magához tért utóbb, de a kegyelmet — nem tudni, mi okból — megtagadták tőle s másnap mégis csak végrehajtották az ítéletet, most már teljes eredménnyel.

1724 szeptember 2-án Edinburgh-ban hóhér kezére került egy *Margaret Dickson* nevű asszony. Különváltan élt a férjétől s egy halott gyermeket szült, anélkül, hogy a terhességet a hatóságnál bejelentette volna. A mulasztás folytán elesett attól a jogától, hogy a halvaszületést bizonyíthassa s gyermekölés miatt halálra ítélték. Miután a bakó elvégezte munkáját, a testet átadták a rokonoknak. Ezek koporsóba tették, szekérre rakták s elindultak vele haza, a szomszéd faluba, hogy ott tisztességgel eltakarítsák. Az országúton egy sebésznek az emberei lesbeálltak, hogy a testet tudományos vizsgálatra megkaparinthassák. Rátámadtak a kocsira, hirtelen megállították, a nagyot zökkent, de a merénylet nem sikerült: az atyafiak a kocsival elvágattak. Odahaza ámultan tapasztalták, hogy a kiterített testben még élet rejtőzik. Az asszony minden orvosi segítség nélkül magához tért. A csoda úgy meghatotta az urát, hogy miután kegyel-

¹ Az eset részleteiről egy ma már igen ritka röpirat adott hírt: *News from the dead, or a true and exact narration of the miraculous deliverance of Anne Green, who being executed at Oxford december 14, 1650, afterwards revived, and is now perfectly recovered.* (Oxford, 1651.)

met kapott, visszavette. Még sok esztendeig árulgatott sőt és egyebet Edinburgh utcáin és egy sereg, immár élő gyermeket hozott a világra. (A zökkenő kocsira még visszatérek.)

A corki hóhér 1767-ben egy útonállót akasztott fel. Ez előre megegyezett a cimboráival, hogy mihelyt levették a bitóról, rögtön fogjanak hozzá az élesztéséhez. Hat órai munka után csakugyan életre tért. Sőt tetejébe elkövette azt az arcátlan-ságot, hogy még aznap este *színházba ment*. Tíz év múlva, amikor Doddra került a sor, a corki esetnek még friss volt az emléke.

A végzetes utolsó pillanat élményeiről pontos felvilágosítást adott egy 1705-ben felakasztott londoni betörő, aki annakutána *Half-hanged* (félíg-felkötött) *Smith* becenéven folytatta második életét. Valami törvényes rendelkezést betűszerint értelmezhettek s így esett, hogy a kivégzést pontosan karácsony estéjére tűzték ki. A felsőbb hatóság ráeszmélt, hogy a nézőközönséget nem szükséges éppenséggel karácsony estéjén egy akasztás szemléletével kegyeletes hangulatba ringatni, s küldöncöt futtatott Tyburn-be a kegyelmi levéllel. De már akkor az elítélt tizenöt perce lógott. Leszedték a bitóról, eret vágtak rajta s csodák csodája: az erélyes orvosi kezelés ellenére magához tért. Azután beszámolt az utolsó pillanatok tapasztalatairól. Nyakában nagy fájdalmat érzett, a lélekzetét mintha valami erőszakosan fölfelé nyomta volna s a szeméből mintha

nagy láng lövelt volna ki. Majd minden fájdalma hirtelen megszűnt és teljes sötétség borult rá. Feltámadása után azonban a fájdalmai is feléledtek s akkora kínok rohanták meg, hogy első értelmes gondolata ez volt: bár akasztanák fel azokat, akik feltámasztották.

Ez a Smith egyébiránt érdekes adattal cáfolt rá a halálbüntetés elrettentő hatásáról szóló elméletre. *Még kétszer* állították bíróság elé, megint csak betörések miatt, holott illett volna a saját kivégzéséből okulnia. Mindakétszer szerencsét hozott neki az akasztott ember kötele: a bíróság kénytelen volt perjogi okokból fölmenteni. Végül is ágyban halt meg, becsületes embert megillető halállal.

Utolsó angol példám: egy *William Duell* nevű fiatalember. *Tizenhét éves* volt, amikor halálra ítélték rablás miatt.¹

¹ A modern büntetőtörvénykönyvek ezt a barbár ítélkezést már nem engedik meg. Magyarországon a korhatár húsz év; ezen alul nem lehet halálbüntetést kiszabni. De a régi Angliában nyugodt lélekkel végeztek ki akár serdületlen gyermekeket is. Ha a törvény a cselekményre halálbüntetést állapított meg, az életkor nem számított. Néhány kirívóbb eset:

1794. Elizabeth. Marsh, 15 éves, megölte a nagyapját. (Dorchester.)

1808. Michael Hamard és a nővére. Az egyik 7, a másik 11 éves. Nem részletezett főbenjáró bűncselekmény. (Lynn.)

1831. 9 éves fiú, gyújtogatás. (Chelmsford.)

Ezeket a szokásos módon, a nagy nyilvánosság előtt felakasztották.

1833. 9 éves fiú, betörés. (Maidstone.) Halálra ítélték, de a nép annyira felháborodott, hogy az ítéletet nem merték végrehajtani.

1740 november 24-én reggel vitték ki Tyburnbe öt társával egyetemben. Az ítélet végrehajtása után 22 percig függött a bitófán. Ekkor jelentkezett a sebészek céhének kiküldöttje s átvette a testet az anatómiai tanulmányozás céljára. Mikor hozzá akartak fogni a munkájukhoz, a fiú melléből hörgés tört elő. Eret vágtak rajta, élesztették s csakhamar magához tért.

Az esetnek gyorsan híre terjedt s délután már óriási tömeg állta körül a sebészek székházát. Közben elszalajtottak a sheriffért s ez megjelent az embereivel, hogy a szabálytalan fiút átvegye és újra szabályszerűen felakasztassa. De a tömegnek más volt a nézete és azzal biztatta a sheriffet, hogy ha nem hordja el magát, őt a saját személyében fogják felakasztani.

A sheriff hát félrevonult és várt. Éjfél tájban a tömeg megunt az álldogálást és eloszlott. A sheriff most már visszavette az eleven hullát a sebészektől és átszállította a közeli Newgate-fogházba. Ott forró levest kortyoltattak vele, mire egy nagyot nyújtózott és megszólalt. *Enni kért.* Adtak neki.

Az ügyről jelentést tettek a királynak s amíg az döntött a kegyelem ügyében, a sheriff pihentette az akasztás ismétlése iránti szándékát. Közben az orvosok erősen törték a fejüket a talányos eset megfejtésén, végre oda lyukadtak ki, hogy »a fiúnak a kivégzés előtti napokban magas láza volt, minél fogva a vére forróbban és sebesebben keringett és

a fulladás nem bírta a vérkeringést egyhamar megállítani«.

A. tudomány csalhatatlan.

A király kegyelme kiragadta a zsákmányt a sheriff karmaiból. Sokat nem nyert a fiú a második életével, mert a halálbüntetést örökös deportálásra változtatták át.¹

Semmiképpen sem szeretném, ha elmaradnánk idegen országok eredményeitől, tehát kiegészítem egy hazai esettel a külföldi adattárat.

Takács János rablógyilkost a győri törvényszék halálra ítélte s 1880 április 14-én a fogház udvarán a kivégzés megtörtént. Nyolc perc múlva az ügyész utasítására a törvényszéki orvos megvizsgálta a kivégzett embert és megállapította, hogy a halál bekövetkezett. Az ügyész még három percig várt, ekkor újabb ellenőrzést rendelt el s a válasz ismét az volt: a halál beállt.

Takács Jánost rátették a tetemszállító kocsira és megindultak vele az orvostani intézet felé. Oda-künn akkora kíváncsi néptömeg állta el az útjukat, hogy a kocsis menekülni akart előle és a lovak közé csapott. Az irgalmatlan rossz kövezeten a kocsis úgy rázódott és dobálózott ide-oda, hogy az egyik kísérő orvos tréfásan odaszólt a társának: »Csuda lesz, ha ez föl nem ébred ilyen életmentő kísérlet után«.

¹ Több föléledési esetről számol még be *Chambers: The Book of Days*. (London, 1863. I. 824.)

A tréfából valóság lett.

A boncteremben a fizika tanára várakozott a villanygépével. Azt akarta kideríteni, hogy a testbe még a kihűlés előtt vezetett villanyáram milyen izommozgásokat hoz létre. De alig hogy érintette a szívgyödör tájékát: észrevették, hogy a szív, bár igen gyengén, de működik!

Az orvos ilyenkor nem tehet egyebet: neki lát az élesztésnek. Eredmény: *Takács János magához tért.*

Ügyészségnél, minisztériumban nagy lett a riadalom. Mit csináljanak a renitens fickóval? Megint akasztófára küldjék? Ekkora embertelenség hírére felzúdult volna az ország. Viszont a törvény alapján kegyelemre sem lehetett fölterjeszteni, merthiszen a Kúria kegyelmi tanácsa, majd a minisztérium is eldöntötte már, hogy Takács, mint javíthatatlan gonosztevő, kegyelmet nem érdemel. Arról semmiféle paragrafus sem szólt, hogy mennyiben kaphat kegyelmet, akit rosszul akasztottak fel.

Már-már afféle jogvitára volt kilátás, aminő a középkori jogászok közt a bibliai Lázár körül kerekedett, hogy t. i. ha feltámadása után új, a régitől eltérő végrendeletet csinált volna, melyik lett volna érvényes: az új vagy a régi? (Ugyanis tökéletesen meghalván, a régi végrendelet már életbe lépett s a végrendeleti örökös nem károsodhatott azáltal, hogy Lázár a magánjog szabályait megsértve föltámadt. A vita a bolognai egyetemen dőlt el:

Lázárnak joga volt, hogy új végrendeletet csináljon.)

Szerencsére még a másnapi hivatalos órák előtt a gondok eloszlottak. Takács János meggondolta magát. 22 óráig még elmélkedhetett, hogy ezen a világon van-e vagy a másikon? de azután reggel 7 órakor szívszélhűdés érte és a másik mellett döntött.¹

¹ A győri eset részletes leírása a *Függetlenség* c. napilap 1880 június 16-i számában olvasható. A föléledésről orvosi szempontból ír az illető törvényszéki orvos a *Vasárnapi Újság* 1880. évfolyamában a 274. oldalon. Az Országos Közegészségi Tanács véleményét az *Orvosi Hetilap* ismerteti 1880 június 20-i számában. Eszerint már a *rázatás maga* is gyenge életjeleket idézett elő s ehhez járult a galvánfolyam alkalmazása.

KETTŐS HÁZASSÁG

KINGSTON HERCEGNÉ A LORDOK HÁZA ELŐTT.

1776.

Elizabeth Chudleigh-ről szemléltető képet festett *Horace Walpole*, Anglia legtermékenyebb levélírója.

II. György király udvarában sok szép nő ragyogtatta a bájait s így Miss Chudleigh csupán a szépsége révén nem igen tűnt volna ki közülük. Inkább a bájragyogtatásban múlta felül valamennyit. A velencei követ jelmezbálján Iphigéniának öltözött, már amennyiben öltözetnek volt nevezhető egy tökéletesen átlátszó fátyol s egy virágokból font, dereka köré övezett füzér, amely mintha csupán azt lett volna hivatva jelképezni, hogy az ifjú hölgy ismeri Eva esetét a fügefalevéllal.

A báli közönség az érdekes jelmezt különbözőképpen fogta fel. Walpole úgy vélekedett, hogy inkább Andromedához lett volna illő, akit tudvalevően jelmeztelenül tettek ki a tengeri szörny étvágyának.

Egy udvari dáma viszont megfelelőnek tartotta a fátyolköntöst, mert — mondta — rajta

keresztül az áldozó pap Iphigeniának még a beleit is megláthatná.

A walesi hercegné, akinek Miss Chudleigh udvarhölgye volt, annyira megbotránkozott, hogy hirtelenében egy sált kanyarított a csípőig fedetlen vállakra.

Ellenben apósa, az öreg György király, egy szép aranyórával ajándékozta meg az átlátszó leányt s ezzel rőtta le háláját a szemének nyújtott gyönyörűségekért.

Vakmerő különcködéseit egyébként megbocsátták a kalandos természetű leánynak, mert eszes volt és szellemes; csöpp nyelve pedig hegyes és fürgé, mint a vívótőr.

Elszegényedett úri családból származott. Előkelő atyafisága úgy lendített a sorsán, hogy beszerezte a walesi hercegnéhez udvarhölgynek.

Tizennyolc éves korában történt életének első nagy kalandja.

A nyarat unokafivérének, *John Merril*-nek lanistoni kastélyában töltötte. Ott volt még nagynénje, *Harmer*-né asszony is; ennek fontos szerepe volt a kalandban. Elizabeth itt megismerkedett egy *Augustus Heruey* nevű, vele alig egyidős tengerészhadnaggyal. Ez *Bristol* earl-jének volt az ifjabbik fia, tehát az angol elsőszülöttségi rend értelmében semmi kilátása sem volt az apai címre és vagyonra, amelyet az idősebbik fivér volt örökölendő. Tiszti fizetéséből és a hazulról kapott segélypénzből kellett megélnie.

A fiatal Hervey nagy gyorsasággal beleszeretett Elizabethbe. Hanmernének megtetszett a fiú és iparkodott a hűgával összeboronálni.

Nem egészen érthető, miért ragaszkodott anynyira hozzá, holott Elizabethnek remek házasságra volt kilátása: Hamilton herceg udvarolt neki s már szerelmes levelek írogatásáig jutottak. Elég az hozzá, a Hervey-párti nagynéni kedveltje érdekében a rossz regényekből ismert fogáshoz folyamodott: elsikkasztotta Hamilton leveleit. A büszke leány nem sejtette a hallgatás okát és halálosan megsértődött. Tizennyolc éveseknél hamar oldódnak meg a lelki válságok: a halálos sérelem halálos szerelemmé billent át Augustus Hervey javára.

Mrs Hannler hadműveletei tehát szépen haladtak előre. Azonban az anyagi kérdések drótsövényén megakadtak. A fiatalember hadnagyi fizetése arra sem volt elég, hogy ő maga megéljen belőle; az apai segély pedig a levegőben lógott. Az öreg lord semmiesetre sem egyezett volna az előnytelen házasságba, — ha pedig hozzájárulása nélkül veszi el a fiú a szegény lányt, számíthatott arra a szülői üzenetre, hogy tessék csak a zsoldjából eltartani a feleségét.

A másik oldalról is nehézségek sandítottak a fiatalokra. Elizabeth, mint férjes asszony, nem lehet többé a hercegné udvarhölgye s elesik az onnan kapott javadalmaktól.

A nagynéni tehát úgy döntött: a fiatalok házasodjanak össze, de *titokban*. Elizabeth őrizze

meg címzetes lányságát s maradjon meg udvarhölgynek, — Augustus pedig a mézeshetek után menjen vissza a hajójára. Titokban azután is találkozhatnak, de egyelőre a házasságot még csak sejteni sem szabad senkinek.

Ez az »egyelőre« az egész vállalkozás határtalan könnyelműségét jellemezte. Mi lesz azután? Örökké nem lehet titkos házaseletet folytatni két tengeri út között. S a házasságokból többnyire gyermekek is szoktak születni. Mi lesz azokkal? Könnyű összefércelni egy gyorsházasságot, de lesz-e tartása a laza szövedéknek? A hebehurgia társaság nem törődött vele. »Egyelőre« csak essenek túl a titkos házasság romantikáján.

Hát romantikusnak csakugyan az volt.

Merril kastélya mögött nagy park terült el, ennek a végében volt a kápolna. Istentisztelet ritkán tartottak benne, mert a lanistoni egyházközségnek alig néhány tagja volt s ezek a szomszéd községbe jártak ígét hallgatni.

A szereposztás ez volt:

Éjjel tizenegy órakor a fiatalok a parkba mennek andalogni. Merrill, Hanmerné s bizonyos Moun-tenay uraság, a család barátja, szintén levegőre fog szomjazni s kimegy a parkba. Valamennyien találkoznak a kápolna előtt, ahová már odakérették *Amis* tiszteletest, a szomszéd egyházközség plébánosát.

A regényes társaság bevonult a kápolnába. A két férfitanú gyertyával világított, a tiszteletes

elvégezte a szertartást. Azután pap, új pár és násznép elszéledt a park sötétjében, mert ügyelni kellett, nehogy a cselédség nesztét vegye az éjjeli kalandnak. Feltűnés nélkül vissza is lopakodtak a kastélyba. De ami csodáltnivaló volt: *hat szemfüles szobalány volt a házban* és egyikük sem vette észre, hogy az ifjú tengerész ezen és néhány következő éjszakán fölszedegette a horgonyait és Elizabeth kisasszony szobájában kötött ki.

A mézeshetek elrepültek, az ifjú férj elbúcsúzott, hajóra szállt és elvitorlázott Nyugat-Indiába. A fiatalasszony pedig visszavedlett hajadonná és folytatta palotahölgyi életét a walesi hercegné udvarában.

Hervey *két teljes esztendeig* volt oda. Akkor hajója hazaérkezett Doverba. Onnan ő Londonba osonhatott, törvényes pásztorórákra a titkos feleségével. Utána ismét tengeri út következett, majd megint Dover és londoni légyottok. De ekkor már a bolygó tengerész mintha nem is a délövi forró vizekről, hanem a sarki jéghegyek tájáról jött volna meg. A fogadtatás sem volt melegebb. A gyermekszerelem mindkettőjükből ellobogott, már csak a füstje köhögötte őket. Civakodás, összeveszés, jelek: szóval, a férj visszament a hajójára s ezen túl egyáltalán *feléje sem nézett többé a feleségének*.

Elizabeth sem törődött vele, ámbar a londoni találkák emléke még kísértett egy darabig. Titokban, valahol vidéken egy fiúgyermeknek adott életet.

Rövid élet volt. A csecsemő is titoktartónak bizonyult; néhány hónap mulya meghalt. Az anya hajadon lányként csillogott-ragyogott továbbra is az udvarban.

Tizenkét évet kell átugranunk.

Ekkor híre ment, hogy az öreg Lord Bristol halálán van. Már pedig, ha meghal, — miután előbb az idősebbik fiú is elhalálozott — Augustus Hervey, a szegény tengerésztiszt *Lord Bristollá lép elő* és nagy vagyonnak lesz az ura. A felesége pedig távozni fog ugyan az udvartól, mint Miss Chudleigh, de visszatér, mint *Countess of Bristol*.

Elizabethnek azonban még fékeznie kellett az örömét.

Hátha Bristol újdonsült earl-je azt találja mondani: ez a regényes történet valóban érdekes; mégis, mielőtt tovább haladnánk, *hol lehetne megtekinteni a házasság létrejöttét tanúsító anyakönyvi bejegyzést?*

Azt bizony sehol.

A házasságot megkötötték ugyan, *de nem vezették be semmiféle anyakönyvbe*. Az ok ismeretlen. A kis lanistoni egyházközségnek nem volt ugyan külön anyakönyve, de megkérhették volna Amis tiszteletest, hogy hozza magával a saját matrikuláját. Lehet, hogy a sietve keresztülhajszott szertartás után senki sem törődött a további formaságokkal. De az is lehet — s ez valószínűbb — hogy a rokono-
kat előrelátás vezette. Változás következhetik a szerelmek érzelmeiben és viszonyaiban; a lány elé egy

sokkal fényesebb új házasság csábulhat, — jó lesz hát eleve gondoskodni, hogy a régi kötés nyomai eltüntethetők legyenek.

Akárhogyan volt is, most már pótolni kellett a végzetes mulasztást.

Egy napon Amis tiszteletesnél egy úr és egy hölgy jelentkezett: John Merril és Elizabeth Chudleigh. Vagy Mrs. Hervey? Éppen erről volt szó. Megkérték a betegen fekvő papot, adna bizonylatot a házasságról. Hosszú tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy venni kell egy szabályszerű anyakönyvet s Amis tiszteletes sorjában bevezeti majd a lanistoni eseményeket, — vagyis mindössze a házasságot s ezt megelőzően Merrilné elhalálózását. Ugyanis az egész lanistoni plébániának nem volt több tagja, mint maga a Merril-család. Megvették hát a *regisztert* s a beteg pap bejegyezte a következőket:

1742 augusztus 2-án meghalt John Merril úr felesége, Susanna.

1744 augusztus 4-én házasságot kötöttek: a tiszteletreméltó (honourable) Augustus Hervey úr és Miss Elizabeth Chudleigh, néhai Thomas Chudleigh ezredes leánya. Eskető pap volt Thomas Amis.

Az anyakönyv ottmaradt Amis tiszteletesnél, illetve az özvegyénél, mert nemsokára meghalt. Ekkor Merril vette magához. Egy idő múlva megint szükség volt rá: Hanmernét temették. Új plébánosa volt már a parányi egyházközségnek, az új bejegyzés már az ő kezétől származott:

1764 december 10-én meghalt Anna Hanmer úrnő, néhai William Hanmer ezredes özvegye.

Majd maga Merrill is a lanistonei temetőbe került. Az ő halála volt a negyedik és utolsó bejegyzés a vándorló anyakönyvbe:

1767 február 7-én meghalt John Merrill, Esqu.

Ezután az új plébános a regisztert magánál tartotta.

Suhantak az évek.

Augustus Hervey-ből csakugyan Bristol earl-je lett. De a házassággal egyik fél sem állt a nyilvánosság elé. A férjnek nem volt semmi oka a megszólalásra, az asszonynak annál több a hallgatásra. *Hercegi korona lidércfénye libbent fel előtte.*

Anglia egyik legfényesebb nevű és leggazdagabb főura volt *Kingston* herceg, teljes parádés nevén: *Dorchester margrave-je, Kingston grófja, Newark viscountja és Pierre-point bárója*. Kingston-Perseus már évek óta védelmezte pajzsával Chudleigh-Andromedát a hitelezők feléje tárogó tengeri szörnyei ellen, vagyis kevésbé képletesen: bőkezű szeretője volt Elizabethnek. Az angol udvar erkölcsi nem voltak túlságosan szigorúak; a törvényessé jegecedni készülő viszony előtt mindenki szemet hunyt. A herceg csakugyan azon volt, hogy feleségül veszi Elizabethet, akinek annyi derűs esztendőt köszönhetett.

De előbb rendet kellett teremteni az első házasság körül. Ez volt Bristol véleménye is, aki

szintén szerette volna lerázni a szabadságát akadályozó bilincset. Barátságos üzenetváltás indult meg közte és a felesége közt, mi módon lehetne mindkettőjüket szabaddá tenni. A lord *válópert* indítványozott, de az asszony hallani sem akart róla. Az akkori angol jog szerint a válást csak a *parlament* mondhatta ki s az eljárás hihetetlenül körülményes és elrettentően drága volt. Válási okul pedig csakis a *nő részéről elkövetett házasságtörést* lehetett felhozni. De kit állítsanak *büntársként* a parlament elé? Kingston herceget nem lehetett az ügybe keverni. Ha meg másvalakit szemelnének ki, a herceg nyomban sutba dobna minden házassági szándékot, mert nem lenne hajlandó, hogy a más megbélyegzett szeretőjét a feleségévé emelje.

Elizabeth indítványát fogadták tehát el. Ne a parlamenthez folyamodjanak, hanem az *egyházi bírósághoz*. Bontási kereset helyett majd ő *megsemmisítési* pert fog indítani, s azt fogja kérni, mondja ki a bíróság a házasságot *eleve érvénytelennek*. A lord ne erőltesse meg magát a védekezéssel. Ha azután az egyházi bíróság érvényteleníti a régi házasságot, bátran köthet mindegyikük újat.

Így történt. Lord Bristol a megállapodás értelmében vitatta ugyan, hogy a házasság igenis érvényes, de lanyhán védekezett s mindössze néhány semmiről sem tudó tanút hallgattatott ki.

Az egyházi bíróság nyilván arra is tekintettel volt, hogy *kiskorúak* keltek össze szülői, illetve

gyámi beleegyezés nélkül, ennélfogva a regényes éjjeli házasságot *érvénytelennek mondta ki*.

A mai olvasó jogosan kérdezhetné: hát a házasságtörési pernél mennyivel volt kevésbé botrányos az egyházi bíróság előtt kitergetett szennyes? Akárhogyan forgatjuk és szépítjük is az esetet: ha törvényes házasság nem jött létre, úgy Elizabeth Chudleigh kisasszony, a walesi hercegné öfensége palotahölgye, titokban a szeretője volt Augustus Hervey tengerészhadnagynak.

Magyarázatul tudni kell, hogy Anglia előkelő körei a szerelmi botrányok szemléleténél kicsinyítő pápaszemet tettek fel, sőt egyáltalán meg sem látták, amit nem akartak észrevenni. A szokásos hagyománytisztelet alapján megbotránkozás nélkül vették tudomásul, hogy a házasságtörési pereket a nagy nyilvánosság előtt, arcpirító részletességgel tárgyalják, sőt, hogy élelmes kiadók a pereknek hallatlanul szemérmetlen anyagát kinyomaszák és a közönség kedvelt olvasmányaként terjesszék.¹

A botránypereknek egyik legépületesebb példájával Lady *Worseley* szórakoztatta az előkelő vilá-

¹ *Crim.-con.-Biography or celebrated Trials in the Ecclesiastical and Civil Courts for Adultery and other Crimes, from the Period of Henry VIII., to the Present Time.* (London, 1789.) A fűszeres olvasmány 12 kötetet tölt meg!

A *Crim.-con.* rövidítés jelentősége: *criminal conversation* vagyis bűnös érintkezés. Így szépíti az angol hivatalos nyelv a »házasságtörés« nyers kifejezését,

got. A perre az az erélyes lépése adott alkalmat, hogy megszökött egy katonatiszttel. A férj, Sir Richard Worseley, kártérítési pert akasztott a csábító nyakába. (Rendszerint ez a kereset előzte meg magát a válópert. A bíróság igen nagy összegre szokta becsülni a férj sérelmet.) Az asszony mindenáron ki akarta húzni kedvesét a bajból. Szokatlan ötlete támadt: még *harmincnégy* fiatal embert idéztetett be tanúnak. Azt kellett igazolniuk, hogy *ők is szeretői voltak a ladynek*, a szó legteljesebb értelmében. Úgy okoskodott, hogy akármilyen kövér kártérítéssel szándékozik is a bíró kiszappanozni a Sir Richárd férj becsületén esett foltot, igazság szerint annak csak a *harmincötöd része eshetnék a legutolsó kedvesére*. A nemleges erény bizonyítására hivatott tanúk közül huszonheten meg is jelentek, de valamennyiükre nem került a sor, mert a bíró hamarosan befejezte a tárgyalást. Ugyanis az egyik tanú azt vallotta, hogy ő tisztára Gyges-ként sodródott az ügybe, amennyiben Sir Richárd ösztönzésére felkúszott annak a hátára s a magas ablakon keresztül megleste a ladyt a fürdőszobájában. A továbbiakra a bíró a maga részéről nem volt kíváncsi. Az értékes felvilágosítás után kihirdette az ítéletet: elmarasztalta a csábítót *egy penny* kártérítésben Sir Richárd javára. Akinek egyébként, mint az angol parlament tagjának, épp aznap kellett volna egy fontos szavazáson résztvennie. Pártvezére, Lord North, bosszúsan mutatott Sir Richárd

üres székére: »Ha valamennyi *cuckold*-om (felszarvazott férj) cserbenhagy, ki marad a pártomban?«

Az egyházi bíróság ítélete után Kingston herceg Elizabethet feleségül vette.

Öt évig tobzódhatott az egykori árvalány mindabban a pompában és ragyogásban, ami a hercegi ranggal járt s amivel az öreg nábob elárasztotta. Akkor meghalt Kingston hercege. Gyermeke nem maradt, vagyonát unokaöccseire hagyta, mégis azzal a korlátozással, hogy az óriási vagyon *jövedelmei holtáig az özvegyet illessék.*

Az egykori Iphigenia ekkor már átlépte az ötvenes évhatár mesgyéjét s hárommannyi fátyolszövetre lett volna szüksége, mint annakidején, ha ugyan még érdekelték volna valakit a fátyolköntös átlátszó titkai. Szerelmi kalandok már nem igen kínálóztak, helyettük az elvirágzott asszony azzal kárpótolta magát, hogy saját mahagóni burkolatú yachtján hajókázott a kontinens körül s királyi és fejedelmi udvarokat látogatott meg. A dúsgazdagság fénykoszorújával övezett angol hercegi korona előtt mindenütt kitérültek az ajtók.

De azalatt odahaza Londonban már főzték számára a feketelevest. Az örökösök nem szándékoztak beletörődni, hogy a jövedelmek csak az Özvegy halála után támadjanak fel. Amíg odavolt, gyűjtötték az adatokat s amikor már annyi gyűlt egybe, hogy meghúzhatták a lélekharangot, a King's Bench

bíróságon feljelentést tettek »a magát Kingston hercegnének nevező Elizabeth Chudleigh« ellen.

A vád szörnyű volt: *bigámia*.

A bűnökre név- és rangvesztésen felül kegyetlen büntetés várt: *jobb kezére tüzes vassal bélyeget süttötek*.

A vádlók terve az volt, hogy ha az asszonyt kettős házasság miatt elítélték, utána megtámadják a végrendeletet is azon a címen, hogy a herceg a *törvényes* feleségének szánta a vagyon jövedelmét, nem pedig a *törvénytelennek*, aki eszerint csak ágyasa volt.

A vád azon alapult, hogy Elizabeth Chudleigh és Augustus Hervey házasságát igenis törvényesnek kell tekinteni. *Az egyházi bíróságot megtévesztették*; az előtte folytatott per nem volt egyéb méltatlan komédiánál s így ítéletét nem lehet figyelembe venni. Tehát amikor Hervey né másodszor is férjhez ment Kingston herceghez, kettős házasság bűntettét követte el.

A hercegnét Rómában érte a hír. Sietett Londonba s ott nyomban visszavágott. Kifogásolta a King's Bench illetékességét, ő jelenleg még Kingston hercegné, tehát csakis a főrendek törvényes bírósága Ítéltet fölötte: *a lordok háza*. Úgy látszik, itt enyhébb felfogásra számított, mint aminőt a polgári bírótól remélhetett.

Igazat adtak neki. Az ügyet a lordok háza elé utalták s ott 1776. április 15-én megkezdődött a

hetedhét országra szóló parádéval, körülcifrázott és hagyományos ceremóniákkal teletűzdelt tárgyalás. A Westminster Hall-t, a parlament hatalmas gót stílusú csarnokát erre az alkalomra kétoldalt és elől-hátul teleépítették tribünökkel, páholyokkal, egyéb emelvényvel. Legelsőbbben a belépti jegyes, előkelő hallgatóság tódult be; majd megjelent saját külön páholyában a királyné és a királyi család. Azután bevonultak illő ünnepélyességgel a lordok, kettős rendekben, a *precedence* (rangelsőbbiség) szabályai szerint sorakozva.¹ Majd elfoglalta helyét a tárgyalás többi szereplője: a vádat képviselő *Attorney-general* (a korona ügyésze) és helyettese, a *Solicitor-general*; továbbá szakértő jogtudósok, jegyzők, tisztviselők; valamint a vádlott ügyvédjei, *számszerint tíz*.

¹ Íme egy ízelítő az elsőbbiségi táblázatból:

1. Hercegek, a rangadományozás időpontja szerinti sorrendben.

2. Marquess-ek, ugyanilyen sorban.

3. Hercegek elsőszülött fiai.

4. Earl-ök, a fenti sorrendben.

5. Marquess-ek elsőszülött fiai.

6. Hercegek ifjabb fiai.

7. Viscount-ok, a fenti sorrendben.

8. Earl-ök elsőszülött fiai.

9. Marquess-ek ifjabb fiai.

A viscount-ok idősebb és az earl-ök ifjabb fiai sajnálatraméltoán hátrább kerültek. Megelőzik őket a bárók. Viszont a bárók idősebb fiainak be kell érniük azzal, hogy csak a most említett sarjak után következzenek. A viscount-ok és bárók ifjabb fiai már jó hátul kullognak, de viszont megelőzik a baronet-eket és a különféle lovagrendek lovagjait.

Nem folytatom.

A tárgyaláson a *Lord High Steward* elnökölt. (Valamikor ez volt az ország legnagyobb rangú tisztviselője, később már csak két alkalommal hivataloskodott: 1. Koronázáskor a *precedence* fogas kérdései körüli vitákban. 2. Olyankor, amikor egy *peer* elleni bűnvádi tárgyaláson kellett elnökölnie.)

Mikor valamennyien együtt voltak, bevezették a vádlottat. Ez a bevezetés így festett: a gyászruhás hercegnét három főúr kísérte a *bar* (korlát) elé. Mögötte felsorakozott a kíséret: négy fehérruhás udvarhölgye, házi káplánja, orvosa és gyógyszerésze.

Következtek a hagyományos szertartások. A hercegné letérdelt, majd a Lord High Steward megengedte, hogy felkeljen. Ezután meghajtotta magát a lordok és az elnök felé s ezek a tisztelgést hasonló udvariassággal viszonzták. A koronaügyész titkára (a *clerk*-ot fordítom úgy) felolvasta a vádiratot s utána feltette a hagyomány szerint kötelező kérdéseket, amelyekre a vádlottnak ugyancsak a hagyományosan megállapított szavakkal kellett felelnie:

- Bűnösnek vallja-e magát?
- Nem. (*Not guilty.*)
- Mit kíván, kik ítéljenek fölötte?
- Isten és az én főuraim. (*God and my peers.*)
- Isten adjon hát ladységednek kedvező felmentést. (*God send your ladyship a good deliverance!*)

Meglátjuk, a *clerk* hivatalos jókívánsága mennyiben teljesült.

A korona ügyésze emelkedett szólásra és megindokolta a vádat. Fölösleges lenne nyomon követni a nyolc napig húzódó tárgyalás teljes menetét, a jogi szócsatákat, a tanúk vallomásait, a nevezetes anyakönyv utólagos bejegyzéseinek bírálatát stb. Elég belőle ennyi:

A vád igazolta, hogy az egyházi bíróság ítéletét valóban csalafintasággal szerezték meg.

Viszont a hercegné mentségei ezek voltak: Az egyházi bíróság már *in rem* határozott, vagyis eldöntötte az ügyet. Ennek folytán az első házasságot nemcsak Kingston herceg tekintette érvénytelennek, hanem az egész királyi udvar is, élén a walesi hercegnével, sőt magával a királlyal. Ha pedig második házassága a törvénybe és a jó erkölcsökbe ütközik — amint a korona ügyésze kifejtette — *miért várt őlordsága öt álló esztendeig* a megtorló lépésekkel s miért szánta rá magát csak most, Kingston herceg halála után? Úgy látszik, a nagy erkölcsi háborgást a csalódott örökösök fújtatója szította fel.

Az ügy végül megérett a szavazásra. A lordok sorjában fölemelkedtek és nyilatkoztak a hagyományos formulával:

— *Guilty, upon my honor* — hangzott az első szavazat. (Bűnös, becsületemre.)

És ugyanígy a többi. Newcastle hercege — az elhalt Kingston jóbarátja — szavazott csupán így: »Bűnös, de nem szándékosan, csupán tévedésből, becsületemre.«

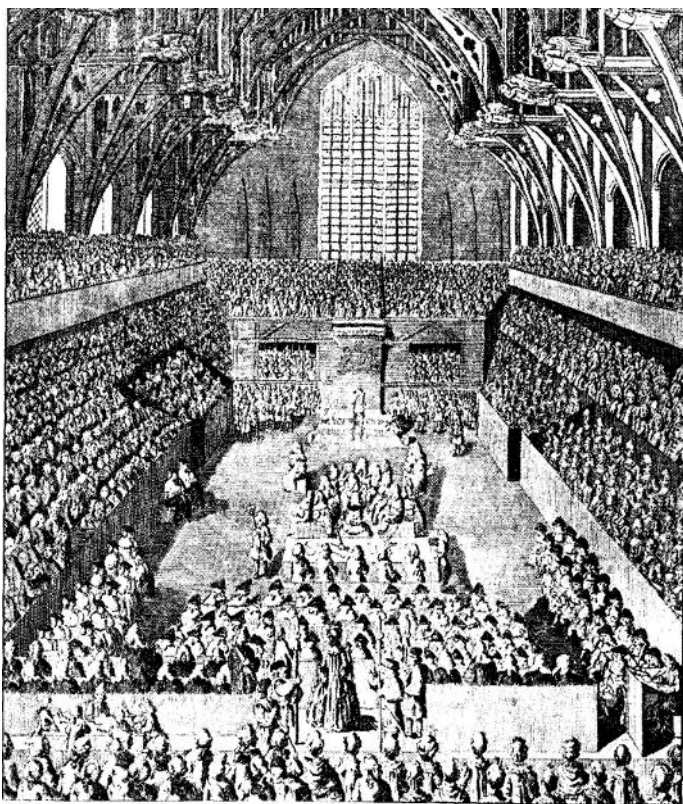

Kingston hercegné

*Belépti jegy Kingston hercegné
perének tárgyalására*

Kingston hercegné perének tárgyalása

Ezzel a bűnösség kérdése eldőlt.

A lordok nem törődtek vele, hogy nyilvánvaló jogsértést követtek el, amikor az egyházi bíróság ítéletét semmibe sem vették. Kétségtelen bár, hogy az első házasság valóban létrejött s az egyházi bíróságot becsapták (ha ugyan nem szándékosan csapatta be magát), de az ítélet folytán *res judicata* állt elő. Egy más hatáskörű bíróságnak nem volt joga ezt megbolygatni.

Úgy látszik, a lordok a betolakodót, az anyakönyvhamisítót, szóval a kalandornőt akarták megbélyegezni. Mi több, *valósággal megbélyegeztetni*. A hóhér már tüzesíthette a billogot, hogy Elizabeth Chudleigh párnás kezefejére nyomja.

Azonban a tíz ügyvéd megszolgálta a díjait. Gondjuk volt erre a fordulatra is. Az elítélt egy előre elkészített iratot nyújtott át az elnöknek: *ha ő immár nem Kingston hercegné, az ítélet értelmében még mindig Lord Bristol törvényes felesége*. Tehát épp úgy megilletik a *peeress* jogai, akárcsak Kingston hercegné volna. Ennélfogva kéri, alkalmazzák javára a *benefit of clergy* kedvezményét.

Ez az ó-angol jog sajátos intézménye volt. Ha az egyházi rend valamely tagját egyházjogi természetű vétség miatt világi bíróság elé állították, kérhette, hogy tegyék át az ügyet az egyházi bírósághoz. Ez azután a saját szabályai szerint büntette meg vagy mentette fel a vádlottat. A kedvezményt 1547-ben kiterjesztették a *peer*-ekre is. Ha

tehát Lady Bristolnak megítélik, ez azt jelenti, hogy ügye visszakerül ahhoz az egyházi bírósághoz, amelyik már eljárt a dolgában s ott természetesen nem lesz bántódása.

A lordok meghallgatták a szakértő jogászokat s kimondták, hogy Lady Bristolt a kedvezmény, jelen esetben mint *benefit of peeress*, megilleti.

A Lord High Steward tehát, miután jól megmosta a lady fejét, kihirdette a határozatot: szabadon elmehet, de meg kell fizetnie a költségeket.

A középkor világát felidéző szertartások utolsójára került a sor. A *Gentleman Usher of the Black Rod* vagyis a Lordok házának szertartásmestere átnyújtott az elnöknek egy fehér pálcát. Ez fogta és kettétörte annak jeléül: ítéltetett.

Mindez megtörténvén, a lordok felemelkedtek s ismét a *precedence* szabályai szerint kettős rendbe szakadozva, nagy ünnepélyességgel elvonultak.

Az örökösöknek mégis felkopott az álluk. A végrendelet megsemmisítése iránti pert elvesztették. Az öreg Kingston tudta, mit csinál — állapította meg a bíróság — amikor jutalmazni akarta az élettársát, akár törvényesen élt az mellette, akár nem.

Lady Bristolnak tehát megtépdesték ugyan a becsületét, de nem lyukadt ki az erszénye. Paris melletti birtokán halt meg 1796 augusztus 28-án.

»A vad szív megszűnt dobogni« — állapította meg egyik életírója.

AZ ALKALMATLAN FÉRJ.

A PARLAMENTI TANÁCSOS FELESÉGE.

1699.

»Carlier Angélique, mint már neve is sejdíteni enged, angyali szépségű lény vala. Termetének s külvalójának bájait szellemdús volta s mívelt társalgási modora nem csekély mértékben emelték, úgy hogy a természet remekjeként imádók s udvarlók seregétől volt szüntelen körülvéve.«

Ezen a virágos nyelven szólalt meg az 1859-ben kiadott »Árnyak« című gyűjtemény szerzője, amikor az eset hősnőjét Pitaval nyomán leírta. Pitaval kortársa volt a szépasszonynak s így el lehet hinni, hogy hű képet festett róla, ha kevésbé színes szavakkal is, mint az ötvenes évek cikornyás modorában ömlengő magyar szerző.

Angelikát nemcsak külvalója s művelt társalgási modora tette kapóssá. Egy meggazdagodott könyvkereskedő volt az apja; tizenöt éves korában árvaságra jutott és 500.000 livre-nyi örökség ma-

radt rá. A pénz akkori értéke szerint tehát milliomos-lánynak számított.¹

Képzeltető, milyen parforce-vadászat indult meg a nemes vad után. Együtt nyargalt a falkával *Tiquet* parlamenti tanácsos is. Nem volt éppen fiatalember, de bírói rangja révén a hivatali nemesiséghez számított. Mint a paragrafusok tekervényeihez szokott jogász, tudta, hogy legjobb a kerülő út. Tehát mindenekelőtt a leány nagynénjét környékezte meg, akinél az lakott. Mialatt a többi kérő Angelika körül lebzsel, ő a nagynénit halmozta el figyelmességekkel. Parlagi nyelven szólva: néhány ezer franknyi ajándékkal megvesztegette, hogy egyengesse az útját a hűgánál. A néni ráállt az alkura és egyengetett.

Ennekutánna a tanácsos rátért az egyenes útra és közvetlen a lányt vette célba. Születésnapjára remek bokkrétával lepte meg, csinált virágokból, mű harmatcseppekkel. De a sok csillogó harmatcsepp mind merő *brilliáns* volt. Érték: *15.000 liure!*

A terv füstbemenetele esetén a józan tanácsos alkalmasint visszalopatta volna a gyémántokat a nagynénivel, de nem került rá a sor. Angelikát a

¹ *Georges d'Auenal* számítása szerint (*Le Nivellement des Joaissances*. Paris, 1913.) 1913-ban száz frank értéke megfelelt körülbelül harminc 1675 körüli livrenek. Vagyis Angelika hozománya nagyjában az első világháború előtti 1,660,000 aranyfrankra rúgott volna.

drágakövek csillogása elkápráztatta. A nagyvagyonú, rangbéli gavallér, érett férfi pompás férjnek Ígérkezett, különösen a nagynéni tükrében.

Az *outsider* Tiquet elkapta a milliomos lányt a többiek orra elől.

A házasság nem is indult rosszul. Nagyúri háztartás, fényes társaság s némi családi boldogság is: egy fiú és egy leány. Angelika kedvére költekezett s ragyogó pillangóként repdesett szalónról-szalónra. Főúri barátnői voltak, köztük *D'Aulnoy* grófné, a népszerű író, akinek a spanyol királyi udvar szokásairól írt könyve ma is forrásmunkaszámba megy. A dúsgazdag, fiatal Tiquetnél mindenütt szívesen fogadták.

Angelika azt hitte, hogy férje az övéhez hasonló nagy vagyon ura s pénzdobáló szeszélyeinek nincs semmi akadálya. Azonban apránként kiderült, hogy a gyémántoknak csak amolyan vetőmag-féle szerepük volt s az aratást a tanácsos a felesége vagyonából remélte. Sőt a vetőmagot is adósságra vásárolta s a hitelezők, mint dudva a kalász közt, kezdték felütögetni a fejüket. Ő pedig ahelyett, hogy zavarait őszintén és becsületesen bevallotta volna, a felesége kiadásait akarta megnyirbálni. Kicsinyeskedett, akadékoskodott, zsörtölődött. Az elkényeztetett asszony persze ezt nem tűrte, mire a tanácsos férji jogaival állt elő. Az egykori gyémántlovagról lekopott a gavallérság máza és házárts házi zsarnok ütközött ki alóla.

Angelika arra ébredt, hogy csúnyán becsapták. A csalódás, a sok házi perpatvar elkeserítette; ha élt is benne egykor valami vonzódás az urához, az most közönnyé lohadt, majd megvetéssé hidegült.

Vigasztalást keresett. Ezt egy *Montgeorges* nevű testőrkapitány karjában találta meg. De akkora volt a keserősége, hogy a vigasz adagolásának is ahhoz kellett igazodnia. Más szóval: úgy váltogatta a szeretőit, mint a parlamenti tanácsos a parókáit. Pitaval valóságos Messalinának mondja, azzal a különbséggel, hogy szeretkezéseit nem a római császárné szemérmertlenségével űzte, hanem illő diszkrécióval, úgyhogy maga a kapitány sem tudott róluk. Amely hasonlatot azzal egészíteném ki, hogy a kapitány épp olyan jámbor mamlasz lehetett szeretőnek, aminő Claudius császár volt férjnek.

Tiquet azonban meglátta a saját szarvait. Egyelőre tapintatosan hallgatott, mert a hitelezői mind jobban szorongatták és szüksége volt a felesége pénzére. De az éhes csapat Angelika vagyona felé is kapdosott s ekkor az asszony kenyértörésre vitte a dolgot. Keresetet adott be a bírósághoz és férjével szemben *vagyonelkülönítést kért*.

A tanácsos most már öklelésre használta fel a szarvait. Mint parlamenti bírónak, befolyása fölért az udvari körökig s itt elsíránkozván a felesége viselt dolgait, sikerült egy királyi rendeletet kipanaszkodnia, amely feljogosította, hogy az asszonyt *kolostorba zárathassa*.

Nem kell azt gondolni, hogy a tanácsos háztűzhelyének tisztasága körül akart rendet teremteni az erélyes beavatkozással, ő a gyakorlati célok embere volt. A rendelettel zsebében bement a feleségéhez és elébe tárta a lehetőségeket. Mindössze kettő kínálkozott: vagy visszavonja a vagyonekülönítési keresetet vagy mehet a zárdába. Más választás nincs. Íme a *lettre de cachet*, rajta a királyi pecsét és aláírás.

Az asszony végighallgatta. Azután egy harmadik megoldás mellett döntött. Kikapta a férje kezéből a rendeletet és királyi pecsét ide, aláírás oda: összetépte és a kandalló tűzébe hajította.

Tiquet persze szaladt a pártfogóihoz. Elpanaszolta a rajta és a királyi levélen esett sérelmet s kért egy másodpéldányt, hogy azzal most már könyörtelenül zárdába csukathassa a magáról megfeledkezett asszonyt.

De nem ismerte az udvar levegőjét. Ott ahelyett, hogy felháborodtak volna, szörnyű mód mulattak a moliére-i eseten. A hangulat a kardos asszonynak kedvezett. A tanácsos kénytelen volt dolgavégezetlen kihajlongani a fogadótermekből; a másodpéldányt kerekén megtagadták.

A per tovább folyt. A bíróság kimondta a női vagyonekülönítését. De a házaspárnak tovább is egy fedél alatt kellett élnie.

Képzeltető, milyen élet volt ez. Külön-külön lakosztályuk volt ugyan, de étkezéseknél, a gyerme-

kek dolgában s egyéb házi ügyben mégis találkoznuk kellett. A mogorva és kötekedő természetű férj ezt a néhány órát is felhasználta, hogy az asszonyt lehetőleg bosszantsa és gyötörje. De a bíróság ítelt: különélés nincs.

Idáig Tiquet úr házaseletét hasznos anyagként értékesíthetné egy lélektani problémákkal civakodó mai regényíró. A fejlemények szinte törvényszerűen következnek az alaptételből; a fordulatokat elfogadhatóan meg lehet indokolni; hézag és zökkenő sehol sem mutatkozik. A tanulságos történetet ilyesféle mondattal lehetne befejezni: »Férj, feleség továbbra is így élt egymás mellett idegenként, szomorú példáját mutatva a szerelem nélkül kötött érdekházasságnak«.

Csakugyan továbbra is így éltek, de mindössze három esztendeig. Akkor a való élet felforgatta a regényírás szabályait. Az asszony lelkének kitöltetlen szakadéka tárul elénk: a bár könnyelmű és laza szerelmi erkölcsű Carlier Angelika *gyilkossá alakul át* Szinte érthetetlen, mi mehetett végbe a külső élet minden gyönyörűségében fürdő, előkelő, jó nevelésű, társaságbeli úrinőben, a gyermekeit szerető anyában, hogy a megutált férjtől gyilkosság útján akarjon szabadulni?!

Még pedig milyen oktalan és ügyetlen módon! Valóságos *összeesküvést* szervezett Tiquet ellen. Megvesztegette Moura nevű kapusát; ez volt a főcinkos. Moura továbbgurította a bőven osztott

tallérokat és összetoborzott egy *tizenhét tagú* orgyilkos társaságot! Hitelesség okáért íme a névsoruk:

Auguste Cattelain, szolga.
Claude Desmarques, volt katona.
Philippe Langlet, Tiquetné lakája.
Jeannette Lemmirant, ugyanennek szobalánya.
Claude Roussel, ugyanennek másik lakája.
Marié Anne le Fort, ugyanennek másik szobalánya.
Jean Desmarques, szegény nemesember.
Jeanne Bonnefond, züllött leány.
Magdlaine Mellotet, özvegyasszony.
Marguerite Lejévre, Tiquetné konyhalánya.
Jean Loiseau, ugyanennek kocsisa.
Marié Biarche, férjes asszony.
Grandmaison, gránátos.
Saint-Jean, katona.

Még három ismeretlen tagja volt a bandának; a nevüket sem tudta senki.

A terv ez volt: A banda lesbe áll azon az utcán, amerre a tanácsos haza szokott járni. Egy sötét éjszaka körülfogják; úgy tesznek, mintha egymás közt verekedés tört volna ki; a csetepatéban a tanácsost leszúrják, azután szanaszét szaladnak.

A meghatározott éjszakán az orgyilkos szövetkezet elfoglalta a kijelölt hadállásokat, a szereposztás is megtörtént — azonban épp akkor a tanácsos más úton ment haza, nem vették észre s épségben úszta meg a nem is sejtett veszedelmet,

Második merényletre már nem lehetett összerelni a társaságot. Moura szélnek eresztette őket s busás jutalom ellenében szigorú titoktartást fogadtatott velük.

Otthon eközben a levegő még jobban elködösült. A tanácsosnak új rigolyája támadt: *féltékenykedni* kezdett. Kisse elkésve ugyan, de szétütött a szerelmesek közt és Montgeorges kapitány előtt elzárta a házát. Ez persze csak jelképesen történt, mert a kapunyitást és zárást Moura portás intézte, ő pedig inkább nyitott, semmint zárt. Tiquet valahogyan nesztét vette, hogy a bolondját járatták; a portást kidobta és a kulcsot magához vette. Este sajátkezűleg zárta be a kaput; akinek még dolga volt náluk, ő maga eresztette ki-be s éjszaka a kulcsot a vánkosa alá dugta.

A szerelmesek egyszerűen fogtak ki rajta: ezen túl nem éjszaka találkoztak, hanem nappal.

Azonban a kapukulcs- affér még nem záródott le.

Egy este a tanácsosnénál barátnője, Senonville grófné volt látogatóban. Ez húzta-halasztotta a távozást, mert Tiquet nem volt odahaza s asszonyi kajánsággal arra pályázott, hogy majd ha hazajött, lefeküdt és elaludt: felzavarják és kinyitattják vele a kaput. De az olyan sokáig maradt el, hogy a grófné megunta a várakozást, elbúcsúzott és hazahajtatott.

Mi történhetett a pontos életbeosztású hivatalnokkal?

Az, hogy hazafelé jövet *hátról pisztollyal háromszor rálőttek*. Összeesett. A szomszéd házából a lövések zajára emberek rohantak elő, ezeknek elhaló hangon annyit mondott, hogy *ne hazavigyék*, hanem ahhoz az ismerős családhoz, ahonnan éppen jött.

Csodálatosképen a sebek egyike sem volt halálos. Az orvosok szerint a tanácsos annyira megijedt, hogy szíve az ijedtségtől *összehúzódott* s a golyók mellette szaladtak a testen keresztül. Ha nagyobb adag bátorság lakozik benne, valamelyik golyó átüti a szívét.

A rendőrség kihallgatta a tanácsost, de ez csupán ennyit tudott mondani: »Nincs énnekem más ellenségem, csak a feleségem.« Titokban hát az asszony ellen kezdtek nyomozni. Báí semmiféle bizonyítékra sem akadtak, az elfajult házaselet részleteiből mégis arra kellett következtetni, hogy a férj halála csakis a feleségnek lehetett érdeke.

Maga Tiquetné közben a társaságbeli asszony szokott életét folytatta. Jött-ment, látogatásokat tett és fogadott, fölkereste Aulnoy grófné szalonját is. Semmiféle változás sem látszott rajta. Épp olyan nyugodt és kellemes úrihölgynek mutatkozott, mint másszor.

Akkor is nyugodt maradt, amikor rendőrök hatoltak a szobájába s a vezető tiszt felmutatta a *letartóztatási parancsot*. Elbúcsúzott kilenc éves kis fiától; megnyugtatta, hogy nemsokára megint otthon lesz; s arra is volt gondja, hogy a rendőr-

tisztet megkérje: tegye zár alá a bútorait, nehogy valami eltűnjön, amíg odavan.

Egész Paris tisztában volt vele, hogy a merényletnek csakis ő lehetett az értelmi szerzője, — törvényes értékű bizonyíték mégsem került elő. A tettes nyomtalanul eltűnt.

Már úgy volt, hogy a kisfiú csakugyan viszontlátja az anyját, amikor történt valami.

Megjelent a rendőrségen a Caitelain nevű szolgáló és apróra kivallotta az első, nem sikerült merényletnek a részleteit.

Mi vihette rá a nyomorult embert, hogy a saját fejét is felajánlja az igazságszolgáltatásnak? Bűnbánat? furdaló lelkiismeret? Aligha. Alkalmasint valami sérelem érte; talán a hallgatási díjat keveselte. Vagy talán nem is tudta, mit kockáztat; olyasmit hihetett, hogy a *koronatanúnak* nem lesz bántódása, mint Angliában. (Csalódott: életfogytiglani gályarabságra ítélték.)

A rendőrség rögtön letartóztatta Moura kapust és összefogdosztatta a banda többi tagját.

Tiquetné és Moura ügyét elkülönítették s elsősorban felettük ítéleztek.

Itt egy kis büntetőjogi fejtegetést kell közbeszúrnom. Az úgynevezett »objektív« elmélet különbséget tesz *kísérlet* és *előkészületi cselekmény* közt. A magyar büntető törvénykönyv kísérletnek azt a cselekményt minősíti: »mellyel a szándékolt büntett véghezvitele megkezdett, de be nem végeztetett.« A Tiquet elleni szövetkezést nem lehet

kísérletnek tekinteni, mert a cselekvésre sor sem került s a további próbálkozást abbahagyták. Tehát csupán *elő-készületi cselekményről* volt szó, márpedig ezt az objektív elméleten alapuló törvénykönyvek csak kivételes esetekben (p. o. felségsértés, hűtlenség) büntetik. Gyilkossági ügyben nem. — Egy másik, *szubjektív-nek* nevezett elmélet (*Maximilián von Buri*, német jogtudós) a *szándékot* is kísérletnek minősíti. Szerinte gyilkosság kísérlete miatt meg kell büntetni azt is, aki valakinek ártalmatlan cukrot ad be abban a hiszemben, hogy az biztosan ható méreg, — nemkülönben az olyan gonosz embert, aki másnak a haláláért imádkozik, azzal a meggyőződéssel, hogy fohászainak tárgya az imádság erejétől meghal. A furcsa elmélet a modern büntető törvényekbe nem bírt beszivárogni.

A mai jog alapján nem lehetne a vádlottak bűnös-ségét megállapítani.

Az akkori bíróság azonban másként gondolkozott. A pisztolyos merénylőnek nyoma veszett, abban az ügyben tehát el kellett ejteni a vádat. De mert nyilvánvaló volt, hogy az asszony, akár gyilkosság árán is szabadulni kívánt a férjétől, a bíróság úgyszólván előlegezte a szubjektív elméletet és bűnösnek mondta ki a szövetség megszervezése, vagyis tulajdonképen a *szándék* miatt, amellyel férjének a halálát akarta.

Elítélte Tiquetnét fejvesztésre és Mourát bitó-halálra; azzal, hogy előbb mind a kettő vettessék alá a rendes és rendkívüli kínvallatásnak. Továbbá elmarasztalta az asszonyt 10.000 livre bírságban a

király javára, — valamint 100.000 livre kártérítésben Tiquet úr részére, úgy azonban, hogy ennek csak a kamatait élvezhesse, maga a tőke maradjon meg a gyermekek örökrészeként.

Az elítéltek fellebbeztek a párisi parlamenthez. Tiquet is gondolt egyet: hiszen ő ugyanennek a parlamentnek a tanácsosa, hátha a közbenjárás a kartársaknál eredménnyel bíztatna? De ne siessünk Tiquet úr elhatározásának a méltánylásával, ő nem a felesége megmentéseért kilincsel, hanem *mert keveselte a haszonélvezetté zsugorított kártérítést!* Ő is fellebbezett s még 150.000 livret követelt a kivégzendő felesége vagyonából, minden megkötés nélkül.

A parlament helybenhagyta a halálos ítéletet, az éhes kollégának pedig odalökött némi koncot: megítélt neki még 20.000 livret, teljes tulajdonjoggal.

Az ítéletből kivigyorog a protekció. Tiquet legfeljebb életveszélyes sebesülése címén követelhetett volna kártérítést, de kitől? A merénylet végig ismeretlen maradt; az asszony ellen emiatt vádat sem emeltek. Ami pedig az első, csakis tervezett merényletet illeti, abból semmiféle kára sem származott. Úgy látszik hát, a bíróság a férji becsületén esett karcolásokat akarta a fájdalomdíjjal betapasztani. Ő ugyan 150.000 livret követelt, de a kollégák nyilván a fejüket rázták: *ezért a becsületért elég lesz 20.000 is.*

Tiquet megérezhette a személye felé áramló utálatot, mert a látszat kedvéért elzarándokolt

Versailles-ba a két gyermekkel, ott a király lába elé borult és az asszonynak kegyelmet kért.

De megelőzték. Noailles, Paris érseke, figyelmeztette a királyt, hogy a gyóntatók jelentése szerint egyre több asszony tesz arról vallomást, hogy a férje élete elleni szándék él benne; tehát elrettentő példát kell szolgáltatni.

Lajos a kérelmet megtagadta.

Ekkor a megtört férj — talán még azon térdelésben — egy pótkérelmet rebegett. Ha már így áll a dolog, akkor legalább rendelje el azt a király, hogy *feleségének minden vagyona őrá szálljon*. Miután az ítélet az elítélt vagyonának elkobzását is elrendelte, a királytól függött, hogy kinek akarja adományozni. Nem ismerjük a kikötéseket, mennyiben biztosította a királyi elhatározás a gyermekek jogait; csak annyit tudunk, hogy Lajos király undorral bár, de teljesítette a bánatos férj kérését.

A gyémántvetőmag sokára szökkent ugyan kalászbába, végül Tiquet úr mégis csak aratott.

Carlier Angelika tehát nem fogja viszontlátni a fiacskáját s őt sem fogják többé bejelenteni Aulnoy grófné szalonjában. De ha már maga nem élénkítheti szellemességével a társalgást, legalább érdekes beszéd tárggyal kedveskedhetik a barátnőinek: íme, egy közülük való úri hölgy örökre leveti a selymeket és brokátokat; ráhúzzák a vezeklők fehér ingét; fogat helyett kordén viszik a Grève-térre; gavallérok keze helyett hóhérmarok segíti fel a

lépcsőn — de előbb champagne-i, beaune-i és bordeaux-i borok helyett tizenkét pint vizet töltönek a torkába ...

Egy pénteki napon, hajnali öt órakor Angelikát felköltötték. Még nem tudta, hogyan áll az ügye. Azt hitte, megint kihallgatásra viszik.

— Mikor tudom már meg, mi lesz velem? — kérdezte az őrt.

— Elég jókor — volt a szükszavú felelet.

Néhány perc múlva megtudta.

Az ítélethirdetés a *kínzókamrában* történt, hogy nyomban utána végrehajthassák az elrendelt kínvallatást.

Az asszonyt már várta az ítélethirdetésre ki-rendelt bíró.

Ez a bíró valamikor szintén Tiquetné gavallér-jainak sorában sürgölődött, — hír szerint nem is pazarolta hiába az idejét.

Akkori szokás szerint az elítéltnak térdenállva kellett végighallgatnia az ítéletet. A bíróra az a kötelesség is hárult, hogy igyekezzék rövid beszéddel az elítélt lelkére hatni és rábírní, tegyen töredelmes vallomást s nevezze meg a bűntársait, mielőtt a tortúrára kerülne a sor.

Angelika idáig mindent tagadott. A bíró tehát úgy gondolta, hogy ezúttal nem elcsépel általános szólamokat fog az elítélt fülébe duruzsolni, hanem személyére szabott, megható intelmekkel szól majd a szívéhez.

A térdelő asszony elé tárta hát, mekkora a különbség a mostani sötét óra és a ragyogó múlt között. Akkor az élet minden gyönyörűségében tobzódhatott; fény, pompa, bőség vette körül — most pedig szörnyű a változás: néhány perc múlva a kínpad következik, néhány óra múlva a halál... Szálljon hát magába, tegyen őszinte vallomást és adja ki a bűntársait.

Azonban a szépen kigondolt mondatok kárba veszttek. Az asszony hidegen vette tudomásul az ítéletet és megindulás nélkül hallgatta végig a beszédet. Azután büszkén felszegte szép fejét:

— Igaza van, uram. Változtak az idők. *Valamikor ön térdelt énelöttem, most én térdepelek ön előtt.* De a régi szép napok emléke engem már nem kísért; örülök inkább, hogy vége szakad nyomorult életemnek. Nem félek a haláltól, megváltásként várom.

Mi tagadás, a bíró alul maradt. Ám ha Angelika lelke erős volt is, a teste gyöngye. Miután a bíró parancsára levetkőztették és a kínpadra vonták, már az első pár pint víz után megtört és vallott. De csak a bünszövetség történetét mondta tollba. A pisztolylövésekről nem akart tudni semmit. Majd megkérdezték, Montgeorges kapitánynak mi része volt a merényletekben?

— Óvakodtam, — felelte — hogy csak célzást is tegyek előtte, mit forगतok a fejemben, örökre megvetett volna.

Délután öt órakor megindult a menet a Gréve-tér felé. Nagy látványosság volt; még az alig múlt Úrnapjára készült dísz maradványai függtek az ablakokban: virágfüzérék, szőnyegek. Egész Paris kivonult, előkelő világ és alnép egyaránt. *Tribünöket* is ácsoltak össze a Gréve-téren; aki azokról kiszorult, nagy pénzeket fizetett erkélyért, ablakért.

A »crimes célébres« száraz elbeszélői ezúttal mintha kimelegedtek volna az íróasztaluk előtt. Úgyszólván lírai áradozással írták le, hogy Angelika még sohasem volt olyan szép, mint most, fehér ingében, fehér főkötője alól kibomló fekete hajával s még a halál küszöbén is üde arcszínével.

Moura, a kapus, egy szekéren ült vele. Bocsánatot kért Angelikától, mire ez szelíden felelt: »Nekem kell bocsánatot kérnem, hiszen én juttattam mind a kettőnket idáig«.

Ugyanolyan szilárd volt, mint eddig. Pedig oka lehetett, hogy összeomoljon. Ugyanis útközben heves nyári zivatar tört ki s úgy ömlött a zápor, hogy a vérpad sikamlós lett tőle. A hóhért az a veszedelem fenyegette, hogy megcsúszik és elvétí a dolgát. Várni kellett, amíg az eső eláll.

Várni, de csak Angelikának.

A kapuson az ítéletet végrehajtották. Az aszszonynak volt elég ideje, hogy végignézhesse a förtelmes műveletet, amelyet jobb nem részletezni; akit érdekel, hogyan ment az ilyesmi végbe, olvassa el a Notre-damei toronyőrben Victor Hugó leírását.

Volt ideje, hogy jól szemügyre vehesse a rá váró kellékeket: a tőkét, a kétélű pallost s a fekete posztóval letakart koporsót és a gyászkokcit, amelybe a *tulajdon paripái* voltak fogva.

Azután kisütött a nap s egy elrontott élet világossága kialudt. A leírások szerint megkérte a bakót, vezetné fel a csúszós lépcsőn, majd csókra nyújtotta neki a kezét, letérdelt, megcsókolta a tőkéhez támasztott pallost, és elrendezte, felkötötte a hajfürtjeit.

— Jó lesz így, uram? — kérdezte.

A hóhért úgy megzavarta az asszony szelíd nyugalma és szépsége, hogy kétszer is elhibázta a csapást s csak harmadszorra mutathatta fel a tömegnek a bűnös főt, elrettentő például.

A tömeg azonban üdvös megdöbbenés helyett álmélgodva mormolta:

— Még szebb, mint amikor élt.

*

Adós vagyok még Montgeorges kapitány történetével.

Őt nem hibáztatta senki. Részvétellel vették körül; maga a király is vigasztalgatta. A kivégzés napján a versaillesi park magányába menekült s ott bolyongott egyedül. Azután külföldi útra ment, hogy feledést találjon. További sorsát nem ismerjük.

De miután elmélyedtem a bűnügy tanulmányozásába, képtelen vagyok egy gyanakvó gondolatot magamtól elhessegetni.

A pisztolyos merénylet tetteséről az elítéltek még a kínpadon sem vallottak semmit. Vájjon nem amiatt, *mert nem is tudták, ki volt?* Hátha valaki a saját elhatározásából szánta magát a szabadító tette s amazok tudta nélkül küldte golyóit az *alkalmatlan férj* hátába?

Vájjon ki lehetett?

Az iratok nem beszélnek róla...¹

¹ A bünszövetség többi tagjának a sorsáról nincs adatunk. A parlament ítélete (1699 június 17.) csak ennyit mond:

» . . . *sursis au fúgement de procès á l'égarde de tous les autres accusés jusque après la dite execution ...*»

Vagyis elhalasztotta az ítélezést fölöttük a két elítélt kivégzése utáni időre. Csak a Cattelain elleni ítéletnek maradt nyoma, ezt életfogytiglani gályarabságra küldték.

Még valamit!

A versailles-i múzeumban egy női koponyát őriznek. Sokáig azt hitték, hogy a Brinvilliers marquise-é. Ez azonban nem lehetséges, merthiszen őt elégették s a koponyája épségben nem maradhatott meg. Rá is akadtak később a leltári megjelölésre: *Tété de Mme Tiquet*. Carlier Angelika sokat csókolt fején most koponyatani méregetéseket végeznek a tudósok. (L. erről a részleteket *dr. Cabanés* könyvében: *Les Indiscrétions de l'Histoire*. Paris, é. n. I. kötet: *Le prétendu crâne de la Brinvilliers*.)

A SZOBORSZERŰ SZÉPASSZONY.

1755.

Marie-Catherine Taperet, *Lescombat* párizsi építész felesége nemcsak lélek nélkül való volt, mint a szobor, hanem a szépségével is rászolgált, hogy szobrot mintázzanak róla.

(Egy nagy vidéki bűnügy tárgyalásánál az odacsődült párizsi hírlapírók frissen hegyezett ceruzákkal várták az ünnepélyes pillanatot, amikor a vádlott asszonyt bevezetik. De szörnyű csalódással, riadtan meredtek a terembe tipegő jelentéktelen nőszemélyre. Ezt nem lehetett egy szerelmi dráma hősnőjéül feltálatni a párizsi olvasónak, összedugták hát a fejüket és közös elhatározással kipótolták a természet szűkmarkú adományait. A tudósítókban az asszony már így díszelgett: *a szépek szépe.*)

Lescombat asszony csakugyan szép volt, sőt néhány egykorú feljegyzés szerint »csodálatosan szép«. Az ilyen jelzők hitelességéhez — amint látuk — szó férhet, azonban *Lescombatné* szépsége mellett *kézzelfogható* bizonyítékok szóltak: *gipsz-*

öntvények, amelyeket fogsága alatt készítettek róla. A hiú asszony megengedte, hogy vállát, karját és kezét gipszbe öntsék. Festők és szobrászok kérték az engedélyét, hogy a másolatokat mintául használhassák a műtermükben. Ritka finom kezének a lenyomatát utcaszerte árulták.

Az építész segédekkel dolgozott; ezeknek a fiatal embereknek lakást és ellátást is adott a házában. A vaksággal megvert férjek szokása szerint nem vette észre, hogy a segédek gárdája voltaképpen *férfihárem*: a felesége közülük válogatta a szeretőit. Egyiküknél végleg megállapodott; ez egy *Mongeot* nevű csinos, tehetséges fiatalember volt.

Ennek a szerelemnek azt a címet is lehetne adni: *bűnügyi történet levelekben*. Ugyanis a férj szeme mégis csak nyiladozni kezdett, gyanút fogott és Mongeot-nak kiadta az útját. Ettől fogva a szerelmesek titkon találkoztak, dugva leveleztek. Az asszony leveleiben pontosan nyomon lehet követni azt a szinte művészi adagolást, amellyel az elbolondított férfi szenvedélyét hol lehűtötte, hol élesztette, hol addig szította, amíg az végül rászánta magát a cselekvésre.

A »cselekvés« azt jelentette, hogy *a férjet el kell tenni láb alól* Miért akart az asszony szabadulni tőle? Aligha avégett, hogy utána a kedveséhez menjen feleségül. Szerette ugyan, de csak a maga módja szerint, az érzékeinek a csillapítására. A leve-

leiben áradó ömlengések a tollából folytak, nem a szívéből. Olyasmi foroghatott a fejében, hogy ha a megunt, sőt talán gyűlölt férjtől megszabadul, szépsége révén kerít helyette másikat, gazdagabbat s a kedvesét szélnek ereszti.

Az első puhítási kísérlet úgy történt, hogy megjátszotta a bűnbánó hitves szerepét, aki véget vet a bűnös viszonyoknak és visszakanyarodik az erény útjára. A levél így szenteskedik:¹

»Uram, ne kerüljön többé a szemem elé. Vége. Elhatározásom szilárd, nem látjuk többé egymást. Békét kötöttem a férjemmel. Elszántam magamat: ezentúl épp úgy fogom szeretni őt, mint ő engem. Tegnap elémtérdelt, kezemet szorongatta, könnyeivel áztatta s olyan gyengéden szólt hozzám, hogy meghatott és meggyőzött. Csókokkal halmozott el — csókokkal! Sohasem hittem volna, hogy a férj is tud olyan szenvedélyes lenni, mint a szerető!

»Ne gondoljon rám többé, nincs semmi értelme, hiszen nem remélhet már tőlem semmit. Nem tagadom, ön egykor becses volt előttem, de most már csak annyit jelent számomra, mint akárki más. Annak fogok élni,

¹ A levélgyűjtemény 1755-ben jelent meg ezzel a címmel: *Lettres amoureuses de la dame Lescombat et du sieur Mongeot et histoire de leurs criminelles amours.* (Troyes.) Később beszámolok róla, miként kerültek napvilágra a levelek, — már ami az asszonyéit illeti. A férfi levelei szerintem aligha hitelesek. Mintha utólag költötték volna őket, hogy kitöltsék az asszony levelei közötti hézagokat. Éppen emiatt nem is foglalkozom velük. Viszont az asszony leveleinek valódisága mellett tartalmuk kezeskedik; a kusza, gyakran zürzavaros, de mindig megfontoltan célratörő írások nem lehetnek koholtak.

akinek élnem kell. Bűnös örömök többé nem vonzanak; csak azokat fogom keresni, amelyek az erkölcsöt nem sértik s lelkifurdalást nem okoznak.

»Pirulok eddigi gyöngeségeimen; szeretnék emiatt önnek személyesen szemrehányást tenni, de a találkozás reám nézve veszélyes lenne. Ismerem magamat, a hamu alatt még parázs rejtőzhetik. Végeztem és repülök a férjem karjába.«

Az utolsó mondatok arra vallanak, hogy Marie-Catherine, a kitanult kacér, alaposan ismerte a férfibolondítás törvényeit és tudta, hogyan kell egyszerre hideget és meleget fűjni a vergődő szerelmesre. Eltemetni a múltat nagy gyászpompával, de a halotti beszédbe becsempészni egy álnokul biztató célzást: hátha csak tetszhalálról van szó?

A számítás bevált. A férfi elkapta a kifityegő mentőkötelet és még egy utolsó találkozáért könyörgött.

Ment a válasz, a bevált recipe szerint:

»Három órakor eljöhét; majd gondoskodom, hogy a férjem ne legyen idehaza. Nem lenne szabad ezt megtennem. Félek az együttléttől, végre is nő vagyok. Ha javamat akarja, ne jöjjön el, hiszen úgy sincs semmi mondanivalónk. Mégis, megvallom, nem bánám, ha látnám.«

Amint sejthető volt, a hamu alatti parázs fel lángolt. A férfi a már-már elvesztettnek hitt és megint visszanyert asszonyt mír.ég vadabb szenvedéllyel lobogta körül. Új mézeshetek következtek:

»Drága barátom, jó hír: férjem vidékre utazott, nyolc napig marad el. Ma még nem láthatlak, de holnap egész nap együtt lehetünk. Mióta csak szeretjük egymást, még sohasem volt ennyi időnk, hogy bebizonyíthassuk egymásnak a szerelmünket. Alig várom a holnapot!«

A következő levelekben az asszony rendszeresen folytatja a férfi porhanyítását.

Szánalmat kell kelteni benne és együttérzésre bírni a szegény halálragyötört asszonnyal. A férj most már kegyetlen zsarnok képében jelenik meg; ő gyűlöli és irtózik tőle. Inkább a halál, mint ezzel az emberrel együttélni!

Következő lépés: riasztó képet festeni arról, hogy esetleg el kell válniuk. Férje egyre féltékenyebb lesz Mongeot-ra. El akarja őket választani egymástól. Azzal fenyegetőzik, hogy a feleségét kolostorba záratja!

Ugyanebben a levélben egy még erősebb adag mérég volt hivatva, hogy gőze teljesen elkábítsa a szerelmes férfit. Csak úgy odavetve említette, hogy a napokban két imádója is megkörményezte: egy csinos fiatal katonatiszt és egy dúsgazdag úriember. Emez hajlandó őt mindennel elhalmozni, amit csak kíván. De őt a gazdagság nem kápráztatja el, ő csakis Mongeot-t szereti.

A megkínzott férfi válogathatott: vagy a férj választja el a kedvesétől, vagy valamelyik új szerető. Hallatlan ravaszsággal még arra is volt gondolja a nőnek, hogy a falra festett új szeretőkre más-más

színt rakjon fel: egyik csinos, másik gazdag. A veszedelem kétfelől fenyeget...

Mongeot nem látott keresztül a szitán. Mindent elhitt és a maga szerelmes esze szerint próbált elébevágni a jövőendő bonyodalmaknak. Azt indítványozta: *szökjenek meg.*

Hogyan? Ha ez a nehézfejű ember nem akarja megérteni, miről van szó, rájuk a szájába. Most már nyíltan beszélt:

»Én hajlandó lennék mindenre, de hát hová szökjünk? Mihez fognál egy idegen országban? Hiszen annyi pénzed sincs, hogy akár egy-két hónapig megélhessünk. Egész éjjel sírtam. Sötét gondolatok rohantak meg: *a hóhérom hóhérja akarok lenni!*

»Kimondtam!

»Nem fogsz emiatt megvetni, elítélni? A fejem zavaros. Bűnre gondolok, igen, de csak azért, hogy a tied lehessen. Ettől a levéltől talán megborzadsz, de ha a te lelked is úgy tele lenne gyűlölettel, bosszúval és kétségbeeséssel, mint az enyém, bizonyára segítségemre lennél. Nem hiszem, hogy gyáva vagy. Jöjj, vigyük végbe, amit gondoltam. Nincs szánalom! Olyan álnok lennél, hogy cserbenhagynál?«

Mongeot végre észbe kapott. Megértette, hogy az asszonyt csak a férj élete árán tarthatja meg. A férjnek tehát vesznie kell. De az orgyilkosságtól húzódozott. Mást ajánlott: majd beleköt a férjbe, *párbajra hívja és leszúrja.*

A lovagias megoldás sehogyan sem volt az asszony ínyére. A párbaj eredménye bizonytalan.

Egyszerű sebesüléssel is végződhetik, balul is üthet ki. Ő biztosra akart menni. Előszedte készlettárából a régi bevált fogásokat: kibékülést emlegetni a férjjel; szakítással fenyegetni a szeretőt; szemrehányásokkal halmozni el, gyávaságot vetni a szemére, s végül felcsillantani a reményt, hogy hátha mégis van mód a jóvátételre. Ez volt Lescombatné utolsó felbujtó levelének a tartalma. Ismétlésekkel megtömött, zavaros hangú s kissé hosszú levél volt ez, mégis teljes egészében közlöm, mert nemcsak lélektanilag érdekes, hanem a bűnügyben is döntő fontossága volt.

»Rendben van, uram, kibékülök a férjemmel, hogy önön bosszút álljak. Térdre vetem magamat előtte és bevallom a szörnyű tervet, amelyet ellene forraltam. Számítottam önre; azt hittem, mindenre képes a kedvéért. Hányszor esküdözött, hogy kész bármit megtenni értem s én elég jámbor voltam, hogy higgyek az ön álnok fogadkozásainak! Miként volt lehetséges, hogy egy ilyen embert szerettem? Szégyellem magamat, ezt a tévedésemet sohasem bocsátom meg. Válogathattam volna olyan imádók között, akik a gyengédségeken felül még anyagiakkal is elhalmoztak volna s én mindannyiát visszautasítottam, a te kedvéért, hitszegő! Minden alkalmat megragadtam, hogy ezer és ezer módon bizonyítsam a szerelmemet irántad. Mennyit nem szenvedtem miattad! Nem a te kedvéért szakítottam-e a férjemmel? Nem a te kedvéért mondtam-e le a világ sok gyönyörűségéről? Neked áldoztam fel a nyugalmamat, a szerencsém, a szépségemet. Ha koronám lett volna, ki másért viseltem volna, mint teéretted? Miként voltál képes engem eny-

nyire leigázni? Engem, aki semmibe sem vettem a mindennűn felém özönlő ragyogó ajánlatokat? Bár sohasem ismertelek volna, bár sohasem hallgattalak volna meg!

»Hihetetlen, hogy egy férfi, aki a lelkemen uralkodott s aki azt bizonygatta, hogy én is úrnője vagyok az övének: nem mer megszabadítani a legkegyetlenebb ellenségemtől? Te vagy az oka minden bajomnak, te vezettél lépésről-lépésre az örvény széléig s mikor egyetlen cselekvéssel visszaránthatsz, még tétovázol! Legalább beleláthattam a lelkedbe. Milyen megvetésre méltó! Hogyan gyűlölöm a férfiakat! Szörnyeteg vagy, barbár! Óh, ha feledni tudnám, hogy viszonztam a sóhajaidat, a gyöngédségeidet s hogy átadtam magam neked teljessen! Ez a gondolat megöl. Végzetes átká a szépségemnek! minő méltatlan emberre pazaroltam!

Barátok voltunk, ezentúl ellenségek leszünk. Utoljára írtam neked, többé ne mutasd magad előttem. Eredj, gyáva, én büszke vagyok, hogy el tudtam szakadni tőled s hogy meg tudtalak gyűlölni! Fuss, fuss, messzire! A férjem él! Megsemmisülök ettől a gondolattól. Látnom kell ezentúl is azt az embert, akit annyiszor megcsaltam. És kivel? veled, te áruló! Veled, akinek dicsőséget kellene abban lelned, hogy őt feláldozod! Ó, egek, minő sors vár reám! Micsoda keserves élet! S az a gondolat gyötör majd legjobban, hogy elég gyenge voltam és neked adtam a szívemet!«

»Ah, de még mindig a tied, érzem, bármilyen zavaros gondolatok háborognak is bennem. Légy hát méltó a birtokára. *Jöjj, repülj, öld meg a férjemet.* Semmi párbaj, a fegyverek sorsa bizonytalan. *Haljon meg, azt akarom.* Asszony vagyok, de százszor határozottabb, mint te!«

Ilyen eszeveszett levelet csak az az asszony írhatott, aki biztos volt benne, hogy a szeretőjét

teljesen a hatalmában tartja s az még a kínpadon sem fogná elárulni.

A férfi pedig a szerelemtől bódult ember hályogos szemével olvasta a sátáni ösztönzést. Elhitte a lázas szavak mindenikét. Nem *felbújtót* látott az asszonyban, hanem szerencsétlen áldozatot, akinek őmiatta romlott el az élete, tehát az ő kötelessége, hogy most már hozza helyre. Példányszerű esete az úgynevezett *szerelmi jobbágyságnak!*

Tehát elérkezett a »cselekvés« ideje.

A tervet gondosan kidolgozták. Mongeot kibékülési komédiát fog rendezni Lescombat-val s alkalmat teremt a gyilkosság biztonságos végrehajtására.

Lescombat belement a csapdába. A kibékülést a Luxembourg-kert egyik vendéglőjében pecsételtek meg. Hazamenet, éjjel 11 óra tájban, Mongeot előreengedte a gyanútlan embert és egy törrel hátbaszúrta. Az holtan esett össze. A gyilkos elmenekült, de előbb egy pisztolyt dobott a holttest mellé, hogy azt a látszatot keltse, mintha az áldozat lett volna a támadó s a gyilkos jogos védelemből szúrta, volna le.

Gyámoltalan ötlet volt. *Hátbaszúrt* embernél jogos védelemre hivatkozni bajos.

De Mongeot ragaszkodott az ötletéhez s ezzel védekezett a rendőrség előtt is, ahol különben magát a tettet beismerte. Természetes volt, hogy azonnal elfogták. A rendőrségnek is volt annyi

esze, hogy a *cui prodest* elve alapján az asszonyt és a szeretőjét vegye elő.

Mongeot nyaka tehát benn volt a hurokban, de Lescombatné ellen nem találtak semmi bizonyítékot s néhány napi letartóztatás után szabadon bocsátották.

Ekkor a bűnügy története egy párját ritkító epizóddal gazdagodott. A szép szoborból csakugyan hiányzott a lélek. Engedélyt szerzett, hogy kedvesét a fogházban meglátogathassa. De nem azért ment oda, hogy vigasztalja, bátorítsa. Nem. *Rá akarta beszélni, hogy ha elérkezett a nehéz óra, amikor kínpadra fogják vonni, még ott is őrizze meg a kettőjük titkát és ne áruljon el róla semmit!*

Mit fogadott meg neki Mongeot szemtől-szembe? nem tudni. De utóbb, amikor magára maradt, a szerelmi jobbágy végre is fellázadt. Lehet, hogy a kínzókamra rémségeitől rettent meg; de ami inkább hihető: éppen a nagy szerelem vitte rá, hogy az asszonyt is magával rántsa. Ez addig emlegette leveleiben a különféle, csinos és gazdag ajánlkozokat, hogy a boldogtalan ember agyát a kínpad tudatánál is gyötrelmesebb gondolatok rohanták meg: *ő a halálba megy, az asszony pedig vígan él tovább az új férjével vagy az új szeretőivel.*

Mindent bevallott és megmondta, *hol vannak elrejtve az asszony levelei.* Így kerültek az áruló írások a bíróság asztalára s onnan a nyilvánosság elé.

Most már hiába volt minden tagadás. Lescombat özvegye fölött is törvényt ültek. Mindkettejük ítélete bitóra szolt. Úgy volt, hogy az ítéletet egyszerre hajtják végre rajtuk. Szomorú vigasztalás a szerelemből gyilkossá züllött férfi számára, hogy a felbujtója, megrontója vele együtt megy a halálba.

De az ítéletet megváltoztatták: Mongeot-t bitó helyett elevenen kerékbe kell törni... Ez 1754 szeptember 25-én meg is történt. A nyomorult ember keservesen megfizetett az egykori tilos örömkért: mikor a kerékhez akarták kötözni, kiderült, hogy a kötelek rövidek. Kiterítve, verejtékes halálfélelemmel kellett várakoznia, amíg újakat kerítettek elő.

És hiába tekintgetett körül, hiába kereste a bűntársát: az nem volt sehol. Tehát mégis egyedül kell az utolsó utat megjárnia? Amaz megmenekült?

Egyelőre igen. Ugyanis bejelentette, hogy *anyának érzi magát* Az orvosok ezt igazolták. Halasztást kapott tehát s néhány hónap múlva világra is hozott egy gyermeket. Mi lett ezzel? nem tudni. Csak annyi ismeretes, hogy felépülése után a végrehajtást 1755 március 4-re tűzték ki.

Ekkor újra azzal állt elő, hogy *ismét más állapotban van*. Egy darabig így megint lélezgethez jutott, de nem ment sokra vele. A megfigyelő orvosok megállapították, hogy hazudott. Órája tehát ütött; július 2-án kivitték a vesztőhelyre.

Szokás szerint temérdek nép verődött össze, még a Notre-Dame tornyain is szorongtak a kíváncsiak. De a legérdekesebb látványtól elestek: a szépségéről híres asszony arcából nem láttak semmit. Zsebkendővel takarta el az egész úton s a kendőt meghagyták rajta mindvégig. A csalódott tömeg azzal kárpótolta magát, hogy *tapsba tört ki*, amikor az elvetemült asszony végre-valahára fölfelé indult a létra fokain.

*

Valamennyi művelt állam törvénye úgy szól, hogy áldott állapotú nőn nem szabad halálos ítéletet végrehajtani. A magyar bűnvádi perrendtartás annyira emberséges, hogy még a jogerőssé vált halálos ítéletnek s a kegyelmi kérvény elutasításának a kihirdetését is eltiltja. A haladék persze csak addig szól, amíg fel nem kelt a gyermekágyból.

Lescombatné esetében bizonyára megütődött az olvasó azon, hogy az elítélt asszony *másodízben is viselősnak mondta magát*. Hogyan? hát a fogházban alkalma lehetett a szeretkezésre?

Nincs nyoma, hogy a bíróság érdeklődött volna a börtönszerelem részletei iránt; nyilván beérte azal, hogy csak a bejelentés valódiságának járjon a végére.

De úgy látszik, a régi cellák ajtajának retesze könnyen járt, különösen, ha megolajozták.

A nagy francia forradalom alatt a Conciergerie tömve volt a végzetes órát váró asszonyokkal. A halasztás az élet felcsillanó reményét jelentette: közben történhetik valami. Nem csoda hát, ha kétségbeesett teremtések akárhányszor a szégyent is vállalták, csakhogy szert tegyenek az utolsó esélyre. Az ellenőrzés laza volt s valóban megtörtént, hogy odadobták magukat egy férfinak, aki a cellájukba surranhatott. *Michelet* ismerteti *Olympe de Gougesnak*, a halálra ítélt forradalmi asszonynak az esetét. Sikerült egy férfiismerőset a cellájába csempésztetni halálillatú találkára s ez megtette neki a kívánatos szíveséget. Azonban az eredmény elmaradt s *Olympe*-nek más találkozóra kellett indulnia: Sanson várta, a bakó.

Némely asszony halálfélelmében *hazudta a szégyent*, így tett *Kolly* asszony, egy kivégzett bankár felesége, egyébként *hét gyermek anyja!* Mikor kimondták rá a halálos ítéletet, bejelentette, hogy más állapotban van. Az orvosi bizottság lanyhán kezelte az ügyet, egyéb dolga is volt, öt hónap is eltelt, amíg kisütöttek, hogy a bejelentés nem igaz. Az asszony bevallotta, hogy csakugyan hazudott, de most már komolyan állítja, hogy *három hét óta anyának érzi magát*

Most már az orvosok is komolyan láttak neki a vizsgálatnak s *részletes jegyzőkönyvet* is vettek fel róla. Ezek voltak a főbb pontjai:

»Kérdésünkre, hogy miféle férfival volt dolga? azt felelte, hogy egy ismeretlen, középtermetű, szürkeruhás férfi volt az illető. A kis udvar egy helyén (*dans les lieux d'aisance!*) találkozott vele egyetlen alkalommal s egy ötven frankos asszignátát ajándékozott neki. (!)

»Továbbá kikérdeztük a portásokat és börtönőröket. Ezek külön-külön kihallgattatván, egybehangzóan azt adták elő, hogy mindazok, akiknek belépési engedélyük volt a fogházba, *valóban érintkezettek a foglyokkal a kis udvarban*, azonban szobájukba tilos volt a bemenet.

»Viselős állapotára nézve nem találtunk semmiféle tünetet. Véleményünk tehát az, hogy ámbár a fogházban mozgási szabadsága volt, mégsem lehet hitelt adni mesterkedéseinek, amelyekkel bennünket félrevezetni igyekezett. «^x

Hétgyermekes családanya s egy ismeretlen, megfizetett férfi! Mégis, inkább a szégyen fesse az arcát pirosra, semmint a kiomló vére!

Nem használt. Huszonnégyszáz óra múlva Kollynét is odacsatolták a nyaktiló deszkájához.

Másik eset: a szépségéről nevezetes *Lubomirska* lengyel hercegné a rémuralom kitörésekor Parisban rekedt. Bevádolták, hogy Dubarry asszonnyal ellenforradalmi levelezést folytatott. Egyelőre függőben hagyták a perét. Három hónapi fogság után került a forradalmi bíróság elé s ott már gyorsan pergett le az ügye. Fouquier-Tinville rövid vádbeszéde után

¹ A jegyzőkönyvnek orvosi szempontokat illető részleteire nézve lásd *dr. Cabanés* könyvét: *Légendes et Curiosités de l'histoire*. (Paris, é. n. XII. fejezet.)

nyomban halálos ítéletet hoztak. Ekkor bejelentette, hogy *hat hete* anyának érzi magát. Hat hete, holott már három hónapja, hogy a Petite-Force fogházban őrizték! Milyen keveset számított hercegi korona, főúri büszkeség, asszonyi erkölcs, amikor az életről volt szó, a puszta életről!

Igaz volt-e a sansculotte-ok előtt kitergetett szégyenletes kaland? Higyjük inkább, hogy a boldogtalan teremtés hazudott. Azt is hiába. Az orvosok tagadó véleménnyel kedveskedtek az ügyésznek s a huszonnégyéves ifjú asszony gyönyörű feje a fűrészporos kosárba hullt.

LAFARGE ASSZONY REJTÉLYE.

1840-41.

Ornolac francia falucska temetőjében van egy sír. Az egyszerű, fakeresztel jelölt sírdombot *harminc éven át* állandóan friss virágok borították. Alatta a hírhedt Lafarge-per hősnője pihen. A virágokról egykori védője gondoskodott, a francia jogászvilág egyik legfényesebb nevű alakja, az esküdszéki ékesszólás mestere: *Lachaud*.

*

Marié Cappelle atyja gárdaezredes volt Napóleon alatt. Egyik nagynénje báróné, a másik előkelő diplomata felesége. Ezek révén a legjobb párisi szalonokban fordult meg.

Arcképét a párisi Bibliothèque Nationaleban levő eredeti után közlöm. Egykorú feljegyzésekből, szemtanuk híradásából így egészíthetem ki: Sápadt arcát nagy, égő fekete szemek élénkítik. A halovány arc játékosan változatos; olykor szenvedő és szo-

morú, másszor szinte gyermeki mosoly villan át rajta. Hangja lágy, behízelgően kellemes. Modora rendkívül egyszerű s mégis megnyerő; ismerősei általában csodálkozva említették, milyen rendkívüli vonzóerő sugárzik ki belőle. Mikor a pere folyt, egy magasrangú tisztviselő meglátogatta, de igyekezett gyorsan menekülni a szobából. »Nem szeretném, — mondta — ha a véleményemet az eszem helyett az érzéseim sugallnak.«

Nevelése kitűnő volt, műveltsége az átlagot meghaladta. Jól zongorázott, szépen énekelt; több nyelven beszélt; verseket rögtönzött franciául és olaszul; betéve idézte és magyarázta Goethét. Főképpen leveleiben csillogtatta írói tehetségét; utóbb azt mondták róla, hogy kötetekre rúgó levelezése Sévigné asszony írásaira emlékeztet. Ezek voltak a legkedvesebb könyvei, amelyeket a börtönben is meghagytak nála: *Pascal, Bossuet, Fénelon, Comeille, Racine, Montaigne, Lafontaine, Molière, Byron, Gilbert* és természetesen *Sévigné* asszony. Jegyzeteket is csinált róluk, pár sorba sűrített jellemzéssel. Néhány példa:

Bossuet: Új Sinai-hegy Mózes, a holtak büszke búcsúztatója, aki a királyoknak sohasem hízelt, legfeljebb a koporsójuk előtt.

Molière: Lámpával járt, mint az athéni cinikus bölcselő; bevilágított emberének a szívébe s a siratni való titkokkal megkacagtatta a világot.

Byron: A kétkedés marta ennek a modern Prome-

theusnak a lelkét. Tagadta a szerelmet s csak akkor szűnt meg szeretni, amikor szíve is megszűnt verni.

Gilbert: Szerencsétlen költő, akit a nyomora ihletett meg s az éhség volt a múzsája. (Önkéntelenül eszünkbe ötlík erről *Petőfi* versének a refrénje: »Szegény Gilbert, mennyit nem szenvedte!«).

Marié egyéniségének és lelkivilágának részletes jellemzését nem ok nélkül iktattam ide. Szükséges volt, hogy megérthessük a későbbi eseményeket s különösen azt, miért maradt meg mellette nehéz napjaiban akkora baráti kör s miért beszélnek, írnak ügyéről még ma is.

Apja korán elhalt, anyja újra férjhez ment, majd őt is eltemették. A serdülő leány magára maradt. Rokonok, barátnők vendége volt s így érte meg 24-ik évét.

Ekkor kérője jelentkezett: egy *Charles Lafarge* nevű vasgyáros. Házasságközvetítő hozta őket össze. Nem tudni, mi okból fordultak a szerelmi ügynökhöz. Hiszen a lány azonfelül, amit elmondtam róla, 80.000 frank hozományt is tartogatott a jövőbelije számára. Ügy látszik, addig válogatott, amíg pártában maradt s most már a családja unszolta, hogy végre szánja rá magát a férjhezmenésre. Lafarge megfelelő férjnek ígérkezett: 28 éves, nem szép arcú, de villogó fogsorú férfi, vagyonos gyáros, saját, fényűzéssel berendezett kastélyában lakik, hátaslovakat tart. Mariéra gondtalan, úri élet vár az oldalán.

Marie tehát döntött. 1839 július végén, egy szerdai napon ismerkedtek meg; vasárnap igent mondott s alig egy hét múlva megtörtént az esküvő.

Azután elindultak az új otthon felé. A postakocsiban érte Mariét az első kiábrándulás. Reggeltájt Lafarge felébredt, nagyot nyújtózott és nagyot ásított. »Most pedig reggelizzünk!« Elővett egy sült csirkét, két szárnyánál fogva kettőbe hasította s a felét felajánlotta az új menyecskének. Megjegyzendő: a vasgyáros nem hódolt a kézápolás hivalkodó párisi szokásának s körmein a gyászszegély tanúskodott a vidék romlatlan erkölcséről. A finnyás párisi teremés majdnem rosszul lett az ételszagtól. Nem kellett neki se csirke, se vörösbor; inkább kiült étlen-szomjan a kocsis mellé. A vasgyáros tehát megette az egész csirkét és megitta az egész palack vörösborot. Dél felé az asszony visszaült az ura mellé és beszélgetni kezdett vele. Irodalomról, színházról persze. A férj még nagyobbakat ásított, mint reggel, áttért a fa- és szénárokra, majd előszedte a jegyzeteit és számolgatott.

Délután öt óra tájban megszálltak Orleans-ban. Az asszonyt megviselte az út, fürdőt rendelt. Alig ült be a kádba, az ajtókilincset erősen megrángatták. A férj volt. Be akart menni.

— Az asszonyság a kádban ül — tiltakozott a komorna.

— Tudom, nyissa ki az ajtót.

— De uram, értse meg: a kádban nem fogadhatja!

— Az asszonyság a feleségem, ördög vigye el a sok párisi ceremóniátokat!

Az asszony is kiszólt:

— Nagyon kérem, ne kiabáljon úgy; várjon egy negyedórát, addigra felöltözöm.

— Épp azért akarok bemenni, mert nem vagy felöltözve! Hülyének tartasz? Nyittasd ki az ajtót, vagy berúgom!

Az ajtó zárva maradt. A férj még valamit kiabált, hogy majd odahaza leszoktatja erről a »párisi majomkodásról«. És csúnyául káromkodva elment.

Ez volt a beköszöntő.

Végre megérkeztek Glandier-ba, a férj birtokára. Alig hogy megállt a kocsi, kiderült, hogy a vasgyáros hazugságokat is kovácsolt. A »kastély« egy négyszögletes, dísztelen, otromba, elhanyagolt külsejű és belsejű falusi háznak bizonyult. Parknak nyoma sem volt; a háttérben a hámor kéményei füstölögtek.

Odabenn további meglepetések vártak az új úrnőre. Fényűzésről szó sem volt, alig néhány bútor szerénykedett a szobákban. Mindössze rokonaival bánt fényűzően a férj, amennyiben a lakást egy anyós, egy sógorné és egy sógor népesítette be. Kellemetlen, esős, hideg idő is volt s az első rossz benyomás, a rászakadó kiábrándulás úgy megzavarta

a gyenge idegzetű fiatalasszonyt, hogy bezárkózott a szobájába — nagy, hideg, nyomorúságosan bútorozott szobába — és kétségbeesetten zokogott. Menekülni akart innen, el ebből a környezetből, akármi áron.

Asztalhoz ült és levelet írt a férjének. Később ezt ellene szóló bizonyítékként olvasták a fejére. Hisztériásán izgatott, jajongó hangú levél volt; szaggatott mondatokból összerótt könyörgés, hogy bocsássa őt el, ne tartsa vissza. Ő megcsalta, amikor hozzáment, mert egy másik férfit szeret,— engedje, hogy meneküljön innen mind a kettejük elől, — adjon kocsit és lovakat, hogy Bordeaux-ig eljusson — majd ott egy smyrnai hajóra száll. Tartsa meg minden vagyonát; ő majd leckéket ad és azokból tartja fenn magát. Vagy ha úgy akarja, inkább öngyilkos lesz! .

A másik férfiből és a tilos szerelemből persze egy szó sem volt igaz, ezt utóbb a vád sem vonta kétségbe. Az agyonijedt, szinte esztévesztett asszony olyasfélét gondolhatott, hogy így majd meggyűlölteti magát és simábban megy a válás. A kusza mondatok így ömlöttek tovább:

»Térdenállva kérek tőled bocsánatot. . . úgy várom a döntésedet, mint a vádlott az ítéletét. Csúsztasd be az ajtó alatt a válaszodat, ha nem, reggelre meghalok . . . ölj meg, rászolgáltam, irtózom a gyöngédségeidtől. . . ha kell, gyalog vágok az útnak, de itt maradni? soha! Csak néhány ékszert vinnék magammal emlékül, amit

még nekem szánnál, küldd utánam Smyrnába. Mindenem a tiéd! Ments meg! légy jó angyala a szegény árvának . . . vagy ölj meg . . . vagy akár parancsold, hogy öljem meg magamat. . .«

A tébolyult hangú levélre összecsődült az egész család. Nagy könyörgésükre a félájult asszony komornája beeresztette őket. Körülfogták, csillapították, eget-földet ígértek. Lafarge elébe térdelt, a kezét csókolgatta, nagy szerelmére hivatkozott s a megtévesztést azzal mentegette, hogy félt, különben elveszíti. Fontolja meg nyugodtan a dolgot, adjon néhány napi haladékot; ha kisüt a nap, mindent más színben fog látni.

Hát jó. Marié beleegyezett, hogy pár napig még marad, de csak mint *nővér* s a komornája vele fog aludni.

Másnap csakugyan kisütött a nap s a rossz benyomásnak legalább ez a része a felhőkkel együtt eloszlott. Azután omlott Lafargeból a fogadkozások árja: építészt hívat és átalakíttatja a lakásukat, ahogyan Marié akarja; új bútorokat és zongorát hozat; meglesz mindene, kocsija, hátsólova stb.

A gyöngge, fáradt, magárahagyott asszony engedett a rábeszéléseknek és maradt. A vasgyáros ezután naponkint beretválkozott, kitakarította a körmeit és nem járt odahaza az asszonyt idegesítő csattogó papucsokban. Az építész és a zongora is megérkezett, az átalakított szobákba új bútorok kerültek, az istállóba hátsólo stb.

Mindez pedig az asszony pénzéből. Ugyanis Lafarge jellemrajzát ki kell még egészítenem. *Ez az ember közönséges szélhámos volt.* Nem-hogy évi 80.000 frankot jövedelmezett volna a gyára, amint a házasságközvetítőnél hazudta, hanem a kéményei adósságból füstöltek. Azért keresett gazdag feleséget, hogy a hozományát befektesse a gyarába. Állítólag volt egy nagy haszonnal kecsegtető gyártási találmánya. Különben *özvegy* ember volt s az első felesége vagyonát is elköltötte.

S ez még nem minden. Környezetében egy szerföltt gyanús alak lebzelt, bizonyos *Denis* nevezetű. A család bizalmasa: félig szolga, félig gyári intéző, szóval aféle *factotum*. Ür és szolga együtt es közösen *váltókat hamisított*.

Marié megadta magát a sorsának. *Feleség lett* és igyekezett a kötelességeit teljesíteni. Mindent megtett, hogy a környezetével elfelejtse az első napok izgalmait; eljárta a munkások közé s a vasgyártásról szóló könyveket olvasott a kedves klasszikusai helyett.

Eltelt néhány hónap. November végén Lafarge Parisba utazott, hogy megszerezze találmányára a szabadalmat s a szükséges befektetésekre pénzt folyósíttasson; természetesen a Marie vagyonából. Szenvedélyes szerelmes leveleket írogatott haza s Marie, az író, iparkodott megfelelő gyengéd hangon fogalmazni a válaszait. Mindezt engesztelésül a szörnnyű első levélért.

December 16-ika.

A bűnügyi regény első fejezete.

A romantikus hajlamú fiatalasszony azt találta ki, hogy a férjével » szimultán vacsorát« fog enni. Az anyós kis süteményeket sütött, ezekből Marie néhányat egyéb apróság között becsomagolt egy ládikába és elküldte postán Parisba. Használati utasításul ezt írta: »18-án éjfélkor egyél belőlük, rendeld oda a nővéremet s azt is kínáld meg. Ugyanakkor én is megeszem idehaza a magam részét.«

Mi lett a romantikus ötletből?

A láda megérkezett Parisba. A férj a szállodai szolgára bízta, hogy bontsa fel. Ez felbontotta, a tartalmát kicsomagolta. Az ígért apró sütemények helyett *egy darab nagyobbacska, kerek torta volt benne.* A vasműves nem hajlott a romantikára, nem várta meg az éjfélét és nem rendelte oda a sógornéját. Letört a tortából egy darabot és jóízűen megette.

Éjszaka csúnyául rosszul lett. Kólika gyötörte, hányási rohamok lepték meg. De úgy ahogy jobban lett, a dolgait is ellátta s csak január 3-án tért haza Glandierba.

A vádnak később ez lett az első pontja:

Lafarge asszony már ekkor, a Parisba küldött süteménnyel meg akarta mérgezni a férjét.

Ennél a vádpontnál meg kell állapodnunk.

Való, a kis süteményeket maga Marie csomagolta be a komornája és a náluk tartózkodó, Le Brun nevű festőnő társaságában, aki az arcképét

festette. A ládikát kampóval zárták le, biztosítékul zsineggel kötötték át s a zsineg végét viasszal lepecsételték. Így vitte a szolga a faluba a postára s ilyenek látták a tanúként kihallgatott postamester is.

De Parisban, amikor a láda a szállodai szolgálhoz került, *már hiányzott róla a biztosító zsineg s helyette apró szögekkel volt a fődél odaerősítve.*

Tehát valaki közben a ládát felbontotta s a kis süteményeket kicserélte a mérgezett tortára!

De kicsoda?

A vád meglehetősen rosszindulattal csak azt hajtogatta, hogy Lafarge a feleségének küldeményétől rosszul lett. De nem terjesztette ki a vizsgálatot arra, hogy:

Valóban a tortától lett-e rosszul Lafarge? hívatott-e orvost s ez mit állapított meg?

Egyáltalában: csakugyan megvolt-e mérgezve a torta? s ha igen, mi módon csempészhették azt az apró sütemények helyébe?

A védelem is csak arról beszélt, hogy Lafargénak nem tortát küldött, hanem kis süteményeket, — s különben sem lehetne róla feltételezni mérgezési szándékot a *tulajdon nővére* ellen.

Már pedig, ha a torta csakugyan meg volt mérgezve, *egy titokzatos kéznek kellett a csempésztést végrehajtania.* Mikor az egész Európát izgató bűnper befejezése után megindult a *lafargista* és *antilafargista* irodalom áradata, két kiváló német jogász rá-

*mutatott erre a rejtélyes kézre.*¹ Annak idején számot adok róla. Egyelőre senki sem kutatott utána.

Első fejezet, első homályosság.

A kifejlődés gyorsan haladt előre.

Lafarge január 3-án hazaérkezik. Rosszul érzi magát, ágynak esik és többé föl sem kel. *Január 14-én nagy kínok közt meghal.*

Színre lép az anyós. Feljelentést tesz, hogy a fiát megmérgezték. *Tettes a tulajdon felesége.* Bejelenti bizonyítékait és tíz nap múlva az özvegyet *letartóztatják.*

A vizsgálatnak két irányba kellett szétágaznia:

1. Volt-e olyan ok, amely az asszonyt a férjgyilkosságra indíthatta?

2. Csakugyan mérreg okozta-e Lafarge halálát s a felesége adta-e be a mérget?

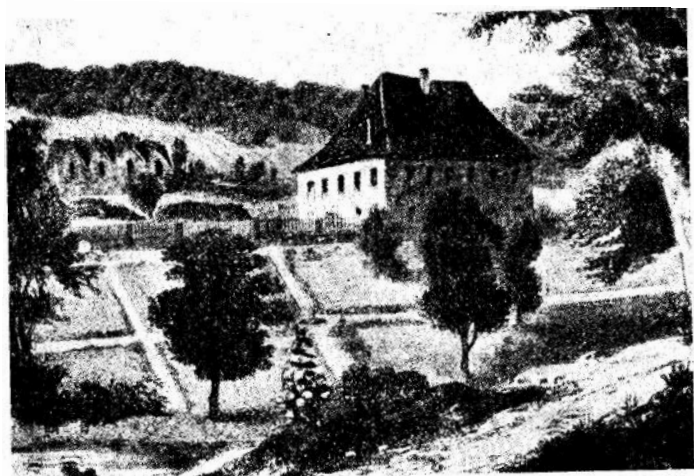
Az első kérdésre az anyós rögtön kész volt a válasszal. Ugyanis alig hogy Lafarge behunyta a szemét, a derék hölgy behatolt a menyé szobájába, felfeszítette az írószekrényét és elragadta iratait, levelezését és egy lepecsételt borítékot. A pecsétet habozás nélkül feltörte, mert tudta, mi van a borítékban: *Lafarge végrendelete, amely általános örökösül a feleségét nevezte meg.*

Bemutatta a bíróságnak. Világos — panaszolta — hogy az asszonynak a férje vagyonára fájt a foga s emiatt küldte a halálba.

¹ J. D. H. Temme und G. A. Nörner: *Der Process Lafarge beleuchtet nach preuss. Strafrecht.* (Berlin, 1841.)

Lufarge asszony
Daguerre-fénykép. Eredetije a párisi Bibliotheque Nationale-ban

A Lafarge-féle „kastély“ Glandter-ben

Háttérben a hámor

Lássuk, mi volt ennek a végrendekezésnek a története.

A házasság legelején, amikor Lafarge minden eszközzel le akarta szerelni az asszony húzódozását, őszinte szerelmének bizonyítékául átadta neki a végrendeletét, amelyben örököséül tette meg.

Az asszonyt meghatotta a nemes gesztus és viszonzásul ő is végrendekezett: nővérének a gyermekére hagyta a vagyonát, de az életfogytiglani hasznélvezetet a férjének biztosította.

Ekkor még nem tudta, hogy a nemes gesztus mit tartalmazott: a nagy semmit. Később ugyan felnyílt a szeme, de nemhogy szemrehányást tett volna a gavallér férjnek, hanem még ő ajánlotta fel a vagyonát a találmány céljára. Általános felhatalmazást adott Lafargenek, hogy letétjeiből vegye fel a szükséges pénzeket. (Egy mondat a férjéhez intézett leveleiből: »Ügyeimben te vagy az úr; ami az enyém, a tiéd is; adj el vagy végy fel kölcsönt, eleve hozzájárulok; azt hiszem, máris kelleni fog 30.000 frank favásárlásra.)

Lafarge párisi útján fel is vett a Cappelle-család közjegyzőjénél Marie vagyonából 25.000 frankot. Ennek az összegnek a sorsa nem érdektelen. Elutazásakor a pénzt bőröndjébe tette s mikor Uzerche-be, a gyárával szomszédos városkába érkezett, letette a bőröndöt egy ismerős cégnél azzal, hogy 30.000 frank van benne. Utóbb onnan hazahozatta Glandierbe; de halála után a hitelezők

érdeklődésére anyja és sógora kijelentette, hogy eféle pénzekről ők nem tudnak semmit. Hová lett a pénz? a vizsgálatot nem érdekelte.

Összefoglalva az anyagiak ügyét: Lafargénak *semmiféle érdeke sem fűződhetett a férje halálához*. Sőt ellenkezőleg, azt remélhette, hogy ha életben marad s a találmány beválik, visszakapja vagyonát, amelyből a férje alaposan kifosztotta. Viszont a *férj halála anyagi gondokkal terhes életet jelentett a számára*.

A nagy hagyakozásnak volt egy érdekes mellékhatása is. Néhány hétre rá, hogy a férj átadta szerelemtől sugallt végrendeletét a feleségének, *titokban egy másikat csinált s az anyjára bízta*. Ezt viszont a családi érzés sugallta. Egy szó sem volt benne a feleségéről, *egész vagyonát az anyjára és a nővérére hagyta*. A tiszteletreméltó család hónapokon át orcapírulás nélkül hízelgett és kedveskedett az ifjú asszonynak, holott valamennyien jól tudták, hogy ha a vasgyáros a találmányból vagyont szerez, a pénzt adó feleség nem fog belőle egy vörös sou-t sem látni.

Az ügyész maga sem feszegette nagyon a kétes anyagiakat, inkább a férj elleni *gyűlöletre* hivatkozott. »Az érkezés napján férjéhez intézett levél — állapította meg a vádirat —, amelyben a gondolatok szemérmertlenségét csak a kifejezések cinizmusa múlja felül, leleplezi a vádlottban lappangó becstelen szenvedélyeket.« Az ügyész görbe tükrében más táncot

járnak a betűk, mint a közönséges ember szeme előtt. Egy agyonrémtelt asszony hisztériás ijedését ő becstelen szenvedélynek látja s ebből természetesen az következik, hogy aki ilyen levelet ír, gyilkolni is képes.

A védelem: De hiszen maga a vád is elismerte, hogy később az asszony beletörődött a sorsába; sőt viselkedésében, leveleiben gyengéd feleségnek mutatkozott!

A vád válasza: Igen, de csak *mutatkozott*. Megváltozott magaviselete nem volt egyéb, mint *hipokrizis*. Ezzel leplezte gyilkossági tervét, amely már az első időkben megérlelődött benne.

A védelem: De hiszen *bármikor otthagyhatta az urát és elválhatott tőle!* Lafarge nem tagadhatta a megtévesztést. Semmiféle törvény sem kényszeríthette volna az asszonyt a visszatérésre.

A vád erre semmit sem válaszolt.

Inkább a másik irányba csapott át: *méreg okozta-e Lafarge halálát s az asszony keverte-e a mérget?*

Itt már a *lafargisták* is kénytelenek voltak elismerni, hogy a bizonyítékok fenyegetően sodródtak az asszony feje fölé.

Lafargené egy hónap alatt *háromízben is szerzett arzént*.

Első szerzemény december 12-én: 31 gramm.

Második január 5-én: 4 gramm.

Harmadik január 8-án: 61 gramm.

A szerzések időpontja valóban összeesik Lafarge megbetegedésével.

Vegyük sorra:

December 12-i adag. Ezt a szomszéd Uzerche városbeli gyógyszerész küldte, akihez Lafargené *levélben* fordult arzénért, a házban elszaporodott patkányok ellen. A küldeményt az asszony átadta Alfréd nevű inasuknak, hogy készítse el a patkánymérget. Ez csinált is valami sűrű keveréket, de olyan ügyetlenül, hogy a kotyvalék megkeményedett, nem lehetett használni s a cselédek a tűzbe dobták. Ebből a szerzeményből tehát nem következett az asszonyra nézve semmi. Az ügyész sem lovagolt rajta sokáig.

Január 5-i adag. Lafarge hazatérte után panaszkodik felesége és háziorvosa, dr. Bardon előtt, hogy nincs nyugta az ócska házban hemzsegő temérdek patkánytól. A patkányfogók nem sokat használnak, ámbár volt eset, hogy egyetlen reggel *huszonháromat* találtak a csapdákbán. Bardon doktor óvatosan felír 4 gramm arzént. Lafargené a receptet elküldi a már említett uzerche-i gyógyszerészhez egy levéllel. A küldönc meghozza az arzént. Maga Lafarge veszi át és odaadja az Alfréd szolgának, csináljon belőle patkánypástétomot. Ez elkészíti s utóbb a pástétomát meg is találják a Lafarge szobája melletti kamrában. Azonban ez egy ártalmatlan lepénynek bizonyul: *arzénnek nyoma sincs benne!*

A vád: Világos, hogy Lafargené az arzént megtartotta a saját céljaira s a patkányméreg készítéséhez egyéb anyagot adott.

A védelem: Ez nem volt lehetséges, mert az Alfréd szolga közvetlenül a gazdája kezéből vette át az arzént s vallomása szerint abból csinálta a patkányeledelt. *Tehát itt ismét egy harmadik kéznek kellett utólag a cserét végrehajtania!* Vájjon ez azonos volt-e a párisi küldeménybe avatkozó titokzatos kézzel? Avagy maga az anyós cserélte ki a lepényt, nehogy vádjá a menyé ellen meggyengüljön, ha az arzént a patkányételben megtalálják? A fiókot feltörő, végrendelettel szédelgő öregasszonynak igen nagy érdeke volt, hogy a menyét elítéljék. A bűnperben a fia halála miatt *anyagi kárpótlás címén 30.000 frankot követelt az özvegytől!* Ennyi pénze tán még megmaradt Mariének a hozományából.

Január 8-i adag. Ennek a története a legérdekesebb. *Felbukkan Denis-nek, a factotumnak a személye,* akiről kiderült, hogy a sütemény-küldés időpontjában *szintén Parisban volt,* de nem utazott együtt a gazdájával, hanem utólag, titkon ment utána. Nyilván a hamis váltók ügyében volt Lafarge-nak szüksége rá. Kisült róla az is, hogy valódi neve nem Denis, hanem Barbier. A vád nem firtatta, miért használt álnevet.

A patkányok már Lafarge feje körül szaladgáltak. Erélyesebben kellett velük elbánni. Lafargené megbízta Denist, hogy amúgy is dolga lévén

Uzerche-ben, szerezzen a gyógyszerésztől elegendő arzént. Denis azonban üres kézzel jött meg. Azzal mentegette magát, hogy megfélekedett róla.

Másnap egy másik közeli városba, Brive-be kellett mennie. Lafargené ráüzent a komornájával, hogy hozza hát meg az arzént onnan. Denis meg is hozta, még pedig egy hatalmas adagot: 61 grammot. Lafargené a mérget tartalmazó papírzacskót komornájával átküldte az Alfréd szolgának. Ez eléggé haszontalan léhűtő lehetett, mert ahelyett, hogy sietett volna a lepényt meggyúrni, a papírzacskót beletette a lomkamrában egy ócska kalapba és szerencsésen ott is felejtette. Mikor Lafarge halála után mérgezést emlegettek és hatósági emberek jöttek-mentek a házban, a szolga szörnyen megrémült, hogy a hanyagságból még valami nagy baj lehet. Egy szolgatársával összedugták a fejüket és bölcsen azt cselekedték, hogy a papírcsomagot elásták a kertben. Mikor a vizsgálat komolyra fordult és kihallgatták őket, mindent sorjában bevallottak. A csomagot a mondott helyen meg is találták.

A mérég útját tehát pontosan, nyomról-nyomra lehetett követni s eszerint nyilvánvaló lett volna, hogy Lafargené az arzénból egy szemernyit sem használt fel.

De csak »lett volna.«

Mert újabb meglepetés következett.

A papírcsomagban nem arzén volt, hanem szóda-bikarbóna.

A vád hamar elkészült a nagyarázattal. Megismételte, amit a január 5-i adagra mondott: *Lafargené az arzénes csomagot megtartotta s helyette szódát küldött a szolgának.*

A védelem visszavágott: Mikor Clémentine, a komorna átvette és továbbította a csomagot, rajta volt a gyógyszerész címkéje: *arsenic*. Ami valószínű is, mert a gyógyszerészek nem adnak ki ilyen nagy adag mérget figyelmeztető jelzés nélkül. Tehát nem lehet igaz, hogy Lafargené az arzént megtartotta és helyette a szolgának szódát küldött volna.

Vagyis: megint csak *egy titokzatos kéz nyomát kellene keresni*, amelynek érdeke volt, hogy az aszszonyra hárítsa a gyanút.

A vád nem volt kíváncsi a titokzatos kézre és nem foglalkozott vele.

Egyelőre magyarázat nélkül ismertetem, mit vallott Denis, amikor kihallgatták.

Az első megbízatásról ő nem feledkezett meg, hanem amiatt nem teljesítette, mert *gyanút fogott, hogy Lafargené az urát megakarja mérgezni*. A védelem elébe tárta, hogy hiszen ekkor még egyáltalán mérgezésre sem gyanakodott senki, honnan szedte hát a sejtését? Azt felelte, hogy ismerte a híres első levél tartalmát s már akkor gyanúperrel élt, hogy ennek valami gonosz cselekedet lesz a vége.

Hát akkor miért hozta meg mégis Brive-ból a mérget?

Felelet: mert félt, hogy ha nem engedelmeskedik, elveszti az állását.

A bíróság beérte a furcsa válasszal. Nem vetette a tanú szemére: hát inkább mérgezzék meg a gazdáját, semhogy az állását elveszítse? Azt mégis megkérdezték, hogy miért szerzett a méregből ilyen hatalmas adagot?

— Olyan sok volt a patkány Glandierben, hogy azt gondoltam, legalább ennyi kell a kiirtásukra.

Itt még egy kérdést kellett volna a tanú melléne szegezni: *eszerint mégsem Lafarge ellen volt szükség a méregre, hanem valóban a patkányirtás volt a cél?* Ez a kérdés elmaradt. A bíróság jobbnak látta, ha nem feszegeti ez ellenmondásokat.

A védelemnek volt egy nagy erőssége. Ezt mondhatta: lehet-e ép ésszel feltételezni Lafarge asszonyról, hogy ha a férjét meg akarja étetni, a mérget a nagy nyilvánosság előtt, az egész háznépnek, különösen a gyűlölködő anyósnak szemeláttára fogja megszerezni, levéllel, küldönccel, orvosi rendelvényvel? Egyszerűbb lett volna, ha férjét elkíséri Parisba s a sötét tervet ott hajtja végre! A nagyvárosban senki sem törődött volna vele, hogy az ismeretlen utas hogyan halt meg? miben halt meg?

Így állt végső eredményben a mérgezés ügye. Vádló, védő felváltva pörgetett egyet a vita kerekén: éppen annyiszor jött ki a fekete, mint a vörös.

A perben tovább hullámzott a ködgomoly.

Azt is el kellett dönteni, hogy volt-e alkalma Lafargenének a méreg beadására és mi módon cselekedte azt?

Az anyós és a sógorné csak súlytalan adatmorzsákat hordott össze; különben is mind a kettőt érdek és gyűlölet hajszolta.

Azonban előkerült egy érdektelen tanú: *Brun* kisasszony, a festőnő, aki Lafargené arcképét festette s vele egy szobában hált. Ez bizony rendkívül terhelő dolgokról tett vallomást.

A beteg részére úgynevezett »tyúktej« készítették (*Lait de poule* — sodó-féle ital, cukros vízbe kevert tojássárgája.) A tanú látta, hogy *Lafargené ebbe valami fehér port hintett és az ujjával kavargatta.* Nem valami étvágygerjesztő művelet, de hát falun vagyunk, nem a finnyás Parisban. *Brun* kisasszony megkérdezte, hogy mi az a fehér? Lafargené azt felelte: liszt. Ezután az italt valamelyik cseled átvitte a beteg szobájába.

Ott az anya és a sógorné szemügyre veszi: a tetején kevés fehéres réteg úszkál. Megmutatják Bárdon doktornak; ez megvizsgálja és azt mondja: alkalmasint mézpor, a nemrég tisztogatott falról hullhatott bele.

De a két nő rosszat sejt. Összehabar még egy csésze tyúktej, belekever holmi mézport: azonban az ital tetején nem bukkan fel semmiféle réteg. Most már erősebben felhőzik át rajtuk a balsej-

telem. A gyanús tyúketej beküldik Uzerche-be a gyógyszerészhez *s ez arzént talál benne!*

Az események láncolata tehát teljesen bezárult és Lafargené nyaka a lánc közé szorult.

Azonban:

Megint csak azon kell nyargalni: vájjon megháborodott-e Lafarge asszony, hogy egy tanúnak az orra előtt keverje a mérget a férje italába? Ekkora könnyelműséget és oktalanságot aligha lehet föltenni egy gyilkosságra készülő személyről. S éppen majd az ujjával fogja kavargatni a veszedelmes mérget!

Továbbá:

Mi bizonyítja, hogy *a gyógyszerészhez küldött tyúketej azonos volt azzal, amelybe az asszony az ujját mártogatta?* Hátha itt mégis megszakadt a lánc? Nem annyira a tyúketej, mint inkább a két hölgy *gyanúja a gyanús*. Eddigelé a beteget két orvos is megvizsgálta s nem észlelt semmi rendelleneset, — mi alapon ütött hát a hölgyekbe a rettenetes bizalmatlanság?

A lafargista felfogás szerint ezúttal is egy bűnös kéz nyúlt ki a homályos háttérből s elfordította az események élet a vádlott ellen.

A titokzatos kézről, mint említettem, a két német jogász fog nyilatkozni a bűnper befejezése után.

Most még messze vagyunk tőle. Előbb arról kell számot adnom, amivel tulajdonképpen kezdenem kellett volna: *vájjon egyáltalán mérgezés okozta-e Lafarge halálát?*

A kezelőorvosok közül Bárdon, a házi orvos, nem észlelt semmi gyanús tünetet. Massénat doktor sem, akit január 10-én hívtak a beteghez, hogy tanácskozzék a házi orvossal.

Ezután történt, hogy a Lafarge-hölgyekben felébredt volna a tyukt ej-okozta gyanú. Elküldtek egy harmadik orvosért, Lespinasse doktorért.

Kit küldtek el?

Denist, a ház bizalmasát.

Lespinasse doktor maga mondta el, hogy Denis megismertette őt az előzményekkel, a patkánymérgek történetével stb. Világos, hogy a saját szájaíze szerint tájékoztatta s ezt a keserű szájízt már ismerjük. Az orvos annyira fellovált hangulatban érkezett meg, hogy *ellenmérget is hozott magával*. Beadta, nem használt, kijelentette: *itt mérgezés történt*.

A másik két orvos a halál okát nem állapította meg határozottan. A védelem a tünetekből epilepsziára következtetett.

Megjegyzendő: kihallgatták Lafarge első feleségének a kezelőorvosát, Leyrat doktort is. »Neki akkoriban azt mondták, — vallotta — hogy Lafarget koronkint erős hányási rohamok szokták meglepni s ilyenkor annyira elgyöngült, hogy napokig sem tért magához.«

Kiadták a halott néhány belső részét Brive-városi szakértőknek. Ezek arzén jelenlétére gyanazkodtak, de kísérleti eszközük közben összetört s a vizsgálat tökéletlen maradt.

Jöjjenek új szakértők Limoges városából! Maga az ügyész jelölte ki őket. Véleményük tagadó volt: *arzén nyomára nem akadtak*.

Az ügyész nem nyugodott bele. Üljenek össze valamennyien, a brive-i és a limoges-i szakértők s együttesen döntsék el a kérdést. Ez is megtörtént. Összesen tizenkét szakértő leste az arzénfelismerés céljára használt Marsh-féle készüléket. Valamennyi szakértőnek immár egyhangú véleménye: a megvizsgált részekben *arzén nem ismerhető fel*.

Tehát eltekintve attól, vajjon volt-e oka Lafargenének a férje életére törni avagy sem,

eltekintve attól, vajjon kísérletet tett-e a mérgezésre vagy akár be is adta a mérget:

magára a *méreghalálra* nézve nem sikerült a vádnak döntő bizonyítékot szereznie.

Vagyis a bonyolult bűnper kígyója ott tekergett a tulle-i esküdtszék előtt, csak éppenséggel a feje hiányzott.

A vádlott ügye nem állt rosszul.

Azonban a vád váratlanul új erősségre tett szert.

*

A történet egy kastélyban kezdődött. Valódi kastélyban, nem olyanban, mint a glandier-i ütötkopott hodály. Marie — akkor még hajadon lány — vendégségben volt régi bizalmas barátnőjénél, *Léautaud* vicomte feleségénél. Egy délután a barátnő

megmutatta vendégeinek a gyémántjait, azután visszarakta a dobozba. Néhány nap múlva megint szó esett a gyémántokról, a háziasszony megint elhozta szobájából a dobozt. Kinyitották, üres volt. *A gyémántokat ellopták.* A vicomte feljelentést tett, a csendőrök át is kutatták a személyzet szobáit, de nem találtak semmit. A vendégekre nem illett gyanakodni. A nyomozást abbahagyták.

Nyolc hónap telt el. Marié közben férjhez ment s rövid házassága tragikusan végződött. Alighogy letartóztatták, Léautaud vicomte sürgősen jelentkezett a brive-i rendőrfőnöknél: »Ez az asszony megmérgezte az urát, tehát mindenre képes. Bizonyára a gyémántokat is ő lopta el. Kérem az eljárást ellene.«

Léautaud vicomte csak a címere jogán volt nemesember. Felesége pedig hozzá illett. Tudniuk kellett, hogy még ha megtévedt is a hajdani barátnő, a lopási ügy szörnyű nehezékként zuhanna a mérgezési per serpenyőjébe. És mégis, a dúsgazdag emberek merő kapzsiságból taszítottak egyet rajta a vérpad felé vezető úton.

Mariet vallatni kezdték. Eleinte ötlött-hatolt, de azután megmondta: a gyémántok igenis nála vannak, itt és itt találhatóak egy selyemzacskóban.

A lopást tagadta. A gyémántokat Léautaudné adta át neki egy titkos megbízással. Elmondta ennek a történetét is. Első olvasásra a történet

bizony úgy fest, mintha az író képzete találta volna ki.

Három év előtt Parisban — vallotta — ő és barátnője sétaközben megismerkedtek egy *Félix Clavé* nevű, spanyol származású fiatalemberrel. Az első találkozást több is követte, majd levelezés, szóval szerelem. Tudniillik a barátnő és a jóképű fiatalember között. Marié volt a közvetítő. Azután a spanyol elment valahová tengerentúlra, a barátnő pedig férjhez ment Léautaud vicomtehoz.

Egy napon rémülten szaladt Mariehoz: »Clavé itt van Parisban! Úgy látszik, rosszul állnak a dolgai, mert az operaház kórusában szerepel. Láttam is a nevét a színlapon. Azóta se éjjelem, se nappalom. Ez az ember elárulhat a férjemnek; meg kellene vásárolni a hallgatását.«

Marié utánajárt a dolognak és kiderítette, hogy az operai Clavé csak névrokona a spanyolnak. Az igazi Clavé Algírban él.

De Léautaudnéval nem lehetett bírni, úgy agyon volt ijedve. Mikor Marié vendége volt a vidéki kastélyban, nem hagyott neki békét és rábeszélte: vigye el Marié a gyémántokat, vegyen fel rájuk kölcsönt vagy adja el s a pénzből fizesse meg Clavét, hogy hallgasson. Közös megegyezéssel kiszedték a gyémántokat a foglalatokból, Marie eldugta őket a szobájában s megrendezték a lopási ügyet. Enélkül az asszony nem tudott volna számot adni a férjének, hová lettek a gyémántok.

Léautaudné felháborodva utasította vissza a vádaskodást. Ismeretsége Clavéval ártatlan volt, mindössze egyszer találkoztak. Semmi oka sem volt, hogy féljen tőle. A gyémántokhoz Marié lopás útján jutott.

Sajnos, ez nagyon valószínűnek látszott. Még ha csakugyan történt volna is valami titkolni való a barátnő és a spanyol között, ugyan mi alapon lehetett feltételezni, hogy a fiú fecsegni fog? Hát még, hogy pénzzel el lehet csitítani? S ha már Marié magához vette a gyémántokat, miért nem használta föl a megbeszélt célra? miért vitte magával férjhezmenetele után Glandierbe?

Marié megfelelt. Léautaudné igenis félt Clavé titokszegésétől. Ezt az is bizonyítja, hogy menyasszony korában nevelőnője, Delvaux asszony közvetítésével visszakövetelte még a saját, Mariéhoz írt leveleit is, mert célzások voltak bennük a spanyollal szőtt viszonyra. Marié be is csatolta barátnőjének egy erre vonatkozó levelét; ebben hálálkodik a küldeményért; ha netán még valami levele kerülne elő, azt is küldje vissza, vagy égesse el. Ne szóljon erről senki fiának, csak Delvaux asszonyban lehet megbízni. Így végződött a levél:

»Isten veled, drága Mariem. Nem írhatok ma bővebben, de újra megköszönöm titoktartásodat, amelyre most nagyobb szükségem van, mint valaha. Számíthatsz te is az enyimre, valamint igaz barátságomra. Személyesen majd többet. Sem édesanyámnak, sem nővéremnek nem szóltam erről egy árva szót sem.«

Kérdezzék ki minderre Delvaux asszonyt! Kikérdezték s a nevelőnő igazat adott Mariénak, csakugyan ő kérte vissza a leveleket. De többet is mondott. Hogy ebben az időben ő aggodalommal figyelte Nicolai kisasszonyt (ez volt Léautaudné leánykori neve) s úgy vette észre, hogy valami titkos bánat emészti. Elhagyta a rendes jókedve, nem akarta a parkot elhagyni. Azért változott úgy meg, mert Cappelle kisasszony azt írta neki, hogy *Clavé oda akar utazni, látni akarja őt a falusi templomban a misén.*

Eszerint a spanyol szívós szerelmes volt s valóban tartani lehetett tőle, hogy a szerelmében sértett férfi önzésével még valami bolondot csinál, ha nem is akar zsarolni.

De hát a gyémántok? a gyémántok!

Egyelőre azért nem kellett és nem is lehetett őket felhasználni, mert Clavé *Algírban éli.* Marié azt követelte, hogy idézzék meg onnan a tárgyalásra. Védője előbb az algiri főügyészhez fordult tájékoztatásért, volna-e mód az idézésre? A főügyész azt felelte, hogy a hosszú tengeri út és a touloni veszteg-zár miatt a tanú aligha érkezhetnék meg idejében. Különben is úgy látszik, névcseréről van szó. Megkérdezte az idézni kívánt Clavét s ez a következő levelet intézte hozzá:

»Főügyész úr! Én készséggel vállalkoznám, az utazásra, ha tanúskodásommal hozzájárulhatnék az ügy tisztázásához. De még ha ma indulnék is el, nem érkezhetnem

Tullebe a tárgyalás napjára. Egyébiránt az ügyről csupán ennyit tudok: 1839 novemberében vagy decemberében egy postacsomag érkezett a címemre. Nem bontottam fel, mert kételkedtem, hogy engem illet-e? Csakugyan, Algírban a Régence-szállóban lakik egy névrokonom, *Félix Claué úr*. Elvittem hozzá a csomagot s ő átvette, mint neki szólót. Azt mondta, hogy *Léautaud grófné küldi neki* és festékek vannak benne. Fogadja főügyész úr stb.«

Íme: Léautaudné még a házassága után is érintkezett a spanyollal!

A bíróság nem adott halasztást, hogy az igazi Clavét megidézhessek. Hiszen egy arisztokrata hölgy becsülete állt szemben egy nyomorult fogoly asszonyéval!

A főúri becsület volt az egész tárgyalás tengelye. Ezt védte nagy áradozással az ügyész s ekörül robbant ki az izgalmas összecsapás Léautaudék ügyvéde és Lafargéné védője közt.

Ez a védő *Lachaud* volt, akkor még 22 éves kezdő ügyvéd, később a bírósági termek aranyszájú szónoka, vádlottak reménysége, ügyészek félelmes ellenfele. Marié azelőtt végighallgatta védőbeszédét egy gyermekgyilkossági ügyben. Mikor a lopás vádja is rászakadt, nem akarta ezzel is terhelni védőjét, a híres és elfoglalt párisi Bac-ot, hanem Lachaud-hoz fordult. Mint vérbeli kékharisnya, képtelen volt hétköznapi nyelven írni. Így szólt a felkérő levele:

»Csak egyetlen egyszer hallgattam Önt, uram s akkor megrikatott. Abban az időben mégis vidám voltam és mosolygó; most a bánattól sírok. Adja vissza a mosolyomat azáltal, hogy ártatlanságomat a világ elé tárja.«

Léautaudék ügyvéde ki akart tenni magáért a jelenlevő vicomte előtt s beszéde végén nagy pátoszszal a vádlott felé fordult:

— Marie Cappelle! az én szavam nem üres fenyegetés. Én be fogom bizonyítani, értse meg: be fogom bizonyítani, hogy ön nemcsak méregkeverő, hanem tolvaj is, sőt nemcsak tolvaj, hanem rágalmazó!

A vádlott kétségbeesetten felsikoltott:

— Nem, nem igaz! Ez rágalom, ez gyávaság!

Lachaud felállt. Arca kipirult, hangja remegett.

— Én nem tudom, honnan fakad az ügyész úr gyengédsége és ékesszólása, amellyel itt Léautaud asszony erényeit védelmezi. Azét a Léautaudnéét, aki nem mert ide eljönni, hogy a vádlott szemébe nézzen, hanem elbújt az ügyész úr háta mögé. Ami pedig az ön gyalázatos sértéseit illeti, ügyvéd úr, azok miatt csak megvetés vár önökre. Vádolni, rágalmazni, meghurcolni azt a nőt, akit egykor a családjuk körébe fogadtak és meleg szeretettel vettek körül! (Egyre szenvedélyesebben.) Hazugság ez, elejétől végig hazugság! Tehát tolvaj és rágalmazó, mondja ön? Én meg azt mondom, hogy *ha van tolvaj és rágalmazó ebben az ügyben, úgy Léautaud grófné az! ő volt, aki előbb megcsalta, azután meg-*

lopta a férjét s most rágalmakkal akarja beszennyezni az egykori barátnőt! Ha becsület volna önökben, mindent visszavonnának!

Nem lankaszthatom el az olvasó figyelmét azzal, hogy végighurcoljam a bűnügy tekervényes pályáján s meg-megálljak minden egyes bizonyíték körüli ádáz szóharcnál, terjengős beadványoknál, perjogi csűrés-csavarásnál.

Elég a vége.

A bíróság Marié Cappellet bűnösnek mondta ki lopás büntetében és két évi fegyházra ítélte.

Hol van már most az igazság? A *lafargisták* felhördültek: ártatlant ítélték el! Az *antilafargisták* rábólintottak: de bizony bűnös volt, a bíróság jói ítélte. A magam részéről másfelé indulnék el az igazság nyomában. Azt hiszem, a gyémántokat Marié csakugyan hallgatási díj céljára kapta. De nem avégett, hogy Clavé tegyen lakatot a szájára, hanem hogy *Marié hallgasson*. A visszaadott levelekkel a lánykori szerelem írásos nyoma eltűnt ugyan, de megmaradt az eleven tanú: Marié. Ennek a hallgatását kellett biztosítani s erre a célra peregték át a gyémántok az ő selyemzacskójába. Sőt tovább megyek: az sem lehetetlen, hogy Marié a gyémántokat csakugyan ellopta. Fiatal lány volt, megejtette a drágakövek szikrázó varázsa, mint a szarkát a csillogó ezüstkanál. Nem is hitte talán lopásnak, inkább a maga részéről megszabott hallgatási díjnak. A barátnő pedig nem szólt rá semmit, ámbár jól tudta, hogy

a kövek Marienál vannak. Miért nem állt elő hamarabb a váddal? Világos: mert továbbra is hallgatni szeretett volna, de a férje rászorította a feljelentésre.

*

Immár mindegy volt, hogy Marié a mellékperben ártatlan-e vagy csakugyan bűnös. A főperben a törvény kereke nagyot fordult és legázolta a vádlottat. Aki meglopta a barátnőjét és tetejébe hazug, becsületerontó mesével akarja magát kivágni: annak többé nem lehet elhinni egy szavát sem. A tolvajnak romlott az erkölce; erkölcstelen személy előtt pedig az emberélet sem szent.

Az esküdtek már eleve tisztában voltak vele, hogyan fog kiütni a verdiktjük. A tizenkettő közül ötnek még a döntés előtt eljárt a szája. Kávéházban, társaságban nem átallották mondogatni, hogy kár tovább is időt vesztegetni az ügyre; az asszony mindenképpen bűnös.

És még valami. Annak idején Marié nagynénjének beszámolt róla, hogyan érkezett meg az új otthonba. Egyik védője, elég meggondolatlanul, felolvasta a levelet Lafarge szélhámosságának a szemléltetésére. Ez volt benne:

»Képzeld el egy szörnyű utazást és késő éjszakai megérkezést egy *limoges-i házba* (maison limousin), ami franciára fordítva ennyit jelent: piszok, elhagyatottság és kegyetlen hideg, bútor nélküli, ablaktalan szobák.«

Az esküdtszék tagjai a limoges-i kerület polgárai voltak...

Az ügyész azonban még mindig nem volt megelégedve az eddig összegyűlt anyaggal. Neki perjogi szempontból *corpus delicti* is kellett, mindenáron valami arzénnek a nyoma az áldozatban. Megidézette Parisból *Orfila* doktort, az egyetem orvostudományi karának nagytekintélyű dékánját.

Orfila el is jött Tulle-ba. Az ő keze alatt az eddig néma Marsh-készülék életjelt adott: a vizsgált részekben *arzén van jelen*.

Mennyi?

Egy fél milligramm!

A védők gyorsan határoztak. Akárhogyan támadnák ők a furcsa, de veszedelmes szakértői véleményt, az esküdtek nem adnának rájuk semmit. Orfila feje fölött a hivatalos tekintély sugárkoszorúja lebegett. Egyetlen mód kínálkozott: a hivatalos tekintéllyel szembeszegezni egy másik, habár nem hivatalos tekintélyt. *Raspail*-ra gondoltak, a egyetlen híres »magántudósára«. Őt kell megnyerni, álljon a tudatlan esküdtek elé és magyarázza meg nekik, hogy az ilyen elenyészően parányi mennyiségű arzénnek nincs semmi jelentősége.

Megbízottjuk, egy fiatal ügyvéd, rohanvást vágott neki a párisi útnak. Éjjel 11 órakor verte föl álmából *Raspail*t. Gyorsan beszámolt az ügyről és átadta *Lafarge* asszony kérés levelét. A levél meghatotta, *Orfila* véleménye felháborította a tudóst.

Egy fél milligramm! és emiatt egy asszonyt a vérpadra küldhetnének!

Rögtön, még ma éjszaka indulni kell Tulle-be. És vitte, röpítette őket a postakocsi Dél-Franciaország felé. Étlen-szomjan, álmatlanul, de csak előre! Egyik állomáson vesztettek néhány órát, mert *eltört a kocsi kereke*. A szeszélyes véletlen így avatkozik néha az emberi sorsokba ... Éjjeli féltizenkét óra lett, amire másnap beroboglak Tulle-be.

A szálloda kapujában könnyező emberek fogadták őket:

— Késő! Úgy számolta szegény a perceket, a másodperceket — de önök elkéstek!

— Mi történt?

— Este 8 órakor megvolt az ítélet. . .

Az esküdtek verdiktje így szólt:

Szótöbbséggel: *bűnös*.

Szótöbbséggel: *enyhítő körülmények vannak a vádlott javára*.

Ha az esküdtek nem nyilatkoznak így az enyhítő körülményekre nézve, a bíróság kénytelen lett volna a vádlottat *halálra ítélni*. Úgy látszik, valami halavány kétely mégis visszariasztotta őket a jóvá nem tehetőtlől. De Orfila ezt nem sejthette. Neki arra kellett gondolnia, hogy az ő fél milligrammja elég nehezék lehet a nyaktiló vasán, hogy a vádlott nyakára zuhantassa.

Az ítélet tehát így hangzott:

Életfogytiglani fegyház és pellengérré állítás Tulle város főterén. (Ezt a szégyenbüntetés-toldatot utóbb elengedték.)

Raspail nem törődött Orfila hivatali méltóságával. Nekiment a párisi lapokban és felületességet, gondatlanságot vetett a szemére. Levelet írt az esküdtszék elnökének: »Elnök úr! Arzénnyomot mindenütt lehet találni; ha akarja, kimutatom akár az ön bírói székének a lábában is!« Kérte, engedjék meg, hogy megvizsgálhassa Orfila kémszereit és ellenőrizhesse az eljárását: megtagadták.

Mariét a *tizenhét napig* húzódó tárgyalás izgalmai úgy megviselték, hogy alig bírt a lábára állni; karosszékbe kellett ültetni. Az ítélet után már csak egy vékony reményszálba kapaszkodhatott: a semmítőszék ítéletébe.

Ez a szál is elszakadt.

A semmítőszék felülvizsgálta az ügyet s a perbeszédnek befejeztével délután félnégykor vonult vissza tanácskozni. Este hatkor közölték, hogy a határozathirdetést másnap délelőtti tíz órára halasztották. Kora reggel már tömve volt a tárgyalási terem izgatott hallgatósággal. Vártak, vártak, de a bíróság még mindig tanácskozott. Telt az idő, dél lett, este lett — végre esti hét óraker megnyílt a tanácskozó szoba és a bíróság bevonult.

A semmiségi panaszt elvetették.

Az esküdtszék ítélete jogerős lett.

Mindennek vége.¹

¹ A tudományos vitába persze nem avatkozhatom. Mégis megnéztem a lexikont. Ez van benne *Arzénfelismerés* címszónál: »A modern francia készülékekkel sikerült kimutatni, hogy arzénnyomok minden élőlény minden szervében föllelhetők. Ha tekintetbe vesszük, hogy a földben, különösen temetőföldben, a koporsó fémjében, a koszorúk művirágjaiban, a szemfedőben tetemes mennyiségű arzén lehet, ami onnan a hullába szivároghat, beláthatjuk, hogy a vegyésznek igen nehéz a helyzete. A felhasznált edények és kémszerek arzénmentes voltára természetesen nagy lelkiismeretességgel kell ügyelni.«

Nem ismerem a mai tudományos véleményt Orfilának száz év előtti módszeréről. Életrajzi adatai szerint ő a törvényszéki orvostan tudományának megalapítója. Viszont egy mai francia író fölöttébb tiszteletlenül ír róla. Jean-Jacques Brousson a *Nouvelles Littéraires* 1934 október 10-i számában így fitymálja le: »Ez a sarlatán Paris minden húslevesében arzént fedezett fel. Kísérletei Lajos Fülöp korában komolyszamba mehettek, de ma minden szakértő pukkadásig nevet rajtuk.«

Orfila tudományához nem szólhatok. De a jelleméhez igen. 1846 májusában a párisi büntetőbíróóság előtt eljárás indult Raspail ellen *kuruzslás* miatt. Állítólag pénzért gyógyított betegeket, noha nem volt orvosi oklevele. A tárgyaláson Raspail megkérdezte az ügyészt: ugyan ki volt a feljelentő? *Orfila* — hangzott a válasz.

Tehát a hivatalos vaskalap nem bírta elfelejteni a magántudós támadását a Lafarge-ügyben s alkalom adtával így állt rajta boszszút. Csúnya lóláb a besúgóé, kifityeg a professzori talár alól.

A tárgyaláson kiderült, hogy Raspail *ingyen* adott a hozzáforduló betegeknek tanácsot, de mert egy asszony állítólag az asztalon hagyott néhány frankot, a bíróság elítélte. *Tizenöt frank pénzbírságra . . .*

Heine Henrik betegesen hiú embernek írja le Orfilát, aki hiúságában nem érte be a tudományos hírével, hanem mint *műkedvelő énekes* csillogtatta a hangját a párisi szalonokban, helyesebben gyötörte a hallgatók fülét. Az ilyen hiú embertől kitelik — írja Heine —, hogy akár egy emberéletet is feladozzon, csakhogy a csalhatatlanságát fitogtassa.

A nagy per izgalma végigörvénylett egész Európán, sőt átcsapott Amerikába is. Marie számára özönével hozta a posta a leveleket a tengeren túlról; némelyike *házassági ajánlattal* volt béelve. Általában tizenöt hónapi vizsgálati fogsága alatt *hatezer* levelet kapott, mindannyia csupa részvét és együttérzés. Apró ajándékok is érkeztek a fogházba: könyvek, női táskák, papucsok, bútordarabok, ruhá-neműek stb. Protestáns hívei vallásos könyveket küldtek, a katolikusok kilenc napos imájukat ajánlották fel,

Ez tartotta benne a lelket.

Megírta a fogházban emlékiratait. Ez a könyv ma is érdekes olvasmány.¹

És ontotta a leveleknek végeláthatatlan tömegét. Igazán szépek és meghatóak. Fordításra alig alkalmasak, a francia nyelvnek női tollból fakadó bája hamvát vesztené. Csak egy rövid mutatvány-nyal próbálkozom meg. Haja a tárgyalás utolsó napjain megöszült. Egy fürtöt küldött belőle egyik barátjának ezzel a pár sorral:

¹ *Mémoires de Marié Cappelle veuve Lafarge, écrits par elle-même.* (Paris, 1841—42. Négy kötet.) Az 1. és 2. kötet tartalmazza magát az emlékiratot; a 3. és 4. a gyémántper és a mérgezési per főbb adatait: tanúvallomásokat, vádiratot, perbeszédeket stb. Bőséges tára a levelezéseknek is.

Német fordítása: Leipzig, 1841.

Angol: Philadelphia, 1842—43.

A fogházban írt költeményei *Heures de prison* címmel jelentek meg. (Paris, 1853.)

»Felajánlom önnek ezt a könnyeimtől színét vesztett fürtöt. Nem olyan szerencsétlenség fehéritette meg, aminő redőket ró a szívre és furdalja a lelkiismeretet. Én szeretem a fehér hajamat, mint a vén katona a sebeit. Ő a dicsőségért és a hazájáért harcolt, én az ártatlanságomért és a barátaim szeretetéért.«

(Persze, mindezt másként is lehet magyarázni. *Henri d'Alméras* rásüti a levelekre, hogy a valódi ártatlanság nem használ tirádákat és tremolot.)

A semmitőszék ítélete után Mariét beszállították a montpellier-i női fegyházba.

Keserves búcsú lehetett testvértől, rokontól, baráttól, a fogságát megosztó hűséges Clémentine-től, — búcsú a szabadságtól — örökre!

Életfogytiglani fegyház!

Olyan idegösszeomlással érkezett a fegyházba, hogy ágyba kellett fektetni. Eleinte kíméletesen bántak vele, de soká nem lehetett nyújtani a kivételes állapotot. A fegyház törvénye egyformán köt minden rabot. Mikor úgy-ahogy jobban lett, benyitott cellájába a felügyelő:

— Holnap reggel öltözzék át a fegyházi ruhába.

— Soha, soha!

— Ne ellenkezzék, csak magának árt vele.

— Inkább meghalok!

Másnap reggel odakészítették a fegyházi egyenruhát: durva kék köntöst, fehér főkötőt. Nem vette fel. Kénytelenek voltak két markos ápolónőnek a fezére adni. Szívszaggatóan jajgatott, sikoltozott, de

ráhúzták erőszakkal a szégyenköntöst. Az izgalomtól ideggörcsöt kapott, elájult.

Tovább azonban nem lehetett ellenkezni. Megadta magát, beleroskadt a fegyházi élet rideg, szigorú egyformaságába. Végezte napi munkáját a többivel közösen, rájuk parancsolt szótlansággal: font, szőtt, fehérműt varrt.

És mindezt azzal a szörnyű tudattal, hogy a lélekölő, testetsorvasztó rabságból élete végéig nincs menekülés.

Írogatta a kegy elemkérő leveleket a királynak, királynénak, de azok többnyire megrekedtek a fogházigazgató fiókjában.

Egyszer azután nem volt többé sem király, sem királyné. Az 1848-as forradalom törvényt ült fölöttük is. Marié sorvadt még néhány esztendeig a börtönben, amíg végre tizenkét évi rabság után a köztársaság elnöke, a későbbi III. Napóleon, aláírta a kegyelmi rendeletet.

Szabadság! Levetni a rettenetes kék fegyencruhát, fegyházi szám helyett ismét embernek lenni, a polgári halálból feltámadni — képzelhető, mit jelentett az újra lélekző asszony számára.

De a lélekzet fogytán volt már. Súlyos betegen utazott Ussat-ba, hogy az ottani fürdők gyógyító erejétől talpra álljon. Itt az a keserű meglepetés érte, hogy senki sem akarta befogadni. Nagynehezen a fürdőbérlő szorított neki helyet egy nyomorúságos kamrában. Ott sem húzta sokáig. Pár hónapra rá,

hogy a szűk börtöncella ajtaja megnyílt előtte, egy másik, még szűkebb cellába került s kivitték az ornolac-i temetőbe.

Utolsó szavai ezek voltak: »Mennyit kell az embernek szenvednie, hogy éljen, és mennyit, hogy meghalhasson.«

Gyóntatója, Brunel abbé, aki az utolsó kenetet feladta neki, meg volt győződve az ártatlanságáról és mártirt látott benne.

*

Csakugyan ártatlan volt-e Marié Cappelle, Lafarge özvegye? *S ha igen, ki volt a titokzatos személy, aki a kártyákat keverte, hogy ő legyen a vesztes?*

Meglepően sok könyvet írtak össze a perről. Újra meg újra szellőztették a régi aktákat, hátha valahol még meglapul egy eddig észre nem vett nyom, amely irányt mutatna a valóság felé. Csupán az utolsó évtizedek irodalmából *tizenkét* író számoltam meg, de lehetnek többen is.

Henri-Robert, a nagy történelmi perek krónikása ártatlannak hiszi.

Az angol *Griffith* őrnagy szerint a terhelő bizonyítékok elégtelenek, az esküdtek verdiktjének úgy kellett volna hangzania: »Nem bűnös.«

Alméras »antilafargeista« éllel nyilatkozik. Csak rá kell nézni az arcképére — írja —: ez a bűnöző asszony típusa. Született színész, egész viselkedése

merő színlelés; ebben azonban tökéletes, elsőrangú. Egyetlen enyhítő körülmény szól csak mellette: a férje.

Pierre Bouchardon még szigorúbban ítél. »Lelke mélyéig hazug, magának a hazudozásnak a kedvéért. Bámulatós bőséggel és merészséggel eszel ki hazugságokat, még a valószínűséggel sem törődik. Manapság az elmegyógyászat habozás nélkül *degenerált hiszterikának* mondaná.¹

Legutolsó krónikása egy délvidéki író, *Fernande L'Hérisson*. (*Madame Lafarge, écrivain romantique*. Bordeaux, 1934.) A könyv teljesen lírikus. Az író nő annyira rajongott a hősnőjéért, hogy elzárándokolt a nyomait keresni Ussat-ba. Így emlékezik meg a halottas szobájáról:

»Szoba? Nyomorult zug, ablaka szűk udvarra nyílik s alig pár méternyire magas fal mered föl előtte. Szoba, amelybe soha egyetlen napsugár sem tévedt be. Új bőr-

¹ Megjegyzendő:

Bouchardon bírósági elnök bűnügyi történeteinek sorozatában a Lacoste-perről írt tanulmány is olvasható. (*Les procès burlesques*. Paris, 1929.) Alig, hogy a Lafarge-per izgalmai elcsitultak, ez a per kavarta fel a közvéleményt. A 22 éves Euphémie Vergez férjhez ment 70 éves bácsikájához, a gazdag Henri Lacoste-hoz. A férj végrendelkezik a felesége javára s csakhamar rejtélyes körülmények között meghal. A szakértői vizsgálat eredménye: *öt centigramm arzén* a holttestben. Nem fél milligramm, hanem öt centigramm. De az esküdtek logikája kiszámíthatatlan. A verdikt: *felmentés*.

Az olvasó ebben a perben is olyan határozott véleményt remélt Bouchardon elnöktől, mint a Lafarge-ügyben. Azonban itt óvatosabb volt: *a bírálatot az olvasóra bízta*.

tön! Szegény madárka, már halálra sebzetten került ki a kalitból s a szabadság ragyogásától elkápráztatva, félénken menekült ebbe a zugba — meghalni.«

A síron még most is égő piros rózsák virítottak...

Meglehetősen meddők ezek a mai kísérletek, hogy feltámasszák a régi pert. Az akkori egész nemzedék már régen a föld alatt van, pedig csakis ők szólhatnak jogosan hozzá, mert úgyszólván a szemük előtt hullámozott az egész per s hiteles bíróság' akták, hírlapok helyszíni tudósításai, szemtanúk híradásai tisztább képet vetíthettek eléjük, mint a minőt a mai, szüret után böngésző szerzők valaha is nyerhetnének.

Legjelentősebb *kortársi* bíráló volt a két német jogász, *Temme* és *Nörner* könyve, amelyről már megemlékeztem, *ők végre határozottan rámutatnak a kártyákat keverő rejtélyes személyre.*

»Lehetetlen — írják — egy kínos érzés elől elzárkózunk, *valahányszor Denis-Barbier alakja felbukkan.* Ez a teljesen züllött ember Lafarge bűntársa volt a hamisításokban, — ha ezeket fölfedezik, Lafarge mellé kerül a vádlottak padjára.

»A sütemények küldését megelőző napokban titkon Parisba utazott. Mi keresnivalója volt ott? Nem tudja senki, ő mindössze ennyit volt hajlandó mondani: »Lafarge úr akarta«.

»Efféle emberről bármilyen gázságot feltételezhetni. Vájjon nem lehetett-e érdeke, hogy eltegye láb alól bűnös üzelmeinek a tanuját? Ez a tanú pedig Lafarge volt. A sütemények küldését jelző levél a *láda előtt* érkezett

Parisba. Denis ekkor már ott volt s a gazdájától megtudhatta, mit küld a felesége. Mikor pedig a küldemény megérkezett és Lafarge utánanézett, *a láda már fel volt bontva*. Nem csempészhetette-e be Denis könnyű szerrel a mérgezett tortát a sütemények heíyébe?«

»Menjünk tovább. Lafarge halála után tanúk hallották, amint Denis diadalmasan kijelentette: »Most már én leszek itt az úr!«

»Glandier-ban szabadon járhatott be a beteghez, méregnek pedig bővében volt. Az asszonynak átadott egy csomagot s erről utólag kiderült, hogy *nem tartalmazott mérget*. Nyilvánvaló hazugságokkal a gyanút igyekezett az asszonyra hárítani, őt magát a vizsgálóbíró nem gyanúsította s mégis, anélkül, hogy kérdezték volna, egyszerre csak megszólalt: »Nem én vagyok a tettes!«

»Véleményünk tehát úgy szól, hogy az ügyész részéről sokkal indokoltabb lett volna Denis ellen emelni vádat, semmint Lafarge asszony ellen.«

»S ha már ítéletre került az ügy, Lafarge asszonyt *bizonyítékok elégtelensége miatt fel kellett volna menteni*.«

A német jogászok véleménye megszívlelni való. Különösen, ha még egy döntő fontosságú bizonyítékot tárok az olvasó elé, amelyet erre az alkalomra tartogattam. Az *antilafargeisták* hallgattak róla, vagy talán nem ismerték, mert már a semmitőszék ítélete után jutott a védők tudomására.

Három, minden tekintetben kifogástalan és érdektelen tanú jelentette a védőknek, hogy Denis elszólta magát előttük és ez csúszott ki a száján: »*Volt eszem, hogy arzén helyett szódát adjak az asszonynak, nehogy az urát megmérgezhesse*.«

Továbbá: a Lafarge-családnak egy Magnaux nevű bizalmasa találkozott Brive-ben Passerieux doktorttal s szóba kerülvén Denis szerepe, a doktor ezt mondta: »Igen, Denis arzén helyett szódát adott Lafargénak. Jó, hogy ez hamarabb nem sült ki; a szajhát (*coquine*) még fölmentették volna.«

A védők terve tehát ez volt: Hamis tanúzás miatt eljárást indíttatni Denis ellen s a marasztaló ítélet alapján újrafelvételt kérni Lafargéné perében.

Azonban nem hiába írta a Lafarge-ügy egyik bírálója, hogy ügyész, bíró, esküdt akkora elfogultsággal járt el ebben a perben, amellyel akár tíz ártatlant is el lehetett volna ítélni. Négy hónapi huzavona után a limoges-i (értsük meg: *limoges-i*) főügyész közölte a védőkkel, hogy *nem látja indokoltnak a Denis elleni eljárást*

Utolsó szalmaszál: *polgári úton* , kártérítés címen kell Denist felelősségre vonni! A polgári bíróság döntése előtt még egy limoges-i főügyész sem hunyhatja be a szemét.

Igen ám, de Lafargéné életfogytiglani büntetését töltő rab, vagyis *polgári halott* volt. Hogy egy perben felléphessen, *ügygondnokot* kellett a számára kirendelni, Tehát a tulle-i polgári törvényszéktől ügygondnokot kértek. Ez mindenekelőtt Denis *lakása* iránt érdeklődött. Hol lakik? honnan lehet előkeríteni?

Sehonnan.

Hol itt, hol amott bukkant fel; állandó lakása nem volt; majd végkép nyoma veszett. Az eljárás tehát már az ügygondnok kirendelésénél megakadt és soha többé meg sem indult.

Legutolsó kérdés: mit árultak el vajjon *maguk a védők*? Ők lehettek leginkább tisztában vele, mi az igazság s Lafargéné halála után már szabadon beszélhettek.

Lachaud rendületlenül hitt az ártatlanságában. Harminc évig küldte a virágokat a sírjára. Egyszer társaságban egy hölgy célzást tett Lafargénéra. Lachaud mély megilletődéssel válaszolt neki:

— Hát jó, beszéljünk róla. Ön azt kérdezte, bűnös volt-e? Bűnös! Ó! Ah, ha ismerte volna, nem kérdezne ilyent. Szerencsétlen volt csupán, akit sokkal kegyetlenebb végzet taposott el, mint a hajdani tragédiák hőseit. De bűnös? Nem!

Már beteges, törődött ember volt a hajdani tüzes szónok, amikor mégegyszer rátért erre a szívbeli ügyére. Cassagnac-ék egyik ebédjén szó esett a Lafarge-perről. Lachaud a háziasszonyhoz fordult:

— Egyre jobban ritkulnak, akik hisznek Marie Cappelle ártatlanságában. Tudom, ön is a hívők köze tartozik. Ígérje hát meg, hogy ha én is meghaltam, gondozni fogja a sírját. Ez a tudat olyan jól esnék nekem...

A másik védő Bac volt, a francia ügyvédi rendnek épp akkora híressége, mint Lachaud. Ő sem

kerülhette el a faggatást. De ő nem vallott színt, kerülte az egyenes választ. Mikor a limoges-i születésű regényíró, Élie Berthet ismét nekiszegezte a kérdést, hogy mit kell hát gondolni a Lafarge-ügyről? ezt felelte:

— Gondoljon róla, amit akar, — és ha sokat gondolkozott rajta, még mindig nem gondolt eleget.

Ez a hajlékony értelmű mondás jellemezhetné legtalálósabban Lafarge asszony rejtélyét.

AZ ALKALMATLAN APA

APAGYILKOSSÁG A FEKETE MALOMBAN.

1817.

Meredek sziklafalakkal körülvelt szűk völgy, magános malomépület a falu végétől néhány száz lépésnyire: ez a színhely.¹

A molnármester, *Kleinschrot Frigyes*, 60 éves korában is életerős, izmos ember volt. A malomkerek derakasan dolgoztak: az eset után felvett leltár 13.577 forintra becsülte a molnár vagyónát. *Borbála* nevű feleségével 30 éve élt együtt. 12 gyermekük született, öt maradt meg közülük. A legidősebbik más vidéken élt; ezzel nem lesz semmi dolgunk. A szülői háznál a 28 éves *Konrád* vezette a gazdaságot; a 24 éves *Frigyes* segített a malomban;

¹Az esetről *Feuerbach* nyomán számolok be. Ismertetése katedráról tanítható példa a lélektani magyarázatokkal átszótt bűnügyi tanulmányra. Mesteri módon követi a *gondolat* útját, amíg *cselekvéssé* érik. A színhelyet más vidékre tette át s a személyek nevét is megváltoztatta; amint írja: fontos oka volt rá.

Az esetet *John Knittel* is feldolgozta *Via Mala* című regényében. Beszámolómban *Feuerbach* módszerét követtem és száraz tárgyilagosságra törekedtem, hogy az olvasó megítélhesse: mi a valódi tényállás s mint alakította azt át az író képzelete.

a 23 éves *Margaréta* és a 18 éves *Kunigunda* végezte a háztartási munkát.

A malomtól 20 lépésnyire levő házikót a molnár egy *Wagner* nevű napszámosnak adta bérbe. A bér fejében *Wagner* köteles volt alkalmilag a molnároknál segédkezni; ilyenkor ellátást és 6 krajcár napszámot is kapott.

1817 augusztus 9-én látták a molnárt utoljára. Felesége bejelentette a hatóságnál, hogy férje összeeszedte, ami pénzt és értéket talált, családját a faképnél hagyta és ismeretlen helyre távozott. *Kleinschrotné*nak és gyermekeinek jó híre volt; munkás, tisztességes, erkölcsös életűeknek ismerték őket; senki sem kételkedett hát, hogy az asszony igazat mondott.

Eltelt egy esztendő.

Ekkor egyszerre suttogni kezdték a faluban, hogy de bizony a molnár nem szökött meg, hanem a *családja tette el láb alól*. Az történt ugyanis, hogy *Wagner*, a napszámos együtt dolgozott egy *Wiedmann* nevű munkással. A molnárról esett a szó s *Wagner*nek ez csúszott ki a száján:

— Te *Wiedmann*! én tudom, amit tudok s ha beszélnek, a malmot bezárnák és valamennyien fegyházba kerülnének. Ha pénzre van szükségem, kell, hogy adjanak, amiért hallgatok.

Wiedmann persze továbbadta az elszólást s a falu suttogása egy csendőrnek is a fülébe jutott. Ez nyomozni kezdett és kiderítette, hogy a molnár és

családja állandóan hadilábon élt egymással. Annyira elfajult köztük a viszony, hogy a molnár feljelentette a bíróságnál a családját, mert eldugták előle a raktárkulcsot, — ezek pedig visszavágták a vádat a molnár fejéhez: durva, összeférhetetlen természetű ember, szeretőt tart, törvénytelen gyermekei is vannak, azokra költi a pénzt. A feljelentés kevéssel az eltűnés előtt történt.

A csendőr minderről jelentést tett a vizsgálóbírónak. Ez kiszállt a malomba, meghallgatta a tanukat és a molnárékat, fölvette a jegyzőkönyveket és hazament. Az iratokat be kellett volna mutatnia további intézkedés végett a törvényszéknek; azonban nem azt cselekedte, hanem *az egész iratcsomót irattárba tette*, ahol azok az idők végéig porosodhattak, anélkül, hogy az ügyben bármi is történjék.

Nem is történt három esztendeig semmi.

Ekkor maga a törvény embere ütközött össze a törvénnyel. A vizsgálóbírót egy sereg hivatali szabálytalanság miatt felfüggesztették az állásától s a felsőbbíróság fegyelmi biztost küldött ki, hogy járjon el ellene. Alig hogy a biztos odaérkezett, egy éjszaka *tűz ütött ki az irattárban s az iratok nagy része elégett*. A gyújtogatás nyilvánvalóan a vizsgálóbíró műve volt; így akarta az ellene szóló bűnjeleket eltüntetni.

A fegyelmi biztos egyenkint szedegette elő a megpörkölt iratokat s ekkor kezébe kerültek a

molnár eltűnése ügyében felvett jegyzőkönyvek, a csendőr jelentésével együtt. Értesült arról is, hogy az ügy mindenki csodálatára szünetelt három évig; a szóbeszéd szerint amiatt, mert *a vizsgálóbíró a molnárok megvesztegették.*

A vizsgálóbíró sorsáról többet nem tudunk. Valószínű, hogy az állásából elcsapták.

Ellenben most már újra megindították a vizsgálatot a molnárek ellen. Kihallgatták a két napszámot: Wiedmann ismét elmondta, mit árult el neki Wagner, — ez azonban mindent letagadott; ő nem tud semmiről semmit. Az új vizsgálat is kátyúba jutott tehát, ahonnan a véletlen rántotta ki. A forma kedvéért kihallgatták *Wagner feleségét is.* Ez — amint már annyiszor előfordult az asszonyi nyelv történetében — képtelen volt titkot tartani és egyszerre csak *vallani kezdett:*

— Igen, a molnár fiai rábeszéltek a férjemet, hogy segítsen nekik az apjukkal végezni. Én óvtam a férjemet, de az végre is engedett a fiúknak; a molnárt egy éjszaka agyonverték és eltemették egy szakadékban.

Most már Wagner sem tagadhatott. *Beismerte a gyilkosságot.* A bíró elrendelte a Kleinschrot-család letartóztatását. A csendőrök akkor törtek rájuk, amikor vacsora végeztével éppen az asztali imádságot mondták ...

A Wagner által megjelölt helyen, egy szakadékban, megtalálták a molnár csontjait. A fiúk még

most is tagadtak, de a lányok elárulták magukat. Kunigunda a csontok láttára felkiáltott:

— *Erről* nem tudok semmit! *Azt* tudom, de ártatlan vagyok!

Margaréta még többet mondott:

— Ártatlan vagyok! A dolgot csak akkor tudtam meg, amikor az apám rémségesen kiáltozott. De akkor már késő volt. Azóta nincs egy nyugodt óráim sem! Istenem, mi lesz velünk?!

Erre megtörték a fiúk, megadta magát az asszony is s a tett minden részlete kitérült a bíró előtt.

*

Az asszonynak már lánykorában is nehéz volt a felfogása; az iskola sem bírt sokat a fejébe verni. Később annyit kellett szenvednie a durva és kegyetlen férjtől, hogy úgyszólván teljesen elhülyült. Egyébiránt minden tanú jámbor, jóindulatú, erkölcsös életű asszonynak mondta. Ugyanezt igazolták a fiúkról és a lányokról is a tanúk, sőt a falu lelkesze is: istenfélő, rendszerető, szorgalmas, becsületes teremtések. Viszont majdnem olyan lomha elméjük, mint az anyjuk, a fejük tele van mindenféle zavaros babonával.

Például szentül hitték, hogy Wagner felesége *boszorkány*. Frigyes mindenképpen meg akarta győzni róla a bírót is. Elmondta, hogy egyszer Wagnerné egy szénaboglyát akart elszállítani s ezt úgy csele-

kedte, hogy varázsigeiket mormolt, mire heves forgószél kerekedett, felkapta a boglyát és elvitte oda, ahová az asszony szánta.

A molnárról a tanúk nagyon csúnya képét festettek. Értette ugyan a mesterségét és jól gazdálkodott, de nyers, kíméletlen, lobbanékony, civakodó természetével valóságos réme volt a családjának. Annak idején nekiment a saját édesapjának is, megverte és agyonütéssel fenyegette, úgy hogy az öreg csak belülről kulcsra zárt és elrekeszelt szobában mert aludni, nehogy a tulajdon fia kárt tegyen benne. Családjával általában úgy bánt, mint a barmokkal, sőt rosszabbul, mert nemcsak szidta és verte, hanem koplaltatta is őket. Nem múlt nap a malomban marakodás nélkül. Különösen a feleségét ütötte-verte. Egyszer fejszét hajított hozzá, el is találta a karját, úgy hogy két hétig kellett felkötve hordania. Konrádnak beverte a fejét; Frigyest kalapáccsal vette célba, de elhibázta a dobást s a kalapács csak a fiú sarkát érte. Másszor egy vasdorongot kapott fel és azzal ütött szét a felesége és a gyerekei között. Nem volt hozzájuk egyetlen jó szava sem; reggeltől estig szidalmaktól és gyalázkodástól volt hangos a malom. Már az életüket féltették a teljesen megvadult apától. Mindezek tetejébe szerelmi viszonyai voltak züllött cseléd-lányokkal; a családját rongyokban járatta; a malom jövedelmét a szeretőire és a törvénytelen gyerekeire költötte.

Az apai vadállat garázdálkodásának az lett az eredménye, hogy családja megutálta, meggyűlölte s a gyermekek annál jobban ragaszkodtak agyongyötört anyjukhoz.

Így festett a családi kör a Fekete malomban.

*

Egyik tanú, hivatására nézve vadászember, betért egy este a molnárékhoz. Csak az asszony volt odahaza és a két fiú. Beszélgetés közben Konrád odafordult a vadászhoz:

— Hallod, lelőhetned egyszer őzbak helyett az öreget!

Az asszony hozzátette:

— Bizony, sokáig nem lenne gondod akkor a lisztre!

A vadász nem értette, tréfálnak-e vagy komolyan beszélnek? nem szólt hát rá semmit és elment.

Íme: *a gondolat megszületett, ha még határozatlan, ködös formában is.*

A vizsgálóbírónak egy elhirtelenkedett megjegyzése a gondolatot a ködgomolyból kiemelte. Mikor panaszra mentek hozzá a molnár ellen, válat vont

— A molnár már ilyen gonosz természetű ember. Magukon nem lehet segíteni. Az lenne a legjobb, ha nem lenne láb alatt. (*Es ware am besten, wenn er weg wäre.*)

Lám, a törvény hivatalos őre úgyszólván a szájukba rágta, hogy a törvénytől nem remélhetnek segítséget; *cselekedjenek ők maguk.*

Ettőlfogva egyre jobban füstölgött a gondolat a molnárné és a fiúk fejében. Majd, amikor rossz szellemük, Wagner is beavatkozott, határozottabb alakot öltött.

Wagner, a napszámos, húsz évi katonáskodás után telepedett le a faluban. A hosszú katonai élet teljesen elfásította, az emberélet nem számított nála semmit. Egy gyilkosságra szóló megbízás csak annyi volt neki, mint akármilyen egyéb munkavállalás. S az 1817-ik évben rossz volt a termés, Bajorországban éhínség ütött ki, Wagnerek akárhányszor étlen feküdtek le. Nem volt hát az a gatzett, amelyre jó jutalomért ne vállalkozott volna.

Konrád sokszor dolgozott vele együtt s ilyenkor elpanaszkodta az otthoni szörnyűséges állapotokat. Egyszer azután Wagner előállt a megváltó ötlettel:

— El kell csalni az öregot egy magános helyre, leütni és elszedni a pénzét. A kutya sem fog utána ugatni.

— Mernéd? — kérdezte a fiú.

— Persze hogy merném.

— Mégsem lehet — aggályoskodott amaz. — Agyonvert embernek nincs nyugta a sírban és *hazajár kísérteni.*

Ezúttal hát az ötletből nem lett semmi. De a gondolat most már *vággyá*, majd *szándékká* izmosult s bizonytalan tévelygés helyett határozott irányba tört előre.

Az agyafűrt katona felismerte, milyen határtalanul buta emberekkel van dolga, igyekezett hát az ostobaságukból kockázat nélkül hasznot húzni. Azt indítványozta, hogy a molnárt *varázslás* segítségével tegyék el láb alól. Az úgynevezett *szimpátiás* bűvölést ajánlotta: az illetőnek egy ruhadarabját füstre kell akasztani s amilyen mértékben megy az ott tönkre, olyan mértékben sorvad el az áldozat. Három-négy hét s az öregtől megszabadulnak.

A molnárné és a fiúk nagy örömeződéssel fogadták az épkézláb, veszélytelen ötletet. Átadtak Wagnernek egy párat a molnár harisnyád közül és várták az eredményt. Az bizony elmaradt. Legfőképpen amiatt, mert Wagner nem akasztotta füstre a harisnyát, hanem saját magát ajándékozta meg vele.

Mikor már nagyon türelmetlenkedtek, Wagner megnyugtatta őket:

— Úgylátszik, a varázslat nem volt elég erős. Nem baj, tudok én másképpen is segíteni a dolgon.

De közben az öreg Kleinschrot is egy sakkhúzáson jártatta az eszét. Kérni fogja a bíróságot: kötelezze a fiúkat, hogy három hét alatt hagyják

el a szülői házat és mint molnárlegények, induljanak a szokásos vándorútra.

A család megneszelte a dolgot és elfogta a rémület. Ha a fiúk elmennek, anyjuk védelem nélkül marad a vadállati férj hatalmában. Tetejébe meghallották, hogy a molnár jelenlegi szeretője, egy züllött cselédleány, szerte dicsekedett: ha a molnár megszabadul a fiaitól, őt veszi magához s ő lesz úrnő a malomban.

Augusztus kilencedike.

A molnár már napok óta írással bajlódott. Amíg nem volt odahaza, Konrád kilopta szobájából a teleírt papírost. Csakugyan, a rettegett beadvány volt a bírósághoz.

Cselekedni kellett.

Anya és fiai meghányták-vetették a dolgot. Konrád átment Wagnerhez: állja-e, amit mondott? Jutalom egyelőre 200 forint. Wagner állta.

Tehát ma éjjel.

Az volt a terv, hogy ha már mindenki lefeküdt, Frigyes megszólaltatja a malom harangját, mintha valami hiba történt volna. Erre a molnár felriad az álmából és fölkel, hogy utána járjon a bajnak. Az ajtó előtt, a konyhában, Wagner már lesben fog állni egy favágó fejszével s amikor a molnár kilép a szobából, leüti.

Éjjeli tíz óra.

A malom harangja megszólal. A molnár egy

szál ingben a konyhába botorkál. Wagner szekercéje lesújt.

De a sötétben az orgyilkos elhibázta az ütést. A molnár irtóztató ordításba tört ki és menekülni próbált. Wagner elkapta a derekát, hogy legyűrje, de amaz kétségbeesetten védekezett. Ekkor Wagner félkézzel a mellényzsebéhez kapott, kirántotta a kését és a molnár mellébe döfte.

Konrád a kapu előtt állt őrt. A veszett ordításra beszaladt a konyhába. Apját épp akkor szúrták mellbe, de még állt és jajgatott. A fiú felkapott egy hasábfát, hátulról Wagner kezébe csúsztatta s megint kifordult a konyhából. Wagner a fahasábbal fejbe-vágta az öreget, mire az hanyattvágódott. De mert még mindig hörgött, gyilkosa a tűzhely mellől felmarkolt egy téglát s azzal addig verte a halódó ember fejét, amíg a hörgés megszűnt s a téglá is szétmállott.

Ezután Wagner jelentette, hogy a dolgát elvégezte. Gyertyát gyújtottak, a holttestet becipelték a szobába és rázárták az ajtót. Wagner felhajtott egy pohár pálinkát és hazament. Konrád beszámolt az anyjának, miközben megszólalt benne a lelkiismeret és panaszosan mondogatta: »Bár ne történt volna meg!« Maga az asszony semmiféle megbánásnak sem adta a jelét. Az volt a meggyőződése, hogy a fiúk a gyilkosságot »isteni sugallatra« követték el. Mikor a végtárgyaláson a másvilági bűnhődést is elébe tárták, ezt felelte:

— Attól nem félek. Annyit szenvedtem ezen a világon, hogy nem lenne igazság, ha odaát jóvá nem tennék.

Másnap reggel előkerítették Wagner feleségét; ez felmosta a véres konyhát és szobát. Jutalmul nekiajándékozták a vizesvödröt. Hozott magával egy zsákot is, Wagner belegyömöszölte a holttestet és elásta a ház végében. Frigyes — akinek egyébiránt jóval kisebb része volt a gyilkosságban, mert csak az utolsó napon közölték vele a tervet s akkor is csak nagy húzódozásra egyezett bele — a gödröt simára taposta. A molnárné az ajtóból nézte és imádkozott. Délután a fiúk fölmentek egy közeli dombra, letérdeltek és bűnbocsánatért imádkoztak.

Egy esztendeig feküdt a molnár a ház végében. Akkor biztonság okáért Wagner és a fiúk kiásták, elvittek az órajárásnnyira levő szakadékba s ott kövekkel és mohával betemették.

Wagner a segítségért megint kapott száz forintot.

*

Most még a *nők* büntetőjogi felelősségéről kell beszámolnom.

Az *anya* volt a molnár elleni összeesküvés középontja, őt fenyegette a legnagyobb veszedelem, ha a molnárnak sikerül a fiúkat világgá kergetni. Maguk a fiúk talán nem is bánták volna, ha megszabadulnak a szülői ház átkától, de az anyjukat

nem hagyhatták magára. Két érzés kavargott a lelkükben: *szeretet* az anyjuk iránt, *gyűlölet* az apjuk ellen. A molnárné tudta, miről tárgyalt Konrád Wagnerrel; nem ellenezte a tervet, sőt hozzájárult, — s így voltaképen ez a hozzájárulás döntötte el, hogy a szándékból elhatározás s az elhatározásból cselekvés lett.

Bűnössége kétségtelen; legfeljebb azon lehetne vitatkozni, hogy a különféle büntetőtörvényeknek melyik szakasza húzható rá? A bajor törvény, amely a bűnsegédi részességnek több fokozatát rendszerezítette, Kleinschrotnét *másodrendű* bűnsegédnek mondta ki.¹

Margaréta. Kevesebb baja volt az apjával, mint anyjának és a fiúknak. Nem is tudott semmit a tervezetésekről. Csak az utolsó napon árult el neki Konrád ennyit:

— A napszámos el akarja tenni az útból az öreget.

— Ne engedd! — intette a lány. — A napszámos rossz ember, bajba dönt benneteket. Ha az apánk vétett is ellenünk, majd felel érte a más-világon.

¹ Feuerbach ezzel nem értett egyet. Szerinte az asszonyt *felbujtónak* kellett volna kimondani. (*Urheberin durch Auftrag.*) Annál is inkább, mert Frigyes eleinte ingadozott s csak akkor csatlakozott a tervhez, amikor megtudta, hogy az anyja is beleegyezett.

Az orvosszakértők megállapították, hogy az asszony korlátolt elméjű ugyan, de tette beszámítható.

Még ekkor nem tudta, hogy a gyilkosságot végképpen elhatározták. Konrád csak a napszámos *szándékáról* beszélt.

Csupán este eszmélt rá, amikor Konrád meghagyta, hogy a húgával együtt feküdjenek le. Le is feküdtek, *el is aludtak* s csak a molnár szörnyű kiáltozására ébredtek fel. Ekkor tudták meg, hogy a gyilkosságot elkövették.

Világos, hogy ennek a lánynak is kijutott a maga része a családi hülyeségből. Megtudja, hogy az apját még azon éjjel meg fogják gyilkolni, mégis *nyugodtan elalszik*, mint akinek teljesen tiszta a lelkiismerete.

Hogy miért nem tett semmit a gyilkosság megakadályozására? Apját nem figyelmeztethette, mert hiszen akkor elárulta volna a fivéreit, sőt a gaz Wagnert is magára szabadíthatta volna. Korlátolt elméjével azt hitte, hogy eleget tett gyermeki kötelességének, amikor Konrádot iparkodott lebeszélteni.

Kunigunda. Ennek is gyöngéje volt az elméje. Valaki vissza is élt vele, mert a vizsgálat folyamán megállapították, hogy másállapotban van. Ettől eltekintve, jó híre volt a faluban. Odahaza, mint legfiatalabbnak, nem sok szava volt. Ha valamihez hozzászólt, a fiúk letorkolták.

A gyilkosság tervét csak este tudta meg. Margaréta közölte vele. Rosszalta és azt mondta, hogy ez nem helyes, ilyesmit nem szabad tenni. Azután

lefeküdt és elaludt. Azért nem lépett közbe, — vallotta — mert félt a bátyjaitól és a napszámostól. *Wagnerné*. Ismerte a tervet, de férjének vallo-mása szerint iparkodott öt lebeszélni. Másnap mégis segített a vérnyomokat és a hullát eltüntetni. Később pedig férjével együtt ő is a molnárék nyakára járt s koronkint hallgatási díjat zsarolt ki belőlük.

*

Ítéltetett:

Wagner és Kleinschrot Konrád, a két tettes *vasban töltendő életfogytiglani fegyház*, előzetes pel-lengérré állítással.

Kleinschrot Frigyes, mint elsőrendű bűnsegéd, *tizenötévi fegyház*.

özvegy Kleinschrotné, mint másodrendű bűn-segéd, *nyolcévi fegyház*.

Wagnerné, mint harmadrendű bűnsegéd, *egyévi dologház*.

Kleinschrot Margaréta és Kunigunda: fölmentés.

A tettesek a *betűjognak* köszönhették, hogy megmenekültek a vérpadtól. A molnárnak csak a csontjai maradtak meg, testének többi részét szét-hordták a rókák. Tehát nem lehetett olyan *orvosi szemlét* tartani, aminőt a törvény megkövetelt. Ennél-fogva nem volt szabályszerűen megállapítható az *okozati összefüggés* a halál és a sérülések között, s ámbár a józan ész törvényei szerint egy csepp kétség sem lehetett aziránt, hogy a molnárt Wagner

annak rendje és módja szerint megölte: hiányzott a *perrendszerű bizonyosság*, hogy a halált Wagner cselekvése idézte elő. Enélkül pedig a törvény értelmében halálbüntetést nem lehetett kiszabni.

A »vasban töltendő büntetés« (*Kettenstrafe*) azt jelentette, hogy az elítélt lábára béklyót kovácsoltak s ehhez láncsal egy nehéz vasgolyót függesztettek. Az egésznek súlya 30—40 font volt. Viselte, amíg élt.

Többet a molnár családjáról nem tudunk.

ÁRTATLANUL ELÍTÉLVE!

A BÍRÓ TÉVEDÉSE.¹

Sir Fitzroy *Kelly* (1796—1880), sok esztendeig *barrister*, majd főbíró, azzal a súlyos kijelentéssel döböntette meg az angol jogászvilágot, hogy számítása szerint Angliában hetvenöt év leforgása alatt *negyvenkilenc* ártatlan embert ítéltek halálra és végeztek ki. Ő maga *tizenhét* esetről tudott, amelyben ártatlanok veszték el a *newgate-i* bitófán.²

¹ Irodalom:

Gaston Péan: L'erreur judiciaire. (Paris, 1895.)

Lailler et Vonoven; Les erreurs judiciaires et leurs causes.
(Paris, é. n.)

Laget-Valdeson: Martyrologe des erreurs judiciaires. (Paris, 1880.)

Kari Löffler: Die Opfer mangelhaften Justiz. (Jena, 1873.
3 kötet.)

Dr. Erich Sellő: Die Irrtümer der Straf justiz und ihre Ursachen. (Berlin, 1911.)

Dr. Max Alsberg: Justizirrtum und Wiederaufnahme.
(Berlin, 1913. Az »Enzyklopa.die der modernen Kriminalistik«
sorozatban.)

² A többször említett *Tyburn* (a mai Marble Arch táján} csak 1783-ig táplálta az akasztás látványosságával a tömegek elfajult indulatait. Azontúl a kivégzések a *Newgate* fogház előtt

S ha a többi nemzet bűnügyi krónikáiból is kiválogatjuk az eseteket, el kell szörnyednünk, hogy a tévedéseknek mekkora tömege keverte be ártatlanok vérével a bírói palástot.¹

Minő lidércfény csalhatja a bírót a tévedések ingoványába?

Legtöbbször a *hamis tanúvallomás*. Jó bíró legyen az, aki keresztüllát a hamisságok sűrű szitáján. A maradi felfogásba beleragadt bírónak nincsenek ínyére a kriminalisztika egyéb, gyakran bonyolult eszközei; ő ott tart, hogy amire a tanú megesküszik, merő színtiszta igazság. Pedig hány és hány ártat-

történtek, ugyancsak nyilvánosan. Végre 1868-ban a kormány elrendelte, hogy a halálos ítéleteket a fogház belső udvarán hajtsák végre. A künn ácsorgó tömegnek egy fekete zászló kitűzésével adták tudtára, hogy az ítéletnek eleget tettek. A kivégzetteket magában a fogházban temették el, a *Graveyard* néven ismert komor folyosó kőlapjai alá. A koporsóba meszet töltöttek s az eltemetett ember *nevének kezdőbetűjét a kőlap fölött a falba vésték*. Csakis ez a betű utalt rá, ki fekszik alatta.

¹ *Magyarországon* az utolsó száz esztendőben tudomásom szerint ártatlan embert nem végeztek ki. Egyébként persze bírói tévedés nálunk is előfordult. Ilyen volt *Köteles Mihály* esete, akit feleségén elkövetett gyilkosság miatt életfogytiglani fegyházra ítélték. Kilenc évet le is ült s ártatlansága csak ekkor derült ki. — A m. kir. Curia II. büntető tanácsa 1910 március 17-én — a tanácsnak jegyzője voltam akkoriban — megállapította *Horváth János* kártérítési igényét azért a tizennégy évért, amelyet az édesanyja meggyilkolása miatt rá mért életfogytiglani fegyházból elszenvedett. Ártatlansága úgy derült ki, hogy utóbb felesége öngyilkosságot követett el s halálos ágyán bevallotta, hogy anyósát ő mérgezte meg. Az igazságügyminisztérium 4300 koronát utalt ki neki, vagyis minden fegyházban töltött évért 307 korona és 14 fillér fényes kárpótlást kapott.

lan embert veszített el a bűnperek leggonoszabb lidérce!

Példaszerű esete a hírhedt *Lesnier-ügy* (1847). Ebben a hamis vallomások valóságos szövedéke hálózta be a bírót és az esküdteket. Lesnier tanító volt a faluban s egy öreg bérlőjének a meggyilkolása miatt esett rá a gyanú. Ellene vallott a korcsmáros, továbbá egy érdektelen munkásember, valamint a korcsmáros felesége, a tanító volt szeretője. Szították alatta a tüzet falubeli ellenségei, élükön a polgármesterrel. Hiába tagadott kétségbeesetten, hiába pécázta ki a védő az asszony szembetűnően gyanús viselkedését: három *kifogástalan* tanú ellen nincs orvosság. A szerencsétlent életfogytiglani kényszermunkára ítélték.

Mindenki elhagyta, csak az apja és a védője nem. Hét keserves éve senyvedett már a *bagnoban*,¹ amikor új ügyész került a régi helyébe. Elébe tárták az ügyet s ez összecsapta a kezét az iratok olvastára. Új nyomozást rendelt el s ez lett az eredmény:

A gyilkos maga az egyik kifogástalan tanú volt, a korcsmáros. Az asszonyt és az érdektelen munkásembert a hamis tanúzásra egyesült erővel bírta rá a férj és a polgármester. Hét évi fogság után a tanító

¹A *bagno* a legszigorúbb, embertelenségig kegyetlen régi francia fegyintézet volt. 1748-ban megszüntették a gályarabságot s ennek a helyébe lépett az örökös kényszermunka a *bagnoban*. A név *fürdő*t jelent. Konstantinápolyban fürdőépületekből csináltak börtönöket s innen szivárgott át az elnevezés Franciaországba.

kiszabadult; helyette a három hamis tanút küldték a bagno-ba húsz-húsz esztendőre.

Egy másik esetben is a falusi *maire* tekintélye kápráztatta el a bíróságot és az esküdteket. Olyannyira, hogy nem is tépelődtek sokat, hanem egykettőre *halálra* ítélték a vádlottat, *Fourey-t*, egyébként a *maire* ellenségét. A *maire* 1808 május 14-én este 10 órakor lóháton léptetett hazafelé, szolgája gyalog követte. Egyszerre valaki egy sövény mögül a polgármesterre lőtt. A golyó nem talált, de a lövés felvillanó fényénél mindaketten felismerték *Fourey-t*. Ez tagadott, alibit bizonyított s azt is igazolta, hogy sohasem volt puskája. Mindegy. A tanúk vallottak, az elnök befejezte a tárgyalást s a jnry habozás nélkül kimondta a bűnösséget. Halálra ítélték.

Az ügy a semmítőszék elé került. Ott a védő bemutatta a Collége de Francé öt fizika-professzorának a véleményét; puskalövés fényénél még akkor sem lehet az illető személyt felismerni, ha akár eleve várták és figyelték volna, mikor dördül el a lövés. *Fourey-t* felmentették.

Sem ebben, sem az előbbi esetben nem tudni, mi lett a derék polgármesterek sorsa.

Még egy utolsó kép a hamis tanúk galériájából.

1817 szeptember 10-én egy francia városka határában halva találták Jean Courbon jó módú magánzót. Az orvosok gutaütést állapítottak meg s a halottat eltemették.

De a közvélemény nem szokta beérni ilyen egyszerű, szenzáció nélküli elintézéssel. Most is nagy zúgolódás indult meg, hogy miért nem veszik elő a *két sógor*? hiszen mindenki tudja, hogy rossz volt köztük a viszony.

Jó, elővették őket. Tagadtak, semmiféle bizonyítékot sem lehetett találni ellenük.

Előállt azonban később egy Peyrache nevű tanú. Azt vallotta, hogy ő 1817 október 8-án ugyanabban a szállóban bérelt szobát, amelyben aznap a két sógor, Galland és Rispal is megszállt. Figyelmessé lett, mit beszélnek a szomszéd szobában s *a falon keresztül kihallgatta a sógorok beszélgetését.* Arról volt köztük szó, hogy milyen szépen megmenekültek, holott *ők követték el a gyilkosságot.* Az ügyben csak jó sokára, 1819 március 9-én tartották meg a végtárgyalást. A tanú annak bizonyságául, hogy nem tévedett, becsatolt egy részére aznap, vagyis 1817 október 8-án kiállított hivatalos iratot is.

Testis locutus, causa finita. A két vádlottat elítélték életfogytiglani kényszermunkára és vállukra sütötték a tüzes bélyegzőt.

Ezúttal a két *feleség* tartott ki a szerencsétlenségbe döntött férjek mellett. Nem nyugodtak, amíg csak ki nem tiportak egy új vizsgálatot. Annak idején az esküdtszék elutasította azt a kérést: állapítanak meg, *vájjon abban a szállóban egyáltalán áthallatszanak-e a hangok a falon?* Most megejtették a

szemlét: az a fal bizony *olyan vastag volt, hogy semmi-féle emberi hang át nem szűrődhetett rajta!*

Így hát a koronatanú is a vádlottak padjára került. S ezen a tárgyaláson még egy meglepetés érte az új bíróságot. Az az irat, amelyet a tanú becsatolt, valóban október 8-ról kelt, azonban évszámként nem 1817. hanem *1818* volt rajta feltüntetve! És az akkori bíróság látását annyira elhomályosította a tanúvallomás erejébe vetett hit, hogy *elnézte az évszámot* és nem vette észre az irat becsatolásában megnyilvánuló ügyetlenséget vagy arcátlan-ságot.

S ez még a csekélyebb baklövések sorába tartozott. Egyáltalán még azt sem tisztázták: vajjon csakugyan erőszakos halállal halt-e meg a sógor?

Testis locutus...

Peyrache-t hamis tanúzás miatt életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Galland-t és Rispal-t felmentették. De a vállukra égetett betűket a más világon nyilván ráolvasták a könnyelmű bírák fejére.

A hamis tanúnak veszedelmes párja az *elfogult* és a *hamisan észlelő* tanú.

Az *elfogult* tanú vallomását egy már korábban felszedett meggyőződés árnyékolja be. Az ügy burájának képzelet magát s vallomását, talán önkéntelenül, előzetes meggyőződéséhez idomítja. Csak a vádlottat terhelő adatokat tárja elő; ami mentené, arról hallgat. S ha már egyszer vallomást tett

görcsösen ragaszkodik hozzá; nincs az a kereszt-kérdés, amivel el lehetne téríteni tőle.¹

A *hibás észlelet* sokkal gyakoribb, semmint a laikus gondolná. Tapasztaltam például, mekkorákat téved a falusi ember, amikor a tett *időpontjáról* van szó. A városi ember akárhány időt jelző eseményhez igazodhatik, de künn a földeken az egyfolytában végzett munka nem tagolja órákra, még kevésbbé negyedórákra az időt. Egy emberölési ügyben valahány tanút hallgattam ki, mind más időpontról vallott. Az eltéréseknek nem tudták okát adni. Végre nagy faggatásomra az egyik tanú kibökte: »Onnan tudom, mert akkor fűtyült be a pesti gyors.« Ennek volt igaza.

Másszor egy kártérítési ügyet tárgyaltam. Egy értékes vadászkutyát gázolt el a villamos. A kártérítésből nem lett semmi, mert balsorsát a kutya maga okozta. De a szemtanúk vallomásai tanulságosak voltak. Hárman látták a kocsis perronjáról az esetet: a kocsivezető, tőle jobbra egy rendőr, balra egy utas. A rendőr úgy vallott, hogy a kutya szembejött a sínek közt és egyenesen nekiszaladt a villamosnak. A kocsivezető észlelete más volt: a

¹A »keresztkérdés« tulajdonképpen hibás elnevezés. Az, ügyesen feltett és a tanút sarokba szorító kérdésekre szokták nálunk alkalmazni. Eredete az angol *cross-examination*. Ott a tanút először a hivatkozó fél hallgatja ki, majd az ellenfél ostromolja a kérdéseivel s ez a kérdezgetés *keresztben* ismétlődhetik. Nálunk az elnök végzi a kihallgatást s csak utána kérdezhetnek sorjában a felek.

kutya *oldalt* akart átfutni a kocsi előtt s a sínek keresztezése közben került a kocsi alá.

— Merről akart átszaladni a kutya? — kérdeztem.

— Jobbról.

Az utas a kocsivezetőnek adott igazat. A kutya oldalt iramodott neki a síneknek.

— Melyik oldalról?

— Balról.

Három tanúnak az orra előtt történik a baleset és mind a három máskép látja!

Hans Gross, a modern kriminalisztika atyamestere, maga-magán tapasztalta, milyen kevésbé megbízható az emberi észlelet. Grác határában sétált, amikor egyszerre néhány lépésnyire tőle a kukoricásból egy férfialak bukkant elő, majd a bíró láttára gyorsan visszaosont a kukoricásba. Ez gyanús. Ez az ember rosszban töri a fejét. Meglehet, hogy még szükség lesz az ő megfigyelésére. Tehát lássuk: milyen is volt a külseje a gyanús embernek? S ekkor kiderült, hogy a büntetőjog professzora *egy árva ismertetőjelet sem bírt megfigyelni!* Fiatal volt-e vagy öreg? szakállas volt-e vagy bajuszos avagy beretvált? milyen ruha volt rajta? kalap volt-e a fején vagy sapka? stb. Pedig ilyenkor a gyenge bíró türelmetlenül szokott a tanúra förmedni: »Maga jelenvolt, magának ezt *kellett* látnia!« Dehogy kellett. Az ember sétaközben a maga dolgain járta az eszt s bármilyen sajnálatos is, nem gondol

arra, hogy esetleg egy eljövendő ügyben a bíró munkáját meg kell könnyítenie.¹

Általában: tanút kihallgatni nem könnyű mesterség. Éppen *Hans Gross* állapította meg: »Az emberek nem tudják, hogy mit tudnak.« Szerinte a tanút *hangszerhez* lehet hasonlítani: a kontár keze alatt hamisan szólal meg, de a művész megfelelő hangokat csal ki belőle. Akárhány tanúban megvan a jószándék, hogy az igazat vallja, de az valamilyen gátlás vagy a kifejező képesség hiánya miatt benne ragad. S ha a bíró nem *művész*, az ítélet is kontár műnek születik meg.

S az ártatlanok véréért tovább is terjedhet a felelősség köre: olykor magát a *bírót* is tetemre lehet hívni. Elfogult bíróval találkoztunk már *Lafarge* asszony perében s elénk fog döbbsenni a *lyoni futár* esetében is. A *bíró* szót mindenkire alkalmazom, akitől a vádlott sorsa függ, akár bírói székben, akár az esküdtek padján üljön.

Tudjuk, hogy a régi Rómában arannyal és elefántcsonttal kirakott szék, a *sella curulis* illette meg a bírót, — de tudjuk azt is, hogy Perzsiában *Kambyses* király minő széket rendelt neki. *Herodotos* mondja el a történetet. A bírót megvesztegették, hamisan ítélt, az ügy a király elé került s ez a bűnös tisztviselőt *elevenen megnyúzatta*. Bőrével behúza-

¹ *Hans Gross*-nak hét nyelvre lefordított kitűnő könyvében: *Handbuch für Untersuchungsrichter* (Grác, 1893) sok érdekes adatot olvashatni róla, mi minden képes megtevesztetni az észleletet.

tott egy széket s a kivégzett ember *fiát* ültette bele bírónak. Jelentsen számára a szék örökös figyelmeztetést, hogy a bíró az igazság útjáról soha le ne térjen.¹

Említettem az *esküdteket*. Ez a laikus bíró járattalan a jogban, hiányzanak a kriminológiai tapasztalatai s nem képes követni a tárgyalás menetét a hivatásos bíró fegyelmezett elméjével, amely gyorsan rendezi és áttekinthetővé teszi maga előtt a gyakran zavaros anyagot. Ennélfogva a mérlegelő képességéhez is szó fér, tehát sűrűbben tévedhet, mint a hivatásos bíró. Egy esküdtszéki tárgyalás végeztével a védő — vidéki ügyvéd — mint valószínűleg megtörtént esetet beszélt el nekem, hogyan döntöttek náluk az esküdtek egy anyagyilkossági ügyben. Ismétlem: *anyagylkossági* ügyben. Általános megdöbbenésre ezt a határozatot hirdették ki: *nem bűnös*. Utóbb az ügyvéd megkérdezte az egyik esküdtet, hogyan szánhatták magukat ilyen kép-

¹A mai kárposok nem dolgoznak már emberbőrrel. De az osztrák igazságügyminiszter mégis szükségesnek ítélte, hogy 1892 november 11-én így írjon át a főtörvényszék elnökéhez:

»A bíró kivételes helyzetével nem fér össze, ha a tárgyaláson eltér az ügynek kívánatos komolyságától s oda nem tartozó megjegyzéseket tesz, politikai vagy aktuális kérdésekre kalandozik el, sőt olykor oda nem illő szellemeskedésekre ragadtatja el magát. Nem fér össze a bíró hivatásával, ha gúnyolódik a vádlottal, vagy ha úgy kezeli, mintha a terhére rótt cselekmény máris be lenne bizonyítva. A bíró vezesse komolyan és méltósággal a tárgyalást, tartsa kellő korlátok közt a résztvevő személyeket s a maga részéről kerülje azt a látszatot, mintha a vádat már egyértelműnek tekintené az elítéléssel.« (Sello, i. m. 340.)

telen döntésre, hiszen a fiú bűnössége napnál világosabb volt? Felelet:

— Nem a legényt sajnáltuk meg, hanem a szülejét. Az egész tárgyaláson, hátul a sarokban egyre rítt a *szegény idesanyja*, azon esett meg a szívünk.

(Ha anekdota, akkor is jellemző az élc.)

És mégis, az esküdtbíróság klasszikus hazáiban, Angliában és Franciaországban a *verdikt* szent és érinthetetlen volt.¹

Íme a londoni Lesari-eset. (1865.)

Egy matrózkocsmában verekedés ütött ki s egy angol fiatalembert leszúrtak. A rendőrség megtalálta a kést is, a gazdáját is: bizonyos Lesari nevű olasz matrózt. Az ügy esküdtszék elé került. A vádlott semmit sem értett az egész tárgyalásból, amelynek különben is egy-kettőre vége lett. Ekkor megmagyarázták neki, hogy az esküdtek bűnösnek mondták ki és a bíró halálra ítélte.

Fel is akasztják, ha véletlenül be nem vetődik a tárgyalásra egy honfitársa. Ítélethirdetés után megszólítja a vádlottat s ez, immár módja lévén olaszul beszélni, pergő nyelvvel elmagyarazza, hogy a kés ugyan az övé volt, de még a verekedés előtt eladta egy Dalgeri nevű matróztársának, az szúrta le vele a fiút. Az olasz úriember elrohant a lord-kancellárhoz, halasztást könyörgött ki, majd utána-

¹ Az előbb említett két francia esetben a nyilvánvalóan hamis tanúvallomások előtt nem lehetett szemet hunyni.

vetette magát a tettesnek és Liverpoolban szerencsésen meg is találta. Előkerített két tanút is, akik ott voltak, amikor Lesari a kését Dalgerinek eladta. Ez nem is tagadott: ő vágta a kést az angolba.

Most billen át a dráma komédiává. A jury kimondta, hogy Lesari a gyilkos, tehát egy másik személyt ugyanazért a tettért most már nem lehetett felelősségre vonni. A valódi gyilkosnak nem lett semmi bántódása, szabadon ihatott azontúl is a matrózkocsmákban. Viszont az ártatlan Lesarit az ítélet értelmében fel kellett volna akasztani. Ezt azonban a laikus közvélemény aligha helyeselte volna. Az esküdtek verdiktjét megsemmisíteni? Akárcsak rést robbantani az angol alkotmány sziklafalába. Úgy segítettek a dolgon, hogy a *király megkegyelmezett* az olasznak. De a szerencsétlen ezzel csak az akasztófától szabadult meg, nem pedig a halálos ítélet gyalázatától. Holta napjáig *büntetett előéletű* maradt.

Még egy, kevésbé komor adat a verdikről, az angol jog »ne nyúlj hozzám« virágáról. Maga Sir William Garrow, az ügy bírása mondta el. Országúti rablás miatt az oxfordi esküdtszék elé állítottak egy férfit. Hiába tagadott, a tényállás tiszta volt, maga a sértett is felismerte benne a tettest. Az esküdtek már-már visszavonulóban voltak, amikor kívülről egy vágató paripa dobogása, majd izgatott kiabálás hallatszott a terembe. Feltárult az ajtó, berohant egy férfi, odaállt a vádlott mellé és szó nélkül,

mereven a sértett szemébe nézett. Annak leesett az álla, bírónak és esküdtnak elállt a lélekzete. A jövevénynek ugyanolyan volt a ruhája, mint a vádlotté és úgy hasonlított hozzá, ahogyan a közmondásos tojások szoktak egymáshoz hasonlítani.

A bíró parancsára a jövevény megszólalt. *Ő a rablás igazi tettese.* Eddig azért hallgatott, mert azt hitte, a másik majd csak tisztázza magát. De az utolsó percben megtudta, hogy amannak az ügye rosszul áll; erre megszólalt a lelkiismerete és lóhalában idenyargalt. Inkább ő áll a bitófa alá, sem-hogy miatta ártatlan ember haljon meg.

A tiszta ügy immár zavarossá vált. A sértett kijelentette, hogy ha őt magát akasztják fel, akkor sem tudja megmondani, melyik rabolta ki a kettő közül. De mert a rablásnak gazdája akadt a második ember személyében, az esküdtek nem tehettek egyebet: kimondták, hogy az első ember nem bűnös. A bíró fölmentette, egyben a bűnt magára vállaló jövevényt ott fogta és az ügyet új esküdtszék elé utalta.

Az új tárgyaláson a jövevényről kiderült, hogy az első embernek *ikertestvére.* Azután a bíró fölmentette a törvényes kérdést: bűnösnek érzi-e magát?

Következett a meglepetés.

Ő? Bűnös? Szó sincs róla. A tett alkalmával húsز mérföldnyire volt Oxfordtól.

Bsszólították a tanukat, ezek az alibit igazolták.

The devil! Ki hát akkor a tettes?

— *Az ikertestvérem, akit fölmentettek.*

A zavaros ügy teljesen kitisztult. *A rablást csakugyan az elsőszámú vádlott követte el.* A merész trükk egy jogi fortélyokban jártas ügyvéd tanácsa volt. Be is vált. Hiába lett immár nyilvánvaló, ki az igazi tettes: a jury kimondta, hogy *nem bűnös.* A verdikten változtatni nem lehetett.

Rá fogok még térni a *lyoni futár* esetében az ilyen merev, csökönyös felfogásra.

A bírói tévedésnek ritkábban előforduló oka az *eseményeknek végtelen összejátszása lehet.*

A bűnös és az ártatlan közti *hasonlóságra* megint csak a lyoni futár ügyében találunk példát, az oxfordi esetnél tragikusabbat. De ismerünk más-fajta véletleneket is, ezek már szinte példátlanok.

Firenzében, a Santa Trinita temploma mellett ma is látható egy gránitoszlop. 1563-ban emelték I. Cosimo nagyherceg tiszteletére. Tetején Justitia szobra emlékezteti az embereket az örökös érvényű tételre, hogy az igazság az állam alapja.

A szoborhoz egy másik emlék is tapad.

Az oszloppal szemközti palotában egy nemes úrihölgy lakott. Volt egy drága gyöngysora s ez szőrén-szálán elveszett. A gyanú egyik fiatal cseléd-lányra esett. Elővették, vallatták. Tagadott. Erre kőpadra vonták, ott megtört s beismerte, hogy a gyöngyöket csakugyan ő lopta el. Cselédlopás: büntetése az akkori jog szerint halál. A boldogtalan lányt felakasztották.

Nemsokára rá hatalmas vihar tombolt végig Firenzén s a szél ereje leszakította Justitia bronzköpenyének egy lemezét. Mikor a munkások vissza akarták illeszteni a helyére, egy *szarkafészken* akadt meg a szemük. *Abban volt a gyöngysor.*

A történet forrására ma már nem lehet ráakadni. Némelyek legendának mondják, mert összekapcsolása a Justitia-szoborral nagyon is célzatosnak látszik. Pedig ha a legendákról lefejtjük a csalóka burkot, gyakran akadunk valódi magra. Éppenséggel nem lehetetlen, hogy egy tolvaj madár csínyje miatt ártatlant vonjanak felelősségre. A tettesetős Justitia-cifrázatot utólag csaphatták az esethez. Mindenesetre a hagyomány intő például tárta az ítélkező bírák elé a történetet.

A drámai cselekményű történet nem kerülhette el a sorsát: kétízben is színpadra vitték.

1815-ben melodráma alakjában hozakodott vele elő a párisi Porte-Saint-Martin színház *La pie voleuse* címmel. Itt a szarka egy ezüstkanalat emelt el. A szerzők kiengesztelő megoldást biggyesztettek a darab végére: mikor a lányt már veszteni viszik, az utolsó percben kedvese megtalálja a szarkafészket és az ellopott kanalat. Nem a Justitia-szoborban, hanem fenn a templomtoronyban. Megkongatja a vészharangot, a menet megáll, a lány ártatlansága kiderül. — óriási siker, akkora tapsvihar, hogy akárhány fészket is kisodorhatott volna Justitia köpenye alól.

A melodráma megvetette a siker ágyát *Rossini* operája számára. A *Gazzá Ladra két* évre rá, 1817-ben került színre a milánói Scala-ban. Majd Parisban is előadták, Malibran és Patti lépett fel benne, tomboló siker mindenütt és mindenkor.

Másik eset:

Egy nem mindennapi *coincidens* avatkozott be *Ambrose Gwinett*, fiatal angol ügyvédi írnok életébe.

1709 szeptember 17-én Deal-be utazott, hogy a város határában lakó nővérét meglátogassa. Késő este érkezett a kikötővárosba, zuhogott az eső, már nem juthatott ki idején a nővéréhez, éjjeli szállás után kellett nézni. Anglia akkor háborút viselt a spanyolok és a franciák ellen; a város tömve volt katonával, tengerésszel, idegennel; minden szálló megtelt. Végre, amikor egy kis tengerparti fogadóban megnevezte magát, kiderült, hogy a fogadósné jóban van a nővérével. Segíteni akart a fiún s megkérte ott lakó sógorát, fogadná be a fiatalembert egy éjszakára. A sógor éppen *pénzt számlált* az asztalon. Rendben van — mondta. Elrakta a pénzes erszényt és mind a ketten lefeküdtek.

Éjfél tájt a vendéget szörnyű görcsök rohanták meg, kínjában vinnyogott és nagyokat nyögött. A sógor felébredt és kiokosította a fiút, merre találhat enyhülést: a vigasz bódéja a kert végében van, de a kilincse letörött, úgy kell valami esz-

közzel az ajtót kifeszíteni. Odaadta erre a célra a bicskáját, befelé fordult és tovább aludt.

Miután a fiú megenyhült, visszatért a szobába. Egy darabig aludt még, azután felöltözött s hogy fel ne ébressze a vendéglátóját, lábujjhegyen kiosont a szobából. S mert a fogadósne is aludt, búcsú nélkül távozott.

Alig volt egy-két órája a nővérénél, máris poroszlók törtek rá, megbilincseltek és vitték a városba, a bíró elé.

A vád rettenetesen hangzott: *meggyilkolta és kirabolta a fogadósne Richárd nevű sógorát.*

A bizonyítékok súlyosak voltak. Richárd *nyomtalanul eltűnt Az ágy tele volt vérrel.* S amikor a gyanúsítottat megmotozták, *előkerült a bicska, Richárd tulajdona.*

Még ez sem minden. Találtak a fiú zsebében egy *aranypénzt* is. A fogadósne emlékezett, hogy sógora minden aranyba bele szokta karcolni a neve kezdőbetűjét. Megvizsgálták az aranyat: *rajta volt a parányi R betű!*

A fiú ijedten védekezett, de a mentsége erőtlően hangzott: mikor a bicskát kinyitotta, az aranyat a *penge és a nyél közé szorulva* találta. Eltette és megfeledkezett róla.

Higgye, aki akarja. Az esküdtek nem hitték. Annál kevésbbé, mert néhány vendég tanúskodott, hogy éjfél tájban gyanús nyögések hallatszottak a falon át.

A vád így alakult: Ambrose Gwinett pénzt látott a szobatársánál, álmában meggyilkolta és kirabolta, a holttestet kicsempészte a házból s a kert végével határos tengerbe lökte.

Igaz, hogy *a holttest nem került elő*, de a bizonyítékok olyan szépen összeváltak, hogy az esküdtek nem töprengtek sokáig. A verdikt bűnösségre, az ítélet halálra szólt. Kivégzési mód: akasztás láncokban«.

Végre is hajtották, az ítélet értelmében a tett színhelye, a fogadó előtt.

Ami ezután történt, annak a jellemzésére legyen szabad egy sportkifejezést használnom. Angliában vagyunk. A véletlen ebben az ügyben *három gólt lőtt* Justitia kapujába.

Első gól:

A kivégzés alatt ömlött az eső. A hóhér azon volt, hogy minél gyorsabban végezzen s a nagy sietségben valahol elvétette a dolgát. Olyasmi történetet, mint *half-hanged Smith* és sorstársainak esetében. Elég az hozzá, a halottnak vélt embert a hóhér leszedte a kötélről és kifuvarozta a város határába, ahol a »láncok közti« végleges szállás várt rá.

Ez a hely a nővér házának szomszédságában volt.

Második gól:

Elállt az eső és bealkonyult. A nővérek szolgálja odaballagott, hogy megnézze a vasketrecben függő szerencsétlent. Egyszerre csak látja, hogy az akasz-

tott ember arca elé kötött kendő *meglíbben s a libegést szabályos ütemben folytatja.*

Léleklizik! ÉI!

Rohant a gazdáihoz jelentést tenni. Ezek a kezdődő sötétség védelme alatt elfürészelték a ketrecet és a bilincseket, hazavitték a fiút és élesztgették.

Magához tért.

Most már csak arról kellett gondoskodni, hogy a hóhér újra meg ne kaparinthassa. Egy ismerős hajóskapitány révén becsempészték egy indulófélben lévő hajóra s elvitorlázatták Nyugat-Indiába.

Az akasztott ember eltüntetése miatt a bíróság indított ugyan valamiféle eljárást, de csak nagy lanyhán, majd abba is hagyta. A hiedelem szerint a rokonok avégből lopták el a holttestet, hogy tisztességgel eltemessék.

A háborús államok hadihajói akkor is fogócskát rendeztek a tengereken. Az angol hajót elcsípte egy spanyol és Gwinett hadifogságba esett. Az a veszelem függött tehát a feje fölött, hogy a békekötés után kiadják Angliának s ott a hóhér már lóbálni fogja számára a kötelet. Beállt hát a spanyolokhoz *börtönőrnek*. Ez volt a legbiztosabb hely.

Harmadik gól:

Vagy három éve csörömpöltek már oldalán a fogház kulcsai, amikor egy tucat angol foglyot kellett lakat alá tennie. Egyiküket mintha már valaha látta volna.

Richárd volt, a fogadósáé eltűnt sógora.

Richárd kalandja csodálatosan illeszkedik be a *meccs-be*, amelyet a véletlen játszott Justitiával. Hogy megérthessük, tudni kell, mi volt a régi *katonafogdosás*. A hadseregnek akkora volt az étvágya, hogy törvényesen nem lehetett kielégíteni. Titkos őrzáratok cirkáltak hát az utcán s ahol egy magános legényre akadtak, lefogták és erőszakkal besorozták katonának vagy tengerésznek.

Richárdon az eset napján a borbély valami daganatot vágott fel. Reggel arra ébredt, hogy a kötés félrecsúszott s az *ágya tele lett vérrel*. Ijedtében átszaladt a borbélyhoz, de az üzlet még zárva volt. Amint az ajtó előtt várakozott a nyitásra, körülfogta a katonaszedő őrzárát. Betömték a száját, kivonszolták a kikötőbe és betaszígták egy hadihajóra matrónnak. Az ilyen erőszakkal sorozott újoncra nagyon vigyáztak; levelezni, üzenetet küldeni nem engedték. Most az ő hajója is spanyol kézre került. Együtt várhatják hát a háború végét, hogy azután hazamenjenek és Gwinett ügyét rendbe hozzák.

Ez az idő messze volt, mert Gwinett még sok kalandon bukdácsolt keresztül, amíg hazajutott Angliába és tisztázta magát. Ezek azonban nem tartoznak a bűnügyre. Részletei Gwinett 1769-ben megjelent emlékirataiban, a különös ügy főforrásában olvashatók. Csak azt teszem még hozzá, hogy a fiatalember aligha tarthatott számot a *gentleman*

névre, mert a bicskát és az aranyat nem volt szükséges magával vinnie; ott is hagyhatta volna a szobában.

A történet talán regényesen hangzik, de hitelesnek kell lennie, mert egy nagy tekintély is tanúskodik melle+te. *John Wesley*, a metodista felekezet megalapítója mondja el az *Arminian Magazine*-ben. Wesley kortársa volt Gwinett-nek; módja lehetett, hogy a valóságot ellenőrizze. Leírását közvetlenül nem ismerem. *Andrew Láng*, a neves skót polihisztor hivatkozik rá a *campdeni rejtélyről* szóló tanulmányában.¹

Erre a titokzatos történetre máris rátérek.

Az eset, bármennyire torlódnak is benne egymás tetejébe a képtelenségek, teljesen hiteles. 1660-ban történt s egy 1676-ban megjelent füzet *magának az ügy vizsgálóbírájának*, Sir Thomas Overburynek az adatai alapján mondja el.²

Röviden: *William Harrison*, 70 éves nemes úr, Lady Campden jószágkormányzója, 1660 augusztus 16-án elment hazulról, hogy pénzt szedjen be a bérlőktől. Esti kilenc óra volt már, felesége aggódott

¹ *Historical Mysteries*. (London, 1904.) Ezenkívül az esetnek egy változatára is akadtam. *Arthur Griffiths* őrnagy mondja el *Mysteries of Police and Crime* című könyvében. (London, é. n. I. 63—65.) Sajnos, forrás megnevezése nélkül.

² *A True and Perfect Account of the Examination, Confession, Trial, and Exscution of Joan Perry, and her two Sons, John and Richárd Perry, for the Supposed Murder of Will Harrison, Gént* stb. stb. A túlságosan hosszú címet lásd teljes terjedelmében *Andrew Láng* említett tanulmánya elején.

érte s elébe küldte *John Perry* nevű szolgáját. Azonban a szolga is odamaradt s csak másnap reggel került elő, azzal, hogy az urat sehol sem találja.

A nyomozás csak annyit bírt kideríteni, hogy az öregurat itt-amott látták, de azután nyomtalanul eltűnt. Azaz némi nyom akadt: az országúton, alig egy mérföldnyire a házától megtalálták a kalapját, gallérját és a fésűjét. A gallér véres volt, viszont az országúton semmiféle véryom sem látszott. A kalap össze volt vagdosva, a fésű összetörve, de egyik sem volt véres, tehát nem lehettek Harrison fején, amikor a vagdosás történt. Mindössze 23 font volt nála; az előttevaló napokon beszedett, jóval nagyobb összegek épségben megvoltak odahaza.

A szolga, *John Perry*, a kihallgatáson összevissza beszélt és ellenmondásokba keveredett. Egyelőre hát őrizetbe vették. Ott egyszerre csak *Sir Thomas* elé kíváncozott, azzal, hogy fontos mondanivalója van. És hajmeresztő vallomást tett: a jószágigazgatót *édesanyja, Joan Perry és testvéröccse, Richárd Perry gyilkolta meg*. Ő jelenvolt, amikor zsineggel megfojtották s a pénzét elszedték, de azután elment és nem tudja, a holttest hová lett. A kalapot és fésűt ő vagdososta és törte össze s a gallérral együtt az országútra dobta. Mitől lett véres a gallér? nem tudja.

John anyját és öccsét azonnal letartóztatták. A családnak különben is rossz volt a híre; az aszszonyról azt rebesgették, hogy *boszorkány*.

Hát ha az volt, az ördög csúnyául cserbenhagyta. Sőt, mintha különös kedve telt volna a gonoszkodásban, cimboráját, a Véletlent, a Perry-család ellen uszította. Az történt ugyanis, hogy amikor bekísérték őket, Richárd zsebéből *véletlenül kiesett egy gombolyagnyi zsineg*.

— Mirevaló ez? — kérdezték az örök.

— A feleségemnek vittem, hálót akart belőle kötni a hajára.

De John a fejét csóválta:

— *Ez az a zsineg, amivel Harrison urat megfojtották.*

Ezek után már csak egyetlen láncszem hiányzott: *az áldozat holtteste*. Azonban ezt hiába keresték az egész környéken, még a halastóban is, nem akadtak rá.

Az esküdtszék elnöklő bírāja, Sir Chr. Turner, megtagadta az eljárást, mondván, hogy hulla nélkül nincs gyilkosság. De a következő ülészakban más bíró került az esküdtszék élére, Sir B. Hyde. Ez kevésbé aggályoskodott. Letárgyalta az ügyet s az esküdtek verdiktje alapján egyszerűség kedvéért nemcsak az asszonyt és Richárdot, hanem Johnt is halálra ítélte.

Mind a hármat felakasztották.

Mind a három ártatlanul halt meg.

John vallomásának ez a magyarázata: *tökéletes örült volt* s meséjét háborodott elmével eszelte ki.

Harrison nem halt meg.

Két év múlva egyszerre csak előkerült.

Hogy közben mi történt vele, ő maga írta meg Sir Thomas Overbury-hez intézett levelében.¹

Az ő feltámadása azonban a campdeni rejtélynek csakis egyik részét tisztázta: azt, hogy Perry-éket ártatlanul végezték ki. Hogy ő hol volt s mit csinált két év alatt, az ezentúl is rejtély maradt, még pedig *teljesen érthetetlen, minden magyarázat alól kisikló rejtély*. Mert amit levelében elmond, nem egyéb, mint egy kezdetleges fantáziával kieszelt, a valószínűségnek még csak a látszatával sem bíró mese.

Mikor aznap este — írja — hazafelé igyekezett, az országúton majdnem elgázolta egy lovasember. Ő félreütötte a ló orrát, mire a lovas kardot rántott, rávágott és megsebesítette a csípőjén. Majd még két lovas nyargalt elő; kezére bilincset vertek; feldobták egyik lovas mögé a nyeregbe és elvágattak vele. Két napig pincékben rejtegették, azután egy kikötőbe vitték és behurcolták egy ott horgonyzó hajóba. Ez a hajó egy *rabszolgakereskedő* hajója volt. Törökországnak szállította az eleven árut.

Itt egyelőre vegyünk lélekzetet.

Rabszolgakereskedők számára ugyan miféle kívánatos portéka lehetett egy *hetvenéves öregúr*? S ha

¹ A levél szövege az említett füzetben található. Azonfelül szószerint közli *Lord Birkenhead* is már idézett *More Famous Trials* című könyvében. (*A Miscarriage of Justice* című fejezet.)

már rávetették a szemüket, mi szükség volt karddal megsebesíteni a leendő rabszolgát? És hogyan volt lehetséges, hogy három rabló fényes nappal végiglovagoljon fél Anglián, a nyeregben egy megbilincselte, kalap nélküli emberrel, aki az egész úton még csak meg sem nyikkan?

A kaland ezután következő részére kár lenne sok szót vesztegetni. A hajó Smyrnában kötött ki; ott Harrisont megvette egy 87 éves török; ez egy idő múlva meghalt; Harrison megszökött és felkérézkedett egy Lisszabonba induló hajóra. Lisszabonban egy angol úr kiségtette pénzzel; ismét hajóra szállt és szerencsésen eljutott Doverbe, majd Campdenbe. Nem ártott volna, ha hitelesség kedvéért részletes adatokat közöl a két hajóról, de még a nevüket sem írta meg.

Tiszta sor, hogy az egész kaland merő kitalálás. Maga az idézett füzet kiadója is megjegyzi: vannak, akik kétségbevonják Harrison úr elbeszélésének hitelességét és azt hiszik, hogy egyáltalán el sem hagyta Angliát.«

De hát mi vihette rá a ponyvaregény költésére Harrisont, a vidéki nemes urat, 50 év óta a Viscount Campden-család hűséges és megbecsült sáfárját?

Csak találgatni lehet. Volt olyan vélemény, hogy *kettéhasadt az énje*. Elfelejtette, ki volt azelőtt s megbénult emlékezőtehetséggel bolyongott szerte Angliában. Szerte Angliában? Aligha volt lehetséges.

Vasút nem létezett akkoriban s már Campden közvetlen környékén feltűnt volna a hajadonfőtt táromlygó *gentleman*, akit különben az egész szomszédság ismert. Ami pedig a kalapot, gallért és fésűt illeti: a szkizofréniás elmélet nem magyarázza meg, hogyan kerülhettek ezek az országútra, még pedig összehasogatott, összetört és véres állapotban? Azt sem, miből élhetett meg két évig a kóbor *steward*, hiszen mindössze 27 font volt nála.

Ezzel az elmélettel nem jutunk messzire.

Andrew Láng más úton igyekszik a rejtély közelébe férközni. Azt hiszi, hogy valakinek *érdeke lehetett, hogy Harrison egy időre eltűnjék a világból.*

Zavaros évek köszöntöttek Angliára Cromwell halála után. A királyságot helyreállították s mint ilyenkor szokás, az új hatalomnak első dolga volt, hogy a régi hatalom embereire lecsapjon. Országszerte hajtóvadászat indult meg a »királygyilkosok« ellen. Harrison egy főrangú család bizalmasa volt s olyan titkokat tudhatott, amelyeket ha kifecseg, valakinek a feje mehetett volna utánuk. A veszedelemben forgó titokzatos személynek a keze intézte volna az eltüntetést. A kalapot, gallért és fésűt *felrevezetés céljából* tették az országútra.

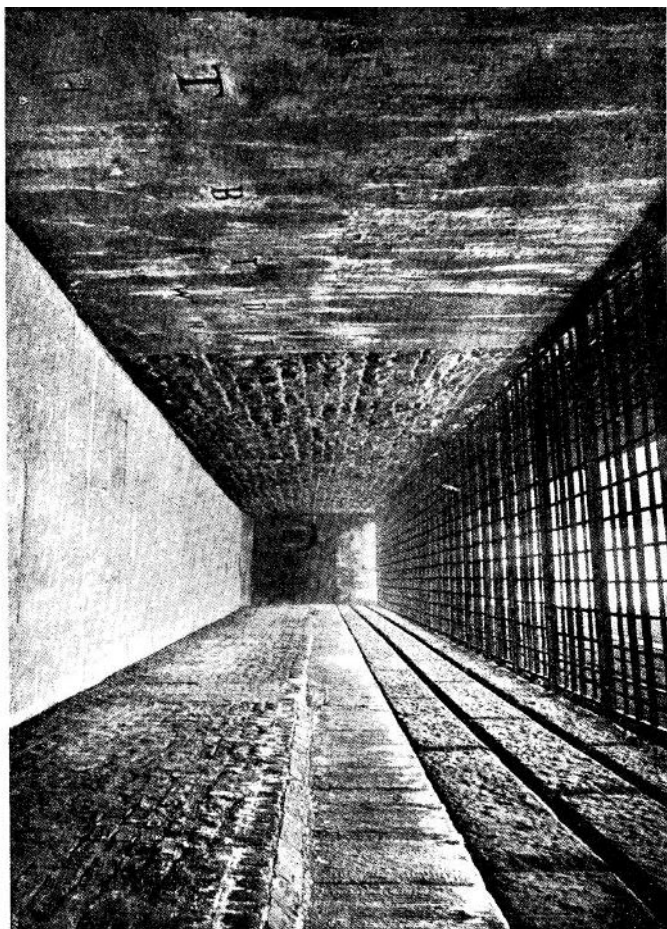
A valóság eltitkolását s a smyrnai kaland feltalálását Harrisonnak olyan érdeke követelhetette meg, amelyet nem ismerünk. Perryék tragédiája pedig az események végzetes összejátszásaként csatlakozott az eltűnés titkához. (És a háttérben meg-

Lescomhat asszony a siralomházban

A kivégzés alkalmával terjesztett népszerű nyomtatványból

A kivégzettek temetője a Newgate-fogházban

húzódó személy hallgatva tűrte, hogy ártatlanokat végezzenek ki?)

Mindakét elmélet meddő találgatás. A campdeni titkot be kell sorozni a bűnügyi évkönyvek örökre megoldatlanul maradó rejtélyei közé.

A bírói tévedéseknek néhány esetéről több a mondanivalóm. Ezekről külön fejezetben számolok be.

A VELENCEI PÉKINAS.

1507. (?)

A velencei turista a béke éveiben minden este megfigyelhette, hogy Űrangyalakor kilépett egy sekrestyés a Szent Márk bazilikának a Piazzettára eső oldalán az emeleti erkélyre és meggyújtott két viaszgyertyát a Madonna képe előtt. A gyertyák csak addig égtek, ameddig a harang szólt. Akkor két lámpát tett ki a helyükbe s ezek azután reggelig világítottak. Ha a turista elfogott egy bennszülöttet és érdeklődött, mi a szertartás jelentése? ezt a kurta választ kapta: »Az ártatlanul kivégzett pékinas emlékére történik.« Többet a bennszülött sem szokott tudni róla.

A legendát csak a velencei érdekességek kutatói ismerik.

Tóth Béla így mondja el:

»A *fornaretto* (a pékinas) 1507-ben egy reggel a boltba menve, meggyilkolt embert talált az utcán. A fiú ráhajolt a tetemre, amely mellett vékony pengéjű tör hevert. Fölvette a tört s ebben a pillanatban meglepték a porosz-

lók. A fiú a negyvenek tanácsa előtt hiába esküdözött, hogy ártatlan. Kínpadra vonták s ekkor magára vállalt mindent. Halálra ítélték. 1507 március 22-én délben lépett a Piazzetta két oszlopa közt felállított bitófa alá.

»Az igazi gyilkost a kivégzés után néhány nappal elfogták. Más verzió szerint: jó egy év múlva Parisból írt levelet egy patrícius a velencei kormánynak, megvallva, hogy ő szúrta le a felesége csábítóját s legott megszökött. Mikor a *fornaretto* ártatlansága kiderült, szokás lett — a nép hite szerint — minden halálos ítélet aláírása előtt ezt mondani: »*Recordéve del povero fornér*«. Emlékezzetek meg a szegény pékről! Ugyancsak ekkor keletkezett a naponkint ismétlődő gyertya- és lámpagyújtás az áldozat emlékére.

»*Stringa*, XVI. századbéli velencei író azonban azt mondja, hogy az ő idejében csak egy lámpát szoktak a Madonna előtt meggyújtani s e szokásnak az az eredete, hogy egy Velencéből Chioggiába menő dalmát hajó kapitánya, kit meglepett az éj és a köd, a szentkép előtt égő kis világnak köszönte, hogy zátonyra nem jutott. A gyertyák és a lámpák költségét a Szent Márk bazilika vagyonából fődözik. Megjegyzendő, hogy a pékinas esetének a velencei kriminális levéltárakban semmi nyoma nincs.«

A velencei író véleményét helytállónak tartom; talán azzal a kiegészítéssel, hogy a gyertya- és lámpagyújtás költségeire valaki *alapítványt tehetett* s mert az alapítvány tőkéje a századok folyamán elkallódott, a költségeket most már maga a bazilika fedezi.

Ugyanis elém került néhány angol adat *hasonló célú alapítványokról*. Lehetséges tehát, hogy az ilyen hagyakozási szokás a tengerjárás útján Velencébe is eljutott.

1656 augusztus 29-én kelt végrendeletében bizonyos John Wardall évi négy fontot hagyott arra a célra, hogy a St. Botolph templomnak a folyó felé eső részén egész éjjel égessenek üvegezett vaslámpában egy gyertyát, irányt jelzendő a folyó felől vagy a folyó felé igyekvő utasoknak. A sekrestyés külön kapjon évenként egy fontot, amiért a lámpákat gondozza.

Hasonlóképpen intézkedett egy John Cooke nevű végrendelező 1662-ben. Később azonban az ő irányjelző gyertyáját gázlámpával helyettesítették.

Más hagyakozók a *harangszóra* bízták az útmutatást és alapítványokat tettek — így Richárd Palmer 1664-ben — hogy minden esti nyolc és reggeli négy órakor húzzák meg a templom harangját, irányjelzésül a tévelygő utasnak.

Tehát ilyen egyszerű oka lenne a velencei gyertyagyújtásnak, amelyhez utóbb a pékinas legendáját kapcsolták. Teljesen koholt-e a történet, vagy mégis volt valami alapja?

Azt hiszem, volt.

Nem ugyan Velencében, hanem *Máltában* s innen sodródhatott a történet az Adria északi partjára.

Íme a *máltai pékinas* esete, amelyre véletlenül bukkantam.¹

Mikor Máltában a Johannita lovagrend uralkodott, egy reggel *Cambo* máltai főbíró kinézett az ablakon, milyen odakünn az idő? *Épp abban a pillanatban leszúrtak egy embert az utcán.* Az áldozat, mellében a markolatig beledöfött törrel, összeesett. A gyilkos az ablaknyitásra figyelmessé lett, felnézett és megismerte a bírót. Egy darabig dermedten állt az ijedtségtől, úgy hogy a bíró jól szemügyre vehette és megjegyezhetette az arcát. Azután feloldódott az ijedelem merevsége, futásnak eredt és eltűnt az utcasarkon. Menekülés közben eldobta a gyilkossághoz használt tör hüvelyét.

A másik sarokról fütyörészve fordult be egy *pékinas*, kenyeres kosárral a hátán. Meglátta a földön heverő törhüvelyt, fölvette és nézegette. Közben odaért az áldozathoz, a törhüvelyt szórazottan a zsebébe csúsztatta és lehajolt, hogy megnézze, mi a baja a földön fekvő embernek?

Rémülten riadt rá, hogy az már halott. A tör kimeredt a melléből.

A bíró mindezt látta az ablakból, a redőny mögül.

Hirtelen léptek szabályos koppanása hallatszott: közeledett az *őrzárat*.

¹ *Griffiths* őrnagy többször idézett könyvében: *Mysteries of Police and Crime*. (I. 52—54.) Sajnos, forrásáról csak annyit mond, hogy az eset »a lovagrend évkönyveiben olvasható«. Ezeknek az évkönyveknek több angol feldolgozása ismeretes. Nem közli, hogy melyikből vette.

A pékinas megijedt és azt cselekedte, ami ilyenkor a legrosszabb: elszaladt. Az őrjárat utána. Elfogták. Visszahurcolták a holttest mellé, megmotozták és megtalálták zsebében a törhüvelyt. Az áldozat mellébe dőfött tör tökéletesen beleillett a hüvelybe. A pékinast megbilincsték és letartóztatták.

A bíró végignézte a jelenetet és becsukta az ablakot.

Most következik a nem várt, nem sejthető, elképesztő fordulat.

A pékinast bíró elé állították. Ez a bíró nem volt más, mint *maga Cambo*, az eset szemtanúja. Hiszen így nem történhetett semmi baj, — gondolja a mai olvasó — a bíró mindent látott, bizonyára szabadon eresztette a pékinast és elrendelte a nyomozást az igazi gyilkos ellen.

Nem így történt.

Cambo bíró kétségtelenül homályos elméjű ember volt s hivatalában addig szívta be a betűszagot, amíg a köd a fejében páratlanul sűrűvé állt össze. Ebben az esetben a nagyigényű »páratlan« kifejezést bizvást leírhatom, mert bírói tisztet viselő ember koponyájában ilyen torz agyvelő bizonytalán még sohasem fészkelte.

Betűjogba zápult elméjével úgy okoskodott, hogy *más a bíró és más a magánember*. A bírónak az a kötelessége, hogy mereven alkalmazza a perjog szabályait. Ne tekintsen se jobbra, se balra; az ügy hivatalos menetét ne zavarja meg a magánértesülé-

seivel s csakis a tanuk vallomásai alapján döntsön, amint azt a törvény elrendeli.

Tehát szabályszerűen kihallgatta a vádlottat, aki persze esküdözött, hogy ártatlan. Azután sorjában elővette a tanúkat s ezek elmondták, amit láttak. Eszerint elegendő gyanúok halmozódott fel, hogy a bíró az akkori perjog szerint *kiegészítésül elrendelhesse a kínvallatást.*

Cambo bíró elméjének ködében minden emberi érzés szétmállott. Csakis a *betű* maradt meg benne útmutatónak. A betű értelmében pedig ő, mint az eset bírója, *egyszermind tanú nem lehetett.* Egész sor megoldhatatlan kérdés merülne fel, ha tanúnak jelentkeznek. Ki előtt valljon? Kinek a kezébe tegye le az esküt? Hogyan mérlegelje azután a saját vallomását? Mindez merő képtelenség lenne és veszedelmes *precedenst* támasztana a jövőre nézve. Hiszen akkor akármelyik elfogult vagy megvesztegetett bíró azt mondhatná, hogy neki más a tudomása s a bűnösöket futni engedhetné. A pékinas ártatlan, tudta, de inkább pusztuljon ei egy ártatlan emberélet, semmint rés támadjon az alaki jog tökéletes bástyáján.

És elrendelte, hogy a bizonyítékok kiegészítése céljából a pékinast *kínpadra kell vonni.*

Ismerjük a kínzókamrák borzalmait. A szerencsétlen fiú nem bírta ki a tortúrát, összeroppant és mindenre igent mondott, amit kérdeztek tőle.

A kívánatos eredmény tehát megszületett s Cambo bíró megelégedetten készülhetett a döntésre,

hiszen egy *mintaper* került a keze alá: terhelő tanúvallomások, a bűnösségre utaló bűnjelek, majd a vádlottnak teljes beismerése. Tiszta öntudattal mondta ki a halálos ítéletet arra a fiúra, akiről tudta, hogy ártatlan.

A pékinast kivégezték.

Cambo bíró megérdemelte volna ugyan a Kambyes király karosszékét, de az idők változtak s bűnhődése enyhébb alakban következett be.

Elfogták az igazi gyilkost.

Valami más gonosztett miatt került hurokra s amikor látta, hogy az élete amúgy is elveszett, bevallotta, hogy az utcai gyilkosságnak ő volt a tettese, nem a pékinas. De bevallotta azt is, hogy *a bíró tudott róla*, mert hiszen látta az esetet s elég hosszú ideig néztek egymással farkasszemet.

A lovagrend nagymestere maga elé rendelte a bírót. Ennek eszeágában sem volt, hogy tagadjon. Most már nem volt akadálya a tanúskodásnak, elmondta rendjén az esetet és várta, hogy megdicsérik, mint a bírói hivatás példaszerű képviselőjét.

Nagy csodálkozására a nagymesternek más volt a nézete. Cambo bírót elcsapta a hivatalából s a becsületvesztésen felül arra ítélte, fizessen nagyszegű kártérítést az áldozata családjának.

Azt hiszem, ennek az esetnek a hírét hordhatták szét a hajósok s ezt sajátíthatta ki a velencei helyi legenda. A bölcs bíróra persze a velenceiek nem támasztottak igényt; meghagyták Máltának.

A LYONI FUTÁR.

1796.

A cím helytelen. Tulajdonképpen a paris—lyoni postakocsi *postásáról* van szó, de nálunk ezen a címen terjedt el az eset híre. Ugyanis a "melodramák ^divatjának idején hozzánk is eljutott a *Courrier de Lyon* című érzékeny színjáték, amelyet a párisi Gaité-színházban 1850 március 16-án adtak először. A magyar fordítónak megtetszett az újonnan gyártott »futár« szó és ezt használta a címben. .

Voltaképpen a lyoni postásnak csak annyi a köze az ügyhöz, hogy szegényt 1796 április 27-én (az akkori időszámítás szerint *floréal 8-án*) a Parisból Lyonba vivő országúton a postakocsissal együtt meggyilkolták.

Mint utóbb kiderült, *négy lovasember* volt a tettes. Ezek reggel hagyták el Parist s a lyoni országútra tértek. A gyilkosság este kilenc óra tájban történt s ez idő alatt a lovasok két helyütt is megálltak. Ebédeltek, ittak, kávéztak, biliárdoztak. Ezt a határtalan könnyelműséget nem lehet meg-

érteni, hiszen így egy egész csomó embernek alkalmat adtak, hogy közvetlen közlőrl megfigyelhessék őket. Megmagyarázhatlan része a különösségekben bővelkedő ügynek.

Hogy a helyzetet tisztán lássuk, két falu nevének kell megjegyeznünk: *Montgeron* és *Lieursaint*. Az első valami 20, a másik 30 kilométernyire esik Paristól. A merénylet Lieursaint-től körülbelül egy órajárásnyira történt, egy erdővel szegett meredek kapaszkodón.

A négy férfi jól volt öltözve, köpenyük alatt kard csörömpölt. A lovak sem voltak rosszak, ámbár *bérelteknek* látszottak.

A lovasok déltájt érkeztek *Montgeron-ha*. Egyikük előrenyargalt, hogy ebédet rendeljen. Kitűnő étvággyal megebédeltek, pipára gyűjtöttek, kávéztak, vígan voltak. Délután három óra körül járhatt az idő, amikor az ebéd végeztével megint lóra ültek és tovább mentek *Lieursaint* felé lépésben, mint akiknek nem sürgős a dolguk.

Lieursaint-ben estig tarisznyázták az időt. Egyik lónak leesett a patkója, ezt a kocsmáros a helybeli kovácsnál megpatkoltatta. A lovasok közül is baj történt az egyikkel: elszakadt a vékony lánc, amellyel akkori divat szerint sarkantyúja a csizmájához volt erősítve. Ez a lovas egy ottani kávéházban megkávézott s közben a kávésné szolgálójával rendbehozatta a láncot. Majd a többi lovas is betért a kávéházba; egy darabig

biliárdoztak, azután átmentek a kocsmába ita-
lozni.

Sötétedéskor végre fölkerekedtek.

Már messze jártak, amikor a kocsmáros észre-
vette, hogy valamelyikük ott felejtette a kardját.
Jött is az illető nagy vágatva vissza érte. Ugyanaz
volt, akinek a sarkantyúlánca elszakadt. (A sok apró
részlet mind fontos!)

Alig hogy ez tovább nyargalt a társai után, már
hallatszott a lyoni postakocsi dübörgése.

Ami ezután történt, a nyomozás adataiból így
lehet összeállítani:

A postakocsi a meredek útrészhez érve, lassított.
A lovak lépésben kaptattak fölfelé. Ekkor két ember
kiugrott a sűrűből, megragadta a lovak zabláját és
megállította a kocsit. Másik kettő meztelen karddal
támadt a kocsisra. Már az első kardcsapás végzett
vele: kettéhasította a fejét, úgy, hogy holtan for-
dult le a bakról.

Benn a kocsiban ketten ültek: a »futár« és
egy utas. Amely pillanatban a két útonálló meg-
rohanta a kocsist, az *utas a futárt törrel mellbeszúrta*
s az holtan hanyatlott hátra.

A haramiák cinkosa volt és álnéven utazott.

Következett a zsákmányolás. Feltörték a ládát.
Papírban és ezüstben mintegy 75.000 frank volt
benne. Ezt magukhoz vették, az egyik lovat ki-
fogták, az utast ráültették és mind az öten haza-
ragaszkodtak Parisba.

Rémület és felháborodás viharzott keresztül Parison. Hallatlan vakmerőséggel elkövetett postarablás és gyilkosság Paris közelében, a Fontainebleau felé vezető, járt országúton! A rendőrség emberei fellármázták a környéket és összehordták a négy lovasról megtudott adatokat. Egyelőre az látszott a legfontosabb nyomnak, hogy a haramiák *bérelt lovakon* ültek.

Sorbajárták a lókölcsönző csiszárokat s csakugyan: egyiküknél *négy agyonizzadt, fáradtságtól remegő hátsólovat találtak*. A csiszár azt vallotta, hogy a lovakat előttevaló nap bérelte ki két ember. Ismerte is őket: az egyiknek *Bernard* volt a neve, a másiké *Couriol*.

Bernard-t elfogták, Couriol megugrott. Utána eredtek s egy vidéki városban elcsíptek. Megmotozták: nála volt a zsákmány ötödrésze.

Egy füst alatt letartóztatták a házigazdáját s egy *Guénot* nevű embert, aki ugyanott szállt meg s állítólag Couriol ismerőse volt. A házigazdát utóbb elengedték; vele nem lesz többé dolgunk.

Guénot ügye is fölmentéssel végződött, de neki más, döntő szerepet szánt a sors.

Bernard magában a merényletben nem vett részt, csak a lovakat bérelte ki. Viszont kapott valamit a zsákmányból.

Tehát idáig három nevet ismerünk:

Couriol, az egyik tettes.

Bernard, a bűnsegéd.

Guénot, a gyanúsított.

Ebben az ügyben annyi a szereplő, hogy különös figyelemmel kell kísérnünk a neveket. A tanúk is úgy felszaporodtak, hogy kénytelen vagyok a nevével takarékoskodni.

A vizsgálatot *Daiibenton* bíró vezette. Elsősorban Guénot-val végzett. Miután ez kétségtelen alibit igazolt, elbocsátotta azzal, hogy az irataiért másnap visszajöhet.

Ezen a másnapon bukkan fel a negyedik név s ekkor kezdődik a lélekrázó bűnügyi dráma, amely máig is izgatja a jogászvilágot. Ha végigfutunk az eseményeken, olyanféle érzés lep meg — bármilyen elcsépelten hangozzék is a hasonlat, — mintha egy gonosz kísértő démon s egy mentőangyal párharca folynék le előttünk.

Az új név: *Lesurques*.

Ez kevéssel azelőtt költözött fel a családjával Douai-ból Parisba. 30 éves, katonaviselt ember volt. A katonaságot kitüntetéssel hagyta el; Douai-ban — szülővárosában — tiszteletbeli hivatalt vállalt, majd megházasodott, gyermekei születtek. Volt egy kis vagyona, felesége is pénzt hozott a házhoz s ügyes vállalkozásokkal úgy meggyarapította a tőkéjét, hogy az *évi tizenötezer frankot* jövedelmezett. Vagyis jómódú embernek számított. A gyerekek serdülőfélben voltak, úgy gondolta hát, hogy Parisban fogja őket neveltetni. Itt szép lakást bérelt, divatosan berendezte és egyelőre nem csinált semmit.

Azon a *másnapon*, amikor a vizsgálóbíró Guénot-t berendelte, az utcán összeütdött vele. *Ez már a démon műve lehetett.* Megörült a találkozásnak, mert Guénot régi barátja volt és szintén Douai-ból került Parisba. Hozzá szegődött, elkísérte a bíróságig, közben amaz elmondta, miről van szó. Ott vissza akart fordulni, de Guénot rábeszélte, hogy maradjon vele, amíg végez, azután együtt mehetnek haza. Lesurques nem bánta, legyen úgy.

A mentőangyal első szárnycsapása: a kapuban a strázsa csak a magát igazoló Guénot-t akarta beengedni, Lesurques-öt elzavarta. Ez azonban nem értette meg a mentő kéz intését. Ahelyett, hogy sarkon fordult volna, addig ógyelgett a kapu előtt a barátjával, amíg egy óvatlan pillanatban sikerült beosonniuk.

A bíró előszobájában már gyülekeztek a montgeroni és lieursainti tanuk. A két barát melljük telepedett. Beszélgetés közben nem hallották meg, hogy két cselédlány *halkan felsikoltott*

A tanuk sorjában járultak a bíró elé s kihallgatás után a dolgukra mentek. A két cselédlányra került a sor. Jó darabig voltak már benn a bírónál, amikor kijött a jegyző és Guénot-t szólította. Majd Lesurques vállára tette a kezét:

— Ön is bejön.

Ez ámulva követte barátját a bíró szobájába. El sem tudta képzelni, mit akarnak tőle.

Odabenn megtudta.

Mialatt az előszobában várakoztak, a két cseléd lány izgatottan jelentette be a bírónak, hogy *Lesurques-ben felismerték a lovas haramiák egyikét*. A montgeroni kocsmáros cselédje arra hivatkozott, hogy nem csalódhatik, mert az ebédnél ő szolgált fel nekik. A lieursainti kávésné szolgálója pedig azt vallotta, hogy Lesurques volt, akinek a sarkantyúlánca elszakadt; ő kötözte össze zsineggel.

Ez volt a démon műve.

Daubenton nem volt rossz bíró. A lányok vallo-mása nem tetszett neki. Képtelenség, — gondolta — hogy ha Lesurques a tettesek közül való, idemerész-kedjék a bíró előszobájába, a montgeroni is lieur-sainti tanuk közé s megkockáztassa, hogy azon percben felismerik. Akár egy kígyófészekbe ült volna. Hátha hibás észlelet, vagy véletlen hasonlatosság vezette félre a tanukat?

Lesurques akkor eszmélt rá, milyen vád tor-nyosult ellene, amikor a bíró elrendelte a szembe-sítést. Rémulten tagadott s maga a bíró is segíteni akart rajta. Figyelmeztette a lányokat az eskü szentségére és a hamis eskü súlyos következményeire. De azok megmaradtak a vallomásuk mellett. Igenis, megesküsznek rá.

Nem volt mit tenni, a bíró Lesurques-öt *letar-tóztatta*.

Talán, ha tovább is ő vezeti a vizsgálatot, a jó bíró lelkiismeretes munkájával végére járt volna a dolognak. De kisütötték, hogy a gyilkosságot *Melun*

város kerületében követték el, tehát a párisi bíró nem illetékes. Az ügyet még nyers állapotban elvették tőle s a meluni esküdtszék elé utalták. A közönség türelmetlen volt, megtorlásért lihegett, tehát kutyafuttában már június 27-re kitűzték az esküdtszéki tárgyalást Lesurques, Couriol és Bemard ellen.

Itt ment végbe az angyal és a démon tulajdonképpeni összecsapása.

Kezdetben a démoné volt az előny. Nemcsak a két szolgáló vallott Lesurques ellen. Felvonult a többi tanú is: a két kocsmáros, a kávésné, egy lovászegény, egy kocsmai vendég és egy polgárasszony. Nem telt el hiába két hónap az első kihallgatás óta. A lányok vallomása szeget ütött a többi tanú fejébe. Most már a sugallat hatása alatt az ő emlékezetük is nyiladozni kezdett, s mire az esküdtszéki terembe kerültek, meggyőződéssel emelték esküre az ujjukat: *Lesurques volt az egyik lovas.*

De ezután a mentőangyal szorította meg a démont.

Lesurques alibitanukat állított. Három kifogástalan polgár azt vallotta, hogy aznap, vagyis floréal 8 án Lesurques velük ebédelt, utána kávéházban konyakoztak és együtt mentek haza. Egy nemzetőr este látogatta meg a vádlottat a lakásán s nála maradt, amíg lefeküdt. Már ennyi is elég lett volna Lesurques másuttlétének az igazolására, de hogy a délelőttjéről is számot adjon, hivatkozott

egy *Legrand* nevű ékszerészre. Ez határozottan vallotta, hogy floréal 8-án délelőtt Lesurques az ő üzletében járt. Onnan tudja ezt ilyen pontosan, mert ugyanakkor egy másik ékszerész is jelenvolt, akivel éppen akkor egy üzletet kötött. Az üzletet könyvébe be is jegyezte. Felajánlotta: tessék a könyvet megtekinteni.

De ezt már a démon súgta neki.

Mert miután az elnök felnyitotta a könyvet és belenézett, szó nélkül tárta a tanú elé. A könyvben az eredeti bejegyzés floréal *kilencedikéről* szólt! Ezt valaki meglehetősen ügyetlenül kivakarta és *fölibe írt egy nyolcast*.

Miért kellett ezt a szerencsétlen könyvet felmutatni? Megfeledezett volna a tanú a javításról s meglehetősen könnyelműséggel a tárgyalás előtt nem ellenőrizte a bejegyzést? Vagy a segíteni akaró barát buzgalma ragadta el s annyira együgyű volt, hogy azt hitte, a bíróság felül a kezdetleges hamisításnak? Mindegy. Most már nem lehetett rajta változtatni. A segítő kéz mentés helyett taszított a vádlotton.

Az elnök keményen rászólt a tanúra. Ez hebegett. Az üzletet valóban 8-án kötötték, de ő csak másnap jegyezte be a könyvbe. Mikor a tévedésre rájött, kiigazította a helyes keletre.

Nem hitte el senki. Az esküdtek a fejüket csóválták, az elnök pedig ettől a perctől fogva a legkonokabb elfogultsággal fordult a vádlott ellen.

Akárcsak a démon arra a döntő fogásra szánta volna el magát, hogy közvetlenül az elnökbe bújják. Mindenekelőtt kijelentette, hogy a tanút *letartóztatja*. Ez halálra ijedt, még jobban öltöztetett, majd teljesen visszatáncolt. Lehetséges, — mondta — hogy tévedett és Lesurques *nem 8-án volt nála*.

Az elnöknek nem kellett több. Megint elővette az alibi-tanukat. Rájuk förmedt, fenyegette, ijesztgette, megfizetett hamis tanuknak szidalmazta őket. Elérte vele, hogy az esküdtek előtt hitelüket veszítették.

Mikor Lesurques azzal védekezett, hogy ő vagyos ember és nem szorult gyilkossággal szerzett pénzre: az elnök gúnyosan fordult az esküdtek felé:

— Azt akarják önökkel elhitetni, hogy a bűn csak a szegény ember szabadalma. Igen, a kis bűn a szegényé, a nagy a gazdagé.

Ez az elnök rossz bíró volt. A csökönyös, meg nem győzhető, minden érv elől elzárkózó bírák fajtájából való. A tárgyalást egyébként is gyalázatosan vezette. A gondos bíró sok apró részletet vehet célba s valamelyiknek úgy a közepébe találhat, hogy a vádnak vagy a védelemnek egész épülete beleremeghet. A meluni perben nem történt egyéb, mint hogy az egyik oldalról azonossági, a másiktól alibi-tanukat hallgattak ki. Itt ennyi tanú, amott annyi: tessék határozni.

Nem tudjuk, vájjon Lesurques-öt szembesítették-e a másik két vádlottal? Valószínű, hogy igen

s ezek tagadták, hogy a társuk volt. Mert ha bandita-szokás szerint magukkal akarták volna rántani, vallaniuk kellett volna a megismerkedés, tervezés, részesedés stb. körülményeiről. Ebben az esetben pedig a vizsgálat kiegészítésére lett volna szükség.

Mindössze azt tudjuk, hogy Couriol a tárgyalás *után* megnyilatkozott. Erről később.

Az elnök még a *rezümében* is folytatta a pártoskodást. Úgyszólván az esküdtek szájába rágta, mit határozzanak.

Ekkor indult az angyal végső rohamra a démon ellen.

Az esküdtek már visszavonultak tanácskozni, amikor egy izgatott fiatal nő áttörte magát a hallgatóságon és követelte, hogy azonnal bocsássák az elnök elé!

— Madeleine Breton a nevem — lihegte. — Couriol kedvese vagyok. Lesurques ártatlan! összetévesztették a valódi tétessel, akinek *Dubosq* a neve. Ez a Dubosq szőke parókát szokott hordani s ilyenkor a megszólamlásig hasonlít Lesurques-re. Azért jöttem ide, mert nem bírom a lelkemre venni, hogy ártatlant ítéljenek el.

A jelenlévő bírósági emberek összenéztek. Hiszen így meg lenne magyarázva a terhelő tanúk tévedése s nem lenne ellentét az ő vallomásuk és az alibi-tanúké közt. Ki kellene hallgatni ezt a lányt az esküdtek előtt.

De a megnyúznivaló elnök fagyos nyugalommal intette le a lobogó leányt.

— *Késő. A tárgyalás be van fejezve. Elmehet.*

Győzött a démon.

Az esküdtek még egy darabig tanácskoztak, azután bevonultak a tárgyalóterembe és kihirdették a verdiktet:

Mindhárom vádlott bűnös a rablógyilkosságban.
(Tehát Bernard-t, a bűnsegédet is hozzácsapták a tettesekhez.)

Ítélet: *mindaháromra halál.*

Lesurques szót kért:

— Ártatlan vagyok. Polgártársak! Szörnyű tett egy országúti rablógyilkosság; de még szörnyűbb, ha ártatlant ítélnék halálra.

Az iratok végre beszámoltak róla, hogy Couriol is megszólalt:

— Igen, én bűnös vagyok, beismerem. *De Lesurques ártatlan!*

Ezt az embert valódi bűnbánat szállhatta meg, mert ezentúl a saját sorsával nem törődött s egyre azt hajtogatta, hogy Lesurques-nek semmi része sem volt a gyilkosságban. A fogházból levelet írt a bíróságnak s most már *nyíltan megnevezte valamennyi büntársát.*

Íme a sötét névsor:

Dubosq, a hasonmás,

Durochat, az álnevű utas,

Vidal, a harmadik és

Rossi, a negyedik lovas.

Ez már szöveget ütött a bírák fejébe. Couriol nyilatkozatát meg kell becsülni, mert hiszen leleplezi a bűntársait. A vallomást bajos kettéhasítani: fele igaz, fele nem. S a Breban-leány sem nyugodott. Megint követelte, hogy hallgassák ki, s még két tanút állított: ezeknek még a tárgyalás előtt emlegette, hogy Dubosq a bűnös, nem Lesurques. Tehát nem az utolsó órában megkísérelt mentővállalkozásról volt szó.

Akár tetszett az esküdtszéki elnöknek, akár nem: a bíróság fölterjesztette az iratokat a *direktórium*-hoz. Ugyanannak Couriol is írt egy levelet. Azt kérte: *nyomozzák ki és kerítsék kézre a többi bűnöst is, akit megnevezett.* Akkor majd kitudódik az igazság.

A direktórium áttette az ügyet az *ötszázak tanácsához*, az akkori alkotmány szerint a törvényhozás egyik testületéhez. Üzenetében a maga részéről a büntetés *felfüggesztését* javasolta.

Az ötszázak tanácsának elméletektől eldugaszolt füle nem fogadta be Couriol észszerű indítványát. A *jogi fanatizmus* tette süketté. Akkoriban vették át Angliától az esküdtszék intézményét, mint a polgárjogok egyik fő-fő biztosítékát. A jog épületének ebből a gerendájából nem volt szabad egy szilánkot sem lefaragni. A tanács ezzel a határozattal küldte vissza az iratokat:

»A *Corps législatif* az ügy fölött napirendre tér, miután a törvény minden szabálya megtartatott (*tout était consommé légalement*). Egyes ügyek nem indokolhatják a

törvényesen megállapított formák áttörését s ha egy szabályszerűen meghozott verdiktet felforgatnánk, ez annyit jelentene, mint halomra dönteni az igazságról és a törvény előtti egyenlőségről alkotott fogalmakat.

Tehát ismét a forma, a betű!

Egy ártatlan ember vére kellett a forma rozoga falainak a vakolatához.

Lesurques belenyugodott a meg nem másíthatóba. A kivégzés előtti napon ezt írta a feleségének:

»Kedvesem, a végzet elől nincs menekvés. Engem törvényesen meggyilkolnak. De bátran megyek a halálba. Néhány hajfűrtöt küldök, nincs egyebem. Ha a gyermekek felnőttek, oszd szét köztük. Ez az egyetlen örökségük.«

Az utolsó mondat a szerencsétlen családot sújtó végromlásra célzott. Az ítélet az elrablott 75.000 frankért a vádlottakat *egyetemlegesen* tette felelőssé. Miután csak Lesurques-nek volt vagyona, ezt lefoglalták és értékén alul, 185.000 frankért eladták.

Még egy levelet írt a síralomházban. Az ismeretlen helyre szökött *Dubosq-nak* címezte és kérte, tegyék közzé az újságokban.

»Ember, aki helyett meg kell hálnom, érd be az én életemmel. Szánd meg árva gyermekeimet és özvegyé lett anyjukat, akikre miattad bánat, nyomor és gyalázat vár. Igazold ártatlanságomat és mentsd meg őket.«

Dubosq persze néma maradt, ha olvasta is a levelet.

1797 március 10-én, zöldcsütörtökön léptek az elítéltek a vérpadra.

— Kár, — mondta Lesurques — hogy nem vártak holnapig. Nagypénteken is egy ártatlannak kellett meghalnia.

Fehér ruhába öltözött, hogy ezzel is jelezze az ártatlanságát. A kordén Couriol ült mellette, aki útközben egyre ezt kiabálta:

— Én bűnös vagyok! De ez az ember ártatlan!

Szemtanúk híradása szerint Lesurques bátran halt meg s utolsó szavaival megbocsátott a bírának, a tanúknak és különösen Legrand-nak, aki szerencsétlen buzgalomával a veszébe sodorta.

Mit érezhetett a feleség a hosszú út alatt, amíg a kordé a Conciergerie-től megérkezett a Gréve-térre? Most lép le a szekérről... most halad fel a lépcsőn ... már fenn van az emelvényen . . . Nem folytatom. De törődött is ezzel valaki? *Tout était consommé légalement.* Bíró, tanú nem sokat bánta, megbocsátott-e neki az elítélt ember, avagy sem.

Pedig nemsokára ugyancsak megrángatták lelkiismeretük harangjának a kötelét.

Daubenton-t, a párisi vizsgálóbíró, nem hagyta békén a gondolat: hátha mégis téves volt az ítélet? Mint tapasztalt bíró, bizonyosra vette, hogy a banditák nem fognak megállapodni a lieursainti merényletnél, hanem ha elfogy a pénzük, megint a máséra csapnak le. Nem sajnálta a fáradságot és figyelte, tanulmányozta a foglyok jegyzékét, akiket

valami nagyobb szabású gáztett miatt a párisi börtönökbe szállítottak.

Két éve ült már lesben az íróasztalánál, amikor megakadt a szeme egy *Durochat* nevű, 14 évi kényszermunkára ítélt rab ügyén. Az iratokból gyanús apró adatok csillantak a szeme elé s ezek mintha Lieursaint felé jelezték volna az utat. Gyorsan intézkedett, hogy kerítsék elé a postahivatalnokokat, akiknél annak idején a gyilkossá vedlett utas jegyet váltott a postakocsira. Mikor elébük állította a foglyot, felkiáltottak: *ez volt, aki a jegyet megváltotta, ez szállt be szemünk láttára a kocsiba!*

Más adat is gyűlt ellene s a sarokba szorított gonosztevő nem tagadhatott. Olyasmi is járhatott az eszében, hogy nem lesz-e jobb nyaktilóval megelőzni a bagno-ban ráváró szörnyű tizennégy esztendő?

Vallott.

Ő volt, aki álnéven utazott s amikor társai a kocsisra támadtak, a postást mellbeszúrta. A merénylet részleteit épp úgy mondta el, mint Couriol. A négy lovasbandita neve: *Couriol, Dubosq, Vidal, Rossi.*

— És Lesurques? — kérdezték.

Nem ismerte. Csak akkor hallott róla, amikor már kivégezték. *A sarkantyú Dubosq-é volt, ennek a csizmáján szakadt el a lánc. Ő felejtette a kardját is a kocsmában. Annyit tud még, hogy a merénylet napján Dubosq szőke parókát viselt.*

Nem akarom tovább nyújtóztatni a földalatti és földfeletti hatalmak birkózásáról szóló hasonlatot, de megint csak furcsa események kergetőzéséről kell számot adnom.

Ugyanekkor *Dubosq* és *Vidal* is megakadt a rendőrség hálójában. Itt volt hát az alkalom a nagy tetemrehívásra. Álljanak elő újra a tanuk és nézzenek a szőkeparókás hasonmás szemébe! Jelen lesz az *utas* is, ez majd segít fölfrissíteni az emlékezetüket.

Az ám. A bölcs fogházigazgató *Dubosq*-ot és *Vidal*t egy cellába záratta. Azok hálával fogadták az előzékenységet, egyesült erővel áttörték a falat és megugrottak.

Az Igazság és Hamisság perében megint a Hamisság győzött. Ámbár nem teljesen. *Vidal*t sikerült kézrekeríteni. Vele egymagában nem mentek sokra; mindent tagadott, még akkor is, amikor a beismerésben levő *Durochat*-val szembesítették. Viszont rajta sem segített a tagadás: *Durochat*-val együtt ő is megtartotta lakodalmát az özvegyel, ahogyan a párisi alvilág a nyaktilót becézte.

Két év múlva azután az Igazság kerekedett felül. *Dubosq*-ot országszerte körözték s végre a hajszának foganatja lett, valahol a vidéken lefüleltek. Ezúttal jobban vigyáztak rá és gyorsan esküdtszék elé állították. Szőke parókát tettek a fejére és így mutatták be az újra összeterelt tanúknak.

Azok elszörnyedtek. Itt állt előttük a lovas haramia, aki floréal 8-án a szemük láttára evett-

ivott és kávézott, akinek elszakadt a sarkantyúlánca s aki visszanyargalt az ottfelejtett kardjáért. A természet játéka kétségtelen volt: ez a két ember végzetesen hasonlított egymáshoz. Most már hintették a hamut a fejükre — az ártatlant feltámasztani nem lehetett. Egy Alfroy nevű asszony, aki az első tárgyaláson szintén felismerni vélte Lesurquesben az egyik útonállót, nem bírta el a szörnyű felelősséget és beletébolyodott.

Dubosq-ról kiderült, hogy már fiatalkorában a bagnarba küldték, de a forradalom zavarai közben sikerült megszöknie. A volt fegyencre semmi hatással sem volt a bűnbánó tanuk vezeklése. Végig tagadott mindent. A vég a nyaktiló volt. Elítélték, kivégezték.

Még csak egyetlen cinkos volt hátra: az olasz *Rossi*. Ez Spanyolországban bújt meg s csak négy év múlva akadtak a nyomára. A spanyol kormány Madridban elfogatta és kiadta Franciaországnak.

Rossi beismerte a bűnösségét. Halálra ítélték, fejét vették. A kivégzés előtt átadott egy cédulát a gyóntatójának. Egyetlen sor volt rajta: *^Ezennel kijelentem, hogy Lesurques ártatlanul halt meg. a*

Valamennyi tettes megbűnhődött hát s a *lyoni futár* ügye befejeződött.

Nem úgy a kivégzett *ártatlané*. Ennek a véres árnya tovább kísértett. Sőt — akármilyen hihetetlen — *kísért még ma is*.

Mikor Dubosq perében a tanúk visszavonták első vallomásukat és ebben a vádlottban ismerték fel a tettest, a közönség a halott Lesurques pártjára állt. Egész Franciaországban nyíltan hirdették, hogy ártatlanul végezték ki. A hivatásos bíró ugyan a fogát szokta szívni, ha a megszorult fél a véletlen játékát emlegeti, — de pillantson csak be a bőséges *adattárba*, amelyből egyetmást már más ügyekben idéztem. Sőt akár magában a Lesurques-ügyben is egy *írásos*, tehát le nem tagadható és félre nem magyarázható bizonyíték semlegesítheti a kételye mérgét.

Ugyanis mikor Dubosq előkerült, fölvtették a személyleírását. Összevetve a Lesurques-ével, a szokásos adatok, úgymint életkor, testmagasság stb., tökéletesen megegyeznek. Ez még nem volna meglepő, mert hiszen a tanúk a hasonlóságot amúgy is igazolták. A véletlen szeszélye az »egyéb ismertető jelek« rovatában incselkedik. íme:

Lesurques: A homlok jobboldalán sebhely, a jobb hüvelykujj össze van roncsolva.

Dubosq: Kis forradás a homlokon a jobb szem fölött, vágástól eredő sebhely a jobb hüvelykujj belső oldalán.

Ez persze csak amolyan démoni játék volt a játék kedvéért. A per sorsát nem érintette; a tanúk a különös ismertető jeleket nem figyelték meg.

Szóval, a közvélemény belátta, hogy a bírák tévedtek. Akadtak egyesek is, akiket felháborított az égbekiáltó igazságtalanság és pártját fogták a

szerencsétlen családnak, amikor az megkísérelte a *rehabilitációt*

Daubenton elsőnek állt mellékük. A derék bíró tudta, milyen beteges érzékenységgel szisszen fel a hatalom, ha valaki esküdtbíróági tévedést merészel emlegetni. Ha ismerte volna a magyar közmondást, így foglalta volna szóba tanácsát Lesurques-ék számára: »veszett kutya harapását szőrivel«. Vagyis, ha annyira imádják a *formát*, ugyanezt a bálványt kell segítségül hívni. Bebizonyult, hogy a rablógyilkosságot *öten* követték el: a négy lovas és az álnevű utas. (Bernard csupán bűnsegéd volt.) *A vád csupán öt tettes ellen irányult és mégis hatot végeztek ki.* Nyilvánvaló tehát, hogy a vád nem terjedt ki a *hatodikra*, akit eszerint vád hiányában törvénytelenül ítélték el. Ezáltal a perjog szabályait, vagyis a *formát* megsértették, amit csak az ügy revíziójával lehet jóvátenni.

Daubenton a maga részéről külön beadvánnyal fordult az igazságügyminiszterhez és hivatalosan támogatta a kérést.

De a kormány angolna-ügyességgel siklott ki a döntés alól. Valóban — felelte — formásértés esetében lehetséges lenne újrafelvételről beszélni, azonban a törvény értelmében ezt *csakis maga az alapperben elítélt vádlott kérheti.* Miután pedig ebben az ügyben az elítéltet lefejezték, kétségtelen, hogy már nem él, amiből következik, hogy újrafelvételi kérelmet nem is terjeszthet elő.

Ehhez a ragyogó okoskodáshoz azután minden későbbi kormány is ragaszkodott, akár császárt szolgált, akár Bourbon-t vagy Orleans-t. Ugyanis Lesurques-ék minden alkotmány változásnál újra és újra megpróbálkoztak a kérésükkel, mindannyiszor hiába.

Pedig nemcsak arról volt szó, hogy az ártatlanul vérpadra küldött ember becsületét helyreállítsák. A nyomorba süllyedt család az *elkobzott vagyont is visszakövetelte*. Ezt az igényt nem lehetett agyonütni semmiféle jogi formulával, mert kétségtelen joguk volt legalább is ahhoz az összeghez, amely az elrabolt 75.000 frank levonása után fennmaradt.

Itt már zsebről lévén szó, a kormány nem sokat jogászkodott, hanem hatalmi szóval intézte el a kérdést. Azt felelte, hogy ami egyszer az állam kincstárába befolyt, ott is marad.

Nagy sokára, 1823-ban akadt olyan kormány, amelyik maga is megsokalta a gyalázatos garaszkodást és *királyi kegyelemmel* kifizettetett Lesurques éknek kártérítés és kamat címén 224.000 frankot.

És a halott becsülete?

Elviharzottak a második köztársaság évei, vége felé járt III. Napóleon uralma is, amikor végrevalahára a kormány rászánta magát, hogy megindíttatja az újrafelvételi eljárást. Az igazságügy-miniszter utasította a főügyészt, terjesszen elő újrafelvételi indítványt a semmitőszéknél és indokolja

meg azzal, hogy Lesurques és Dubosq ítélete ellentétes: vagy az egyik bűnös, vagy a másik.

A semmitűszék napokig rágódott az ügyön, végre 1868 december 17-én azzal a karácsonyi ajándékkal lepte meg a jogász világot, hogy az indítványt *elutasította*. Indokolás: a két személy elítéltetése közt nincs ellentét, mert ha Dubosq nem volt is a négy lovas egyike, az esküdtek bizonyára meg voltak róla győződve, hogy *más módon* ő is részt vett a merényletben, tehát nem tévedtek.

A halott becsületén rajta maradt a folt.

Avagy nem inkább a francia esküdtszék történetét ékteleníti ma is?¹

¹ Az utolsó revíziós kísérlet után az ügy iratait kinyomatták. Ezekből vették adataikat a későbbi bűnügyi esetgyűjtemények. A szakemberek hozzászólását és az ügy jogászai méltatását l. Dr. Erich Sellő már idézett könyvében. (Die Irrtümer der Strafjustiz. 327—343. o.) Az eset legutolsó feldolgozója Gaston Delayen: *Le Courrier de Lyon*. (Paris, é. n.)

A KIS CSELÉDLÁNY ÉS A JOGI FAKULTÁS.¹ 1730.

Nagyon szomorú történet ez.

Keller Mari, a kis cseléd lány Berlinben szolgált egy *Lampert* nevű kereskedőnél. 1730-at írtak akkor. A kereskedő a lipcsei vásárra készült. Csak annyi pénzt vett magához, amennyire szüksége volt; a többit zacskóba tette, lepecsételte és bezárta egy ládába. Ennek a ládának a kulcsát mindig magával hordta. Maga a láda a hálósobájában állt az ágya mellett. A szoba úgy különült el a lakásban, hogy idegen oda be nem juthatott. Nem is fordult meg benne más, mint a családja s a cseléd lány; ez is csak arra a kis időre, amíg megágyazott.

A kereskedő ugyancsak akkurátus ember volt. Mielőtt elutazott, még egyszer utána akart nézni, hogy rendben van-e minden a pénze körül. Behívta a feleségét, felnyitotta a ládát és meglepéssel látta, hogy *a zacskó pecsétje sértetlen*. De ami biztos,

¹ *Karl Löffler: Die Opfer mangelhaften Justiz.* (Jena, 1873. I. k.)

biztos: törjük le a pecsétet és számoljuk meg újra a pénzt. Alig hitt a szemének: *a pénzből hiányzott egy holland arany.*

Ki járhatott idegen a szobában tegnap estétől ma reggelig?

A cselédlány.

Marit elővették. Sírva tagadott, hiszen ő egy percre sem maradt egyedül a szobában; ágyazás közben ott volt a kereskedőék nagyobbik lánya is. Meg azután hogyan fért volna a pénzhez? Kulcsa sem volt a ládához s a zacskón a pecsétet épnek találták! Még ha fel lehetne is tenni, hogy valamiképen kinyitotta a ládát, eltávolította a pecsétet, kilopta a pénzt, rejtélyes módon visszaillesztette a pecsétet s megint bezárta a ládát: miként cselekedhetett mindezt ágyazás közben, úgyszólván néhány perc alatt?

Ez bizony fölötte valószínűtlen volt.

De az izgatott kereskedőnek csakis az járt a fejében, hogy más nem juthatott a szobába, mint a lány.

— Gyerünk a kamrádba, megmottozzuk a holmidat.

Mari megörült a motozásnak. Így majd napnál világosabban kiderül az ártatlansága. Szegényes kis holmiját átkutatták: nem találtak semmit. Egyszer csak az asszony lehajol, kotorászni kezd egy földön heverő rongyos szoknya zsebében és *kihúzza belőle egy holland aranyat!*

Lampert diadalmaskodott. Gyanúja hát alapos volt! Az arany az ő zacskójából való. Marit azonnal fel kell jelenteni.

— Nagyon megbüntetik? — kíváncsiskodott a felesége.

— Cselédlopásnál a törvény szigorú. Ha a lopott dolog értéke több, mint öt tallér, a büntetés *akasztófa*. Az aranypénz pedig öt tallérnál többet ér...

Az asszony megrémült. Kérlelni kezdte az urát, ne tegye meg a feljelentést. A pénz megkerült, kára nincs, hagyja hát inkább szaladni a lányt, semmint hogy ilyen rémség történjék. De hiába könyörgött, hiába sírt, az *akkurátus* férfi hajthatatlan maradt. Lerázta magáról az asszonyt, a rendőrségre szaladt és a lányt feljelentette.

Marit letartóztatták. Lampert a bíró előtt megesküdött, hogy az arany az ő pénzéből való, de eskü alatt vallotta azt is, hogy a *ládát és a pecsétet sértetlennek találta, külső erőszak nyoma nem volt rajtuk*. De hát hogyan férhetett akkor a lány a pénzhez? — kérdezte a bíró. Lampert a vállát vonogatta. Azt ő nem tudja. A pénzt megtalálták a lánynál, tehát csakis ez lehetett a tolvaj.

Ezúttal a bíró is *akkurátus* volt. A láda és a pecsét sértetlensége nem fért a fejébe. Mari ügye kedvezőre fordult. Azonban ekkor közbejött valami, helyesebben közbelépett *valaki*, s ez a dolgot teljesen elrontotta.

Mari tulajdon édesanyja.

Mikor megtudta, milyen szörnyű vád szakadt a lányára, mindenképen segíteni akart rajta Bolond módot választott. Egyszerű elméjével azt képzelte, minden szépen rendbe jön, ha ő elmegy a bíróhoz és azt mondja, hogy az aranyat *keresztanyja ajándékozta a lányának a születésekor*. Mindaddig ő őrizte, amíg lánya beszegődött Lamperrékhoz; akkor odaadta neki, hogy legyen ezentúl nála. Nem lopott arany hát az, hanem a keresztanyja ajándéka.

A bíró egyelőre nem volt kíváncsi a keresztanyára. Mindössze ennyit kérdezett:

— Mikor született a lánya?

— Most 23 éves, tehát 1707-ben.

A bíró megvizsgálta az aranyat és odalökte az asszony elé.

— Nézze meg az évszámot. *1721-ban verték!*

A bíró jóindulata elveszett. Most már hidegen, a perrend merev szabályai szerint kezelte az ügyet. Befejezte a vizsgálatot és ahogyan az akkori különös törvény megszabta, felterjesztette az iratokat döntés végett az *egyetem jogi fakultásához*.

A fakultás nem élő ember. Nincs szíve, csak agyveleje. A döntésnél nem szánalom vagy egyéb emberi indulat vezeti, csupán a törvény betűje. S a *betű*, amint tudjuk, kegyetlen gyilkos szerszám lehet.

Ebben az esetben a törvény betűje világosan rendelkezett. A porosz bűnvádi perrendtartás 43. §-a kimondta, hogy akinél a lopott tárgyat megtalál-

ják, mindaddig tolvajnak kell tekinteni, amíg a jogos szerzést be nem bizonyítja. Ha erre nem képes, *el kell rendelni a kínvallatását.*

A fakultás így határozott.

Szegény Mari, mikor megtudta, mi készül ellene, térdre esett a bírák előtt és könyörgött, hogy inkább végezzék ki azonnal, ha már így rendelte a sors, csak azt ne engedjék, hogy ártatlan testét hóhér marcangolja.

Hiába. A fakultás határozatát végre kellett hajtani. Marit elvezették a kínok termébe.

Nem tudom, az igazságszolgáltatás kelléktárából melyik eszközt szedte elő a hóhér. A hüvelykszorítót? Vagy a karokat összehurkoló zsineget? Mindegy. Az eredmény sejthető volt. Mari nem állta a kínzást és bevallotta, hogy az aranyat csakugyan ő lopta el.

A vallomásról jegyzőkönyvet vettek fel, az iratokhoz csatolták s az ügy másodszor is a fakultás színe elé került

Az egyetem urainak nagy gyönyörűsége telhetett benne. Minden szabályszerűen történt. A torturát szabályszerűen rendelték el és szabályszerűen alkalmazták; a vádlott szabályszerűen vallott; nincs más hátra, mint hogy szabályszerűen halálra is ítéljék.

A tisztos parókák rábólintottak az előadó javaslatára. Nem volt senki, aki a szemükbe mondja: »Magasanszületett, Nagytapasztalatú és Felette-tanult uraim, a jogi tudományok hírneves Doctorai!

Úgy látszik, a lisztből nemcsak az önök fejetetejére jutott, hanem a koponyájukba is, ahol csiriz lett belőle. Hát a bezárt láda? Hát a sértetlen pecsét?«

A hagyományos címzés akkori szokás szerint megillette a fakultás urait, a szemrehányás nem. A *betű* épsége volt a fontos, nem a pecsété. S miután minden szabályt pontosan megtartottak, a betűn nem esett sérelem. A többi nem a fakultásnak, a betű őrének dolga volt.

A halálos ítéletet meghozták. A kivégzés 1731 június 24-én megtörtént.

A lelkész, aki Marit utolsó óráiban támogatta, utóbb elmondta, hogy szegény teremtés a legnagyobbfokú kétségbeesés rohamai után lecsillapodott, megadta magát sorsának és lelkét Istennek ajánlva szenvedte el az ártatlanok vértanúhalálát.

Ezernyi tömeg csődült össze a kivégzést látni. S nemcsak azt látták. Mikor a hóhér már befejezte munkáját és lemászott a létráról: valahonnan *három fehér galamb rebbent elő*. Egy darabig a bitófa körül keringtek, azután elrepültek. De ettől kezdve Berlin népe szájról szájra adta a hírt: *Keller Marit ártatlanul végezték ki!*

Nem sokra rá az ügy bírójának levelet hozott a posta. Feltörte, elolvasta s nyomban parancsot adott: két poroszló azonnal induljon Lampertékhez és kutassa át a padlást.

Nem kellett sokat kutatniuk. *A legelső szögön ott lógott Lampert felesége, holtan.*

A levélben az asszony bevallotta, hogy *ő volt a tettes*. Mikor a pénzt a férje már megszámolta s valamiért egy pillanatra elfordult, ő elcsent a pénzből egy aranyat. Nem tudja megmagyarázni, miért tette. Nem volt semmi határozott célja, hogy mit kezdjen a pénzzel, — sem az nem ötlött az eszébe, hogy mit cselekszik majd a férje, ha észreveszi a hiányt. Úgy látszik, elvesztette az eszét a sok pénz láttára és nem bírt ellenállni a kísértésnek. Mikor férje mégis fölfedezte, hogy valaki a pénzéhez nyúlt, rettentően megijedt. Mi lesz, ha az ura megtudja, hogy a tulajdon felesége lopta meg! Ijedtségében, zavarában úgy próbálta kihúzni magát a bajból, hogy az aranyat a *lány szoknyájába csempészte*. Nem is sejtette, hogy ezzel a lányt milyen szerencsétlenségbe sodorja. Azt hitte, legfeljebb elcsapják a lányt és minden szépen elsimul. De mióta látnia kellett, hogy esztelenségének és gyávaságának ilyen szörnyű következése lett, nincs többé sem éjjele, sem napala. Ezzel a teherrel a lelkén nem bírja tovább az életet. Követi az áldozatát, *ugyanolyan halállal*.

Mit érezhetett ezentúl Lampert kereskedő, amikor az aranyait pengette és holland arany került a kezébe? Nem tudni. De az bizonyos, hogy a *fakultás* urainak álmát és emésztését nem zavarta semmi.

Szabályszerűen jártak el.

MARIW SALMON KÁLVÁRIÁJA.

1781.

Salmon Marie-Victorine 1781 augusztus elsején Caen-ben beszegődött mindeneslánynak egy ottani tekintélyes polgárcsaládhoz, Duparc-ékhoz. Fizetés 50 frank egy esztendőre. Kötelességek: jókor hajnalban felkelni, megabrakoltatni és tisztára vakarni a lovat. Utána elmenni tejért és kenyérért, hazatérve tejelevest főzni a 88 éves nagyapának. Mindezzel 7 órára elkészülni, mert akkor a nagyanyát kell karonfogva elkísérni a reggeli misére. Azután bevásárolni a piacon, majd otthon ágyazni, takarítani, főzni, felszolgálni, mosogatni; megint főzni, megint ágyazni stb. stb. Szóval mindazt a keserves munkát elvégezni, ami egy héttagú család körül adódik s amelyben állítólag a háziasszony és egyik lánya segíteni fog.

Ez a segítség persze nem ártott meg sem az asszonyságnak, sem a kisasszonynak; de úgy látszik, Marié-Victorine-nak sem, mert paraszti szorgalommal és becsületességgel, jókedvűen látta el a rátornyozott munkatömeget.

Alig egy hét múlva, augusztus 6-án hajnalban Marié elment tejért, de dolgavégezetlenül tért haza, mert a tejesember még nem nyitotta ki a boltját. Kis idő múlva újra el akart indulni, de asszonya visszatartotta, mondván, nem kell elmennie, már ő intézkedett, hogy a tejet hozzák a házhoz.

Ügy is történt. A tej megérkezett, az asszony kimérte a szükséges adagot, a lány megfőzte a levest, a nagypapa felkanalazta.

Reggel 9 órakor az öregurat heves görcsök lepték meg. Ágybafektették, *de orvost nem hívtak*. Csupán délután, amikor fájdalmai egyre jobban elhatalmasodtak, kerítettek elő egy gyógyszerész segédet. Ez húzótapaszokat ragasztott a betegre. Nem segítettek. Az öregúr este ½6 órakor rettenetes fájdalmak között meghalt.

Másnap sorra kilincseltek a családnál a rokonok és ösmerősök. Duparc asszony mindenkinek résziesen elmesélte a halálesetet. A részletek egyre bővültek, színesedtek. Végre az asszony nyíltan azt kezdte beszélni, hogy a dolog nincs rendben, az öreg urat *alighanem megmérgezték*.

De hát kicsoda?

Duparc asszony a vállát vonogatta. Az öregúr a reggeli után lett rosszul, a reggelit pedig az új cselédlány készítette. Kisvárosban a pletyka gyorsan terjed. Még aznap úgy adták tovább a hírt az emberek, hogy a cseléd mérget kevert az öregúr reggelijébe.

A család egyik orvosismerőse azt indítványozta, kutassák át a lány holmiját. Duparc asszony *előre-ment*, majd bevezette a társaságot a cselédszobába. Áttúrták a lány kevés holmicskáját — és íme, *tarsolyában néhány csillogó kristálytörmelékei találtak, amelyről utóbb kiderült, hogy arzén.*

Az ügyész elrendelte a boncolást s az orvosok a testben *arzén nyomára akadtak.*

Marié-Victorine-t letartóztatták.

Nemcsak a mérgezés gyanúja irányult ellene, hanem egyéb vádak özönével is elhalmozták. A Duparc-család *huszonkilenc* tanút hajszolt fel, ezek azt vallották, hogy a lány előbbi szolgálati helyein is gyanúsán viselkedett. *Állítólag* lopott; *alkalmasint* az egyik helyen eltűnt öreg szoknyát is ő vitte el; *valószínűleg* egy főköttő-lopásnak is ő a tettese s *véleményük szerint* a Duparc-éknál hiányzó aprócseprő holmikát sem lophatta el más, mint ő.

A kisvárosi összetartás nem engedte meg, hogy ekkora vádtömeg eredménytelenül hangozzék el s a leány fölmentése esetén visszahulljon a vádaskodók fejére. A vizsgálatot vezető ügyész, Revei nevezetű, még arra a kérdésre sem terjeszkedett ki, hogy *vájjon mi oka lehetett a leánynak a gyilkosság elkövetésére?*

A leggyalázatosabb vádiratot adta ki ellene, aminő csak valaha került a caeni bíróság asztalára. Arra sem adott alkalmat a lánynak, hogy védőt válasszon, — semmiféle mentőtanút sem hallgatott ki s a vádiratban egyszerűen bizonyítottnak

vette a gyilkosságot is, a lopásokat is. A vádirat a régi francia jog szerint egyszersmind ítélet-tervezet is volt, amelyet bűnösség esetén a bíróság minden változtatás nélkül ítélet erejére emelt. Marié esetében az indítvány így hangzott:

»Végezze el az elítélt a szokásos vezeklési szertartást a következőképpen: A hóhér kötéllel a nyakán vezesse a nagytemplom kapuja elé, ott a vezeklők ingében, kezében két font súlyú viaszgyertyával, térdenállva, hangos szóval vallja be, hogy méregkeverést és lopásokat követett el, e bűneit szánja-bánja s bocsánatot kér Istentől, bírától és az emberektől. Ezek után a hóhér akasszon a mellére és hátára egy-egy táblát ezzel a felírással: *Méregkeverő és házitolvaj*, — vezesse kötélen a város főterére, vasláncsal bilincselje a már elkészített máglya közepéből kiemelkedő cölöphöz, égesse el elevenen és hamvait szórja szét a levegőbe.

»Előzőleg azonban vettessék alá az elítélt a rendes és rendkívüli kínvallatásnak, oly célból, hogy netáni bűntársait bevallja.«

A rendes és rendkívüli kínvallatásról már tudjuk, hogy mit jelentettek.

A caeni bíróság az ítéletet a vádirat értelmében mondta ki.

Csoda, hogy a boldogtalan leány meg nem örült, amikor ezt a rémséget kihirdették előtte. Fellebbezett a roueni parlamenthez. A fellebbezést a főügyész helyettese referálta, aki nem volt más, mint *a caeni ügyész testvérbátyja*. A fellebbezést az ismerettség alapján természetesen elutasították.

A kivégzést 1782 május 29-re tűzték ki.

A caeni nép tapsolt örömeiben, amikor a határozatot meghallotta. Az elvadult lelkű tömeg úgy készült a kivégzés látványosságára, mint valamely népünnepélyre. Szinte körültáncolták a hóhérlegényeket, amikor a főtéren elkészítették a máglyát és a kocsirol előszedték a kínzószerszámokat.

Mariét már csak maga a jó Isten menthette meg a legkínosabb, legborzalmasabb haláltól.

És lám, úgyszólván az utolsó órákban *a jó Isten szolgálai valóban közbeléptek.*

Három lelkész végezte börtönlátogató körútját. Mikor meghallgatták az egész testében reszkető, zokogó, rettegéstől félájult leányt, azonnal tisztában voltak vele, hogy ártatlan. Gyorsan cselekedni kellett, mert már behallatszott az utcáról a katonaság lépteinek ütemes dobbanása. Azért vezényelték ki őket, hogy netáni zavargás esetén fenntartásák a rendet.

Mindenekelőtt halasztást kellett kiverekedni, de ennek csak egyetlen módja volt: Marie állítsa azt, hogy *anyának érzi magát.* Kegyes család, de a három pap vállalta érte a felelősséget Isten előtt. A törvény ilyen esetben parancsolóan intézkedett s az alávaló Revei nem tehetett egyebet, mint hogy felfüggeszse az ítélet végrehajtását két hónapra.

Az első lépés tehát sikerült: időt nyertek. Második lépés volt: védőt szerezni. Megtörtént ez is, Sikerült egy roueni ügyvédet találni, aki hitt

a lány ártatlanságában és rávetette magát az ügyre. Hatalmas logikával megszerkesztett újrafelvételi kérvényt intézett *közvetlenül a királyhoz*. Ez persze egymagában még nem kecsegtetett eredménnyel, de a három lelkész nem sajnálta a fáradságot. Parisba utaztak s magas pártfogókat mozgattak meg.

Dehát a bürokrácia útjai mindenkor lassúak voltak, az idő viszont gyorsan múlt. A két hónapi haladék letelt és kiderült, hogy Marié bejelentése nem igaz. *Kitűzték tehát a kivégzést most már visszavonhatatlanul július 29-re*. Előtte való nap ismét megérkezett a hóhér, megint tombolt a nép a máglya és a kínozószerszámok láttára s Mariéhoz ismét behallatszott a felvonuló katonaság lábdobogása, ami az ő másnapi utolsó útját jelentette.

Viszont megint lebonthatták a hóhérlegények a máglyát, mert a késő esti órákban *bevágatott a párisi futár közvetlen királyi paranccsal, hogy a kivégzést fel kell függeszteni!*

Képzeltető a caeni nép dühe és Revel ügyész fogcsikorgatása, de a királyi parancs ellen nem lehetett tenni. Mindössze azt cselekedte az ügyész, hogy Mariet szűk, dohos pincebörtönbe záratta s hogy még a világosság se hatolhasson be a nyomorúságos odúba, az ablakra vastag pokrócot szögeltetett.

Ebben a szörnyű kazamatában kellett Marie-nak várakoznia a legfőbb államtanács döntésére, amely meg is történt, akként, hogy elrendelte az újra-

felvételt és utasította a roueni parlamentet az új tárgyalásra.

Igen ám, de mikor történt meg ez a döntés? *Csupán egy teljes esztendő múlva!* Addig Marié ott sorvadt a caeni börtönben. Mikor pedig átszállították Rouenba, titkos kezek gondoskodtak róla, hogy ugyanolyan odúba kerüljön. Talán arról is gondoskodtak volna, hogy a lány ne érje meg az új tárgyalást, ha nem tartotta volna őket féken a királyi beavatkozás.

S a roueni parlament nem sietett. Húztahalasztotta a döntést *még további tizennyolc hónapig.*

Marié senyvedt, sorvadt, de remélt. Védője tartotta benne a lelket.

Végre valahára határozott a parlament, de sok köszönet nem volt benne. Egyszerűen azt mondta ki, hogy az ügyet újra meg kell vizsgálni s *Marie addig fogva marad.* A határozat mögött az a gondolat lapult meg, hogy miután nem lehet a caeni kollégákat egy felmentő ítélettel megbélyegezni, maradjon a lány addig a börtönben, amíg valahogyan el nem pusztul.

Így esküdött össze egy egész város polgársága és két magas bíróság arra, hogy egy nyomorult kis cselédleányt eltiporjon.

De az ügy hullámgyűrűi immár Parisig terjedtek. Paris leghíresebb ügyvédje, Fournel vállalta a védelmet. Maga a *király* elnökölt azon az államtanácsban, amely megelégette a vidéki bíróságok

ármánykodásait és elrendelte, hogy az ügyet *el kell venni tőlük s a párisi parlament elé kell utalni.*

Mariet felhozatták Parisba. A caeni és roueni uraságok tehetetlen dühvel néztek a kisikló zsákmány után.

A párisi parlament pedig feszült érdeklődés közepette három teljes napon át tárgyalta a kis vidéki cselédleány ügyét s végül a bíborpalástos, hermelinprémes főbírák kimondották, hogy Salmon Marie-Victorine *valamennyi vád alól felmentetik*, joga lévén egyszersmind úgy vádlói, mint a caeni bírák ellen *kártérítési igénnyel fellépni.*

A caeni csöcselék tombolása semmi sem volt ahhoz az örömrivalgáshoz képest, amellyel Paris egész társadalma fogadta az igazság diadalát. Mariét nem győzték ünnepelni. Ajándékokkal halmozták el, verseket írtak róla és hozzá; sőt kálváriájáról egy színdarabot is hevenyésztek, amelynek első előadásán maga Marié is megjelent egy páholyban, a színházat majd szétverő tapsviharak közepette.

A caeni kártérítési per persze nem biztatott sikerrel. A vidéki cimboraság megint csak összefogott volna s magánjogi perben már nem lehetett remélni az államtanács beavatkozását. Kárpótlásul öt évi *szenvedéséért* — mert ennyi ideig ült Marié a különféle börtönökben — a király jogot adományozott neki, hogy bélyeges okiratokat áruló boltot nyithasson. Férjhez is ment s további élete valószínűleg csendes nyugalomban folyt le.

Azzal mindenki tisztában volt, hogy *a mérget maga Duparc asszony keverte, mert sürgősen hozzá akart jutni a nagyapai örökséghez.* Az sem lehetett rejtély, hogy *ő csempészte az arzént Marie tarsolyába.* Hogy emiatt a bíróság felelősségre vonta-e, nem tudni. Nemsokára felcsaptak a forradalom lángjai s a nagy felfordulásban talán sikerült megbújni az asszonynak is, az ügyésznek is. Adat nem maradt fenn róluk.

Viszont pótlólag álljon itt még egy adat Marié ünnepeltetéséről. A felmentést követő idény legdivatosabb darabja az a mellényke lett, amelyet Marie az ítélet kihirdetése alkalmával viselt. Minden divathölgy ilyent csináltatott magának. Nevet is kapott a népszerű ruhadarab. Erre a névre keresztelte a divatvilág: *A Kiderült Ártatlanság Mellénykéje.*

Ezért már érdemes volt öt esztendeig raboskodni.

PITAVAL MOSOLYOG

AKI ISTENNEL SZERZŐDÖTT.

1719.

Pitaval nem csupán bűnügyekkel dolgozott fel. Gyűjteményének címe: *causes célèbres*, vagyis híres jogesetek. A sötét drámák sorát néhány derűsebb eset is tarkítja. Ezek közül való, amelyik itt következik.

Paul Duhalde párisi ékszerkereskedő pontos ember volt és szerette a rendet. Fiatalkora óta naplót vezetett és bejegyezte üzleti eseményeit, sikereit, csalódásait.

A csalódások több lapon terpeszkedtek el, mint a sikerek. Utazgatott szerte az országban, elrándult külföldre is: semmi eredmény. Nemcsak a vállalkozásai voltak meddőek, hanem csatlakozott az emberekben is. Ezt írta a naplójába:

»Se szeri, se száma a kellemetlenségeknek, amiket embertársaimtól el kell szenvednem. Barát, rokon, mintha örömét lenné benne, hogy nekem bajt okozzon. Nem tudom már, mit tegyek? kihez forduljak?«

Világgyűlölő hangulatában kipattant fejéből a mentő ötlet. Kihez folyamodják, akit az emberek elhagytak? A jó Istenhez. Így cselekedett, ámbár nem mindennapi módon.

1719 szeptember 24-i kelettel egy *Istennel kötött formális szerződést iktatott a naplójába*. Így szólt:

»Miután elhatároztam, hogy társas viszonyba lépek Istennel, kötelezem magamat, hogy az alábbi szerződési pontokban vállalt kötelezéseimet lelkiismeretesen teljesítem. Egyúttal örököseimnek is meghagyom, hogy amennyiben halálom hamarabb következne be, a szerződésben foglalt kötelezettségeket ők teljesítsék.*

A szerződés öt évre szólt. Alaptőke 15.000 livre. öt év múlva a mérleg elkészítendő s a mutatkozó vagyon három részre osztandó:

1. Le kell vonni a 15.000 livre alaptőkét.
2. Külön kell választani az időközben netalán reászállt Örökségeket, valamint, amennyiben megházasodnék, feleségének a hozományát.
3. Az ennekutána fennmaradó vagyont üzleti nyereségnek kell tekinteni s fele Istent, fele őt vagy örököseit illeti.

És lám, fordult a kerék. A jámbor kereskedő üzlettársát jól választotta meg. A különös cég virágzásnak indult. Akkoriban házasodott össze a francia és a spanyol királyi ház s Duhalde nyerte el a megbízást, hogy ékszereket és drágaköveket szállítson a lakodalmi ünnepekre. Busás nyereséget sike-

rült elkönyvelnie. A cégnek azontúl is jól ment a sora.

Az öt év elteltével a kereskedő elkészítette a leltárt és a mérleget. A cég vagyona drágakövekben volt; ezek akkori becslés szerint 36.000 livre-t értek, tehát a fele, 18.000 livre értékben Istent illette meg. Mivel éppen akkor a kövek ára esett, a kereskedő meg akarta várni, amíg értékük megint emelkedik. Addig is a drágaköveket külön-külön csomagokba osztályozta és mindegyikre ráírta: *Fele a szegényeké.*

Ugyanis elgondolása szerint a felszámolás és osztozás módja az lett volna, hogy a nyereség felét, mint Isten adományát, a szegényeknek fizeti ki. Gondja volt arra is, mi történjék, ha netalán a kövek értékesítése előtt meghalna. A mérleg után ezt jegyezte be az üzleti könyvbe:

»Átok örököseimre, ha bármilyen ürüggyel el akarnák ütni a szegényeket a felerésztől. Még ha időközben vagyonom annyira megfogyatkoznék is, hogy csak a szegényeket illető rész maradna meg, akkor is ki kell nekik fizetni ezt a részt, mert ez csupán rámbízott idegen vagyon.«

Alig egy év múlva Duhalde ágynak esett. A betegség súlyosnak indult, itt volt az ideje, hogy végrendeletet csináljon. Ebben külön meghagyta örököseinek, hogy üzleti könyvei értelmében a szegényeknek járó tartozást fizessék meg.

Nem sokkal utána a derék drágakőkereskedő lelke elszállt a gyöngyfényű felhők fölé, a zafirkék magasságokba. Fiatalkorú özvegy és negyedfél éves gyermek maradt utána, ezek részére gyámot rendeltek.

Mikor a végrendelet ismeretessé vált, a párisi *Hopital General* jelentkezett a pénzért. Ugyanis az volt a törvény, hogy minden külön rendelkezés nélküli hagyomány ezt az intézményt illeti.

Azonban a gyám vállalta a koporsóból feléje rémlő átkot és *megtagadta a fizetést*. Az ügy perre került. A jogászok csámcsogtak a gyönyörűségtől, amikor a periratok jogi nyalánkságai elébük kerültek. Az elmúlt századok alatt azonban a híres jogi sütet annyira összetöpörödött, hogy a mai olvasó nem győzné nyállal, ha az egészet meg akarná rágni. Azért csak ma is élvezhető részét adom felmutatóba.

Legelsőbben persze annak a kérdésnek kellett a végére járni: vajjon *egyáltalán lehet-e Istennel szerződni?*

Minden szerződés kétoldalú — védekezett az alperes. A felek kölcsönösen kötelezik magukat valamire s a kötelmet aláírásukkal megerősítik. De hol itt a felek aláírása? Nem is szólva arról, hogy Istent nem lehet szabad akaratában kötelezettségekkel korlátozni, hiszen ez az istenség lényegével ellenkeznék.

Ezek súlyos érvek voltak. A Hopital General megadta magát. Valóban, az üzleti könyvbe írt nyilatkozat nem szerződés.

Hát akkor micsoda?

A felek leszedték a polcokról a sok jogi könyvet, amelyeknek parókás szerzői az efajta kérdéseket feszegették. Előkerültek a kánonjog könyvei, a pandekták, a kommentárok.

— *Fogadalom!* — állította diadalmasan a felperes ügyvédje.

— Lehetséges, — vágta vissza a gyám, de sehol sincs megírva, hogy az ilyen egyoldalú elhatározásból másvalaki jogokat származtathatna.

— Akkor hát *pollicitatio*, vagyis a római jog értelmében hatályos *ígéret*. A pandekták érvényesnek mondják az egyoldalú ígéretet is, ha közcélú építkezésre, például fürdőre vagy oszlopcsarnokra szólt.

— Kétségtelen. De van-e szó a szerződésben fürdőről avagy oszlopcsarnokról? Nincs. Tehát a pandektákat vissza lehet tenni a polcra.

— Tekintsünk hát a francia örökösödési jogba. Eszerint a nyilatkozat lényegében nem más, mint *hagyomány*. Tehát mindenképpen érvényes.

— Szó sem lehet róla. A hagyomány nem sértetheti az özvegy és a kiskorú gyermek jogát. Már pedig ...

Itt hosszú számítások következtek vagyronról, hozományról, szerzeményről, örökrészekről stb. A

mai olvasót azonban csakis az érdekli, hogy a bíróság ebben a jogi bozótban minő ösvényt vágott s milyen tisztásra lyukadt ki.

A jogászvilág nagy csalódására az ítélet kibujt az elvi döntés alól s röviden csak annyit mondott, hogy Duhalde végső akaratát teljesíteni kell. A gyám tehát adja ki a drágakövek felét a kórházak egyetemének, vagy pedig közös akarattal adják el valamennyit és a vételárat felezzék meg. Perköltség nincs, mindegyik fél fizesse a maga ügyvédjét.

Az utókor jogászai tovább vitatkozhatnak rajta, vájjon Duhalde fogadalmat tett-e? pollicitatióval kötelezte-e el magát? avagy egyszerűen csak hagyó-, mányt rendelt.

A magam részéről avégett ismertetem ezt a történetet, hogy Isten ügyfelével fejezzem be könyvemet, miután eleget írtam azokról, akik az ördög-gel szerződtek.

TARTALOM

Oldal

Mi a Fekete Krónika?	5
----------------------------	---

FŐÚRI VILÁG

Praslin herceg bűne	17
A gróf és az alapítványi hölgy	18
Brinvilliers marquise	82
A tüzes bíróság és a fekete mágia	132

KÖLTŐK, ÍRÓK, TUDÓSOK

Liszi László gróf, a költő	161
Eugene Aram, a nyelvtudós.....	177
Lacenaire, a Conciergerie Villonja.....	190
Peytel, a literátus közjegyző	212
Dr. Dodd, az anglikán hitszónok	222

KETTŐS HÁZASSÁG

Kington hercegné a lordok háza előtt	241
--------------------------------------	-----

AZ ALKALMATLAN FÉRJ

Az államtanácsos felesége.....	261
A szoborszerű szépasszony	278
Lafarge asszony rejtélye	294

AZ ALKALMATLAN APA

Apagyilkosság a Fekete malomban	341
---------------------------------------	-----

ÁRTATLANUL ELÍTÉLVE!

A bíró tévedése	359
A velencei pékinas	386
A lyoni futár	391
A kis cselédlány és a jogi fakultás	415
Marié Salmon kálváriája.....	422

PITAVAL MOSOLYOG

Aki Istennel szerződött	433
-------------------------------	-----